Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.
պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:
Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

845
L-46

"ՄԻՇԷԼ ՍԹՐՈԳՈՖ" ՎԷՊԻՆ ԹԱՏԵՐԱՎԱՅՐԸ

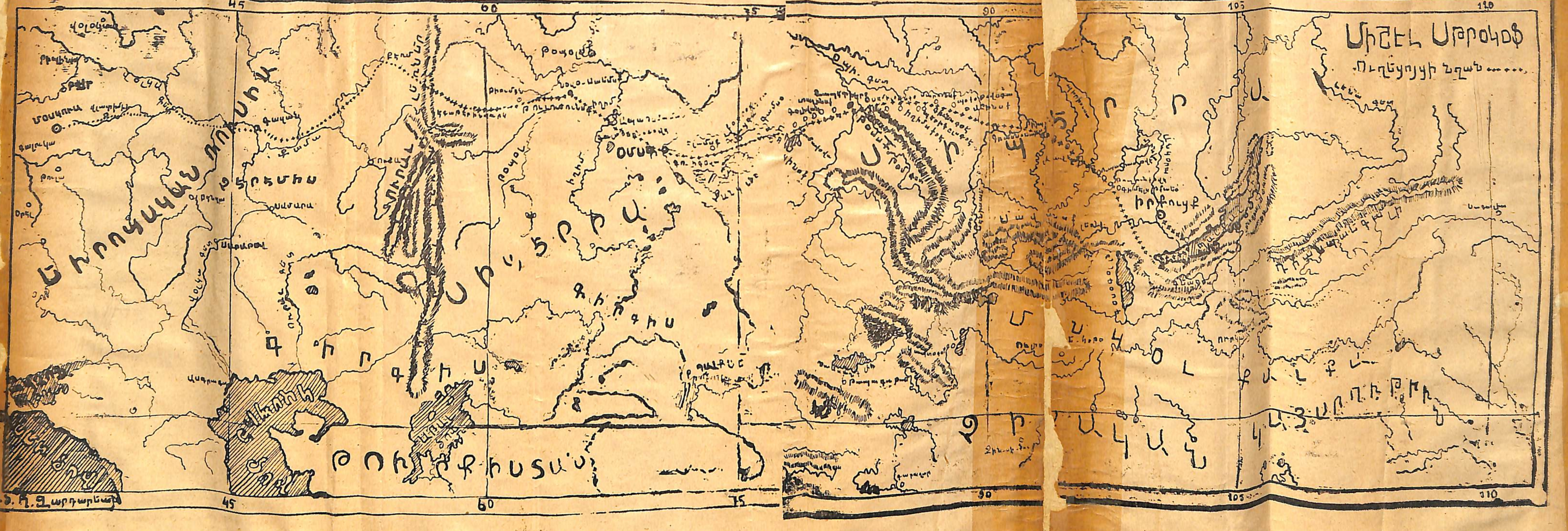

ԿԻԹԷՄՊԷՐԿ ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ — ԹԻՒ 53

ԺԻՒԼ ՎԷՐՆ

30 MAY 2011

ՄԻՇԷԼ ՍԹՐՕԿՕՖ

ԱՐԿԱԾԱԽՆԴՐԱԿԱՆ ՃԱՄԲՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

(ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՄԵԾ ՎԷՊ)

Թարգմ. Վ. ԱՐԴԱՆ ԱՍՏՈՒՐԵԱՆ

ԿԻԼԻԿԻԱ ԳՐԱՏՈՒՆ
114 E. 27th ST.
NEW YORK, N. Y.

Տպագրութիւն «ԿԻՒԹԷՄՊԷՐԿ»
Կ. Ն. ՄԱԳԱՍՃԵԱՆ
Կ. ՊՈԼԻՍ
1926

Ա. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ 1,500 ՕՐԻՆԱԿ

0 9 AUG 2013

2041

8436-76

Այս վէպին սինէմայի մէջին ՄԻՇԷԼ ՍԹՐՕԿՕՖի և ՆԱՍՏԻԱՅի դերերը կատարող՝

ԻՎԱՆ ՄՕԺՈՒԽԻՆ ԵՒ ՆԱԹԱԼԻ ԿՕՎԱՆԿՕ

ՄԷԿ ՔԱՆԻ ԽՕՍՔ

ԻԲՐ ՆԱԽԱԲԱՆ

Վէպերու հրատարակութեանց այս թոհուբոհին մէջ հրատարակիչ մը պէտք է որ հրատարակելի երկի մը արտադրելիք նիւթական շահուն հետ ի միասին խորհի նաեւ այն բարոյական հետեւանքներուն վրայ որ պիտի ունենայ իր հրատարակութիւնը բոլոր ընթերցողներուն վրայ:

Այդ պատճառաւ է որ յիսուն տարուան ընթացքին Մամուրեանի, Իւթիւճեանի, Չիլինկիրեանի եւ Պօզաճեանի նման թարգմանիչներ այս կերպով խորհած եւ ձեռնարկած են գործի:

Անոնց հրատարակած վէպերու շարքէն Ժիւլ Վէռնի վէպերն են որ կատարեալ սպառում ունեցած են համեմատաբար քիչ ժամանակուայ ընթացքին:

Ժիւլ Վէռն ֆրանսացի հեղինակը լիովին կրցած է իր յանկուցիչ վէպերուն մէջ զետեղել ե՛ւ գիտութիւնը ե՛ւ հնարամտութիւնը ե՛ւ դաստիարակչութիւնը առանց անտեսելու վէպերու ջիղը եղող հետաքրքրութեան կապը. սակայն երբեք տեղ չէ տուած ան մտքերը խաթարող տեսարաններու եւ մոլութիւնները բացատրող տողերու:

Այս պատճառներով թելադրուած ներկայ հրատարակութեան ձեռնարկեցինք, վստահ ըլլալով որ ինչպէս հեղինակին նախապէս թարգմանուած միւս գործերը, **Խորհրդաւոր կղզի**, **Հինգ շաբաթ օդապարիկով**, **Մաթիաս Սանտորֆ**, **Քսան հազար փարսախ ծովերու տակ**, **Սեւ Հնդկաստան**, **Դէպի երկրին կեդրոնը**, **Դէպի լուսին** եւն. եւն., այս հրատարակութիւնը եւս ժամանակի փոքր բոլորումի մը ընթացքին իր սպառումը պիտի ունենայ:

Այդ կերպով ոչ միայն ներկայ թարգմանութեան հրատարակիչները նիւթական ու բարոյական գոհացում պիտի ստանան, այլ եւ ուրիշ հրատարակիչներ նախանձով լի պիտի ուզեն հետեւիլ մեր սոյն շաւղին եւ այդ կերպով մղել ընթերցող հասարակութիւնը «միշտ դէպի վեր» դէպի գիտութիւն, դէպի ողջմտութիւն եւ դէպի բարոյական իտէալ կեանք:

«Նիւրէմպէրկ Մատենաշար»ի հրատարակիչք

ԳԱԲՐ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ
Ս. Ն. ՄԱԳԱՍՃԵԱՆ

ՄԻՇԵԼ ՍԹՐՈԿՈՖ

ՄՈՍԿՈՒԱՅԷՆ ԻՐՔՈՒՑՔ

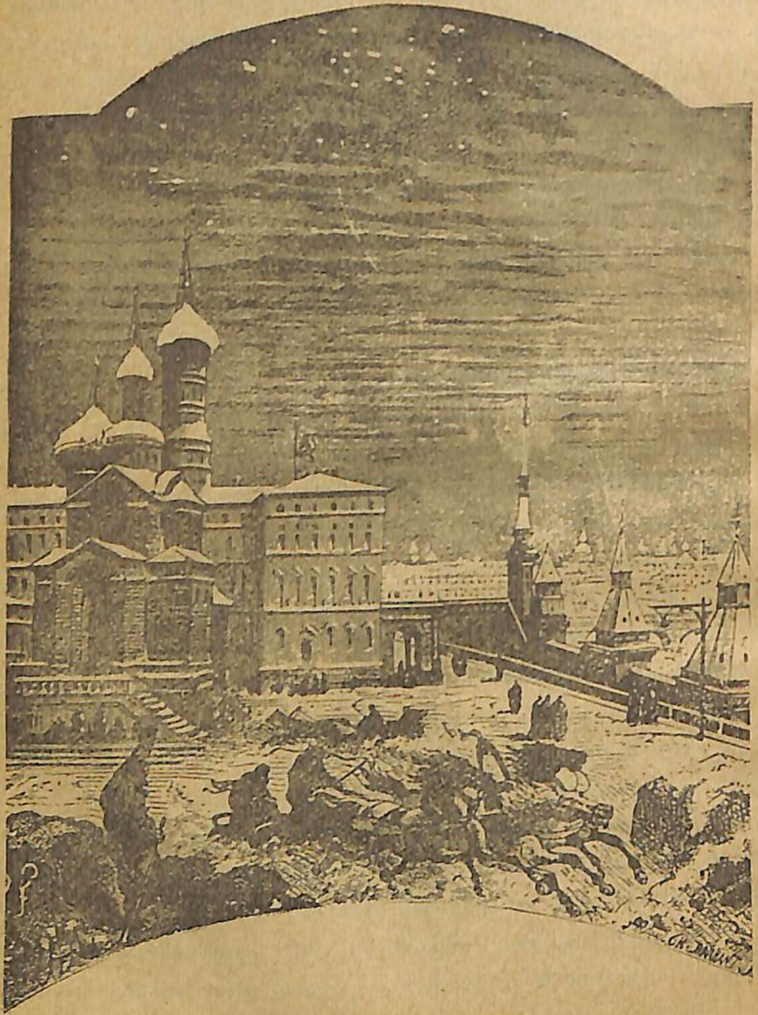

ՄՈՍԿՈՒԱՅԻ ՆՈՐ ՊԱԼԱՏԸ

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՆՈՐ - ՊԱԼԱՏԱՆ ՄԷՋ ՀԱՆԴԷՍ ՄԸ

— Վեհափա՛ռ, նոր հեռագիր մը։

— Ո՞ւրկէ է։

— Թոմսքէն։

— Այդ քաղաքէն անդին հեռաչրաթելը կտրուա՞ծ է։

— Երէկուընէ ի վեր կտրուած է։

— Զօրավա՛ր, Թոմսք հեռագրէ, որ գիս ժամէ ժամ կացութեան իրազեկ պահեն։

— Այո՛, Վեհափառ, պատասխանեց Զօրավար Քիսօֆ։

Այս խօսակցութիւնք տեղի կ'ունենար առաւօտեան ժամը երկուքին, երբ Նոր-Պալատան մէջ տրուած պարահանդէսը իր ամբողջ շքեղութեան մէջ էր։

Ամբողջ երեկոյթի ընթացքին, Բրէօպրաժէնսքիի և Բավլովսքիի գումարտակներուն նուագախումբերը չէին դադրած նուագելէ իրենց խաղացանկին լաւագոյն քօլքաները, մազուրքաները և վալսերը։

Պարող զոյգերուն թիւը կը կրկնապատկուէր, տարածուելով շքեղ սրահներուն մէջ, այս պալատին, որ կառուցուած էր քարաշէն հին տունէն քանի մը քայլ անդին և ուր ժամանակաւ այնքան սոսկալի եղեռններ տեղի ունեցած էին և որոնց արձագանգները արթնցան այդ գիշեր, չափ տալու համար պարերուն։

Արքունիքի մեծ մարաջախտը, իր այս դժուարին և փափուկ գործին մէջ, լաւ օժանդակներ ունէր։ Մեծ Դուքսերը և իրենց թիկնապահները, սենեկապետները, պալա-

տան սպաները անձամբ կ'առաջնորդէին պարերը։ Մեծ Դքսուհիները, ադամանդներով ծածկուած, պատուակալ տիկինները, հնդկական օրերու հագուստներով, օրինակ կը հանդիսանային ասիական [illegible] շինուած [illegible] [illegible] բարձրաստիճան զինուորական և քաղաքային պաշտօնէից կիներուն։ Այնպէս որ, երբ [illegible] պարին նշանը տրուեցաւ, երբ ամէն դասակարգի հրաւիրեալները մասնակցեցան անոր, որ այս կարգի հանդիսութեանց մէջ ազգային պարի մը ամբողջ խրախճանքը կը փայլէ, երկար և տանթէլներով ծածկուած շրջազգեստներու և պատուանշաններով զարդարուած համազգեստներու խառնուրդը՝ սքանչելի տեսարան մը պարզեց հարիւրաւոր ջահերու լոյսին տակ՝ որ կը կրկնապատկուէր հայելիներու ցոլացումով։

Դիւթական տեսարան մը պարզուեցաւ։

Սակէ զատ, մեծ սրահը, Նոր-Պալատան ունեցած սրահներուն լաւագոյնը, բարձրաստիճան անձնաւորութիւններու և շքեղօրէն զարդարուած կիներու այս թափօրին փառաւորութեանը արժանի շրջանակ մը կը կազմէր։ Գեղեցիկ կամարը, իր ոսկեզօծումներով, ժամանակի ընթացքին աղօտած արդէն, կարծես աստեղազարդուած էր լուսաւոր կէտերով։ Պատուհաններու և դրան վարագոյրներու գեղեցիկ ծալքերով զարդարուած դիպակները, կը բացվառէին վառ գոյներով՝ որոնք ուժգնօրէն կը բախէին ծանրարժէք կերպասին ծալքերուն։

Կամարաձև պատուհաններու ապակիներէն, լոյսը՝ որով սրահները ողողուած էին, դուրսէն հրդեհի ցոլքի մը տպաւորութիւնը կը թողուր, և ուժգնօրէն կը ճեղքէր խաւարը, որ քանի մը ժամուան համար կը շրջապատէր այս լուսաշող պալատը։

Այս պարագան ուշադրութիւնը կը գրաւէր նաև հրաւիրեալներէն անոնց որոնք չէին պարեր։ Երբ անոնք պատուհաններուն առջև կանգ կ'առնէին, կրնային նշմարել զանգակատուներ, աղօտ կերպով ուրուագծուած մութին մէջ, որոնք իրենց հսկայ ստուերները հոս ու հոն կը

ցցէին։ Քանդակազարդ պատշգամներու տակ, անոնք կը տեսնէին բազմաթիւ պահակներու լուռ շրջագայիլը, հրացանը ուսին, և որոնց սրածայր գլխանոցը դէպի դուրս ցոլացող լոյսերու ազդեցութեան տակ բոցեղէն ելևէջով մը կը զարդարուէր։ Անոնք կը լսէին նաև շրջուն պահակներուն ոտնաձայնը որ չափ կու տար սալայատակին վրայ, թերևս աւելի ճշդութեամբ՝ քան սրահներուն մէջ պարողներուն ոտքը։ Երբեմն երբեմն պահակներուն ձայնը կը կրկնուէր կայանէ կայան և երբեմն փողի ձայն մը, խառնուելով նուագախումբին հետ, իր յստակ խաղերը կը նետէր ընդհանուր ներդաշնակութեան մէջ։

Աւելի վար, շէնքին դիմաց, մութ զանգուածներ կ'ուրուագծուէին Նոր-Պալատէն արտացոլուած լոյսերու հսկայ ցոլքերուն մէջ։ Ասոնք գետակն ի վար իջնող նաւեր էին, որուն ջուրերը, մարմրող լապտերներու լոյսերէն լուսաւորուած, կուգային թրջել պատշգամներու վարի մասերը։

Այս պարահանդէսին գլխաւոր անձնաւորութիւնը, այն որ հանդէսը կու տար, և որուն հետ Զօրավար Քիսօֆ թագաւորներու յատուկ մակդիրով մը խօսած էր, հագուած էր պարզապէս որսորդ զօրաց սպայի համազգեստով։ Ասիկա մասնաւոր դիտումով մը չէր, այլ սովորութիւնը մարդու մը որ ձևակերպութեանց շատ կարևորութիւն չէր տար։ Իր հագուստը հակադրութիւն մըն էր ուրեմն այն շքեղ համազգեստներուն, որոնք իր շուրջը կը խառնուէին, անիկա նոյնիսկ այս համազգեստով կ'երևէր ընդհանրապէս, իր վրացի, կազակ, լեզկի անձնապահ գունդին մէջ, աչքառու զօրագունդեր՝ կովկասեան փայլուն համազգեստներով շքեղօրէն հագուած։

Բարձրահասակ, քաղցրաբարոյ երևոյթով, հանդարտ բնաւորութեամբ, բայց մտահոգ ճակատով այս անձնաւորութիւնը խումբէ խումբ կ'երթար. քիչ կը խօսէր, և նոյնիսկ այնպէս կ'երևէր թէ տարտամ ուշադրութիւն մը միայն կ'ընէր, ըլլա՛յ երիտասարդ հրաւիրեալներու խօսակցութիւններուն, ըլլայ բարձրաստիճան պաշտօնէից կամ եւրոպական գլխաւոր պետութիւնները ներկայացնող

դիւանագիտական մարմնոյն ամենայուրջ խօսքերուն։ Պետական այս նրբամիտ մարդոց երկու-երեքը—դիմացէն զբաղման ըերուծով—գրեթէ նշմարած էին իրենց հիւրընկալին դէմքին վրայ անհանգստութեան նշաններ՝ որուն պատճառները կ'անգիտանային, բայց ոչ մին կը համարձակէր այս խնդրոյն մասին անոր հարցում ընել։ Ամէն պարագայի՝ որսորդ զօրաց սպային նպատակն էր, իր գաղտնի մտադրութիւնները ո և է կերպով չխանգարելին այս հանդէսը, և որովհետև այս անձնաւորութիւնը այն հազուագիւտ թագաւորներէն էր որոնց գրեթէ աշխարհ մը վարժուած է հնազանդելու, նոյնիսկ մտածելու կերպով, պարահանդէսին ուրախութիւնները ոչ իսկ վայրկեան մը դանդաղեցան։

Զօրավար Քիսօֆ դեռ կը սպասէր որ, սպան՝ որուն հաղորդած էր Թօմսքէն եկած հեռագիրը, քաշուելու հրաման տայ իրեն, բայց այս վերջինը լուռ կը մնար։ Ան հեռագիրը առած կարդացած և իր ճակատը աւելի կնճռոտած էր։ Նոյնիսկ իր ձեռքը առանց ուզելու, իր սուրին տարած էր, ապա ձեռքով պահ մը իր աչքերը ծածկած։ Կարծես թէ լոյսի փայլը զայն կը վիրաւորէր, և ան մթութիւնը կը փնտռէր աւելի աղէկ տեսնելու համար։

— Ուրեմն, ըսաւ ան, Զօրավար Քիսօֆը դէպի պատուհան մը տանելով, երէկուընէ ի վեր հաղորդակցութենէ զրկուա՞ծ ենք եղբօրս՝ Մեծ-Դուքսին հետ։

— Այո՛, Վեհափառ Տէր, և կը վախցուի որ հեռագիրները այլ ևս չկրնան անցնիլ սիպերիական սահմանը։

— Բայց Ամուրի, Եաքուցքի, ինչպէս նաև Թրանսպայքալեան գաւառներու զօրագունդերուն հրաման չէ՞ տրուած որ անմիջապէս քալեն Իրքուցքի վրայ։

— Այս հրամանը տրուեցաւ այն վերջին հեռագրով, որ մենք կրցանք ղրկել Պայքալ լիճէն անդին։

— Գալով Ենիսէյսքի, Օմսքի, Սէմիբալաթինսքի, Թօպօլսքի կուսակալութեանց՝ միշտ ուղղակի յարաբերութիւն ունի՞նք անոնց հետ։

— Այո՛, Վեհափառ, մեր հեռագիրները անոնց կը

հասնին, և այս վայրկեանիս վստահ ենք թէ Թաթարները Իրիշէն և Օպիէն անդին չեն անցած։

— Իսկ մատնիչ Իվան Օկարէֆէն(*) նոր լուր չկա՞յ։

— Ո՛չ մէկ լուր, պատասխանեց Զօրավար Քիսօֆ։ Ոստիկանապետը չի կրնար հաստատել իսկ թէ անիկա սահմանագլուխը անցա՞ծ է թէ ոչ։

— Անոր կերպարանքի նկարագրութիւնը ղրկել տուէք անմիջապէս Նիժնինօվկորոտ, Բէրմ, Էքաթէրինպուրկ, Քասիմօվ, Թիւմէն, Իշիմ, Օմսք, Էլամսք, Քօլիվան, Թօմսք, բոլոր այն հեռագրակայաններուն, որոնց հետ դեռ հաղորդակցութիւն կայ։

— Ձեր Վեհափառութեան հրամանները վայրկեանին պիտի կատարուին, ըսաւ Զօրավար Քիսօֆ։

— Այս ամէնուն վրայ լռութի՛ւն...։

Ապա, հաւանութեան յարգալիր ցոյց մը ընելով, զօրավարը՝ խոնարհելէ վերջ, խառնուեցաւ բազմութեան մէջ, և ապա անմիջապէս մեկնեցաւ սրահներէն առանց իր մեկնումը ուշադրութիւն գրաւելու։

Գալով սպային, պահ մը մտածկոտ մնաց և երբ եկաւ խառնուելու զինուորականներու և դիւանագէտներու խումբերուն, որոնք կազմուած էին սրահին զանազան կողմերը, իր դէմքը վերստացած էր ամբողջ հանդարտութիւնը, որմէ պահ մը բաժնուած էր։

Բայց, այն ծանր դէպքը որ պատճառ եղած էր այս խօսակցութեանց, որոնք հապճեպով փոխանակուած էին, բոլորովին գաղտնի մնացած չէին, ինչպէս կը կարծէին Զօրավար Քիսօֆ և որսորդ զօրաց սպան։ Պաշտօնապէս չէին խօսեր անոր վրայ, ոչ ալ անպաշտօն կերպով, որովհետև տակաւ «հրաման» չկար, ասով հանդերձ կարգ մը բարձրաստիճան անձեր շատ քիչ ստոյգ տեղեկութիւններ առած էին սահմանէն անդին տեղի ունեցող դէպքերու մասին։ Ամէն

[*]. Այս վէպին սինէմայի վերածուած ֆիլմին մէջն է որ փայլեցաւ կովկասեան տաղանդաւոր դերասան Յ. Շահխաթունի, կատարելով Իվան Օկարէֆի մատնիչի ամենադժուարին դերը։ Ծ. Թ.

պարագայի, անոնց այս կիսկատար գիտցածները, որոնց վրայօք նոյնիսկ գիւտնագէտները իրարու մէջ չէին խօսեր, երկու հրաւիրեալներ, որոնք ոչ մէկ համազգեստ, ոչ մէկ շքանշան կը կրէին, կը խօսէին ատոր վրայ ցած ձայնով, և կը թուէր թէ բաւական առաջ տեղեկութիւններ առած էին։

Ի՞նչպէս, ո՞ր ճամբով, ի՞նչ վարպետութեամբ այս երկու պարզ մահկանացուները տեղեկացած էին, ինչ որ այնչափ անձնաւորութիւններ, նոյնիսկ շատ բարձր դիրք ունեցողներ, հազիւ կիսով տեղեկացած էին, կարելի չէր գիտնալ։ Արդեօք կանխատեսութի՞ւն կամ գուշակութի՞ւն ունէին։ Արդեօք անոնք մասնաւոր ձիրքո՞վ մը օժտուած էին, որով կարող ունէին տեսնել այդ սահմանափակ հորիզոնէն անդին, որ ծածկուած էր մարդկային ամէն տեսողութեան դէմ։ Արդեօք մասնաւոր հաստատութի՞ւն մը ունէին ամենագաղտնի լուրերը մէջտեղ հանելու։

Այս երկու մարդոցմէն մին անգլիացի, միւսը ֆրանսացի էր։ Երկուքն ալ բարձրահասակ և նիհար. ֆրանսացին՝ Բրօվանսցիի մը նման թուխ, իսկ անգլիացին՝ Լանքաշայրի ճէնթլմէնի մը նման չէկ։ Անկլօ-Նորմանը չափուած, ձեւուած, պաղարիւն, խօսքերուն և շարժումներուն մէջ ժլատ, կը թուէր խօսիլ կանոնաւորաբար շարժող զսպանակի մը ազդեցութեան տակ։ Ընդհակառակը, Կալօ-Ռոմէնը, վառվռուն, եռանդուն, կ'արտայայտուէր շրթներով, աչքերով, ձեռքերով, ինքզինքը հասկցնելու քսան ձեւեր ունէր, մինչդեռ իր խօսակիցը կը թուէր ունենալ միակ ձեւ մը խօսելու, ամրապէս հաստատուած իր մտքին մէջ։

Ֆիզիքական այս աննմանութիւնները ամենէն անուշադիր մարդուն անգամ աչքին կը զարնէին։ Բայց գիտնագէտ մը, այս երկու օտարականները մօտէն քննելով, պիտի կրնար ճշգրտօրէն բացատրել բնախօսական այն հակադրութիւնը որ զանոնք կը յատկանշէր. ըսելով թէ եթէ ֆրանսացին «համակ աչք» էր, անգլիացին «համակ ականջ» էր։

Արդարեւ, միեւնոյն տեսողական գործարանը գործածուելով զարմանալի կերպով կատարելագործուած էր։ Իր ցանցենիին զգայնութիւնը չափազանց զօրաւոր ըլլալու էր, նման աճպարարներու ցանցենիին, որոնք խաղաթղթերու չափազանց արագ խառնուած ատենը իսկ թուղթը կը ճանչնան։ Ուրեմն, այս ֆրանսացին տէր էր՝ իր ամենակատարեալ ձեւին մէջ, այն բանին որ «տեսողութեան յիշողութիւն» կը կոչեն։

Ընդհակառակը, անգլիացին, կարծես մասնաւորաբար կազմուած էր իմանալու և լսելու համար։ Երբ իր լսողական գործարանը ձայն մը իմանար, այլ եւս զայն բնաւ չէր մոռնար, և տասը, քսան տարի վերջ հազարներու մէջէն պիտի ճանչնար զայն։

Անտարակոյս, իր ականջները չունէին շարժելու կարելիութիւնը, նման կարգ մը կենդանիներու, որոնք օժտուած են խոշոր լսողական ընդունարաններով, բայց որովհետեւ գիտուններ հաստատած են թէ մարդկային ականջները գրեթէ անշարժ են, մարդ իրաւունք կ'ունենար հաստատելու թէ յիշեալ անգլիացիին ականջները, ցցուելով, պրկուելով, կզմիակի ծռելով կը ջանային ընդունիլ ձայները, բնախօսներու համար քիչ մը աչքառու ձեւով։

Կ'արժէ գիտել տալ թէ այս երկու մարդոց տեսողութեան և լսելիքի այս կատարելութիւնը իրենց արհեստին մէջ հրաշալի կերպով օգտակար կ'ըլլար. որովհետեւ՝ անգլիացին Տէյլի Թէլէկրաֆի թղթակից մըն էր և ֆրանսացին թղթակից էր....։ Ո՞ր թերթին կամ թերթերու, անիկա չէր ըսեր երբ իրեն հարցուէր, կ'ըսէր թէ կը թղթակցի «իր հօրեղբօրաղջկան՝ Մատլէնի» հետ։ Արտաքնապէս թեթեւ իր երեւոյթին տակ՝ այս ֆրանսացին շատ նրբամիտ և խորամանկ էր։ Հանդիպողին հետ աջ ու ձախ խօսելով մէկտեղ, թերեւս աւելի լաւ ծածկելու համար իր տեղեկանալու փափաքը, երբէք ինքզինքը չէր յայտներ։ Իր շատախօսութիւնը իսկ զինքը լռելու կը ծառայէր, և թերեւս աւելի գաղտնապահ էր և շրջահայեաց քան Տէյլի Թէլէկրաֆի իր պաշտօնակիցը։

Եւ եթէ այս երկուքն ալ ներկայ էին Յուլիսի 15ին

16ի գիշերը Նոր-Պալատին մէջ տրուած ճոխ պարահանդէսին, իրենց թղթակիցի հանգամանքովը, ասիկա ալ իրենց ընթերցողները լաւապէս տեղեակ պահելու համար էր:

Ֆրանսացի թղթակիցը կը կոչուէր Ալսիտ Ժոլիվէ, իսկ անգլիացիին անունը Հարրի Պլուն էր: Նոր-Պալատին այս պարահանդէսին՝ առաջին անգամն էր որ իրարու կը հանդիպէին և պաշտօն ունէին անոր նկարագրութիւնը ընել իրենց թերթին մէջ: Նկարագրի տարբերութիւնները միացած արհեստի նախանձին, պէտք էր արգելք ըլլային անոնց իրարու շատ համակրելուն: Ասով հանդերձ, իրարմէ չխուսափեցան: Ընդհակառակը աշխատեցան օրուան լուրերուն մասին իրարմէ տեղեկութիւն առնել:

Արդ, Զօրավար Քիսոֆի մեկնումէն քանի մը վայրկեան վերջ, երկու թղթակիցները իրարու մօտեցան խօսակցելու համար, և սկսան զիրար հարցափորձել:

— Արդարև, պարոն, այս հանդէսը հրաշալի՛ է, ըսաւ սիրալիր կերպով Ալսիտ Ժոլիվէ:

— Ես արդէն հեռագրեցի, հրաշալի՛! պատասխանեց պաղարիւնութեամբ Հարրի Պլուն:

— Այսու հանդերձ, աւելցուց Ալսիտ Ժոլիվէ, պարտաւոր զգացի ինքզինքս միևնոյն ժամանակ տեղեկացնելու հօրեղբօրս աղջկան...

— Ձեր հօրեղբօր աղջի՞կը, հարցուց Հարրի Պլուն, յանկարծակիի եկած շեշտով մը, կտրելով պաշտօնակցին խօսքը:

— Այո՛, շարունակեց Ալսիտ Ժոլիվէ, հօրեղբօր աղջիկս Մատլէնը... անոր հետ է որ կը թղթակցիմ: Ան կը փափաքի լաւ և շուտ տեղեկութիւն ստանալ... ուրեմն պարտաւորուած զգացի իրեն տեղեկացնել թէ պարահանդէսի ընթացքին տեսակ մը ամպ կարծես մթագնեց թագաւորին ճակատը:

— Ըստ իս, ճառագայթարձակ էր ան, պատասխանեց Հարրի Պլուն, որ թերևս այս նիւթին մասին ծածկել կ'ուզէր իր մտածումը:

— Եւ բնականաբար, դուք զայն ճառագայթել տուիք Տէյլի Թելէկրաֆի սիւնակներուն մէջ:

— Ճշմարտապէս:

— Կը յիշէ՞ք, պարոն Պլուն, ըսաւ Ալսիտ Ժոլիվէ, ինչ որ տեղի ունեցած է Զակրէթի մէջ 1812ին:

— Այնպէս լաւ կը յիշեմ, պարո՛ն, որ իբր թէ ներկայ եղած ըլլայի, պատասխանեց անգլիացի թղթակիցը:

— Ուրեմն, շարունակեց Ալսիտ Ժոլիվէ, գիտէք թէ ի պատիւ իրեն տրուած հանդէսի մը մէջ Աղեքսանդր կայսեր ծանուցին թէ Նափոլէոն՝ ֆրանսացի յառաջապահներով Նիէմէնը անցած է: Սակայն կայսրը հանդէսը չթողուց և հակառակ այսքան ծանր լուրի մը՝ որ կրնար իր կայսրութիւնը արժել, ո՛ և է մտահոգութեան նշան ցոյց չտուաւ:

— Ուրեմն ինչո՞ւ, երբ Զօրավար Քիսոֆ եկաւ լուր տալու թէ հեռագրական թելերը խզուած են, սահմանին և Իրքուցքի կառավարութեան միջև, մեր հիւրընկալն ալ նոյնքան պաղարիւնութիւն ցոյց չտուաւ:

— Ա՜հ, տեղեկութիւն ունի՞ք այդ մանրամասնութենէն:

— Գիտեմ:

— Գալով ինծի, դժուար թէ անգիտանամ, քանի որ իմ վերջին հեռագիրս մինչև Ուտինսք գացած է, գիտել տուաւ Ալսիտ Ժոլիվէ, մասնաւոր գոհունակութեամբ մը:

— Իսկ իմինս, մինչև Քրասնօյարսք միայն, պատասխանեց Հարրի Պլուն, ոչ նուազ գոհունակութեան շեշտով մը:

— Ուրեմն, գիտէք նաև թէ հրամաններ տրուած են Նիքոլայէվսքիի զօրախումբերուն:

— Այո՛, պարոն, միևնոյն ատեն երբ Թօպոլսքի նահանգին Խազախներուն համախմբուելու հրաման կը տրուէր:

— Շատ ճիշտ, պարոն Պլուն, այս ձեռք առնուած միջոցները ինծի ալ ծանօթ էին, և հաւատացէք որ համակրելի հօրեղբօր աղջիկս, վաղն իսկ ատոնց մասին բաներ մը պիտի գիտնայ:

— Ի՛նչպէս Տէյլի Թելէկրաֆի ընթերցողները պիտի տեղեկանան, պարոն Ժոլիվէ:

— Այո՛, երբ մարդ կը տեսնէ ամէ՛ն բան որ կ'անցնի։

— Եւ երբ կ'իմանայ ամէ՛ն բան որ կ'ըսուի...

— Հետաքրքրաշարժ կին մը, պարոն Պլունթ։

— Պիտի հետեւիմ անոր, պարոն Ժօլիվէ։

— Ուրեմն կարելի է որ զիրար գտնենք նուազ ապահով գետնի մը վրայ, քան այս սրահին տախտակամածը։

Բոլոնիական ազգ. պար ՆՈՐ ՊԱԼԱՏԻՆ մէջ: [Տե՛ս էջ 8]

— Նուազ ապահով, այո՛, բայց...։

— Բայց նաեւ նուազ սահուն... պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ, որ բռնեց իր պաշտօնակիցը այն պահուն, ուր անիկա իր ետ երթալուն հաւասարակշռութիւնը կորսնցնելու վրայ էր։

Եւ ասոր վրայ երկու թղթակիցները բաժնուեցան, բաւական գոհ, տեղեկանալով որ մին միւսէն շատ աւելի տեղեկութիւն մը չունէր։ Եւ իրաւ ալ երկուքն ալ խաղի մէջ միեւնոյնն էին։

Այդ պահուն, քովի սրահներուն և մեծ սրահին միջեւ գտնուող դռները բացուեցան. հոն կ'երեւէին մեծ սեղաններ սքանչելապէս զարդարուած և ծանրաբեռնուած բազմաթիւ հաղուագիւտ յախճապակեայ ամաններով և ոսկեայ սպասներով, իշխանուհիներու, իշխաններու, և դի-

ւանդաւիտական մարմնոյ անդամներուն վերապահուած և մէջտեղը գտնուող սեղանին վրայ կը փայլէր մեծարժէք

Դեռասան Տանխաքուեի Իվան Օկարէֆի դերին մէջ [Սինէմայի միջէն]

զարդանօթ մը։ Եւ ոսկերչութեան այս հրաշալիքին շուրջը, ջահերու լոյսին տակ, կը շողային ամենաընտիր սեղանասպասի հազարաւոր կտորներ, որոնք երբեք պատրաստուած ըլլան Սէվրի գործարաններուն մէջ։

Նոր-Պալատան հրաւիրեալները սկսան ուրեմն ուղղուիլ դէպի ճաշասրահները։

2

8436-78

ՊԵՏ ԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ Гос Библиотека ՀՍՍՌ-Арм ССР

Այդ վայրկեանին, Զօրավար Գիսօֆ, որ նոր ներս մտած էր, հապճեպով մօտեցաւ որսորդ զօրաց սպային։

— Ի՞նչ կայ նորէն, հարցուց ուժգնօրէն այս վերջինը, ինչպէս ըրած էր առաջին անգամ։

— Հեռագիրները Թօմսքէն անդին չեն անցնիր այլ եւս, Վեհափառ Տէ՛ր։

— Սուրհանդակ մը անմի՛ջապէս։

Սպան թողուց մեծ սրահը և մտաւ յարակից ընդարձակ սենեակ մը որ աշխատութեան յատկացուած էր, շատ պարզ կերպով զարդարուած և շինուած էր Նոր-Պալատին անկիւնը։ Բազմաթիւ նկարներ որոնցմէ մէկ քանին Հօռաս Վէրնէէն ստորագրուած, պատէն կախուած էին։

Սպան արտորնօք բացաւ պատուհանը, և իբր թէ թթուածինը կը պակսէր իր թոքերուն, սկսաւ ներշնչել, ընդարձակ պատշգամի մը վրայ, այն մաքուր օդը որ Յուլիսի գեղեցիկ գիշեր մը կը թորէր։

Հոն իր աչքերուն առջեւ լուսնի ճառագայթներէն ողողուած, կը շրջանակուէր ամրացած պարիսպ մը, որուն մէջ կը բարձրանային երկու մայր եկեղեցի, երեք պալատ և զինարան մը։ Այս պարսպին շուրջ կ'ուրուագծուէին երեք որոշ քաղաքներ, Գիթաի-Կորօտ, Պէլօի-Կորօտ, Զէմլիանօի-Կորօտ, եւրոպական, թաթարական, կամ չինական ընդարձակ թաղեր, որոնց կը տիրապետէին աշտարակները, զանգակատուները, մինարէները և կամարները երեք հարիւր եկեղեցիներու, որոնց կանաչ գմբէթներուն վրայ արծաթեայ խաչեր կային։ Պզտիկ, գալարուն գետակ մը հոս հոն կ'արտացոլէր լուսնի ճառագայթները և բոլոր այս ամբողջութիւնը երփներանգ գոյներով ներկուած տուներու հետաքրքրաշարժ խճանկար մը կը կազմէր, որ կ'ընդելուզուէր տասը մղոն տարածութեամբ շրջանակի մը մէջ։

Այս գետակը՝ Մոսկովան, այս քաղաքը՝ Մոսկուան, այս ամրացեալ միջնաբերդը՝ Գրէմլինը, և որսորդ զօրաց սպան, որ թեւերը խաչաձեւած, խոհուն դէմքով մտիկ կ'ընէր Նոր-Պալատէն մոսկոֆական այս հին քաղաքին վրայ նետուող ժխորը, այդ սպան Զարն էր․․․։

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՌՈՒՍԵՐ ԵՒ ԹԱԹԱՐՆԵՐ

Եթէ Զարը այնքան յեղակարծօրէն ձգած էր Նոր-Պալատին սրահները, այն վայրկեանին երբ Մոսկուայի գըլխաւոր երեւելիներու և քաղաքային ու զինուորական իշխանութիւններու ի պատիւ տուած հանդէսը իր ամբողջ կատարելութեան մէջ էր, պատճառը այն էր որ Ուրալի սահմանագլուխներէն անդին ծանր դէպքեր տեղի կ'ունենային։ Այլ եւս անկասկած էր թէ ահեղ արշաւանք մը կը սպառնար խլել սիպերիական նահանգները ռուսական տիրապետութենէն։

Ասիական Ռուսիան կամ Սիպերիան կը ծածկէ 560 հազար մղոն տեղ և ունի շուրջ 2 միլիոն բնակիչ։ Ան կը տարածուի Ուրալ լեռներէն, որոնք զայն կը բաժնեն եւրոպական Ռուսիայէն, մինչեւ Խաղաղական ովկիանոսին ծովեզերքը։ Հարաւային կողմէն զայն կը սահմանագծեն Թուրքիստանը և Չինական Կայսրութիւնը՝ բաւական անորոշ սահմանագլուխով մը։ Հիւսիսակողմը կայ Սառուցեալ ովկիանոսը՝ Գարայի ծովէն մինչեւ Պէհրինկայի նեղուցը։ Ան բաժնուած է կառավարչութիւններու կամ նահանգներու, որոնք են Թօպօլսքին, Ենիսէյսքին, Իրքուցքին, Օմսքին, Եաքուցքինը։ Երկու նահանգներ կը պարունակէ, Օխօցքին և Գամչաթքան, և երկու երկիրներ, այժմ ռուսական տիրապետութեան տակ, Գըրկըզներու և Չուքչէններու երկիրը։

Ընդարձակ տափաստաններու այս անսահման տարածութիւնը որ արեւելքէն արեւմուտք աւելի քան հարիւր տասը աստիճան կը պարունակէ, միեւնոյն ժամանակ ոճրագործներու տարագրավայր մըն է, աքսորավայր մը անոնց համար որոնք ձարական Ուքազով մը աքսորի դատապարտուած են։

Երկու կառավարիչներ այս ընդարձակ երկրին մէջ կը ներկայացնեն Զարերու գերագոյն իշխանութիւնը։ Մին կը բնակի Իրքուցք, արեւելեան Սիպերիոյ մայրաքաղաքը, միւսը կը բնակի Թօպոլսք, արեւմտեան Սիպերիոյ մայրաքաղաքը։ Զունա գետակը, որ Ենիսէյի մէջ կը թափի, կը բաժնէ երկու Սիպերիաները։

Միակ հաղորդակցութիւն մը, բայց ելեկտրական հաղորդակցութիւն մը(*), Սիպերիոյ արեւելեան և արեւմտեան սահմանագլուխները կը միացնէ, թելի մը միջոցաւ, որ 8.536 քիլոմէթր երկարութիւն ունի և Սիպերիան կտրելով կը յանգի Նիքօլայէվսք։

Էքաթէրինպուրկէն Նիքօլայէվսք տարածուած այս թելն էր որ կտրուած էր, նախ մինչեւ Թօմսք և քանի մը ժամ վերջ Թօմսքէն Կօլիվան։

Ահա թէ ինչո՛ւ համար Զարը Զօրավար Քիսօֆի երկրորդ յայտարարութենէն վերջ միմիայն այս երկու բառերը արտասանած էր «Շուտո՛վ սուրհանդակ մը»։

Զարը քանի մը վայրկեան ի վեր անշարժ կեցած էր իր սենեակին պատուհանին առջեւ, երբ սենեկապաններ դուռը բացին, որուն սեմին վրայ երեւցաւ ոստիկանապետը։

— Մտի՛ր, զօրավար, ըսաւ Զարը կտրուկ ձայնով մը, և ըսէ՛ ամէն ինչ որ գիտես Իվան Օկարէֆի վրայով։

— Ծայրայեղօրէն վտանգաւոր մարդ մըն է ան, Վեհափառ, պատասխանեց ոստիկանապետը։

— Գնդապետի՞ աստիճան ունէր։

— Այո՛, Վեհափառ։

— Ուշի՞մ էր։

— Շա՛տ ուշիմ, բայց ըմբոստ, և օժտուած անզուսպ փառասիրութեամբ մը որ բանի մը առջեւ չընկրկիր։ Ան շուտով գաղտնի կազմակերպութիւններով զբաղեցաւ, և ասոր համար էր որ Նորին Բարձրութիւն Մեծ-Դուքսէն

(*). Հեղինակը այս վէպը գրած միջոցին դեռ երկարաձգուած չէր Սիպերիոյ երկաթուղագիծը։ Ծ. Թ.

աստիճանազուրկ եղաւ, ապա աքսորուեցաւ Սիպերիա։

— Ո՞ր շրջանին։

— Երկու տարի կայ։ Վեցամսեայ աքսորէ մը վերջ Ձեր Վեհափառութեան կողմէ ներուելով Ռուսիա վերադարձաւ։

— Եւ այդ ժամանակէն վերջ Սիպերիա չվերադարձա՞ւ։

— Այո, Վեհափառ, բայց այս անգամ ինքնաբերաբար, պատասխանեց ոստիկանապետը։

Եւ քիչ մը ձայնը ցածցնելով աւելցուց.

— Կար ժամանակ մը, Վեհափառ, որ Սիպերիա գացողները չէին վերադառնար։

— Որչափ ատեն որ ես ողջ եմ, Սիպերիան է՝ և պիտի ըլլայ երկիր մը ուրկէ կը վերադառնան։

Զարը իրաւունք ունէր այս խօսքերը ճշմարիտ հպարտութեամբ մը ըսելու, որովհետեւ ան իր գթասրտութեամբ քանիցս ցոյց տուաւ թէ ռուսական արդարութիւնը գիտէ ներել։

Ոստիկանապետը ոչինչ պատասխանեց, բայց յայտնի էր թէ ան կէս միջոցներու համամիտ չէր։ Ըստ իրեն ամէն մարդ որ ոստիկաններու ընկերակցութեամբ Ուրալ լեռները կ'անցնէր, պէտք չէր որ այլ ես դառնար։ Բայց այս Զարին օրով այդպէս չէր, և ոստիկանապետը ասոր վրայ կ'ողբար։ Ի՞նչ. հասարակ ոճիրներէ զատ ոճիրներու համար այլ եւս ցկեանս դատապարտութիւն պիտի չըլլա՞ր։ Ի՞նչ, Թօպօլսքէն, Եաքուցքէն, Իրքուցքէն քաղաքական յանցանքով աքսորուածներ կը վերադառնայի՞ն։ Եւ յիրաւի, ոստիկանապետը նախկին բռնակալ Ուքազներու տրամադրութիւններուն վարժուած, որոնք ներել չէին գիտեր, այս նոր վարչաձեւը չէր կրնար ըմբռնել. բայց ան լռեց, սպասելով որ Զարը կրկին հարցաքննէր։

Հարցումները չուշացան։

— Իվան Օկարէֆը, հարցուց Զարը, երկրորդ անգամ Ռուսիա վերադարձած չէ՞ր, սիպերիական նահանգներու այս ճամբորդութենէն յետոյ, ճամբորդութիւն որուն իրական նպատակը անծանօթ մնացած է։

— Ան եկած է կրկին։

— Եւ վերադարձէն ի վեր, ոստիկանութիւնը անոր հետքը կորսնցուցա՞ծ է։

— Ո՛չ, Վեհափառ, որովհետեւ գաղտապարտեալ մը իրականապէս վտանգաւոր կը դառնայ այն օրէն սկսեալ երբ ներուած է։

Զարին ճակատը վայրկեան մը կնճռոտեցաւ։ Կրնայ ըլլալ որ ոստիկանապետը վախցաւ շատ հեռուները գացած ըլլալուն,—թէեւ իր գաղափարներու յամառութիւնը գէթ հաւասար ըլլար այն անսահման անձնուիրութեանը որ ունէր իր տիրոջ համար, բայց Զարը իր ներքին քաղաքականութեան ուղղուած այս յանդիմանութիւնները արհամարհելով, շարունակեց իր հարցումներու շարքը։

— Վերջին անգամ ո՞ւր էր Իվան Օկարէֆ։

— Բէրմի կառավարութեան մէջ։

— Ո՞ր քաղաքը։

— Բէրմի մէջ իսկ։

— Ի՞նչ կ'ընէր հոն։

— Կը թուէր թէ զբաղում չունէր, և իր ընթացքը կասկածելի չէր թուեր։

— Մասնաւոր ոստիկանութեան հսկողութեան տակ չէ՞ր։

— Ո՛չ, Վեհափառ։

— Ե՞րբ ձգեց Բէրմը։

— Մարտի սկիզբները։

— Ո՞ւր երթալու համար...

— Չենք գիտեր...

— Եւ այդ թուականէն ի վեր, մարդ չի՞ գիտեր թէ ի՛նչ եղած է ան։

— Չեն գիտեր։

— Է՛հ լաւ, ես գիտեմ ա՛յդ, պատասխանեց Զարը։ Անանուն տեղեկութիւններ, որոնք ոստիկանութեան ձեռքէն անցած չեն, ինծի ուղղուած են, և այն դէպքերուն ի տես, որոնք տեղի կ'ունենան հիմա սահմանագլուխէն անդին, ամէն իրաւունք ունիմ կարծելու թէ անոնք ճի՛շդ են։

— Ըսել կ'ուզէք, Վեհափառ Տէր, աղաղակեց ոստիկանապետը, թէ Իվան Օկարէֆ մա՞տ ունի թաթարական խնդրին մէջ։

— Այո՛, զօրավար, և քեզի պիտի իմացնեմ ինչ որ դուն կ'անգիտանաս։ Իվան Օկարէֆ Բէրմէն հեռանալէ վերջ, Ուրալ լեռները անցած է։ Սիպերիա նետուած է, Գըրկըզներու տափաստաններուն մէջ, և հոն, ան փորձած է, ոչ առանց յաջողութեան, ոտքի հանել այս թափառաշրջիկ ժողովուրդը։ Այն ատեն իջած է աւելի դէպի հարաւ, մինչեւ անկախ Թուրքիստան։ Հոն, Պուխարայի, Քօքհանտի, Քունտուզի խանութիւններուն մէջ գտած է աշիրաթապետներ, տրամադիր իրենց թաթար խումբերը արձակելու սիպերիական նահանգներուն վրայ և յառաջ բերելու ընդհանուր ապստամբութիւն մը Ասիոյ ռուսական կայսրութեան մէջ։ Շարժումը գաղտնօրէն կազմուած է, բայց կայծակի հարուածի մը նման պայթեցաւ, և հիմա հաղորդակցութեան ճամբաներն ու միջոցները խզուած են արեւմտեան և արեւելեան Սիպերիոյ միջեւ։ Ասկէ զատ, Իվան Օկարէֆ վրէժխնդրութեամբ լեցուած, կ'ուզէ դաւել եղբօրս կեանքին դէմ։

Զարը ոգեւորուած էր խօսած ժամանակ և արագ քայլերով կը քալէր։ Ոստիկանապետը չպատասխանեց, բայց ան կ'ըսէր ինքնիրեն, թէ այն ժամանակներուն, երբ Ռուսիոյ կայսրերը երբեք չէին ներեր աքսորեալի մը, Իվան Օկարէֆի ծրագիրները չպիտի կրնային իրականանալ։

Քանի մը վայրկեաններ անցան, յետոյ ան Զարին մօտենալով, որ բազկաթոռի մը վրայ ինկած էր.

— Ձեր Վեհափառութիւնը, ըսաւ ան, անտարակոյս հրամաններ տուած է որպէսզի այս արշաւանքը ետ մղուի։

— Այո՛, պատասխանեց Զարը։ Վերջին հեռագիրը որ կրցաւ անցնիլ Նիժնի-Ուտինսք, պէտք է շարժման մէջ դրած ըլլայ Ենիսէյսքի, Իրքուցքի, Եաքուցքի կառավարութեան զօրախմբերը, ինչպէս նաեւ Ամուր և Պայքալ

նահանգներուն։ Միեւնոյն ժամանակ, Բէրմի եւ Նիժնի-Նովկորոտի գունդերը եւ սահմանագլխի Քազաքները կ'ուղղուին դէպի Ուրալ լեռները։ Բայց, դժբախտաբար, բազմաթիւ շաբաթներ պէտք են որ անոնք կարենան գտնուիլ Թաթարական խումբերուն դէմ։

— Եւ Ձեր Վեհափառութեան եղբայրը, Նորին Բարձրապատուութիւն Մեծ-Դուքսը, այս վայրկեանիս Իրքուցքի կառավարութեան մէջ կղզիացած, այլ եւս ուղղակի յարաբերութեան մէջ չէ՞ Մոսկուայի հետ։

— Ո՛չ։

— Բայց ան պէտք է գիտնայ վերջին հեռագիրներէն, թէ ի՛նչ են Ձեր Վեհափառութեան կողմէ ձեռք առնուած միջոցները, եւ թէ ի՛նչ օգնութիւն պէտք է սպասէ Իրքուցքի ամէնէն մօտիկ իշխանութիւններէն։

— Գիտէ այդ, պատասխանեց Զարը։ Բայց ինչ որ կ'անգիտանայ, այն է թէ, Իվան Օկարէֆ, ընդոստի մը դերին հետ մէկտեղ պարտի խաղալ նաեւ դաւաճանի մը դերը, եւ որ յանձին անոր անձնական եւ կատաղի թշնամի մը ունի։ Մեծ-Դուքսին է որ Իվան Օկարէֆ կը պարտի իր առաջին շնորհազրկութիւնը։ Եւ ինչ որ աւելի գէշ է, այն է թէ այս մարդը ճանչցուած չէ իրմէ։ Իվան Օկարէֆի ծրագիրն է Իրքուցք վերադառնալ եւ հոն՝ կեղծանունով մը, իր ծառայութիւնները մատուցանել Մեծ-Դուքսին։ Յետոյ, անոր վստահութիւնը շահելէ վերջ, երբ Թաթարները պաշարեն Իրքուցքը, ան պիտի յանձնէ քաղաքը եւ անոր հետ եղբայրս, որուն կեանքը ուղղակի սպառնալիքի տակ է։ Ահա ինչ որ գիտեմ իմ տեղեկագիրներուս վրայ յենլով, ահա ինչ որ չգիտէ Մեծ-Դուքսը եւ ահա ինչ որ պէտք է գիտնայ անիկա։

— Լաւ ուրեմն Վեհափառ, քաջասիրտ, ուշիմ սուրհանդակ մը...

— Ատոր կը սպասեմ։

— Եւ թո՛ղ աճապարէ, աւելցուց ոստիկանապետը, որովհետեւ թող ներուի ինծ գիտել տալ թէ սիպերիական հողը ապստամբութեանց շատ տրամադիր է։

— Ի՛նչ, ըսել կ'ուզես թէ աքսորեալները կը միանան արշաւողներո՞ւն, գոչեց Զարը, ոստիկանապետին այս ակնարկութենէն վրդովուած։

— Թող Ձեր Վեհափառութիւնը ներէ՛... կակազեց

Մոսկուայի Ս. Համբարձման եկեղեցին

ոստիկանապետը, որովհետեւ իրաւամբ իրեն այդպէս թելադրած էր իր կասկածոտ եւ անհանդարտ միտքը։

— Ես կը կարծեմ թէ աքսորեալները աւելի հայրենասէր են։

— Քաղաքական աքսորեալներէն զատ ուրիշ դատապարտեալներ ալ կան Սիպերիոյ մէջ, ըսաւ ոստիկանապետը։

— Ոճրագործնե՛րը․ օ՛, զօրավար, զանոնք քեզի կը թողում, անոնք մարդկային ցեղին աղտն են։ Անոնք ոչ մէկ հայրենիք ունին։ Բայց այս ապստամբութիւնը կամ աւելի ճիշդ արշաւանքը կայսեր համար չէ եղած, Ռուսիոյ դէմ է, այն երկրին դէմ, որը տեսնելու ամէն յոյս կորսնցուցած չեն աքսորեալները... և անոնք պիտի տեսնեն... ո՛չ, երբեք ոսոխ մը չպիտի մնայ թաթարի մը հետ՝ տկարացնելու համար, հոգ չէ թէ ժամ մը միայն, մոսկօֆ տէրութիւնը...։

Ցարը իրաւունք ունէր հաւատալու անոնց հայրենասիրութեանը, զորս իր քաղաքականութիւնը առժամաբար հեռացուցած էր։ Անյիշաչարութիւնը, որ իր արդարութեան հիմն էր, երբ ինք անձամբ կրնար կառավարել դէպքերը, մեծ բարեփոխութիւնները զորս ան ի գործ կը դնէր հրամաններու կիրարկման մէջ, այնքան սովորալի երեւին, իրեն կ'ապահովէին թէ ան չէր կրնար սխալիլ։ Բայց նոյն իսկ առանց յաջողութեան, այս կարեւոր տարրին ալ..., պարագաները նուազ ծանր չէին, որովհետեւ կը վախցուէր թէ Գըրկըզներու մեծամասնութիւնը միանայ ապստամբներուն։

Գըրկըզները կը բաժնուին երեք խումբերու, մեծը, պզտիկը և միջինը, ու կը պարունակեն շուրջ չորս հարիւր հազար վրան, այսինքն մօտաւորապէս երկու միլիոն հոգի։ Այս զանազան ժողովուրդներէն, մէկ քանիները անկախ են, և միւսները հպատակ Ռուսիոյ կամ Խիվայի, Խոքանտի և Պուխարայի խանութեանց՝ այսինքն Թուրքիստանի ամենէն կատաղի ցեղապետներուն։ Այնպէս որ եթէ այս Գըրկըզները ապստամբէին, ատիկա պիտի ըլլար ասիական Ռուսիոյ վրայ արշաւանք մը և ամենէն առաջ Ենիսէյի արեւելքէն Սիպերիոյ բաժանումը։

Իրաւ է թէ Գըրկըզները՝ պատերազմի արդի պայմաններէն անգիտակ, գիշերային աւազակներ և կարաւաններու կողոպտիչներ են միայն, այնպէս որ հետեւակազօրաց յու խումբ մը իրմէ տասն անգամ աւելի բազմաթիւ Գըրկըզներու կրնար դիմագրել և թնդանօթ մը զանոնք ջարդ ու փշուր կրնար ընել։

Բայց ատիկա ըլլալու համար պէտք է որ այդ հետեւակազօրքը հասնի ապստամբ երկիրը և թէ թնդանօթները տարուին ռուսական նահանգներէն՝ որոնք ապստամբութեան տեղէն երկու-երեք հազար վերստ հեռի են։ Արդ, Եքաթէրինպուրկը Իրքուցքի միացնող ճամբէն զատ, միւսները շատ դժուարանցանելի են և շաբաթներ պէտք էին մինչեւ որ ռուսական գունդերը կարենային ճակատիլ և ետ մղել թաթար խումբերը։

Օմսք արեւմտեան Սիպերիոյ զինուորական կեդրոնը ըլլալով, պարտաւոր է պահպանել կարգն ու սարքը Գըրկըզ ժողովուրդին մէջ։ Այդ սահմաններն են որ այս ցեղերը մէկէ աւելի անգամներ ոտնակոխ ըրած և անցած են․ հետեւաբար պատերազմական նախարարութիւնը շատ մը պատճառներ ունէր հաւատալու թէ Օմսք չափազանց վըտանգի տակ էր։

Թաթարները, որոնք ռուսական տիրապետութեան կը սպառնային, կը պատկանէին և կը գտնուէին մեծամասնութեամբ Թուրքիստան։ Այս ընդարձակ երկիրը բաժնուած է մասերու, որոնք Խաներու կողմէ կը կառավարուին և որուն համար կը կոչուին Խանութիւն։

Այս դէպքերու պահուն ամենէն կարեւորը և ամենէն սոսկալին՝ Պուխարայի Խանութիւնն էր․ Ռուսիա բազմաթիւ անգամներ կռուած էր անոր խաներուն հետ, որոնք անձնական շահերէ մղուած՝ ռուսական տիրապետութեան դէմ օգնած էին Գըրկըզներուն, անոնց ուրիշ լուծ մը պարտադրելու համար։

Պուխարայի Խանութիւնը շուրջ տասը հազար քառակուսի մղոնի տարածութեան մը վրայ, կը պարունակէ երկուքուկէս միլիոն բնակիչ. վաթսուն հազարնոց բանակ մը, որ պատերազմի ատեն կ'եռապատկուի և երեսուն հազար ձիաւոր։ Կենդանային, բուսային, հանքային արտադրութիւններու տեսակէտով հարուստ երկիր մըն է և կը պարունակէ տասնեւինը մեծ քաղաքներ։ Պուխարան շըրջապատուած է ութը հազար անգլիական մղոնէ աւելի երկարութեամբ պարիսպով մը և աշտարակներով, նշանաւոր

դարձաւ Ավիսէն և տասներորդ դարու ուրիշ գիտուններով. ան կը նկատուի իսլամ գիտութեանց կեդրոն մը և կը դասուի կեդրոնական Ասիոյ գլխաւոր քաղաքներուն շարքին։ Սըմըրղանտ, որ կը պարունակէ Թիմուրլէնկի դամբարանը և ուր կը գտնուի նաև այն նշանաւոր պալատը ուրկը պահուի այն կապոյտ քարը՝ որուն վրայ պէտք է գայ նստի ամէն Խան իր գահակալութեան միջոցին։ Այս քաղաքն ալ պաշտպանուած է զօրաւոր միջնաբերդով մը։ Քարշին՝ ովասիսի մը մէջ զետեղուած՝ իր միջնաբերդով գրեթէ անառիկ է։ Զարձուի՝ կը պաշտպանուի շուրջ քսան հազար հոգիներէ, և վերջապէս ուրիշ քաղաքներ։ Ուրեմն, լեռներով պաշտպանուած և տափաստաններով կղզիացած Պուխարայի այս Խանութիւնը իրաւամբ սոսկալի երկիր մըն է, և Ռուսիա ստիպուած պիտի ըլլայ կարեւոր ուժեր հանել անոր դիմաց։

Այն ժամանակներուն, Թաթարիստանի այս անկիւնը կառավարողը փառասէր և կատաղի Ֆէօֆար խանն էր։ Ցենլով ուրիշ խաներու—գլխաւորաբար Խոքանդի և Քունտուզի—կեդրոնական Ասիոյ բոլոր ցեղերուն հրամայող ցեղապետներ իրեն օժանդակ ունենալով, Ֆէօֆար խան գլուխը անցած էր այն արշաւանքին՝ որուն հոգին Իվան Օկարէֆն էր։ Այս դաւաճանը խելայեղ փառասիրութեամբ մը և նախանձով տարուած, շարժումը ծրագրած էր այնպէս մը որ կտրէր Սիպերիոյ մեծ ճանապարհը։ Իրաւամբ խենթ էր, եթէ կը կարծէր բաժնել մոսկօֆեան կայսրութիւնը։ Իր թելադրութիւններուն վրայ էմիրը—այսպէս կը կոչուին Պուխարայի խաները—իր խումբերը արձակած էր ռուսական սահմանէն անդին։ Ան գրաւած էր Սէմիբալաթինսքի նահանգը, և հոն գտնուող փոքրաթիւ Խազախները ստիպուած էին հեռանալ։ Անիկա յառաջացած էր Պալքաշ լճէն աւելի հեռուն, իրեն միացնելով ճամբուն վրայի Քըրկըզ ժողովուրդները։ Կողոպտելով, աւերելով, և իր շարքերուն մէջ առնելով անոնք՝ որոնք կը հպատակէին, գերի առնելով անոնք՝ որ կը դիմադրէին. այսպէս ան քաղաքէ քաղաք կ'երթար, իր հետեւորդներով զօրս

իր արքունիքը կամ աւագանին կոչել կարելի էր, նոյնպէս իր կիներով և ծառաներով—և այս ամէնը արդի Ճինկիզ խանի մը անիմանալի յանդգնութեամբը։

Ո՞ւր էր այս վայրկեանիս, կամ թէ ապստամբութեան լուրին Մոսկուա հասած ժամանակը իր զօրքերը մինչեւ ո՞ւր հասած էին։ Ռուսական բանակները Սիպերիոյ մինչեւ ո՞ր կէտը նահանջած էին, անկարելի էր գիտնալ։ Յարաբերութիւնները խզուած էին։ Կոլիվանի և Թոմսքի միջեւ գտնուող հեռագրաթելը արդեօք Թաթար յառաջապահներէն խզուա՞ծ էր թէ՝ արդեօք էմիրը մինչեւ Էնիսէյսքի նահանգը հասած էր։ Ամբողջ ստորին արեւմտեան Սիպերիան կրակի մէ՞ջ էր արդեօք։ Ապստամբութիւնը մինչեւ արեւելեան շրջաննե՞րը կը տարածուէր արդեօք, կարելի չէր ըսել։ Միակ միջոցը, որ ոչ ցուրտէն և ոչ տաքէն կը վախնայ, այն որ ոչ ամառուան տաքերը և ոչ ձմրան ցուրտերը կրնան կեցնել, որ կայծակի մը արագութեամբ կը թռչի, ելեքտրական հոսանքը, չէր կրնար այլ եւս անցնիլ տափաստանները, և այլ եւս կարելի չէր Մեծ-Դուքսին իմացնել այն վտանգը որուն մատնուած էր Իվան Օկարէֆի դաւաճանութեամբ։

Սուրհանդակ մը միայն այդ բանը կրնար ընել։ Այս մարդուն բաւական ժամանակ պէտք էր կարենալ կտրել անցնելու համար Մոսկուան Իրքուցքէն բաժնող 5523 քմ. հեռաւորութիւնը։ Անիկա որպէս զի կարենար թշնամի շարքերը անցնիլ, գերմարդկային քաջութիւն մը և ուշիմութիւն մը ունենալու էր։ Բայց խելքով և քաջասրտութեամբ մարդ հեռուները կրնայ երթալ։

— Պիտի կրնա՞մ այս գլուխը և սիրտը գտնել արդեօք, կը հարցնէր ինքնիրեն Ցարը։

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՄԻՇԷԼ ՍԹՕԿՐՕՖ

Արքայական առանձնասենեակին դուռը բացուեցաւ և սենեկապանը Զօրավար Քիսօֆը ծանուցց։

— Սուրհանդա՞կը, հարցուց Զարը շտապով։

— Հոս է Վեհափառ, պատասխանեց զօրավարը։

— Յարմար մարդը գտա՞ր։

— Կը համարձակիմ անոր համար ձեր Վեհափառութեան հանդէպ պատասխանատու ըլլալ։

— Արքունիքին ծառայա՞ծ է։

— Այո՛, Վեհափառ Տէր։

— Կը ճանչնա՞ս զայն։

— Անձնապէս կը ճանչնամ, և շատ անգամ դժուարին գործեր յաջողութեամբ կատարած է։

— Արտասահմանի՞ մէջ։

— Սիպերիոյ մէջ իսկ։

— Ո՞ւրկէ է։

— Օմսքէն, սիպերիացի մըն է։

— Պաղարիւնութիւն, ուշիմութիւն և քաջութիւն ունի՞։

— Այո՛, Վեհափառ, հոն ուր ուրիշներ պիտի ձախողէին, անիկա յաջողելու համար պէտք եղած ամէն յատկութիւն ունի։

— Տարի՞քը։

— Երեսուն տարեկան։

— Կորովի՞ է։

— Վեհափա՛ռ, անիկա ցուրտի, անօթութեան, ծարաւի և յոգնութեան վերջին սահմանի կը տոկայ։

— Երկաթէ կազմուածք ունի՞։

— Այո՛, Վեհափառ։

— Հապա սի՞րտ...

— Ոսկիէ սիրտ մը.

— Անո՞ւնը...

— Միշէլ Սթրոկօֆ։

— Մեկնելու պատրա՞ստ է։

— Պահակներու սրահին մէջ ձեր Վեհափառութեան հրամաններուն կը սպասէ։

— Թո՛ղ ներս գայ, ըսաւ Զարը։

Քանի մը վայրկեան վերջ սուրհանդակ Միշէլ Սթրո-
կօֆ, արքայական առանձնասենեակէն ներս կը մտնէր։

Միշէլ Սթրոկօֆ բարձրահասակ, յաղթանդամ, թիկնեղ, լայն կուրծքով մէկն էր։ Կորովի դէմքը կովկասեան ցեղին լաւագոյն նկարագիրները կ'արտայայտէր։ Իր անդամները, լաւ աճած, ոյժ պահանջող գործեր տեսնելու համար մէկ մէկ լծակներ էին։ Այս գեղեցիկ և հուժկու երիտասարդը կարելի չէր տեղէն շարժել երբ ան ոտքի կայնած էր, կարծես գետնին մէջ արմատացած ըլլային իր ոտքերը։ Լայն ճակատով, գլխուն վրայ կը գանգրուէին իր առատ մազերը որոնց գանգուրները գալփաքէն դուրս կ'իյնային երբ ծածկէր գլուխը։ Իր մութ կապոյտ աչքերը՝ անայլայլ, ուղիղ, համարձակ նայուածքով կը փայլէին թեթեւօրէն իրարու միացած յօնքերու կամարի մը տակ, և կ'ապացուցանէին գերազանց քաջութիւն մը, «հերոսներու յատուկ առանց կրքի այն քաջութիւնը» ըստ բնախօսներու բացատրութեան։ Լայն ռնգունքներով իր քիթը կ'իշխէր վեհանձն և բարի մարդու յատուկ ցցուն շրթներով բարեձեւ բերնի մը վրայ։

Միշէլ Սթրոկօֆ վճռական նկարագիր ունէր, իր ընելիքը անմիջապէս կ'որոշէր, անստուգութեան պահուն եղունգները չէր կրծեր, տարակուսած ատեն ականջը չէր քերեր և անորոշութեան մէջ չէր տատամսեր։ Ինչպէս խօսուածքի՝ նոյնպէս շարժուձեւերուն մէջ չափաւոր, անիկա կրնար անշարժ մնալ՝ ինչպէս զինուոր մը իր մեծին առջեւ. բայց երբ քալէր, իր քալուածքը շարժումներու մեծ ազատութիւն և յստակութիւն ի յայտ կը բերէր—ինչ որ կ'ապացուցանէր ինքնավստահութիւն և մտքի կորով։

Միշէլ Սթրոկոֆ գեղեցիկ զինուորական համազգեստ մը հագած էր որ կը նմանէր պատերազմի մէջ եղող ձիաւոր որսորդ զօրաց սպաներու հագուստին, կօշիկ, խթան, տափատ, մուշտակ։ Իր լայն կուրծքին վրայ խաչ մը և բազմաթիւ պատուանշաններ կը փայլէին։

Միշէլ Սթրոկոֆ Զարին անձնական սուրհանդակներու

Այո՛, զօրավար, եւ ձեզ պիտի տեղեկացնեմ... [Տե՛ս էջ 23]

խումբին կը պատկանէր, և իր ընտրանիներուն մէջ սպայի աստիճան ունէր։ Իր կեցուածքէն, իր դիմագծէն, իր բոլոր արտաքինէն յայտնի էր և ինչ որ Զարն ալ հասկըցաւ անմիջապէս, թէ անիկա «հրամաններ գործադրող» մըն էր։ Ըստ նշանաւոր վիպասան Թուրկենեֆի, անիկա

ունէր այն ամենակարեւոր յատկութիւններէն մին, որ Ռուսիոյ մէջ մարդը կ'առաջնորդէ ամենաբարձր աստիճաններու։

Արդարեւ, եթէ մէկը կար որ Մոսկուայէն Իրքուցք՝ ճամբորդութիւնը կրնար յաջողապէս կատարել, այն ալ Միշէլ Սթրոկոֆն էր։

Իր ծրագիրներուն յաջողութեան ազդակներէն մէկն

Դերասան Շախխաթունի Իվան Օկարէֆի դերին մէջ [Սինեմայի ֆիլմ]

ալ այն էր որ, անիկա շատ լաւ կը ճանչնար այն երկիրը՝ ուրկէ պիտի անցնէր, և կը խօսէր այդ երկրին զանազան գաւառաբարբառները, ոչ թէ միայն անոր համար որ այդ տեղերը պտտած էր արդէն, այլ անոր համար որ ինք ընիկ սիպերիացի էր։

Հայրը, ծերունին Բիէր Սթրոկոֆ, որ մեռած էր տասը տարիէ ի վեր, կը բնակէր Օմսք, և իր մայրը՝ Մարֆա Սթրոկոֆ, դեռ հոն կը բնակէր։ Հոն, այդ վայրենի տափաստաններուն մէջ էր որ սիպերիացի կատաղի որսորդը իր որդին Միշէլը չարքաշ մեծցուցած էր։ Բուն զբաղումով Բիէր Սթրոկոֆ որսորդ էր։ Ամառ թէ ձմեռ, ըլլա՛յ հասարակածային տաք օրերուն, ըլլայ խստաշունչ ցուր-

տերուն, անիկա կը վազէր դաշտ և անտառ, հետապնդելով փոքր երէները հրացանով և մեծերը դանակով կամ երկժանիով։ Բիէր Սթրոկոֆի սպաննած արջերուն թիւը քառասունի կը հասնէր, և եթէ հաւատանք Ռուսիոյ որսական տարեգրութեանց, քանի քանի որսորդներ յաջողած են մինչև երեսուներինը արջ սպաննել թէև, բայց քառասուներորդին իրենք ալ պատռուած են։

Ուրեմն, Բիէր Սթրոկոֆ ճակատագրական թիւը անցած էր, առանց պզտիկ վէրք մը իսկ ստացած ըլլալու։ Այդ ժամանակէն սկսեալ իր տասներմէկ տարեկան տղան Միշէլը, չուշացաւ հօրը որսերուն ընկերանալու, իր հետ տանելով երկժանին որպէս զի հօրը օգնէ, և որ միայն դանակով մը զինուած կ'ըլլար։

Տասնեւչորս տարեկանին, Միշէլ Սթրոկոֆ բոլորովին առանձինն, սպաննեց իր առաջին արջը, և այս հսկայ կենդանիին մորթը քաշած տարած էր հօրենական տունը, որ շատ մը վերստ հեռուն էր։ Այս պարագան տղուն քով արտաքոյ կարգի ույժի մը գոյութիւնը կ'ապացուցանէր։

Այս կեանքը իրեն օգտակար եղաւ. և երբ չափահաս էր, կրնար տոկալ ցուրտին, տաքին, անօթութեան, ծարաւի և յոգնութեան։ Երկաթէ մարդ մըն էր։ Ան կրնար առանց ուտելու քսանըչորս ժամ մնալ, տասը գիշեր անքուն կրնար անցնել։ Ամենանուրբ զգայարանքներով օժտուած, իր բնազդով կ'առաջնորդուէր, երբ մառախուղը ծածկէր ամէն կողմ, նոյն իսկ երբ անիկա գտնուէր սառուցեալ երկիրներու մէջ, ուր բեւեռային գիշերը օրերով կը տեւէ, և կրնար գտնել իր ճամբան՝ երբ ուրիշներ չպիտի կրնային իրենց քայլերուն ուղղութիւն տալ։ Իր հօր արհեստին բոլոր գաղտնիքներուն տեղեակ էր։

Սթրոկոֆի միակ հոգը իր մայրն էր, որ չէր ուզած բաժնուիլ Սթրոկոֆներու վաղեմի տունէն, Իրիշ գետին վրայ, Օմսքի մէջ, հոն՝ ուր ծեր որսորդը և ինք այնչափ երկար ժամանակ կենակցեցան։ Երբ իր որդին իրմէ բաժնուեցաւ, յուզուեցաւ, բայց խոստացաւ յաճախ գալ զինքը տեսնելու, խոստում որ երդումի չափ յարգուեցաւ։

Որոշուած էր որ քսան տարեկանին, Միշէլ Սթրոկոֆ մտնէր Ռուսիոյ Զարին անձնական ծառայութեան մէջ, սուրհանդակներու խումբին արձանագրուելով։ Ցանդուգն, ուշիմ, եռանդուն և ուղղամիտ երիտասարդ սիպերիացին, պատեհութիւնը ունեցաւ հռչակ հանելու Կովկասի մէջ ըրած ճամբորդութեամբ մը, և ապա կարեւոր առաքելութեամբ մը որ զայն տարաւ մինչև ասիական Ռուսիոյ ծայրագոյն սահմանները՝ Բէթրոբաւլովսքի՝ Քամչաթքայի մէջ։ Այս ճամբորդութիւնները յաջողութեամբ գլուխ հանելով, իր մեծերուն գնահատութեան և պաշտպանութեան արժանացաւ և շատ յառաջացաւ։

Իսկ այս երկար ճամբորդութիւններէն վերջ ստացած արձակուրդները յատկացուց երթալ մայրը տեսնելու, նոյն իսկ եթէ անկէ հազարաւոր վերստ հեռու ըլլար և ձմեռը ճամբաները անանցանելի դարձուցած ըլլար։ Այսու հանդերձ, առաջին անգամ ըլլալով, Միշէլ Սթրոկոֆ մայրը տեսած չէր երեք տարիէ ի վեր, երեք դարե՛ր։ Ու երբ այս պատահարները տեղի կ'ունենային՝ զորս գիտենք, Միշէլ Սթրոկոֆ իր սովորական արձակուրդը առնելով Օմսք մեկնելու համար իր պատրաստութիւնները տեսածէր։

Միշէլ Թրոկոֆ Զարին ներկայութեան ընդունուեցաւ առանց գիտնալու թէ ի՞նչ կը սպասէր Զարը իրմէ։

Կայսրը, առանց խօսելու, զայն դիտեց պահ մը և քննեց խուզարկու աչքով մը, մինչդեռ Միշէլ Սթրոկոֆ բացարձակապէս անշարժ կեցած էր։

Ապա, Զարը, անտարակոյս գոհ իր քննութենէն, վերադարձաւ իր սեղանին մօտ, և հրամայելով որ ոստիկանապետը նստի գրասեղանին առջեւ, ցած ձայնով անոր տուաւ նամակ մը որ միայն քանի մը բառ կը պարունակէր։

Նամակը գրուելէ վերջ, Զարը զայն ծայրայեղ ուշադրութեամբ մը կարդաց և ստորագրութեան տեղին վրայ Զարերու յատուկ բանաձեւը՝ «Թող այսպէս ըլլայ» աւելցնել տալով ստորագրեց։

Նամակը պահարանի մէջ դրուելով արքայական կնիքով կնքուեցաւ։

Ապա Զարը ոտքի ելնելով Միշէլ Սթրոկոֆին հրամայեց մօտենալ:

Միշէլ Սթրոկոֆ քանի մը քայլ յառաջացաւ եւ կրկին անշարժ կեցաւ, պատրաստ պատասխանելու:

Զարը անգամ մը եւս զայն դիտեց, աչքը աչքին մէջ, ապա կտրուկ ձայնով մը.

— Անո՞ւնդ, հարցուց:

— Միշէլ Սթրոկոֆ, Վեհափառ Տէ՛ր:

— Աստիճա՞նդ:

— Զարին սուրհանդակներու խումբին հարիւրապետ:

— Կը ճանչնա՞ս Սիպերիան:

— Սիպերիացի եմ:

— Ո՞ւր ծնած ես:

— Օմսք:

— Օմսքի մէջ ազգականներ ունի՞ս:

— Այո՛, Վեհափառ Տէր:

— Ի՞նչ ազգականներ:

— Ծեր մայրս:

Զարը պահ մը դադրեցուց հարցումներուն շարքը, ապա ցուցնելով նամակը որ իր ձեռքն էր.

— Այս նամակը քեզի կը յանձնեմ եւ կը յանձնարարեմ, Միշէլ Սթրոկոֆ, անձամբ եւ քու ձեռքովդ յանձնես Մեծ-Դուքսին, մի՛միայն իրեն եւ ո՛չ ուրիշին:

— Զայն պիտի յանձնեմ, Վեհափառ Տէր:

— Մեծ-Դուքսը Իրքուցք կը գտնուի:

— Իրքուցք պիտի երթամ:

— Բայց պէտք է անցնիլ ապստամբած երկրէ մը, ուր թաթարները արշաւած են եւ որոնք շահ ունին որ այս նամակը գրաւեն, ձեռք անցնեն:

— Պիտի անցնիմ այդ երկիրը:

— Պէտք է զգուշանաս մասնաւորապէս դաւաճանէ մը, Իվան Օկարէֆէն, որուն թերեւս հանդիպիս ճամբան:

— Պիտի զգուշանամ անկէց:

— Օմսքէն պիտի անցնի՞ս:

— Ճամբաս անկէց է, Վեհափառ Տէ՛ր:

— Եթէ մայրդ տեսնելու երթաս, ճանչցուելու վտանգին կ'ենթարկուիս, պէտք չէ՛ որ մայրդ տեսնես:

Միշէլ Սթրոկոֆ վայրկեան մը վարանեցաւ:

— Մայրս չպիտի տեսնեմ, ըսաւ:

— Երդում ըրէ՛ ինծի, թէ ո՛չ մէկ բան պիտի կրնայ քեզ ըսել տալ թէ ո՞վ ես եւ ո՞ւր կ'երթաս:

— Կ'երդնում:

— Միշէլ Սթրոկո՛ֆ, ուրեմն ա՛ռ այս նամակը, որմէ կախում ունի բոլոր Սիպերիոյ բախտը եւ թերեւս իմ եղբօրս Մեծ-Դուքսին կեանքը, ըսաւ Զարը, երիտասարդ սուրհանդակին տալով պահարանը:

— Այս նամակը Նորին Բարձրութիւն Մեծ-Դուքսին պիտի տրուի:

— Այսպէս ուրեմն, ամէն պարագայի պիտի երթա՞ս:

— Պիտի երթամ, կամ զիս պիտի սպաննեն:

— Քու ողջ մնալդ պէտք է ինծի:

— Ողջ պիտի մնամ եւ պիտի երթամ, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ:

Զարը գոհ թուեցաւ այն հանդարտ եւ պարզ ինքնավստահութենէն, որով իրեն պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ:

— Գնա՛ ուրեմն Միշէլ Սթրոկոֆ, ըսաւ, գնա՛ Աստուծոյ համար, Ռուսիոյ համար, եղբօրս եւ ինծի համար, գնա՛:

Միշէլ Սթրոկոֆ զինուորական ձեւով բարեւեց, անմիջապէս թողուց արքայական առանձնասենեակը եւ քանի մը վայրկեան վերջ ալ Նոր-Պալատը:

— Կը կարծեմ թէ լաւ ընտրութիւն մը ըրած ես զօրավա՛ր, ըսաւ Զարը:

— Կը յուսամ, Վեհափառ, պատասխանեց զօրավար Քիսօֆ, Ձեր Վեհափառութիւնը կրնայ վստահ ըլլալ թէ Միշէլ Սթրոկոֆ պիտի ընէ ամէն բան որ մարդ մը կրնայ ընել:

— Իրաւա՛մբ մարդ մըն է, ըսաւ Զարը:

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՄՈՍԿՈՒԱՅԷՆ ՆԻԺՆԻ-ՆՈՎԿՈՐՕՏ

Մոսկուայէն Իրքուցք եղող հեռաւորութիւնը որ Միչել Սթրոկոֆ պիտի կտրէր, հինգ հազար հինգ հարիւր քիլօմէթր էր։ Երբ հեռագրական թելը տակաւին հաստատուած չէր Ուրալ լեռներուն և Սիպերիոյ արեւելեան սահմանագլուխին միջեւ, հեռագիրները կը ղրկուէին սուրհանդակներու միջոցաւ, որոնց ամենաարագը տասնութը օրէն կը հասնէր Մոսկուայէն Իրքուցք։ Բայց ասիկա բացառութիւն էր, և ասիական Ռուսիոյ այս ճամբորդութիւնը սովորաբար 4–5 շաբաթ կը տեւէր, հակառակ որ փոխադրութեան բոլոր միջոցները Ցարին սուրհանդակներուն տրամադրութեան տակ կը դրուէին։

Միչել Սթրոկոֆ որ ո՛չ ցուրտէն ոչ ալ ձիւնէն կը վախնար, պիտի նախընտրէր ճամբորդել ձմրան ցուրտ եղանակին, երբ ճամբուն ամբողջ տարածութեանը վրայ դիւրին է բալխիրով ճամբորդել։ Որովհետեւ զանազան փոխադրութեան միջոցներու յատուկ դժուարութիւնները մասամբ ջնջուած կ'ըլլան ձիւնածածկ այս ընդարձակ տափաստաններուն վրայ։ Անցնելիք ջրի հոսանքներ չեն ըլլար այլ եւս և բալխիրը դիւրութեամբ և արագօրէն կը սահի սառած մակերեսին վրայէն։ Թերեւս կարգ մը օդերեւոյթներ՝ ինչպէս ձիւնամրրիկ, մշուշ, ծայրայեղ ցուրտ են. վտանգաւոր դառնան երբեմն։

Յաճախ կը պատահի որ սովալլուկ գայլեր իջնեն դէպի դաշտերը։ Բայց այսու հանդերձ աւելի նախընտրելի էր այս վտանգներուն դէմ երթալ, որովհետեւ այս ցուրտ եղանակին արշաւող Թաթարները քաղաքներու մէջ կը տեղաւորուէին և իրենց խումբերը տափաստանները չէին ասպատակեր։ Բայց Միչել Սթրոկոֆի թողուած չէր ճամբորդութեան ժամն ու եղանակը ընտրել, և ինչ որ ալ ըլ-

լային հանգամանքները, անիկա ստիպուած էր համակերպիլ և մեկնիլ։

Միչել Սթրոկոֆ իր ճամբորդութեան ընթացքին այլ եւս իր ցարական սուրհանդակի հանգամանքէն չէր կրնար օգտուիլ, որովհետեւ ստիպուած էր իբր ուրիշ մը ճամբորդել և ոչ մէկը պէտք էր կասկածէր իր այս հանգամանքէն։ Ապստամբութեան վայրերը լրտեսներով լեցուն ըլլալով, եթէ իր ինքնութիւնը ճանչցուէր, պաշտօնը կը վտանգուէր։ Ճամբորդութեան համար Զօր. Քիսօֆ բաւականաչափ դրամ տուած անոր։ Բայց զօրավարը Միչել Սթրոկոֆի «Կայսեր յատուկ» վերտառութեամբ ոչ մէկ պաշտօնական թուղթ տուած, այլ բաւականացած անոր տալով «բոտարոշնա» մը (անձնագիր)։

Այս «բոտարոշնա»ն գրուած էր Իրքուցքցի վաճառական Նիքոլա Քորփանոֆի անունով։ Ան կ'արտօնէր Նիքոլա Քորփանոֆը ի հարկին քանի մը մարդ առնելու իր հետ, և ատկէ զատ, ան ի զօրու էր նոյն իսկ այն պարագային երբ ռուսական կառավարութիւնը արգիլէր բոլոր միւսներուն Ռուսիայէն դուրս ելլելը։

«Բոտարոշնա» մը ի հարկին թղթատարական ձիերէն օգտուելու արտօնագիր մըն էր. բայց Միչել Սթրոկոֆ զայն պիտի գործածէր այն պարագային միայն, երբ այս արտօնագիրը կասկածի տակ չի ձգէր իր ինքնութիւնը, այսինքն այնքան ատեն որ եւրոպական հողի վրայ ըլլար։ Ուրեմն ատկէ կը հետեւէր թէ Սիպերիոյ մէջ, այսինքն երբ ըմբոստացած նահանգներէն կ'անցնէր, չպիտի կրնար ուզած ձին առնել, չպիտի կրնար գրաւել փոխադրութեան միջոցները և ոչ ալ պիտի կրնար իբր առանձնաշնորհեալ մը գործել։

Միչել Սթրոկոֆ պէտք չէր մոռնալ թէ սուրհանդակ մը չէր այլ եւս, այլ պարզ վաճառական մը, Նիքոլա Քորփանոֆ, որ Մոսկուայէն Իրքուցք կ'երթար, և իբր այդ ենթակայ էր սովորական ճամբորդի մը բոլոր պատահականութեանց, որով ան պիտի ջանար աննշմար անցնիլ, բայց անցնիլ, երթալ, այս պէտք էր ըլլար իր ծրագիրը։

Մոսկուայէն մինչեւ սիպերիական սահմանագլուխը՝ 1493 քլմ. ճամբուն վրայ ոչ մէկ դժուարութիւն կար։ Երկաթուղի, թղթատարական կառք, զանազան կայաններու ձիերը, ամէնուն տրամադրութեան տակ ըլլալով. Մի-

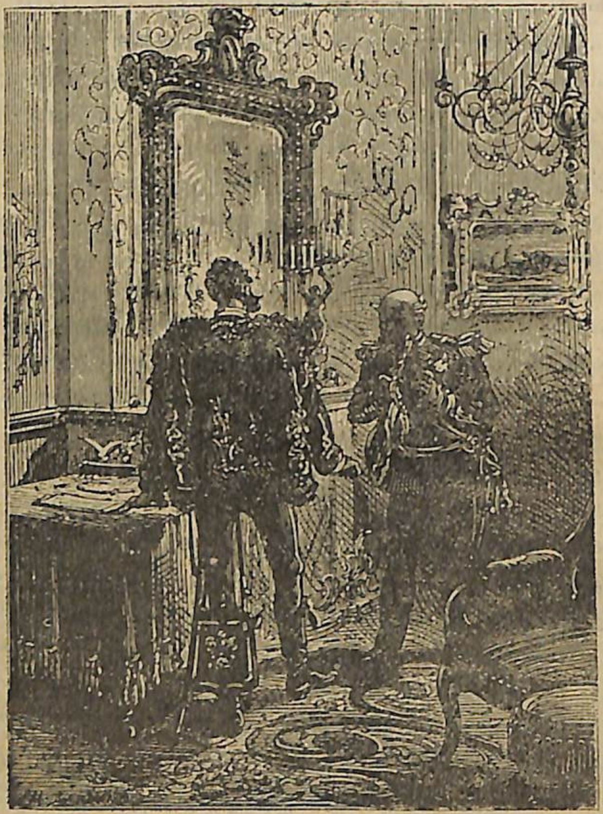

Թող ձեր Վեհափառութիւնը ների... [Տե՛ս էջ 25]

շէլ Սթրօկօֆ ալ ազատ էր ուրիշներու նման անոնցմէ օգտուելու։

Ուրեմն, Յուլիս 16ի առաւօտուն իսկ, կռնակը ճամբորդութեան պայուսակ մը, ռուսական պարզ հագուստ մը հագած, մէջքը թիկնոցով մը սեղմուած, մուժիքի սո-

վորական գօտի մը, երկար կօշիկներ և լայն տափատ մը հագած՝ Միշէլ Սթրօկօֆ կայարան գնաց առաջին երկաթուղիին մեկնելու ժամանակը հասկնալու համար։

Թէեւ Միշէլ Սթրօկօֆ գէթ երեւութապէս ոև է զէնք

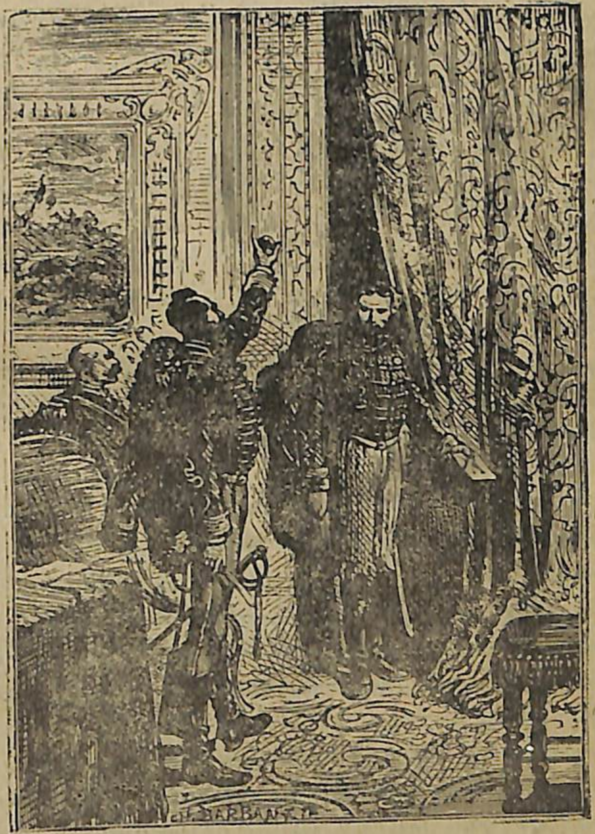

Գնա՛ ուրեմն, Միշէլ Ստրօկօֆ... [Տե՛ս էջ 37]

չէր կրեր, բայց իր գօտիին տակ ունէր ատրճանակ մը և գրպանին մէջ ալ հատ մը այն լայն դանակներէն՝ որոնցմով սիպերիացի որսորդը կրնայ մորթազերծ ընել արջ մը, առանց անոր թանկարժէք մուշտակը խաթարելու։

Մոսկուայի կայարանը ճամբորդներու ստուար բազ-

մութիւն մը կար։ Ռուսական երկաթուղիի կայարանները շատ յաճախուած հաւաքավայրեր էին, որքան ճամբորդներ՝ այնչափ ալ դիտողներ կային։ Հոն կը հաւաքուէին իբր թէ կայարանը լուրերու սակարան մը ըլլար։

Միշել Սթրոկոֆի նստած երկաթուղին զինք Նիժնի-Նովկորոտ պիտի տանէր։ Անգամ մը որ այս քաղաքը հասնէր, պարագաներու համեմատ, ցամաքի կամ Վոլկա գետին ճամբով պիտի երթար, Ուրալ լեռները կարելի եղածին չափ շուտ հասնելու համար։

Ուրեմն, Միշել Սթրոկոֆ տեղաւորուեցաւ իր տեղը իբր ճշմարիտ պուրժուա մը որ իր զբաղումներով չափազանց անհանգիստ չէր ըլլար, և որ ժամանակը անցընելու համար, սովորած կը քնանար։ Բայց որովհետև իր ճամբորդութեան մէջ առանձին չէր, քնանալ կեղծելով խօսակցութեանց մտիկ ըրաւ։

Արդարև, Գըրկըզներու խումբերուն ըմբոստացումը և Թաթարական արշաւանքը աննշմար մնացած չէին։ Ճամբորդները, որոնք դիպուածը ուղեկից կ'ընէր իրեն, կը խօսէին ատոր մասին, բայց ոչ առանց շրջահայեցութեան։

Ճամբորդներուն մեծամասնութիւնը վաճառականներ էին որոնք Նիժնի-Նովկորոտի տօնավաճառը կ'երթային։

Ասոնք Ուրալէն անդին տեղի ունեցող դէպքերուն ի նպաստ կամ աննպաստ կ'արտայայտուէին, և կը վախնային որ կառավարութիւնը չստիպուէր սեղմիչ միջոցներ ձեռք առնել, մանաւանդ սահմանագլուխին մօտիկ նահանգներուն մէջ։

Պէտք է ըսել թէ, այս վաճառականները պատերազմէ կը վախնային, միմիայն իրենց վտանգուած շահերուն տեսակէտով։ Կը գնահատէին պարզ գինուորի մը ներկայութիւնը, իր համազգեստով—և մարդ գիտէ թէ համազգեստին կարևորութիւնը որքա՜ն մեծ է Ռուսիոյ մէջ—պիտի բաւէր անտարակոյս զսպել այս վաճառականներուն լեզուն։ Բայց, Միշել Սթրոկոֆի ճամբորդութեան մէջ, գինուորականի մը ներկայութիւնը կասկածելի չէր, և Ցարին սուրհանդակը, կեղծանունով ըլլալուն, ինքզինքը մատնող մէկը չէր։

Անիկա մտիկ կ'ընէր տեղի ունեցող խօսակցութիւնները, որոնք կը դառնային օրուան դէպքերուն և գլխաւորաբար անոնց վաճառականութեան վրայ ընելիք հակազդեցութեան վրայ։

Եթէ երկաթուղիին այս մասին մէջ խօսակցութեան նիւթն ու ձևը չէր փոխուեր, միւս մասերուն մէջ ալ նոյն բանն էր որ խօսակցութեան նիւթ կը կազմէր։ Բայց ուշադիր դիտող մը՝ տեղի ունեցող խօսակցութեանց մէջ ծայրայեղ շրջահայեցութիւն մը պիտի նշմարէր։

Այս բանն էր որ երկաթուղիին առաջակողմի վակոններէն միոյն մէջ նստող ճամբորդի մը կողմէ դիտուեցաւ։ Այս ճամբորդը՝ հաւանաբար օտարական, իր աչքերով իր շուրջը կը դիտէր և հազարումէկ հարցում կ'ուղղէր, որոնց խուսափողական պատասխաններ միայն կը ստանար։ Միշտ դուրս ծռած պատուհանէն՝ զոր բաց կը թողուր և որուն համար ճամբորդներու դժգոհութեանց տեղի կու տար, կը դիտէր ճամբուն աջակողմը, և ամենաչնչին տեղերու անունները, անոնց դիրքը, վաճառականութիւնը, ճարտարարուեստը, բնակչութիւնը ևն. հարցնելով՝ ստացած պատասխանները կ'արձանագրէր՝ նօթերով արդէն ծանրաբեռնեալ տետրակի մը մէջ։

Այս մարդը՝ թղթակից Ալսիտ Ժօլիվէն էր, և եթէ անիկա անկարևոր հարցումներ կ'ընէր, պատճառը այն էր որ կ'ուզէր ստացած պատասխաններուն մէջէն հետաքըրքրական դէպք մը գտնել «իր հօրեղբօր աղջկան» համար։ Բայց բնականաբար, զայն լրտես մը կը նկատէին, և անոր ներկայութեան օրուան դէպքերուն հետ կապ ունեցող բառ մը չէին արտասաներ։

Այսպէս, տեսնելով որ ոչինչ պիտի կարենար հասկնալ Թաթարական արշաւանքին մասին, տետրակին մէջ հետևեալը գրեց․

«Բացարձակապէս գաղտնապահ ճամբորդներ։ Քաղաքականութեան մասին չափազանց ժլատ։»

Ու մինչ Ալսիտ Ժօլիվէն մանրամասնօրէն ճամբորդութեան տպաւորութիւնները կը նօթագրէր, իր պաշտօնա-

կիցը, միեւնոյն վակոնին մէջ և միեւնոյն նպատակով ճամբորդելով, ուրիշ «քօմփարթըման»ի մը մէջ լրտեսաքութեամբ կը զբաղէր։ Այդ օրը, ո՛չ մին և ոչ միւսը, Մոսկուայի կայարանին մէջ իրարու հանդիպած էին. և փոխադարձաբար անոնք կ'անգիտանային թէ իրենք մեկնած են միեւնոյն երկաթուղիով՝ պատերազմի դաշտը այցելելու համար։

Միայն թէ, Հանրի Պլուն, քիչ խօսելով, բայց շատ մտիկ ընելով, ճամբու իր ընկերներուն անվստահութիւն ներշնչած չէր, ինչպէս՝ Ալսիտ Ժօլիվէն։ Այնպէս որ զայն լրտեսի մը տեղ չդրին, և իր մօտը եղողները, առանց նեղուելու, կը խօսակցէին՝ նոյնիսկ շրջահայեցութեան սահմանները անցնելով։

«Տէյլի Թէլէկրաֆ»ի թղթակիցը այսպէսով կրցած էր հասկնալ թէ վաճառականները ո՛րչափ կը հետաքրքրուէին այն դէպքերով և թէ ի՛նչ վտանգ կը սպառնար կեդրոնական Ասիոյ վաճառականութեան։

Եւ իր նօթատետրին մէջ հետեւեալը արձանագրել զանց չըրաւ։

«Ծայրայեղօրէն մտահոգ ճամբորդներ, պատերազմն է միայն օրուան նիւթը, և անոր վրայ այնչափ ազատօրէն կը խօսին որ զարմանք պիտի պատճառէ Վօլկայի և Վիսթուլայի ժողովուրդներուն։»

«Տէյլի Թէլէկրաֆի ընթերցողներն ալ՝ Ալսիտ Ժօլիվէի «հօրեղբօր աղջկան» չափ տեղեկութիւններ պիտի ունենային։

Եւ, աւելի զատ. որովհետեւ Հանրի Պլուն երկաթուղիին ձախ կողմը նստած էր, երկրին մէկ մասը միայն կը տեսնէր որ բաւական խորտուբորտ էր, ու արձանագրեց բրիտանական ճշդութեամբ մը. «Լեռնոտ երկիր մը Մոսկուայի և Վլատիմիրի միջեւ։»

Սակայն, յայտնի էր թէ ռուսական կառավարութիւնը այս լուրջ պատահարներուն դէմ, խիստ միջոցներ ձեռք առած էր, նոյն իսկ կայսրութեան ներքին մասին մէջ։ Ապստամբութիւնը սիպերիական սահմանագլուխը անցած

չէր, բայց Գըրկըզներու շատ մօտիկ եղող Վօլկայի նահանգներուն մէջ կը վախցուէր գէշ ազդեցութեան մը հետեւանքներէն։

Արդարեւ, ոստիկանութիւնը տակաւին Իվան Օկարէֆի հետքը չէր կրցած գտնել։ Այս դաւաճանը, արդեօք իր անձնական վրէժը լուծելու համար օտար երկիր երթալով Թէօֆար Խանի՞ միացած էր, և կամ կը ջանար խռովութի՞ւն յառաջ բերել Նիժնի-Նովկորոտի մէջ, որ այս թուականին, զանազան ազգերէ բաղկացած ժողովուրդ մը կը պարունակէր։ Արդեօք Պարսիկներուն, Հայերուն և Քալմուքներուն մէջ չունէ՞ր իր վարձկանները որպէս զի ապստամբութիւն յառաջ բերեն երկրին ներսերը։

Այս բոլոր ենթադրութիւնները կարելի էին, մանաւանդ Ռուսիոյ նման երկրի մը մէջ։

Ինչ որ ալ եղած ըլլայ, Իվան Օկարէֆ, ցարդ խուզարկութիւններէ կրցաւ խուսափիլ, և շատ հաւանաբար, ան պէտք է միացած ըլլայ թաթարական բանակին։ Բայց, երկաթուղիին հանդիպած ամէն մէկ կայարանին մէջ ճամբորդները մանրակրկիտ քննութենէ մը կ'անցնէին քըննիչներու կողմէ, որոնք ոստիկանապետին հրամանաւ Իվան Օկարէֆը կը փնտռէին։ Կառավարութիւնը, արդարեւ կը կարծէր թէ այս դաւաճանը չէր կրցած հեռանալ տակաւին եւրոպական Ռուսիայէն։ Ճամբորդ մը, որ կասկածելի թուէր, պէտք էր երթալ ոստիկանատուն՝ բացատրութիւն տալ, և այս միջոցին երկաթուղին ճամբայ կ'ելլէր առանց հոն մնացողին մասին հոգ ընելու։

Գալով Միշէլ Սթրօկօֆի, անոր թուղթերը կանոնաւոր էին և հետեւաբար, զերծ ոստիկանական բոլոր միջամտութիւններէն։

Վլատիմիրի կայարանը, երկաթուղին կեցաւ քանի մը վայրկեան, ինչ որ բաւական եղաւ «Տէյլի Թէլէկրաֆ»ի թղթակիցին ամբողջական ակնարկ մը ձգել Ռուսիոյ երբեմնի այս մայրաքաղաքին վրայ։

Վլատիմիրի կայարանէն, նոր ճամբորդներ երկաթուղի նստան։ Ի մէջ այլոց, դեռատի աղջիկ մը երեւցաւ Միշէլ Սթրօկօֆի քօմփարթըմանին դրանը մէջ։

Պարապ տեղ մը կը գտնուէր Զարին սուրհանդակին դէմ: Դեռատի աղջիկը նստաւ հոն, իր քով կարմիր կաշիէ ճամբորդի համեստ պայուսակ մը դնելով՝ որ իր ամբողջ բեռն էր: Յետոյ, աչքերը խոնարհած, առանց նոյն իսկ ճամբու պատահական ընկերները կարենալ դիտելու, անիկա պատրաստուեցաւ ճամբորդութեան մը որ պիտի տեւէր քանի մը ժամ:

Միշել Սթրոկոֆ ուշադրութեամբ զննեց իր նոր դրացնուհին: Որովհետեւ երկաթուղիին գնացքին ուղղութեան դարձուցած էր կռնակը՝ Միշէլ Սթրոկոֆ իր տեղը անոր տալ ուզեց բայց անիկա շնորհակալութեամբ մերժեց:

Այս դեռատի աղջիկը 16-17 տարեկան ըլլալու էր: Իր ճշմարտապէս հիանալի գլուխը, սլաւական տիպարը կը ներկայացնէր: Իր ամբողջ կատարելութեանը մէջ,—քիչ մը խիստ տիպար—զայն կը սահմանէր ապագային աւելի գեղեցիկ ըլլալու քան սիրուն՝ երբ իր դիմագծերը վերջնականապէս պիտի կազմուէին: Գլուխը առած շալէն՝ առատօրէն դուրս կը թափէին ոսկեզօծ մազերը: Իր աչքերը թուխ էին անսահման քաղցրութեամբ քօղարկուած նայուածքով մը: Քիչ մը նիհար և տժգոյն այտերուն մէջտեղ կը գտնուէր ուղիղ քիթը քիչ մը շարժուն անդունքներով: Իր բերանը նրբօրէն գծուած էր, բայց կը թուէր թէ երկար ատենէ ի վեր անիկա մոռցած էր ժպտիլ:

Երիտասարդ ճամբորդուհին բարձրահասակ կանգնագեղ էր, որքան որ մարդ կրնար դատել իր հասակէն որ կը ծածկուէր լայն պարզ վերարկուի մը տակ: Հակառակ որ «շատ դեռատի աղջիկ» մը ըլլար, արտայայտութեան ամբողջ ամբծութեանը մէջ, լայն ճակատին կազմութիւնը, դէմքին ներքնամասին յստակ ձեւը, բարոյական մեծ կորովի մը գաղափարը կուտային,— մանրամասնութիւն որ Միշէլ Սթրոկոֆի տեսողութենէն չվրիպեցաւ: Հաւանաբար, այ, երիտասարդ աղջիկը տառապած պէտք էր ըլլար անցեալին մէջ, և ապագան անկասկած, չէր երեւար ժպտուն գոյներով, բայց անիկա ոչ նուազ վստահ էր թէ նէ գիտցած էր պայքարիլ և որոշած էր պայքարիլ տակաւին

կեանքի դժուարութեանց դէմ: Իր կամքը՝ աննուաճ, դիմագրող, և իր պաղարիւնութիւնը՝ անայլայլ ըլլալու էր, նոյն իսկ հոն՝ ուր այր մարդ մը պիտի ընկճուէր և կամ բարկանար:

Այս էր այն տպաւորութիւնը որ մարդ կ'ունենայ այս դեռատի աղջիկը առաջին անգամ տեսնելուն: Միշէլ Սթրոկոֆ կորովի նկարագիր մը ունենալուն, ուշադրութիւն ըրած ըլլալու էր այդ կերպարանքին, և իր նայուածքով զայն տաղտկացնելէ զգուշանալով հանդերձ, անիկա մասնաւոր ուշադրութեամբ մը դիտեց իր դրացուհին:

Դեռատի ճամբորդուհիին հագուստը միեւնոյն ժամամանակ խիստ մաքուր և պարզ էր: Անիկա հարուստ չէր, դիւրութեամբ կը գուշակուէր ասիկա, բայց ի զուր իր հագուստին վրայ անհոգութեան նշան մը կը փնտռէր մարդ: Իր ճամբուն ամբողջ գոյքերը կաշիէ պայուսակի մը մէջ կղպուած, ծունկերուն վրայ դրած էր:

Մթագոյն երկար, առանց թեզանիքի վերարկու մը կը կրէր որ շնորհալիօրէն կը միանար իր վզին շուրջ կապոյտ ժապաւէնով մը: Վերարկուին տակէն կը կրէր ծայրերը թեթեւօրէն բանուած շրջազգեստ մը, որ մինչեւ կրունկները կը հասնէր:

Բանուած կաշիէ կիսակօշիկներ, բաւական դիմացկուն ներբաններով, կը ծածկէին իր փոքրիկ ոտքերը:

Միշէլ Սթրոկոֆ, այս հագուստին ձեւէն կռահեց թէ իր դրացնուհին Պալթիկի նահանգներէն՝ Լիվոնիայէն ըլլալու էր:

Բայց ո՞ւր կ'երթար առանձինն այդ դեռատի աղջիկը այս տարիքին մէջ, երբ հօր մը, մօր մը կամ եղբօր մը պաշտպանութիւնը անհրաժեշտ է: Արդեօք արեւմտեան Ռուսիոյ նահանգներէ՞ն կուգար: Արդեօք Նիժնի-Նովկորոտ կ'երթար, կամ թէ իր ճամբորդութեան նպատակը կայսրութեան նահանգնե՞րն էին:

Արդարեւ, այն սովորութիւնները որ մարդ կ'իւրացնէ անօգնական մնալու պարագային, յայտնապէս կ'երեւէին դեռատի աղջկան շարժելակերպին մէջ: Վակոն մտնելու,

հոն տեղաւորուելու ձեւը, ուրիշները անհանգիստ չընելու համար ըրած ջանքը, բոլորն ալ կ'ապացուցանէին անոր առանձնութեան վարժուած և միմիայն ինքզինքին վրայ յոյս դնելու սովորութիւնը։

Միքէլ Սթրոկոֆ հետաքրքրութեամբ կը դիտէր զայն,

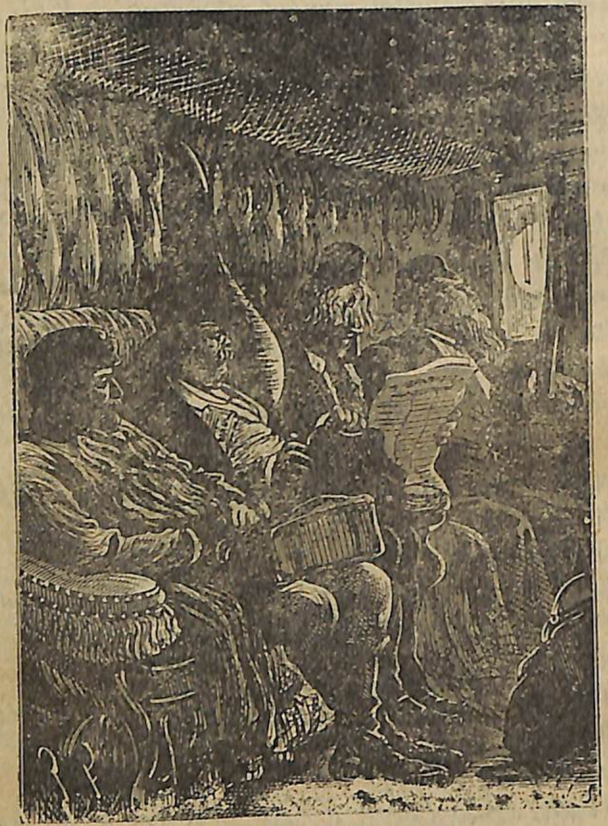

Ուրեմն Միքէլ Սթրոկոֆ տեղաւորուեցաւ... [Տե՛ս էջ 42]

բայց վերապահ, չաշխատեցաւ անոր հետ խօսելու առիթ մը ստեղծել, հակառակ որ բազմաթիւ ժամեր անցած ըլլային երկաթուղիին Նիժնի-Նովկորոտ հասնելէն առաջ։

Միայն անգամ մը, երբ մանկամարդ աղջկան քովի վաճառականը քնացած ըլլալով և իր գլխով, որ մէկ ուսէն միւսը կ'երթար, կը նեղէր գեղանի աղջիկը, Միքէլ

Սթրոկոֆ բաւական ուժգնօրէն արթնցուց զայն և հասկըցուց անոր թէ պէտք էր ուղիղ և քիչ մը աւելի պատշաճ կերպով նստէր։

Վաճառականը, բնութեամբ կոշտ, քանի մը խօսքեր քրթմնջեց ընդդէմ «այն անձերուն որոնք իրենց չի վերա-

Վէպին սինէմայի ֆիլմէն առնուած դրուագ մը

բերած խնդիրներով կը զբաղին», բայց Միքէլ Սթրոկոֆ այնքան խիստ ակնարկ մը նետեց անոր որ անիկա անդիի կողմին կոթնեցաւ և ազատեց գեղանի աղջիկը իր նեղացուցիչ դրացնութենէն։

Աղջիկը լուռ և համեստ երախտագիտութեամբ լեցուն նայուածք մը ուղղեց երիտասարդին։

Բայց ներկայացաւ պարագայ մը որ այս գեղանի աղջկանը մասին ճշգրիտ գաղափար մը տուաւ Միքէլ Սթրոկոֆի։

Նիժնի-Նովկորոտի կայարանէն 12 վերստ մնացած երկաթուղին ահեղ ցնցում մը ունեցաւ ճամբուն դարձած մէկ տեղին վրայ։ Յետոյ, վայրկեան մը ամբողջ տրընթաց սահեցաւ զառիվարէն վար։

Իրար զարնուած ճամբորդներ, պոռալ, լալ, չփոթութիւն, ընդհ. խառնաշփոթութիւն վակոններուն մէջ, այս եղաւ առաջին արդիւնքը ցնցումին։ Կը վախցուէր ծանր արկածներէ։ Երկաթուղին դեռ չկեցած, դուռները բացուեցան և ճամբորդները մէկ գաղափար ունեցան միայն, վակոններէն ցատկել և վտանգէն ազատիլ։

Միշէլ Սթրոկոֆ ամէնէն առաջ իր դրացուհիին մասին խորհեցաւ։ Բայց, մինչ իր «քօմբառդիման»ին ճամբորդները դուրս կը խուժէին պոռալով և զիրար հրմշտկելով, դեռատի աղջիկը հանդարտօրէն կեցած էր իր տեղը, դէմքը թեթեւօրէն տժգունած։

Նէ կը սպասէր։ Միշէլ Սթրոկոֆ ալ ալ սպասեց։

Նէ վակոնէն իջնելու ո՛ և է շարժում ըրած չէր։ Անիկա ալ չշարժեցաւ։

Երկուքն ալ անզգած մնացին։

«Զօրեղ նկարագիր մը», խորհեցաւ Միշէլ Սթրոկոֆ։

Սակայն, վտանգը շուտով անհետացած էր։ Բեռներու վակոնին երկաթէ անիւին կոտրիլը յառաջ եկեր էր նախ բախումը, յետոյ երկաթուղիին յանկարծակի կենալը, քիչ մնացեր էր որ երկաթուղին ահագին ձորէ մը վար գլորէր։ Այս պատճառով ժամ մը յապաղեցաւ, որուն ընթացքին նորոգուելով, երկաթուղին սկսաւ յառաջանալ և երեկոյեան ժամը ութուկէսին, հասաւ Նիժնի–Նովկորոտի կայարանը։

Ժողովուրդին իջնելէն առաջ ոստիկանական քննիչները ներկայացան դուռներուն առջեւ և քննեցին ճամբորդները։

Միշէլ Սթրոկոֆ ցոյց տուաւ իր անձնագիրը՝ Նիքոլա Քորբանոֆ անուամբ։ Ուրեմն ոչ մէկ դժուարութիւն։

Գալով քոմպառթըմանին միւս ճամբորդներուն, բոլորն ալ Նիժնի–Նովկորոտ եկողներ, ոչ մէկ կասկածի տեղի տուին։

Դեռատի աղջիկը, անցագիր ցոյց չտուաւ, այլ մասնաւոր կնիքով արտօնագիր մը որ առանձնայատուկ բընոյթ մը ունենալ կը թուէր։

Քննիչը ուշադրութեամբ կարդաց զայն։ Յետոյ երկարօրէն զննելով զանիկա.

— Ռիկայէ՞ն ես, հարցուց։

— Այո՛, պատասխանեց դեռատի աղջիկը։

— Իրքո՞ւցք կ՚երթաս։

— Այո՛։

— Ո՞ր ճամբով։

— Բէրմի ճամբով։

— Ուրեմն, պատասխանեց քննիչը, անցագիրդ հաստատել տուր Նիժնի–Նովկորոտի ոստիկանատունէն։

Դեռատի աղջիկը ի նշան հաւանութեան, խոնարհեցաւ։

Այս հարցումները և պատասխան երբ իմանալով, Միշէլ Սթրոկոֆ գթութեան և զարմանքի զգացում մը ունեցաւ։ Ի՞նչ, այս դեռատի աղջիկը առանձինն պիտի ճամբորդէր դէպի հեռաւոր Սիպերիա, և ասիկա երբ բնական վտանգներուն կուգային միանալ նաեւ ըմբոստ և խառնակ երկրի մը վտանգները։ Ի՞նչպէս պիտի հասնէր, ի՞նչ պիտի ըլլար նէ....։

Քննութիւնը աւարտելուն պէս, վակոնին դռնակները բացուեցան, բայց հազիւ թէ Միշէլ Սթրոկոֆ դէպի անոր յառաջանալու շարժում մը կրցաւ ընել, դեռատի Լիվոնիացին, ամենէն առաջ իջած և աներեւութացած էր ամբոխին մէջ, որ կայարան խռնուած էր։

ԳԼՈՒԽ Ե.

ԵՐԿՈՒ ՅՕԴՈՒԱԾՈՎ ՈՐՈՇՄՆԱԳԻՐ ՄԸ

Նիժնի-Նովկորոտ, Օլկա և Օքա գետերուն իրար խառնուած տեղին վրայ՝ գլխաւոր քաղաքն է համանուն նահանգին։ Հոդ էր որ Միչէլ Սթրօկօֆ պիտի թողուր երկաթուղին որ այդ թուականին այդ քաղաքէն անդին չէր անցներ դեռ։ Այսպէս ուրեմն, քանի պիտի յառաջանար Մըչէլ Սթրօկօֆ, հաղորդակցութեան միջոցները նախ նուազ արագ և ապա նուազ ապահով կը դառնային։

Նիժնի-Նովկորոտ ընդհանրապէս 30–35 հազար բնակիչ ունի միայն, բայց այդ միջոցին երեք հարիւր հազարէ աւելի բնակիչ ունէր. բնակչութեան այս աճումը կը պարտէր իր հռչակաւոր տօնավաճառին որ կը տեւէ չուրջ երեք շաբաթներ։

Սովորաբար լռակեաց այս քաղաքը արտակարգ ոգեւորութեան մէջ էր։ Եւրոպացի կամ ասիացի տասնեակ մը ցեղեր հոն կ'եղբայրանային վաճառականութեան ազդեցութեամբ։

Միչէլ Սթրօկօֆ Օլկայի շոգենաւերուն մեկնելու ժամանակը հասկնալու համար, գնաց ընկերութեան գրասենեակները, ուր մեծ յուսախաբութեամբ տեղեկացաւ թէ «Կովկաս»ը—այս էր շոգենաւին անունը—դէպի Բէրմ կը մեկնէր յաջորդ օր կէս օրին միայն։ Այսինքն տասնըհօթը ժամ վերջ, ինչ որ բարեպատեհ չէր աճապարելու ստիպուած մարդու մը համար։ Այսու հանդերձ, ակամայ համակերպեցաւ։ Մնաց որ ներկայ պայմաններուն մէջ ոչ մէկ կառք, «դէլէկ» կամ «դարանդաս», ո՛չ ալ ո և է ձի չպիտի կրնար աւելի շուտ հասնիլ Բէրմ կամ Գազան։

Ուրեմն Միչէլ Սթրօկօֆ գիշերելու համար պանդոկ մը փնտռելու ելաւ, թէեւ այդ մասին շատ չէր մտահոգուեր, և եթէ զինքը չարչարող անօթութիւնը չըլլար, հաւանա-

բար մինչեւ առաւօտ փողոցները պիտի թափառէր։ Ուրեմն աւելի ճաշարան մը քան թէ պանդոկ մըն էր որ կը փնտռէր և այդ երկուքն ալ գտաւ «Քոնսթանթինօբլ» պանդոկին մէջ, ուր պանդոկապետը իրեն տրամադրեց սենեակ մը։ Իբր ճաշ իրեն բերին սերի մէջ թաթխուած և լեցուած բադ մը, գարիի հաց, մածուն, շաքար և աման մը «կվազ»—տեսակ մը գարեջուրը շատ ընդհանրացած է Ռուսիոյ մէջ—բայց անիկա կշտանալու համար այդչափ բանի պէտք չունէր։

Ճաշը աւարտելուն պէս փոխանակ իր սենեակը երթալու, Միչէլ Սթրօկօֆ մեքենաբար վերսկսաւ քաղաքին մէջ շրջագայիլ. և հակառակ անոր որ արեւամուտը կ'ուշանար՝ բազմութիւնը կը ցրուէր դանդաղօրէն, և փողոցները կը սկսէին ամայանալ։

Ինչո՞ւ Միչէլ Սթրօկօֆ անմիջապէս անկողին մտած չէր, ինչ որ բնական էր ամբողջ օրուան մը երկաթուղիի ճամբորդութենէ մը վերջ։ Արդեօք կը խորհէր այն դեռատի Լիվոնեացի աղջկա՞ն վրայ որ քանի մը ժամ իրեն ճամբու ընկեր եղած էր։ Կը վախնար թէ այս ընդարձակ քաղաքին մէջ գուցէ անիկա ոեւէ անարգանքի ենթարկուէր։

Անիկա աղկից կը վախնար և իրաւացիօրէն։ Արդեօք անոր հանդիպիլ և ի հարկին անոր պաշտպա՞ն կանգնիլ կը յուսար։ Ո՛չ, անոր հանդիպիլ դժուար պիտի ըլլար։ Իսկ զայն պաշտպանել... ի՞նչ իրաւունքով։

«Միայնակ, առանձինն այս թափառաշրջիկներուն մէջ...» կ'ըսէր ան ինքնիրեն։ «Եւ դեռ ներկայ վտանգները ոչինչ են անոնց քով զորս ապագան իրեն կը վերապահէ։ Սիպերիա՜ն, Իրքու՜ցքը, ինչ որ ես պիտի փորձեմ ընել Ռուսիոյ և Ցարին համար, անիկա զայն պիտի փորձէ... որո՞ւ և ինչո՞ւ համար։ Սահմանագլուխը անցնելու արտօնուած է ան, մինչդեռ անկից անդին երկիրը ըմբոստացա՜ծ է, թաթար հրոսախումբեր տափաստաններուն մէջ կը վխտա՜ն...»

Միչէլ Սթրօկօֆ երբեմն կանգ կ'առնէր, բայց կրկին կը սկսէր խորհրդածել.

«Անպայման ըմբոստութենէն առաջ ճամբորդել որոշած ըլլալու է... Թերեւս լուր չունի կացութենէն... բայց ոչ, վաճառականներ անոր առջեւ խօսեցան Սիպերիոյ խառնաշփոթութիւններուն մասին... և անիկա ասկէ ալ չազդուեցաւ... և նոյնիսկ ո և է բացատրութիւն չպահանջեց... Ուրեմն անիկա տեղեկութիւն ունէր և գիտնալով հանդերձ կ'երթայ... Խե՛ղճ աղջիկ... Պէտք է որ զինքը այդ բանին մղող պատճառը շատ զօրաւոր ըլլայ: Բայց ո՛րչափ ալ քաջ ըլլայ—և ապահովաբար քաջ է—իր ոյժերը զայն պիտի լքեն, և մէկ կողմ թողլով արգելքներն ու վտանգները, անիկա չպիտի կրնայ տոկալ այդ ճամբորդութեան յոգնութիւններուն իսկ: Ու երբե՛ք չպիտի կրնայ Իրքուցք հասնիլ:»

Գրեթէ ժամ մը քալելէ վերջ եկաւ հանգչիլ նստարանի մը վրայ, որ դաշտի մը մէջ ցանուցիր շինուած փայտէ հիւղակներէն միայն կը կազմէր: Հինգ վայրկեանէ ի վեր հոն կը գտնուէր, երբ ձեռք մը ուժգնօրէն ծանրացաւ իր ուսին:

— Ի՞նչ կ'ընես հոս, հարցուց կոշտ ձայնով բարձրահասակ մարդ մը, որուն գալը չէր տեսած:

— Կը հանգստանամ, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ:

— Արդեօք գիշերը հոս անցընելու միտք ունի՞ս, ըսաւ մարդը:

— Այո՛, եթէ յարմար գտնեմ, յարեց Միշէլ Սթրոկոֆ, քիչ մը խիստ շեշտով մը որ խոստոր կը համեմատէր իր կեղծ վաճառականի հանգամանքին:

— Մօտեցի՛ր որ քեզ տեսնենք, ուրեմն, ըսաւ մարդը:

— Զիս տեսնելու պէտք չունիք, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ. բայց յիշելով թէ պէտք էր ամէն բանէ առաջ խոհեմ ըլլալ, ընազդաբար ետ ետ երթալով տասնեակ մը քայլ հեռացաւ իր խօսակցէն:

Ապա զայն լաւ մը դիտելով, իրեն թուեցաւ թէ գործ ունէր գնչուի մը հետ, որոնց նմաններուն մարդ կը հանդիպի ամէն տօնավաճառի և որոնց ըլլայ ֆիզիքական, ըլլայ բարոյական շփումը կրել հաճելի չէ: Ցետոյ աւելի

ուշով դիտելով հիւղին մօտ տեսաւ մին այն կառքերէն՝ որոնք սովորական և շարժուն բնակարաններն են այն գնչուներուն, որոնք Ռուսիոյ մէջ կը վխտան՝ հոն ուր շահելիք մէկ քանի կոպէկ կայ:

Գնչուն քանի մը քայլ յառաջացած էր և կը պատրաստուէր աւելի մօտէն հարցաքննել Միշէլ Սթրոկոֆը՝ երբ հիւղակին դուռը բացուեցաւ: Կին մը ուժգնօրէն յառաջացաւ և կոշտ գաւառաբարբառով մը.

— Ի՛նչ, նորէ՞ն լրտես մը: Թո՛ղ տուր զայն և եկուր ընթրելու:

Միշէլ Սթրոկոֆ ժպտեցաւ ի լուր այն բառին որով զինքը կ'որակէին, ինք որ մանաւորաբար կը զգուշանար լրտեսներէն:

Գնչուն միեւնոյն լեզուով բայց բաւական տարբեր շեշտով մը, ըսաւ:

— Իրաւունք ունիս, Սանկա՛ռ, վաղը մեկնած պիտի ըլլանք արդէն:

— Վա՞ղը, հարցուց կինը զարմացմամբ:

— Այո՛, Սանկառ, պատասխանեց գնչուն, վաղը և «հայր»ը ինքն է որ մեզ կը ղրկէ... հոն՝ ուր մենք երթալ կ'ուզենք:

Ասոր վրայ մարդը և կինը հիւղակ մտան, որուն դուռը խնամով գոցուեցաւ:

«Աղէկ, ըսաւ Միշէլ Սթրոկոֆ ինքնիրեն, եթէ այս գնչուները կ'ուզեն որ խօսակցութիւննին չհասկցուի, իրենց խորհուրդ կուտամ որ իմ ներկայութեանս ուրիշ լեզու մը գործածեն:»

Միշէլ Սթրոկոֆ սիպերիացի և տղայութեանը տափաստաններու մէջ անցուցած ըլլալով, Սառուցեալ ովկիանոսէն մինչեւ Թաթարիստան խօսուած գաւառաբարբառներուն գրեթէ բոլորն ալ կը հասկնար: Գալով գնչուին և իր ընկերուհիին միջեւ փոխանակուած խօսքերուն ճշգրիտ իմաստին, Միշէլ Սթրոկոֆ աւելի չհետաքրքրուեցաւ անով: Եւ ինչո՞ւ համար հետաքրքրուէր:

Ապա Միշէլ Սթրոկոֆ պանդոկ վերադառնալով խառ-

եալ քուն մը քնացաւ, և յաջորդ օրը 17 Յլս., բաւական ուշ արթնցաւ։

Տակաւին հինգ ժամ ևս ստիպուած էր Նիժնի-Նովկորոտ մնալ և այդ հինգ ժամերը իրեն դար մը կը թուէր։ Ի՞նչպէս անցնել այդ ժամանակը։ Արդէն անգամ մը որ նախաճաշը լմնար, պայուսակը պատրաստէր, «թատարոշնա»ն ոստիկանատունէն արձանագրել տար, այլ ևս մեկնիլ միայն կը մնար։ Անկողնէն ելաւ, հագուեցաւ, արքայական զինանշանով կնքուած նամակը խնամով տեղաւորեց թիկնոցին աստառին վրայ բացուած գրպանին մէջ, վրան գօտին կապեց և ապա պայուսակը գոցելով կռնակին կապեց։ Ասոնք ընելէ վերջ, որպէսզի կրկին պանդոկ վերադառնալ չստիպուի, հաշիւը մաքրեց և մեկնեցաւ։

Աւելի վստահ ըլլալու համար, Միշէլ Սթրոկօֆ նախ շոգենաւերու գրասենեակը գնաց, և հոն, ապահովուեցաւ թէ «Կովկաս» իրապէս որոշուած ժամուն կը մեկնէր։ Այն ատեն, առաջին անգամ ըլլալով, խորհեցաւ թէ քանի որ դեռատի Լիվօնիացին Բէրմ պիտի երթար, շատ կարելի էր որ ան ալ «Կովկաս»ը նստէր. այդ պարագային Միշէլ Սթրոկօֆ անոր հետ պիտի ճամբորդէր։

Միշէլ Սթրոկօֆ, ձիաւոր Խազախներէ պաշտպանուած կամուրջէ մը Վոլկան անցնելէ վերջ, ելաւ ճիշդ այն տեղը ուր նախորդ օր հանդիպած էր գնչուներու քանի մը վրաններուն։

Քաղաքէն քիչ մը դուրս էր որ տեղի կ'ունենար Նիժնի-Նովկորոտի տօնավաճառը, որուն հետ Լայբցիկի տօնավաճառն իսկ չպիտի կարենար մրցիլ։ Վոլկայէն անդին՝ ընդարձակ դաշտի մը մէջ կը բարձրանար ընդհ. կառավարիչին պալատը, ուր անիկա կը բնակէր ամբողջ տօնավաճառի ընթացքին, և ասիկա մասնաւոր հրամանի մը համաձայն, որովհետև այդ այլազան բազմութիւնը ամէն վայրկեան հսկողութեան պէտք ունէր։

Այս հսկայ տօնավաճառին՝ ուր աշխարհի չորս ծագերէն ամէն ազգ, ամէն տեսակ վաճառք կը բերեն ծախելու, առուծախի գումարը կը հասնէր հարիւր միլիոն րուպլի։

Պէտք է աւելցնել թէ, գէթ այս անգամ, Անգլիա և Ֆրանսա Նիժնի-Նովկորոտի տօնավաճառին մասնակցած էին արդի քաղաքակրթութեան երկու ամենանշանաւոր արտադրութիւնովը՝ յանձին Պ. Պ. Հառրի Պլունի և Ալսիտ Ժօլիվէի։

Արդարև, երկու թղթակիցներն ալ հոն եկած էին

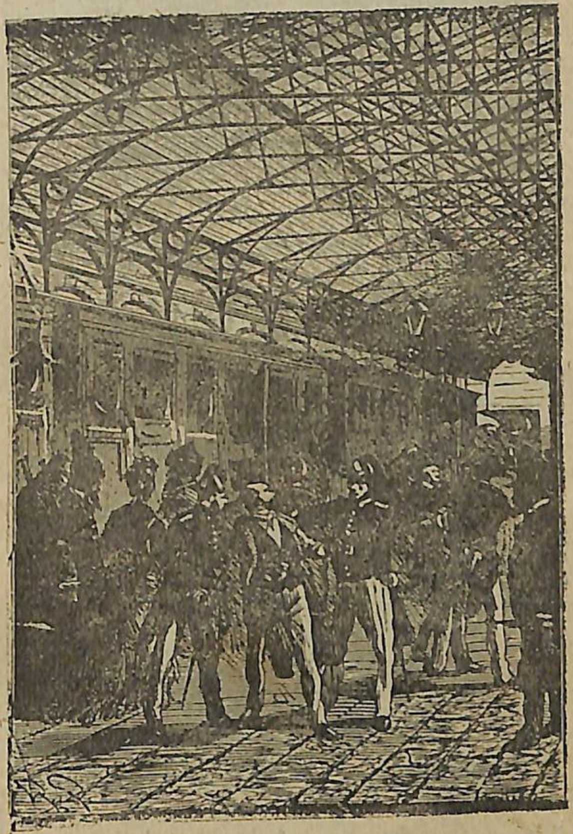

Ոստիկանապետի հրամանով կասկածելիները կը տանէին... [Տե՛ս էջ 45]

իրենց ընթերցողներուն նիւթ հայթայթելու համար, և որովհետև անոնք ալ «Կովկաս»ով պիտի մեկնէին, տրամադրելի այդ քանի մը ժամերնին տօնավաճառը կ'անցընէին։

Տօնավաճառին մէջ իրարու հանդիպեցան և շատ չզար-

մացան ատոր համար և չխօսեցան իրարու հետ, այլ բաւականացան զիրար չոր կերպով բարեւելով։

Ըստ Ալսիտ Ժօլիվէի, որ բնութեամբ լաւատես էր արդէն, տօնավաճառին մէջ ամէն բան լաւ կ'ընթանար, և ըստ որում բախտը իրեն բնակարան և ուտելիք հայթայ-

Ապա աչքերը վար տեղաւորուեցաւ... [Տե՛ս էջ 46]

թած որ, էր յուշատետրին մէջ Նիժնի-Նովկորոտի համար շատ պատուաբեր արձանագրութիւն մը ըրած էր։

Ընդհակառակը, Հարրի Պլուն, ուտելիք փնտռած ու չէր գտած ու միւս կողմէն գիշերելիք տեղ ալ գտած չըլլալով, ստիպուած էր բացը պառկիլ։ Եւ ատոր համար ի-

ները տարբեր կերպով գտած էր. կը ծրագրէր չանթաբիչ յօդուած մը գրել այն քաղաքին մասին՝ որուն պանդոկապետները կը մերժէին ներս առնել ճամբորդներ որոնք «բարոյապէս թէ նիւթապէս» կողոպտուելու կուգային։

Միշէլ Ստրոկոֆ, ըստ երեւոյթին թէև անհոգ, բայց ներքնապէս շատ նեղացած՝ երկու ժամէ ի վեր կը թափառէր փողոցները։ Իր այս շրջագայութեանց առեն զիտեց որ իրական վրդովմունք մը պատած էր Ասիոյ դրացի երկիրներէն եկող վաճառականները և թէ առեւտուրը յայտնապէս տագնապ մը կ'անցընէր։

Ուշադրութիւն գրաւող պարագայ մըն ալ հետեւեալն էր։ Ռուսիոյ մէջ զինուորական համազգեստը ամէն առթիւ կ'երեւի։ Նիժնի-Նովկորոտի տօնավաճառին առենն ալ ոստիկաններուն խազախ զինուորներ կ'ընկերանային, որոնք երեք հարիւր հազար հոգինոց այս խառնուրդին կարգապահութեան կը հսկեն։

Մինչդեռ այդ օրը, խազախ կամ ուրիշ կարգի զինուորներ չկային։ Անտարակոյս անմիջական մեկնումի հաւանականութեամբ անոնք իրենց զօրանոցներէն հեռանալու արտօնուած չէին։

Բայց սպաները զինուորներուն պէս հրապարակէն քաշուած չէին. ընդհակառակը, առջի օրուընէ ի վեր թիկնապահներ ամէն ուղղութեամբ արագաքայլ կ'երթեւեկէին։ Ուրիշ անսովոր բաներ մը տեղի կ'ունենային, և որոնք դէպքերու և պարագաներու վաւերանալովը կրնային բացատրուիլ։

Դէպի շրջակայ գաւառները մեկնող սուրհանդակները կը բազմապատկուէին։ Մոսկուայի և Բեթերսպուրկի հետ շարունակ հեռագրական հաղորդակցութիւն տեղի կ'ունենար։ Սիպերիոյ սահմաններուն մօտ գտնուող Նիժնի-Նովկորոտի մէջ լուրջ միջոցներու պէտքը կը զգացուէր։ Կարելի չէր մոռնալ թէ Ժ.Դ. դարուն այս քաղաքը երկու անգամ գրաւուած էր նախահայրերուն կողմէ այն Թաթարներուն, զորս Ֆէօֆար խանի փառասիրութիւնը ներկայիս դէպի տափաստանները կը մղէր։

Ոստիկանապետն ալ կառավարիչին չափ զբաղած էր։ Ինք և իր ստորադասեալները ստիպուած ըլլալով հսկելու կարգապահութեան ենլ.ի հանգիստ չունէին։

Միչէլ Սթրոկոֆի հրապարակը շրջագայած պահուն, զրոյց մը եկաւ թէ ոստիկանապետը աճապարանօք ընդհանուր կառավարիչին պալատը կանչուած էր։ Կը կարծուէր թէ Մոսկուայէն եկած կարեւոր հեռագիր մըն էր ատոր պատճառը և կը կարծուէր թէ արտակարգ միջոցներ ձեռք պիտի առնուէին։

Միչէլ Սթրոկոֆ օգուտ մը քաղելու յոյսով՝ բռնուած խօսքերուն ականջ կը դնէր։

— Տօնավաճառը պիտի ցրուեն, կ'ըսէր մին։

— Նիժնի-Նովկորոտի զօրագունդը մեկնելու հրաման առած է, կ'ըսէր ուրիշ մը։

— Կ'ըսուի թէ Թոմսք Թաթարներու սպառնալիքին տակն է։

— Ահա ոստիկանապետը, աղաղակեցին։

Ամէն մարդ կառավարութեան կողմէ ըլլալիք ծանր ազդարարութեան մը կը սպասէր։

Ոստիկանապետը, որուն առջեւէն իր պաշտօնեաները կ'երթային, կառավարչատունէն դուրս ելաւ։ Անոր ընկերացող խաղախներու խումբ մը՝ ամբոխը կարգի կը դնէր, ի հարկին զօրաւոր հրացանին կոթով հարուածներ տալով, որոնք համբերութեամբ կ'ընդունուէին։

Ոստիկանապետը կեդրոնական հրապարակին մէջտեղը եկաւ և ամէն մարդ տեսաւ որ անիկա ձեռքին մէջ հեռագիր մը ունէր։

Եւ բարձրաձայն կարդաց հետեւեալ զեկոյցը·

«Հրամանագիր՝ Նիժնի-Նովկորոտի կառավարչէն·

«1· Ինչ պատճառաւ ալ որ ըլլայ, ռուսական հպատակներու արգիլուած է նահանգէն դուրս ելնել։

«2· Բոլոր ասիացի օտարականները պարտաւոր են քսանըչորս ժամէն հեռանալ։»

ԳԼՈՒԽ Զ.

ՔՈՅՐ ԵՒ ԵՂԲԱՅՐ

Ի վնաս անհատական շահերու ձեռք առնուած այս միջոցները, պարագաներու բերմամբ արդարանալի էին։

«Ռուսական բոլոր հպատակները արգիլուած են նահանգէն դուրս ելլելու։» Եթէ Իվան Օկարէֆ դեռ նահանգին մէջն էր, կ'ուզուէր այս միջոցով արգիլել զայն Ֆէօֆար խանին միանալէ, այսպէսով Թաթար առաջապետը զրկելով վտանգաւոր տեղեկալէ մը։

«Բոլոր ասիացի օտարականները պէտք է քսանըչորս ժամէն մեկնին նահանգէն։» Ասով կ'ուզուէր խմբովին հեռացնել կեդրոնական Ասիայէն եկող առեւտրականները, ինչպէս նաև գնչուներու, խումբերը՝ որոնք առաւել կամ նուազ խառնուած են մոնկոլ կամ թաթար ժողովուրդին։ Ասոնք տօնավաճառի պատճառով Նիժնի-Նովկորոտ հաւաքուած էին։ Որչափ մարդ, այնչափ լրտես և իրենց արտաքսումն ալ պարտադրական կ'ըլլար բնականաբար իրերու բերմամբ։

Այսպէս ուրեմն, գործի պատճառով Սիպերիա երթալու հարկադրուած Ռուսերը, գէթ առ այժմ, չէին կրնար հեռանալ նահանգէն։ Առաջին յօդուածին տրամադրութիւնը բացորոշ էր։ Ո՛չ մէկ բացառութիւն։

Գալով հրամանագրին երկրորդ յօդուածին, արտաքսման հրամանը նոյնպէս բացարձակ էր։ Ան միայն ասիական ծագում ունեցող օտարականներուն համար էր։

Եւ անմիջապէս սկսաւ տօնավաճառին ցրումը։ Ոստիկաններ մտրակ ի ձեռին կը ստիպէին ուշ մնացողները և նոյն իսկ կը քակէին գնչուներու վրանները, առանց ժամանակ թողլու որ կարենան դուրս ելլել։ Յայտնի էր թէ ձեռք առնուած այս խիստ միջոցներուն հետեւանքով, դեռ իրիկուն չեղած, Նիժնի-Նովկորոտի տօնավաճառը ցրուած պիտի ըլլար։

Այն վայրկեանին երբ հրամանագրին ընթերցումը լմնցաւ, Միշէլ Սթրոկոֆ բնազդաբար հետեւեալը մտածեց։

«Տարօրինակ զուգադիպութիւն մը այս հրամանագրին և գիշերը երկու գնչուներու միջեւ փոխանակուած խօսքերուն թէ «հայրիկը ինքն է որ կը ղրկէ մեզ հոն ուր մենք երթալ կ'ուզենք»։ Բայց «հայրիկ» բառով ժողովուրդը Ցարը կ'որակէ... Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ այս երկու գնչուները իրենց մասին տրուած վճիռ մը կը գուշակեն և ի՛նչպէս կրցած են գիտնալ զայն և ո՞ւր երթալ կ'ուզեն ուրեմն... Անհաւատալի կասկածելի մարդիկ, որոնց համար կառավարիչին հրամանագիրը աւելի օգտակար ըլլալ կը թուի՝ քան վնասակար...»

Բայց Միշէլ Սթրոկոֆի այս շատ իրաւացի դիտողութիւնները խզուեցան ուրիշ մտածումով մը որ ամբողջութեամբ գրաւեց իր միտքը։ Անիկա մոռցաւ գնչուները, անոնց կասկածելի խօսակցութիւնները, հրամանագրին տարօրինակ զուգադիպութիւնը...։ Դեռատի Լիվոնիացիին յիշատակը յանկարծ արթնցաւ իր մէջ։

— Խեղճ աղջիկը, ըսաւ ակամայ կերպով։ Անիկա այլեւս չպիտի կրնայ սահմանագլուխը անցնիլ։

Արդարեւ դեռատի աղջիկը Ռիկայէն, Լիվոնիացի էր, և հետեւաբար Ռուս, ուրեմն չէր կրնար ռուսական հողը թողուլ։ Այն արտօնագիրը որ այս նոր կարգադրութիւններէն առաջ տրուած էր իրեն, այլեւս ի զօրու չէր։ Ինչ ալ ըլլային Իրքուցք երթալու համար իր ունեցած պատճառները, իրեն արգիլուած էր հոն երթալ։

Այս մտածումները մտահոգութեան մատնեցին Միշէլ Սթրոկոֆը։ Եւ մտածեց թէ, առանց ոեւէ կերպով թերանալու իր կարեւոր պաշտօնին մէջ, թերեւս կրնար ոեւէ կերպով օգտակար ըլլալ այս քաջ աղջկան, և այս մտածումը հաճոյ թուեցաւ իրեն։ Որովհետեւ անիկա Իրքուցք կ'երթար, իր հետեւելիք ճամբան երթալու ստիպուած էր, պարտաւոր էր անցնիլ արշաւողներու խումբերու մէջէն։

«Քանի որ անիկա դէպի Բէրմ կ'երթայ, անկարելի է որ ճամբան անոր չհանդիպիմ, ըսաւ ինքնիրեն Միշէլ

Սթրոկոֆ, և ես պիտի կրնամ ճամբան անոր վրայ հսկել, առանց որ անիկա այդ բանէն կասկածի, և որովհետեւ անիկա ալ ստիպուած է Իրքուցք հասնելու համար աճապարելու, ինծի ոեւէ արգելք չպիտի ըլլայ։

Բայց գաղափար մը ծնունդ կուտայ ուրիշ գաղափարի մը։ Միշէլ Սթրոկոֆ մինչեւ հոս բարի գործ մը, ծառայութիւն մը մատուցանելու մասին կը խորհէր։ Նոր մտածումը ծագեցաւ մտքին մէջ և հարցը բոլորովին տարբեր հանգամանք առաւ։

Վէպին սինէմայի մէկ տեսարան մը

«Ես թերեւս աւելի պէտք ունենամ անոր քան անիկա ինծի։ Մինակը տափաստաններուն մէջ ճամբորդող մարդուն մէջ աւելի դիւրին է ճանչնալ Ցարին սուրհանդակը։ Մինչդեռ եթէ այս դեռատի աղջիկը իմ հետս ըլլայ, կրնամ աւելի դիւրութեամբ իբր իրական Նիքոլա Քորբանոֆ ճամբորդել։ Ուրեմն պէտք է որ ամէն գնով զայն գտնեմ։»

Դեռ առաւօտեան ժամը ինն էր։ Շոգենաւը կէս օրին պիտի մեկնէր։ Ուրեմն բաւական ժամանակ ունէր գտնելու զայն՝ որ կ'ուզէր իր ճամբու ընկերը ընել։

Կրկին անցաւ Վօլկան և պտտեցաւ միւս եզերքին թաղերը, ուր բազմութիւնը աւելի քիչ էր։ Կարելի է ըսել թէ անիկա Ստորին և Վերին քաղաքներուն բոլոր

փողոցները մի առ մի պտտեցաւ։ Մտաւ եկեղեցիները՝ որոնք բնական ապաստանարաններն են ամէն անոնց՝ որոնք կուլան, ու կը տառապին։ Ոչ մէկ տեղ հանդիպեցաւ գե-

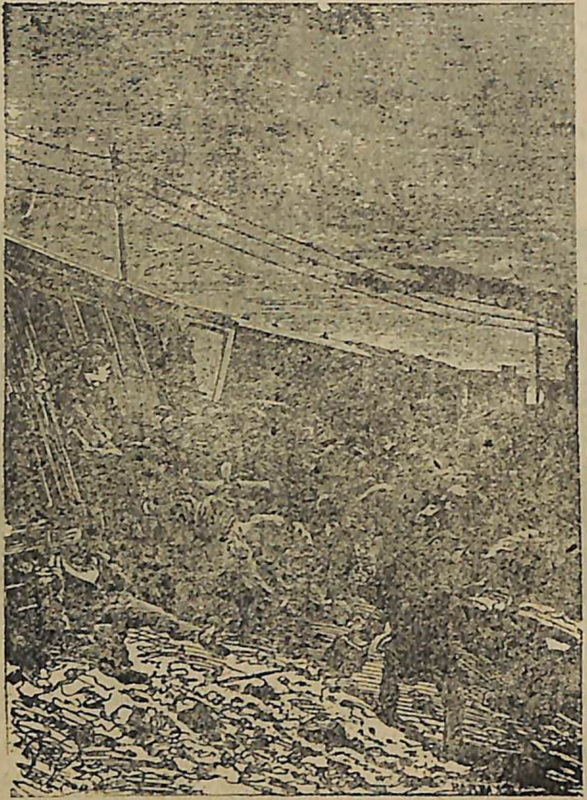

Երկաթուղին դեռ չկանգնած դուռները բացուեցան... [Տե՛ս էջ 50]

ռատի Լիվօնիացիին։

«Այսու հանդերձ, անիկա դեռ Նիժնի-Նովկորոտէն հեռացած չկրնար ըլլալ։ Մի՛շտ փնտռենք» ըսաւ ինքնիրեն Միշէլ Սթրօկօֆ։

Եւ այսպէս երկու ժամ թափառեցաւ, առանց հետք մը գտնելու։

Այն ատեն մտածեց թէ՝ թերեւս գտնէր աղջիկը հրա-

մանագրէն լուր ունեցած չէր։ — Անհաւատալի պարագայ, որովհետեւ այս տեսակ շանթի հարուած մը չէր կրնար պայթիլ առանց ամէնուն կողմէ լսուելու։ Ան որ չահ ունէր Սիպերիայէն եկող բոլոր լուրերը իմանալուն մէջ, ինչպէս կրնար անգիտանալ կառավարութեան կողմէ ձեռք

—Ի՞նչ կ՚ընես հոս հարցուց... [Տե՛ս էջ 53]

առնուած միջոցները, որոնք ուղղակի զայն կը հարուածէին։

Բայց իր պրպտումները արդիւնք մը չտուին եւ քիչ մերջ զայն գտնելու ամէն յոյս կորսնցուցած պիտի ըլլար։

Ժամը տասնըմէկն էր։ Այն ատեն Միշէլ Սթրօկօֆ

մտածեց «բօտարօշնա»ն ներկայացնել ոստիկանապետին գրասենեակը, ինչ որ ուրիշ պարագաներու ընել բոլորովին աւելորդ էր։ Թէեւ հրամանագրին տրամադրութիւնները բացորոշ էին, բայց ինք ուզեց ապահով ըլլալ թէ իր մեկնումին առեն ո և է արգելք չպիտի յարուցուէր։

Ուրեմն, Միշէլ Սթրոկօֆ ստիպուեցաւ վերստին անցնիլ Վօլկայի միւս եզերքը, այն թաղը ուր կը գտնուէր ոստիկանապետին պաշտօնատունը։ Անհագին բազմութիւն մը խռնուած էր, որովհետեւ եթէ օտարականները քաղաքէն մեկնելու հրաւիրուած էին, այսու հանդերձ անոնք ենթակայ էին կարգ մը ձեւակերպութեանց։ Առանց ասոր կրնար ըլլալ որ թաթարական շարժումին հետ կապ ունեցող Ռուսեր ո և է ծպտումով անցնէին սահմանագլուխը։

Միշէլ Սթրոկօֆ, շնորհիւ իր թեւերու ուժին, կրցաւ բազմութիւնը ճեղքել և սրահէն անցնիլ։ Պաշտօնեան զայն սպասման սրահը տանելէ վերջ, գնաց իմաց տալ գերագոյն պաշտօնէի մը։

Ուրեմն քիչ մը վերջ Միշէլ Սթրոկօֆ ոստիկանութեան հետ իր գործը լմնցուցած և իր շարժումներուն մէջ ազատ եղած պիտի ըլլար։

Այսպէս սպասած առեն չուրջը դիտեց։ Եւ յանկարծ ի՞նչ տեսնէ։

Հոն՝ նստարանի մը վրայ, աւելի գլորած քան թէ նստած էր գեռատի աղջիկ մը, լուռ յուսահատութեան մը ենթարկուած, թէեւ հազիւ անոր դէմքը տեսաւ։

Միշէլ Սթրոկօֆ չէր սխալած։ Անիկա գեռատի Լիվոնիացին էր։

Անգիտակ կառավարչին հրամանագրին, եկած էր իր անցագիրը «վիզէ» ընել տալու։ Զայն մերժա՛ծ էին։

Միշէլ Սթրոկօֆ չափազանց ուրախ զայն գտնելուն, մօտեցաւ գեռատի աղջկան։

Այս վերջինը վայրկեան մը զայն դիտեց և իր դէմքը փայլեցաւ ի տես իր ճամբու ընկերին։ Բնազդաբար ոտքի ելաւ, և նման նաւաբեկեալի մը, որ խլեակի մը կը կառչի, անկէ օգնութիւն պիտի խնդրէր․․․։

Այդ պահուն պաշտօնեան Միշէլ Սթրոկօֆի ուսին դպաւ։

— Ոստիկանապետը ձեզ կը սպասէ, ըսաւ։

— Լաւ, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկօֆ։

Առանց բառ մը ըսելու անոր որ նախորդ օրուընէ ի վեր կը փնտռէր, առանց ակնարկով մը զայն քաջալերելու, որ կրնար երկուքն ալ մատնել, անիկա հետեւեցաւ պաշտօնեային, անցնելով բազմութեան մէջէն։

Գեռատի Լիվոնիացին, տեսնելով անյայտացումը անոր՝ որ միայն կրնար իրեն օգնութեան հասնիլ, ինկաւ նստարանին վրայ։

Երեք վայրկեանէն, Միշէլ Սթրոկօֆ ոստիկանի մը հետ, երեւցաւ սրահին մէջ։ Իր ձեռքը ունէր «բօտարօշնա»ն, որ Սիպերիոյ ճամբաները իրեն առջեւ ազատ կը թողուր։

Այն առեն անիկա անմիջապէս մօտենալով գեռատի Լիվոնիացիին և ձեռքը երկարելով անոր․

— Քո՛յր․․․, ըսաւ։

Նէ հասկցաւ․․․ և կանգնեցաւ, իբր թէ վայրկենական ներշնչում մը անոր ո՛ և է տարակոյսի իրաւունք տուած չըլլար։

— Քո՛յր, ըսաւ Միշէլ Սթրոկօֆ, արտօնուած ենք շարունակել մեր ճամբան դէպի Իրքուցք, կուգա՞ս։

— Քեզ կը հետեւիմ, եղբա՛յր, պատասխանեց մանկամարդ աղջիկը, իր ձեռքը երիտասարդին ձեռքին մէջ դնելով։

Ու երկուքն ալ հեռացան ոստիկանատունէն։

ԳԼՈՒԽ Է.

ՎՈԼԿԱ ԳԵՏՆ Ի ՎԱՐ

Կէս օրէն քիչ մը առաջ շոգենաւին զանգակը Վոլկայի նաւամատոյցը կը հաւաքէր խուռներամ բազմութիւն մը, որ կը բաղկանար մեկնողներէ և անոնցմէ՝ որոնք արգիլուած էին մեկնելէ։ «Կովկաս»ի կաթսաները բաւարար կերպով տաքցած էին և իր ծխնելոյզէն թեթեւ մուխ մը միայն կ՚ելնէր։

Պէտք չկայ ըսելու թէ ոստիկանութիւնը կը հսկէր «Կովկաս»ի մեկնումին, և կանոնաւոր անցագիր չունեցող ճամբորդներու հանդէպ շատ խիստ էր։

Որոշեալ ժամուն զանգակի վերջին հարուածը հնչեց, պարանները քակուեցան, շոգենաւին անիւները սկսան ջուրը ծեծել և «Կովկաս»ը արագօրէն անցաւ ընդ մէջ այն երկու քաղաքներուն՝ որոնցմով կազմուած է Նիժնի-Նովկորոտ։

Միշէլ Սթրոկոֆ և մանկամարդ Լիվոնիացին անոր մէջն էին, անոնք կրցած էին առանց դժուարութեան շոգենաւ մտնել։ Ինչպէս գիտենք, Նիքոլա Քորբանոֆի անուան գրուած «բոտորոշնա»ն կ՚արտօնէր այս վաճառականը, դէպի Սիպերիա կատարելիք իր ճամբորդութեան ընթացքին իր հետ ընկեր առնելու։ Այսպէս ուրեմն, քոյր մը և եղբայր մըն էին որ կը ճամբորդէին կայսերական ոստիկանութեան երաշխաւորութեամբ։

Երկուքն ալ շոգենաւին ետեւի կողմը տեղաւորուած, կը դիտէին քաղաքը որ կը հեռանար, և որ տակնուվրայ եղած էր կառավարիչին հրամանագրով։

Միշէլ Սթրոկոֆ բան մը ըսած չէր դեռատի աղջկան և չէր հարցուփորձած զայն։ Կը սպասէր որ անիկա խօսէր։ Իսկ դեռատի Լիվոնիացին կ՚աճապարէր շուտով հեռանալ քաղաքէն, ուր պիտի մնար, եթէ այս անսպասելի պաշտ-

պանին նախախնամական միջամտութիւնը չըլլար։ Նէ բան մը չէր ըսեր, բայց իր նայուածքը շնորհակալ կ՚ըլլար իրեն համար։

Վոլկան՝ նախնի Ռհան, ամբողջ Եւրոպայի ամենէն մեծ գետը նկատուած է և իր երկարութիւնը մօտ 4300 քիլոմէթր է։ Ռուսական գետերու և ջրանցքներու ամբողջութիւնը նմանցուցած են հսկայ ծառի մը, որուն բունը Վոլկան նկատուած է։ Անիկա նաւարկելի է Ռժէվէն սկսեալ, այսինքն իր երկարութեան մեծ մասին վրայ։

Նիժնի-Նովկորոտի և Բէրմի միջեւ երթեւեկող շոգենաւերը բաւական արագօրէն կը կտրեն 350 վերստ (373 քլմ.) հեռաւորութիւնը, որ մինչեւ Քազան կ՚երկարի, բայց անկէ անդին ստիպուած են գետը թողուլ և գետակն ի վեր նաւարկել մինչեւ Բէրմ։

«Կովկաս»ը, հակառակ իր զօրաւոր մեքենաներուն, մէկ ժամուան մէջ 16 վերստէն աւելի չպիտի կարենար յառաջանալ։ Ուրեմն, Նիժնի-Նովկորոտէն մինչեւ Բէրմ շուրջ 60-62 ժամ պիտի տեւէր։

Միշէլ Սթրոկոֆ առաջին կարգի երկու խցիկ վարձած էր, որպէս զի իր ընկերուհին ուզած ժամանակը կարենար առանձնանալ իր խցիկին մէջ։

«Կովկաս» շատ խճողուած էր ամէն դասակարգէ ճամբորդներով։ Կարգ մը ասիացի վաճառականներ յարմար դատած էին իսկոյն հեռանալ Նիժնի-Նովկորոտէն։ Առաջին կարգին մէջ կը նշմարուէին Հայեր՝ երկար հագուստներով և տեսակ մը գլխանոցներով, Հրեաներ՝ իրենց կոնաձեւ գլխանոցներով, հարուստ Չինացիներ՝ իրենց աւանդական հագուստով, որուն ձեւը բօբերու (սուս քահանայ) հագուստը կը յիշեցնէ, Հնդիկներ, քառանկիւն գլխանոցներով, իբր զօտի ունենալով պարզ չղթաներ, և որոնք ամբողջ Կեդր. Ասիոյ առեւտուրը ձեռք առած են։ Վերջապէս Թաթարներ՝ բազմերանգ երիզներով զարդարուած մոյկերով և ասեղնագործուած զգեստներով։ Այս բոլոր վաճառականները կամրջակին և նաւուն մթերանոցը ստիպուած էին դիզել իրենց ապրանքները, որոնց փոխադրութիւնը շատ սուղի կը նստէր իրենց։

«Կովկաս»ի յառաջամասին վրայ խմբուած էին ոչ միայն օտարականներ, այլ նաև Ռուսեր՝ որոնց արգիլուած չէր նահանգին մէջ ճամբորդել:

Հոն կը նշմարուէին նաև մուժիքներ, որոնք շապիկ մը միայն հագած էին իրենց լայն և մեծ մուշտակներուն տակէն, և գիւղացիներ՝ կապոյտ տափատներով:

Պոռոտ գոյներով գոգնոցներ և կարմիր թաշկինակներ կրող կիներ: Ասոնք գլխաւորաբար երրորդ կարգի ճամբորդներ էին, որոնց երբէք չէին գար խառնուիլ նաւուն յետսամասի ճամբորդները:

«Կովկաս»ի մեկնումէն երկու ժամ վերջ դեռատի Լիվոնիացին հարցուց Միշէլ Սթրոկոֆի:

— Իրքո՞ւցք կ'երթաս, եղբա՛յր:

— Այո՛, քոյր, պատասխանեց երիտասարդը, երկուքս ալ միևնոյն ճամբան կ'երթանք: Հետևաբար, ես ուրկէ որ անցնիմ դուն ալ անկէ պիտի անցնիս:

— Եղբա՛յր, դուն վաղը պիտի հասկնաս թէ ես ինչո՛ւ համար ձգեցի Պալթիկի ծովեզերքները՝ Ուրալ լեռներէն անդին երթալու համար:

— Քո՛յր, ես քեզի բան մը չեմ հարցներ:

— Դուն ամէն բան պիտի գիտնաս, պատասխանեց դեռատի աղջիկը, որուն շրթները տխուր ժպիտով մը ուրուագծուեցան: Քոյր մը բան մը պէտք չէ ծածկէ իր եղբօրմէն: Բայց այսօր, չպիտի կարենամ... Յոգնութիւնը, յուսահատութիւնը ընկճած են զիս:

— Կ'ուզե՞ս խցիկդ քաշուիլ հանգստանալու համար, հարցուց Միշէլ Սթրոկոֆ:

— Այո՛... այո՛... և վաղը...

— Ուրեմն եկո՛ւր...

Երիտասարդը կը վարանէր աւարտելու իր խօսքը, որովհետև կը ջանար ամբողջացնել զայն իր ընկերուհիին անունով, զոր կ'անգիտանար տակաւին:

— Նատիա՛, յարեց աղջիկը, ձեռքը անոր երկարելով:

— Եկո՛ւր, Նատիա, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ. և մտերմօրէն վարուէ եղբօրդ՝ Նիքոլա Քորբանոֆի հետ:

Ու դեռատի աղջիկը առաջնորդեց յետսամասին սրահին վրայ գտնուող խցիկը որ անոր վերապահուած էր:

Միշէլ Սթրոկոֆ վերադառնալով, խառնուեցաւ ճամբորդներու խումբերուն մէջ լուրեր քաղելու յոյսով, սակայն առանց մասնակցելու անոնց խօսակցութեանց:

Բնականաբար խօսակցութիւնը կը դառնար օրուան դէպքերուն, հրամանագրին և իր հետևանքներուն վրայ: Այս խեղճերը՝ հազիւ կազդուրուած, երկար ճամբորդութեան մը յոգնութենէն՝ կը ստիպուէին կրկին վերադառնալ և սակայն չէին համարձակեր իրենց բարկութիւնը և յուսահատութիւնը հրապարակաւ յայտնելու: Վախնալով որ մի գուցէ գաղտնի ոստիկան մը լսէր զիրենք, արտաքսումը կը նախընտրէին բերդարգելութենէն: Այնպէս որ այսքան շրջահայեաց խօսակցութենէ մը դժուար էր ոևէ օգտակար տեղեկութիւն քաղել:

Եթէ Միշէլ Սթրոկոֆ այստեղ բան մը չիմացաւ, բայց իր ականջներուն հասաւ խնդալու ձայն մը որ կը թուէր թէ չէր մտահոգուեր լսուելէ կամ չլսուելէ:

Այս զուարթաձայն մարդը ռուսերէն կը խօսէր, բայց օտարականի մը շեշտով, և իր խօսակիցը աւելի վերապահ, միևնոյն լեզուով կը պատասխանէր, որ նոյնպէս իր մայրենի լեզուն չէր:

— Ի՛նչպէս, կ'ըսէր առաջինը, ի՛նչպէս, դուք՝ այս նաւուն մէջ, սիրելի պաշտօնակիցս, դուք՝ զոր Մոսկուայի կայսերական պարահանդէսին տեսայ և որուն հետ խօսեցայ միայն Նիժնի-Նովկորոտի մէջ:

— Ես ինքս, պատասխանեց երկրորդը չոր շեշտով մը:

— Անկեղծօրէն ըսելով, չէի սպասեր որ անմիջապէս կը հետևէիք ինծի, և այսքա՜ն մօտէն:

— Ձեզի չեմ հետևեր, պարո՛ն, ձեզ կը կանխեմ:

— Կանխէ՛, կանխէ՛, ենթադրենք թէ միևնոյն քայլով տողանցքի մը մէջ երկու զինուորներու նման կը քալենք մէկ գծի վրայ. և դէթ առժամաբար, պայման դնենք թէ մէկը միւսը չպիտի անցնի:

— Ընդհակառակը, ձեզմէ առաջ պիտի անցնիմ:

— Անիկա պիտի տեսնենք երբ պատերազմի թատերաբեմին վրայ գտնուինք, բայց մինչեւ հոն ճամբու ընկերներ ըլլանք։ Այն ատեն, առիթ եւ ժամանակ պիտի ունենանք հակառակորդներ ըլլալու։

— Թշնամինե՞ր։

— Աղէ՛կ, թշնամի՛. սիրելի պաշտօնակից, ձեր խօսելու ձեւին մէջ անկեղծութիւն մը ունիք որ շատ հաճելի

Վէպին սինէմայի ժապաւէնէն առնուած դրուագ մը

է ինծի։ Ձեզ հետ, մարդ գէթ գիտէ թէ ի՛նչ պէտք է ընէ։

— Ի՞նչ դժուարութիւն կայ ատոր մէջ։

— Ո՛չ մէկ դժուարութիւն, ես ալ իմ կարգիս ձեզմէ պիտի խնդրէի որ արտօնէք ճշդել իրարու հանդէպ ունեցած դիրքերնիս։

— Ճշդեցէ՛ք։

— Դուք ալ ինծի պէս Բէ՞րմ կ'երթաք։

— Այո՛, ձեզի պէս։

— Եւ հաւանաբար, Բէրմէն՝ Էքադերինպուրկ, քանի որ Ուրալ լեռները անցնելու համար ամենէն ապահով եւ ամենէն լաւագոյն ճամբան է։

— Կարելի է։

— Անգամ մը որ սահմանագլուխը անցնինք Սիպերիա անցած կ'ըլլանք, որով բուն արշաւանքին վայրը։

— Հո՞ն պիտի ըլլանք։

— Է՛հ, այն ատեն, բայց միայն այն ատեն յարմար պիտի ըլլայ ըսել «ամէն ոք իրեն համար, եւ Աստուած...»

— Եւ Աստուած ինծի համար։

— Աստուած միայն ձեզի համա՞ր... աղէ՛կ, բայց

Հոն նստարանի մը վրայ ինկած... [Տե՛ս Էջ 66]

քանի որ դեռ ութ օր միջոց ունինք թշնամիներ ըլլալու, բարեկամներ ըլլանք մինչեւ այն ատեն։

— Շա՛տ լաւ, բայց մինչեւ այն ատեն սիրով ըլլանք եւ իրար չբզքտենք։ Անկէ զատ ձեզի խօսք կուտամ ինծի վերապահել ամէն ինչ որ պիտի տեսնեմ...։

— Ու ես՝ ամէն ինչ որ պիտի լսեմ...
— Խօսք կու տա՞ս։
— Այո՛, կը խոստանամ։
— Տո՛ւր ձեռքդ։
— Ահաւասի՛կ։

Եւ առաջին խօսակցին ձեռքը՝ այսինքն լայնօրէն բացուած հինգ մատներ, ուժգնօրէն թօթուեց այն երկու մատները, զորս իրեն պաղարիւնութեամբ երկարեց դիմացինը։

— Այս առթիւ, ըսեմ թէ, յարեց առաջինը, կրցայ «Հօրեղբօրս աղջկան» հեռագրել հրամանագրին ամբողջութիւնն իսկ, այս առաւօտ ժամը 10ը տասնըհօթը անցած։

— Եւ ես, «Տէյլի Թէլէկրաֆ»ին հեռագրեցի ժամը 10ը տասնըերեք անցած։

— Կեցցէ՛, պարոն Պլուն։
— Շա՛տ աղէկ, պարոն Ժօլիվէ։
— Փոխադարձելու պայմանաւ։
— Դժուար թէ յաջողիս։
— Այսու հանդերձ պիտի փորձեմ։

Ասիկա ըսելով, ֆրանսացի թղթակիցը մտերմաբար բարեւեց իր անգլիացի պաշտօնակիցը, որ գլուխը խոնարհեցնելով բարեւը փոխադարձեց՝ կատարեալ բրիտանական չորութեամբ։

Կառավարիչին հրամանագիրը անոնց համար չէր, քանի որ անոնք ոչ ռուս էին և ոչ ալ ծագումով ասիացի օտարականներ։ Ուստի անոնք մեկնած էին ազատօրէն։ Եւ որովհետեւ միեւնոյն նպատակն էր որ զանոնք առաջ կը մղէր, բնական էր թէ միեւնոյն ճամբուն հետեւէին մինչեւ սիպերիական տափաստանները։

Ինչ որ ալ ըլլայ, այդ օրուան ճաշին անկեղծ և քիչ մը շատախօս ֆրանսացին և լռակեաց անգլիացին, միասին գինի կը խմէին և կը խօսակցէին։

Հանրի Պլունի և Ալսիտ Ժօլիվէի այս ձեւ խօսակցութիւնը լսելով՝ Միշէլ Սթրօկօֆ ինքնիրեն ըսաւ.

«Ահաւասիկ հետաքրքիր և անգաղտնապահ մարդիկ որոնց հանդիպելու պատեհութիւնը ունենամ թերեւս ճամբան։ Լաւ է որ անոնցմէ հեռու մնամ։»

Դեռատի Լիվօնիացին ճաշելու չեկաւ։ Ան կը քնանար իր խցիկին մէջ և Միշէլ Սթրօկօֆ չէր ուզեր զայն արթնցնել։ Այնպէս որ մինչեւ իրիկուն չերեւաց կամրջակին վրայ։

Երբ գիշերը վրայ հասաւ ճամբորդներէն շատեր փոխանակ խցիկնին քաշուելու, նստարաններու վրայ պառկած, կը շնչէին շոգենաւին արագութենէն յառաջ եկած թեթեւ հովը։ Ցերեկուան նեղացուցիչ տաքերէն վերջ, անոնք հեշտութեամբ վայելեցին երեկոյեան զովութիւնը։ Կէս գիշերին կամրջակին բոլոր ճամբորդները գրեթէ քնացած էին և միայն շոգենաւին անիւները կը խանգարէին լռութիւնը՝ ջուրը ծեծելով։

Տարտամ մտահոգութիւն մը՝ Միշէլ Սթրօկօֆը արթուն կը պահէր։ Ան կ՚երթեւեկէր շոգենաւին յետսամասին վրայ, միայն անգամ մը մեքենաներու սենեակը անցնելով հասաւ երկրորդ և երրորդ կարգի ճամբորդներու սահմանուած մասին մէջ։

Հոն ճամբորդները կը քնանային ոչ թէ միայն նստարաններու վրայ, այլ և սնտուկներու, ծրարներու և նոյն իսկ տախտակամածին վրայ։ Ուշադիր պէտք էր ըլլալ անփութօրէն հոս հոն քնացող ճամբորդները չարթնցնելու համար։

Այսպէս, մինչեւ շոգենաւին ծայրերը երթալով կ՚ուզէր յաղթել քունին։ Երբ կը պատրաստուէր սանդուխէն վեր ելլել, լսեց որ կը խօսակցէին իր մօտ և կանգ առաւ։ Կը թուէր թէ ձայները կուգային խումբ մը ճամբորդներէ որոնք շալերով, ծածկոյթներով ծածկուած էին, զորոնք մութին պատճառաւ ճանչնալը դժուար էր։

Միշէլ Սթրօկօֆ կը պատրաստուէր հեռանալ երբ որոշակի իմացաւ կարգ մը խօսքերու արտասանութիւնը այն արտառոց բարբառով որ լսած էր տօնավաճառի դաշտին մէջ, գիշեր ատեն։

Բնազդաբար, ուզեց զանոնք մտիկ ընել։ Ինք մութին

մէջ ըլլալով չէր տեսնուեր, իսկ խօսակցողները տեսնել անկարելի էր. ուստի ականջ դնելով բաւականացաւ։

Փոխանակուած առաջին խօսքերը կարեւորութենէ զուրկ էին—գէթ իրեն համար—բայց անոնք պատճառ եղան որ անիկա ճանչնայ այր ու կնոջ այն երկու ձայները զորս իմացեր էր Նիժնի-Նովկորոտի մէջ։

Ատոր վրայ՝ ուշադրութիւնը կրկնապատկեց։ Անկարելի չէր որ այն գնչուները, որոնց խօսակցութիւնը իմացած էր, «Կովկաս»ի մէջ գտնուէին, քանի որ անոնք ալ իրենց ցեղակիցներուն հետ երկրէն արտաքսուած էին։

Եւ մտիկ ընելով իմացաւ թաթար գաւառաբարբառով խօսուած հետեւեալ հարց-պատասխանին։

— Կ'ըսուի թէ Մոսկուայէն սուրհանդակ մը ճամբայ ելած է Իրքուցք երթալու համար։

— Այդպէս կ'ըսեն Սանկառ, բայց կամ այն է որ այս սուրհանդակը շատ ուշ պիտի հասնի կամ բնաւ չպիտի հասնի։

Միշէլ Սթրոկոֆ ակամայ սարսռաց այն պատասխանին վրայ որ այսքան ուղղակիօրէն կապ ունէր իր անձին հետ։ Անիկա աշխատեցաւ գիտնալ թէ այս այր և կինը միեւնոյն անձե՞րն էին որոնցմէ կը կասկածէր։ Բայց մութը շատ խիտ ըլլալուն չյաջողեցաւ։

Քանի մը վայրկեան վերջ, Միշէլ Սթրոկոֆ առանց նշմարուելու վերադառնալով շոգենաւին յետսակողմը, գլուխը ձեռքերուն մէջ առած նստած էր։ Մարդ կը կարծէր թէ անիկա կը քնանար։

Միշէլ Սթրոկոֆ չէր քնանար։ Քնանալ իսկ չէր ուզեր։ Անիկա երկիւղով կը մտածէր.

«Ուրեմն ո՞վ լուր ունի իմ մեկնումէս, և ո՞վ կը շահագրգռուի անով...։»

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՔԱՄԱ ԳԵՏՆ Ի ՎԵՐ

Յաջորդ օրը, 18 Յուլիս, առաւօտեան ժամը վեցը քառասուն անցած, «Կովկաս» շոգենաւը կը հասնէր Քազանի նաւամատոյցը, որ քաղաքէն 7 ու կէս քիլոմէթր հեռու է։

Քազան՝ Վոլկա և Քազանքա գետերուն իրար խառնուած տեղին վրայ կառուցուած՝ նահանգի կեդրոն կարեւոր քաղաք մըն է։ Ունի համալսարան և Յոյներու եպիսկոպոսանիստ քաղաք է։ Այս նահանգը ունի այլազան բնակչութիւն մը՝ որոնցմէ թաթարները ամենէն աւելի պահած են իրենց ասիական տիպարը։

Հակառակ որ քաղաքը բաւական հեռու էր նաւամատոյցէն, դարձեալ ստուար բազմութիւն մը հաւաքուած էր քարափ, լուր առնելու համար։ Այստեղի կառավարիչն ալ Նիժնի-Նովկորոտի կառավարչին նման հրամանագիր մը հրատարակած էր։

Ոստիկաններ, նիզակաւոր Խազախներ կարգապահութեան կը հսկէին և շոգենաւ մտնող և ելլող ճամբորդներուն անցագրերը լաւ քննելէ վերջ կը թոյլատրէին անոնց մեկնիլ կամ ցամաք ելլել։

Միշէլ Սթրոկոֆ անտարբեր կերպով կը դիտէր ամէն նաւամատոյցի յատուկ եղող այս երթեւեկը։ «Կովկաս» ամբողջ ժամ մը պիտի մնար Քազան վառելանիւթ առնելու համար։

Միշէլ Սթրոկոֆ երբեք չխորհեցաւ ցամաք ելլել, ան չէր ուզեր առանձին ձգել դեռատի Լիվոնիացին, որ տակաւին չէր երեւեր կամրջակին վրայ։

Երկու լրագրողները փութաջան որսորդներու պէս, առաւօտուն կանուխ ելած էին։ Միշէլ Սթրոկոֆ մէկ կողմէ տեսաւ Հարրի Պլուն, որ նօթատետրը ձեռքը՝ զբաղած էր դիտողութիւններ կամ մասնաւոր թիւեր նօթագրելու,

և միւս կողմէն տեսաւ Ալյոխա Ժօլիվէն՝ որ վստահ իր յիշողութեանը՝ կը գոհանար միայն խօսելով։

Ռուսիոյ ամբողջ արեւելեան սահմանագլխին վրայ լուր կը տարածուէր թէ ապստամբութիւնը հսկայ համեմատութիւններ կ'առնէր։ Սիպերիոյ և կայսրութեան միջեւ հաղորդակցութիւնները դժուարացած էին։ Ահա՛ ինչ որ կը լսէր Միշէլ Սթրօկօֆ շոգենաւ նոր մտնողներու խօսակցութենէն։

Այս խօսակցութիւնները մտահոգութիւն պատճառեցին անոր և աւելի գրգռեցին Ուրալ լեռներէն անդին գտնուելու իր ստիպողական փափաքը։ Թերեւս երթար ճշգրիտ տեղեկութիւններ խնդրէր տեղացիներէ, երբ յանկարծ իր ուշադրութիւնը ուրիշ կողմ դարձաւ։

«Կովկաս»էն ելլող ճամբորդներուն մէջ Միշէլ Սթրօկօֆ ճանչցաւ այն գնչուներու խումբը որ դեռ նախընթաց օր Նիժնի-Նովկորոտի տօնավաճառին մէջ էր։ Հոն․ շոգենաւին կամրջակին վրայ կը գտնուէին թէ՛ ծերունի գնչուն և թէ այն կինը, որ լրտեսի տեղ դրած էր զինք։ Անոնց հետ դուրս կ'ելլէին նաեւ բազմաթիւ երգչուհիներ և պարուհիներ, 15–20 տարեկան, որոնք իրենց յարդագոյն հագուստներուն վրայ կը կրէին տգեղ ծածկոցներ։

Անոնց հագուստները տեսնելով, Միշէլ Սթրօկօֆ, յիշեց թէ ասոնք այն միեւնոյն գնչուներն էին զորս տեսած էր գիշերը։

«Ակներեւ է թէ, խորհրդածեց անիկա ինքնիրեն, այս գնչուները ամբողջ ցերեկը կամրջակին տակ պահուելէ վերջ, գիշերը եկած են պատսպարուիլ կամրջակին վրայ։ Ուրեմն, այս մարդիկը կարելի եղածին չափ քիչ տեսնուիլ կ'ուզէին, ինչ որ իրենց ցեղին սովորութիւններուն կը հակասէ։»

Միշէլ Սթրօկօֆ այլ ևս չտարակուսեցաւ թէ այն խօսակցութիւնը, որ զինք ուղղակի կը շահագրգռէր, բխած էր այս սեւ խումբէն և փոխանակուած էր ծերունի գնչուին և այն կնոջ միջեւ որուն Սանկառ մօնկոլեան անունը տուած էր ծերունին։

Այն ատեն Միշէլ Սթրօկօֆ, ակամայ շարժումով մը ուղղուեցաւ դէպի սանդուխը, այն վայրկեանին, երբ գնչուներուն խումբը շոգենաւէն վերջնականապէս հեռանալու վրայ էր։

Ծեր գնչուն իր ցեղին աներեսութեան խոտոր համեմատող խոնարհութեամբ մը, հոն կեցած էր։ Անիկա իր վրայ ուշադրութիւն հրաւիրելէ կը զգուշանար։ Աղտոտ գլխարկը կը ծածկէր իր կնճռոտ ճակատը և կորաքամակ մարմինը ծածկուած էր կիսամաշ վերարկուով։ Իր այս գիրքին մէջ դժուար էր անոր հասակին և դէմքին վրայ գաղափար կազմել։

Իր քով կեցած էր Սանկառ, երեսուն տարեկան, թուխ մորթով, գեղեցիկ աչքերով, ոսկեզօծ մազերով և բարձրահասակ գնչուհի մը։

Այս դեռատի պարուհիներէն շատերը գեղեցիկ էին։ Գնչուները ընդհանրապէս գրաւիչ են և մէկէ աւելի ռուս մեծամեծներ, որոնք արտառոցութեան մէջ կը մրցին Անգլիացւոց հետ, անոնց հետ ամուսնանալու չեն վարանած։

Միշէլ Սթրօկօֆի թուեցաւ թէ Սանկառ մասնաւոր ուշադրութեամբ մը զինքը կը դիտէր և կարծես կ'ուզէր անոր դիմագծերը անջնջելի կերպով մը իր յիշողութեան մէջ դրոշմել։

Քանի մը վայրկեան վերջ երբ ծեր գնչուն և իր խումբը շոգենաւէն կ'ելլէին, Սանկառ՝ շոգենաւէն դուրս ելաւ ամենէն վերջ։

«Ահա՛ աներես գնչուհի մը, ըսաւ ինքնիրեն Միշէլ Սթրօկօֆ։ Արդեօք ճանչցա՞ւ թէ Նիժնի-Նովկորոտի մէջ լրտես անուանած մարդը ես եմ։ Այս անիծեալ գնչուները կատուի աչքեր ունին, մութին մէջ որոշ կը տեսնեն և այս գնչուհին ալ կրնար գիտնալ...»

Քիչ մնաց որ Միշէլ Սթրօկօֆ հետեւէր Սանկառին և անոր խումբին, բայց հրաժարեցաւ այդ գաղափարէն։

«Ո՛չ, մտածեց անիկա, անխոհեմ քայլ պէտք չէ․ եթէ այս ծեր բախտագուշակը և իր խումբը ձերբակալել տամ, ինքնութիւնս վտանգի տակ պիտի մնայ։ Արդէն անոնք

չոգենաւէն ելան և մինչև որ անոնք սահմանը անցնին, ես Ուրալէն հեռու կ'ըլլամ արդէն: Թերևս անոնք կրնան Քազան-Իշիմ ճամբան բռնել, բայց սիպերիական լաւ ձիերով «Թարանթաս» մը միշտ պիտի կրնայ անցնիլ գնչու-

Քեզ կը հետեւիմ եղբայր, ըսաւ իր ձեռքը... [Տե՛ս էջ 67]

ներու սայլակ մը: Հանգարտ կեցի՛ր, բարեկամ Քորբանոֆ:»

Եթէ Քազան իրաւամբ «Ասիոյ դուռ» կոչուած է, եթէ այս քաղաքը նկատուած է ամբողջ սիպերիոյ և Պուխարայի առևտուրին կեդրոն, պատճառը այն է որ այդ քաղաքէն երկու ճամբաներ կ'երկարին անցնելով Ու-

րալ լեռները: Բայց Միշէլ Սթրօկօֆ իրաւունք ունէր ընտրելու այն ճամբան որ Բէրմ, Էքաթէրինպուրկ և Թիւմէն գծով կ'երթայ: Այս մեծ ճամբան պետական ծախքով պահուած կայաններ ունի, և կ'երկարի Իշիմէն մինչև Իրքուցք:

Երբ կը պատրաստուէր սանդուխէն վեր ելլել... [Տե՛ս էջ 75]

Ժամ մը վերջ «Կովկաս»ի զանգակը ճամբորդները շոգենաւ կը հրաւիրէր: Առաւօտեան ժամը եօթն էր: Շոգենաւը պատրաստ էր մեկնելու:

Միշէլ Սթրօկօֆ նկատեց որ երկու թղթակիցներէն Հարրի Պլունն էր միայն որ շոգենաւ դարձած էր:

Արդեօք Ալսիտ Ժօլիվէ շոգենաւին չպիտի՞ հասնէր:

Բայց պարանները թող տրուած պահուն երեւցաւ Ալսիտ Ժօլիվէ, որ վազն ի վար կուգար, և շոգենաւը քարափէն բացուիլ սկսած ըլլալով, ֆրանսացին առանց չուարելու աճպարարի մը ճարպիկութեամբ, ցատկեց «Կովկասի» կամրջակին վրայ և գրեթէ իր պաշտօնակցին թեւերուն մէջ ինկաւ։

— Կարծեցի թէ շոգենաւը պիտի մեկնէր առանց ձեզ առնելու, ըսաւ այս վերջինը, կէս լուրջ կէս կատակ շեշտով մը։

— Բէ՛հ, պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ, նորէն ձեզի պիտի հասնէի, նոյն իսկ եթէ ստիպուէի շոգենաւ մը՝ վարձել հօրեղբօրս աղջկան դրամով։ Ի՜նչ ընեմ։ Նաւամատոյցէն բաւական հեռու էր հեռագրատունը։

— Ուրեմն հեռագրատուն գացի՞ք, հարցուց Հարրի Պլուն, շրթները խածնելով։

— Այո՛, պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ, համակրելի ժպիտով մը։

— Մինչեւ Քօլիվան հեռագրաթելը կը գործէ՞։

— Ատիկա չգիտեմ, բայց կրնամ ձեզ ապահովցնել թէ Քազանէն Բարիզ հեռագիրը կը գործէ։

— Ուրեմն ձեր հօրեղբօր աղջկան հեռագի՞ր մը ղըրկեցիք։

— Ամենայն փութկոտութեամբ։

— Ուրեմն տեղեկացա՞ք...

— Ըսեմ թէ ի՞նչ, պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ, ես բարի մարդ մը ըլլալով, չեմ ուզեր ձեզմէ բան պահել։ Թաթարները, իրենց առաջնորդ ունենալով Ֆէօֆար խանը, Սէմիբալաթինսքը անցած են և կ'իջնեն Իրիշ գետն ի վար։ Օգտուեցէք այս լուրէն։

Ինչպէ՜ս այսքան կարեւոր լուր մը կ'անգիտանար Հարրի Պլուն, մինչդեռ իր հակառակորդը՝ զայն հաւանաբար իմացած ըլլալով Քազանի բնակիչներէն, անմիջապէս հեռագրած էր Բարիզ։ Անգլիական թերթը զրկուա՜ծ էր։ Առանց բառ մը արտասանելու, և ձեռքերը կռնակը կապելով, Հարրի Պլուն գնաց նստիլ շոգենաւին յետսակողմը։

Դէպի առաւօտեան ժամը տասնին, դեռատի Լիվօնիացին կամրջակին վրայ ելաւ։

Միշէլ Սթրօկօֆ յառաջանալով՝ ձեռքը անոր երկարեց։

— Դիտէ՛, քոյր իմ, ըսաւ երիտասարդը, զայն շոգենաւին յառաջամասին վրայ տանելով։

Եւ արդարեւ սքանչելի տեսարան մը կը պարզուէր Քամայի երկու եզերքներուն վրայ։

«Կովկաս» հասած էր Վոլկա և Քամա գետերուն իրար խառնուած տեղը։

Բայց բնական այս գեղեցկութիւնները վայրկեան մը իսկ չէին կրնար մանկամարդ Լիվօնիացիին ուշը գրաւել։ Ան միայն իր նպատակով տարուած էր։

Նատիա ձեռքը իր ընկերոջ ձեռքին մէջ դնելով, հարցուց։

— Ո՞րքան հեռի ենք Մոսկուայէն։

— Ինը հարիւր վերստ, պատասխանեց Միշէլ Սթրօկօֆ։

— Եօթը հազար վերստէն միայն ինը հարի՜ւր... մըրմընջեց գեռատի աղջիկը։

Նախաճաշէն վերջ, անոնք կրկին «Կովկաս»ի յետսակողմի կամրջակին վրայ տեղաւորուեցան։ Հոն առանց այլ և այլի Նատիա, ուրիշէն չիմացուելու չափ ձայնը ցածցընելով.

— Եղբա՛յր, ըսաւ, աքսորականի մը աղջիկն եմ և Նատիա Ֆէտոր կը կոչուիմ։ Հազիւ ամիս մը առաջ մայրս Ռիկայի մէջ մեռաւ, և հիմա Իրքուցք կ'երթամ հօրս մօտ, իր աքսորը մեղմացնելու համար։

— Ես ալ Իրքուցք կ'երթամ, պատասխանեց Միշէլ Սթրօկօֆ, և երկնային շնորհ մը պիտի նկատեմ, եթէ յաջողիմ Նատիան ողջ առողջ իր հօրը յանձնել։

— Շնորհակալութի՜ւն, պատասխանեց Նատիա։

Միշէլ Սթրօկօֆ աւելցուց թէ մասնաւորաբար Սիպերիոյ համար «բօտարօշնա» մը առած էր և ռուսական իշխանութիւնները ոչ մէկ կերպով կրնային իր ճամբուն արգելք ըլլալ։

Նատիա ուրիշ բան չհարցուց։ Պարզ և բարի երիտա-

սարդին նախախնամական այս հանդիպումին մէջ միայն մէկ բան կը տեսնէր։ Մինչեւ իր հօր հասնելու միջոցը։

— Մինչեւ Իրքուցք երթալու արտօնագիր մը ունէի, ըսաւ Նատիա, բայց Նիժնի-Նովկորոտի կառավարիչին հրամանը զայն ջնջեց և առանց քեզի, եղբա՛յր, չպիտի կըրնայի թողուլ քաղաքը, ուր ապահովաբար պիտի մեռնէի՛։

— Եւ մինա՛կդ, Նատիա, մինակդ, կը համարձակիս ինքզինքդ վտանգել Սիպերիոյ տափաստաններուն մէջ։

— Ատիկա պարտականութիւնս էր, եղբա՛յր։

— Բայց չէի՞ր գիտեր թէ, երկիրը ըմբոստացած ըլլալով, գրեթէ անանցանելի դարձած է։

— Ռիկայէն մեկնած ատենս, թաթարական արշաւանքէն տեղեկութիւն չկար, պատասխանեց դեռատի Լիվոնիացին։ Այս լուրը Մոսկուայի մէջ միայն իմացայ։

— Եւ հակառակ ատոր, ճամբադ շարունակեցի՛ր։

— Պարտականութիւնս էր։

Այս բառը՝ մանկամարդ քաջասիրտ աղջկան ամբողջ նկարագիրը կը պատկերացնէր։ Նատիա, երբեք չէր ընկրկեր իր պարտականութեան առջեւ։

Այսպէս անիկա խօսեցաւ իր հօր վրայ՝ Վասիլի Ֆէօտորին, որ Ռիկայի մէջ յարգուած բժիշկ մըն էր։ Բայց օտար գաղտնի ընկերակցութեան մը անդամակցած ըլլալը հաստատուելով, Իրքուցք մեկնելու դատապարտուեցաւ, և այս հրամանը իրեն հաղորդելու եկող ոստիկանները զայն առաջնորդեցին անմիջապէս սահմանագլուխէն անդին։

Երկու տարիէ ի վեր արեւելեան Սիպերիոյ մայրաքաղաքին մէջն էր, ուր թէեւ իր արհեստը ի գործ կը դընէր, բայց առանց բաւարար փոխարինութեան մը։ Այսու հանդերձ, եթէ իր կինը և աղջիկը իր հետ ըլլային, աքսորականի մը համար կարելի եղած երջանկութիւնը պիտի զգար։ Բայց Տիկին Ֆէտոր, արդէն տկար, Ռիկան չէր կրնար ձգել։ Իր ամուսնոյն մեկնելէն քանի ամիս վերջ իր աղջկան թեւերուն մէջ մեռաւ, թողլով զայն մի մինակ և գրեթէ զուրկ ամէն միջոցներէ։ Այն ատեն Նատիա Ֆէտոր ռուս կառավարութենէն արտօնութիւն խընդ-

րեց իր հօր մօտ երթալու։ Եւ անոր իմացուց իր մեկնումը։ Իր ունեցած դրամը հազիւ կը բաւէր այս ճամբորդութեան, այսու հանդերձ ան չվարանեցաւ այս ճամբորդութեան ձեռնարկել։

Այդ միջոցին շոգենաւը գետակն ի վար կ'իջնէր։ Գիշերը հասած էր և օդը կը լեցուէր հեշտալի զովութեամբ մը «Կովկաս»ի ծխնելոյզէն կայծակներ կը ժայթքէին, և ջրի կարկաչներուն հետ կը լսուէին Քամայի աջ եզերքը ասպատակող գայլերու ոռնոցները։

ԳԼՈՒԽ Թ.

ՓՈԹՈՐԻԿ ՄԸ ՈՒՐԱԼ ԼԵՌՆԵՐՈՒՆ ՄԷՋ

Յաջորդ օրը «Կովկաս» կանգ կ'առնէր Բէրմի նաւահանգստին առջեւ։

Այս նահանգը, որուն գլխաւոր քաղաքը Բէրմն է, Ռուսիոյ ամենէն ընդարձակ և հանքաշատ նահանգներէն մէկն է և կը տարածուի մինչեւ Ուրալ լեռներէն անդին։

Դժբախտաբար փոխադրութեան միջոցները շատ հազուագիւտ էին այդ օրերը, որովհետեւ ասիացի օտարականները, ըստ կառավարութեան հրամանի, երկրէն մեկնելու ստիպուած ըլլալով, կառքեր, ձիեր ևն. ամէնքն ալ վարձուած էին։

Միշէլ Սթրոկոֆ աւելի շուտ երթալու համար կը նախընտրէր կառք մը գնել և այնպէս ճամբորդել։ Եւ եթէ «թարանթաս» մը չկարենար գտնել, ստիպուած էր «թէլէկ»ով մը գոհանալ։

«Թէլէկ»ը՝ վրան բաց, քառանիւին և փայտաշէն կառք մըն է և որուն զանազան մասերը իրարու կապուած են հաստ չուաններով։ Շատ նախնական և նստելու անյարմար կառք մըն է, բայց արկածով մը վնասուելու պարագային՝ նորոգութիւնը շատ դիւրին է։ Պէտք է խոստովանիլ նաև թէ երբեմն այս կառքին զանազան մասերը զիրար կապող պարանները կը փրթին, և մինչ կառքին յետսամասը ցեխին մէջ խրած կը մնայ, յառաջամասը երկու անիւներով շարունակելով ճամբան՝ կը հասնի իր տեղը։

Թարանթասը թէև շատ կատարելագործուած կառք մը չէ և զուրկ զսպանակներէ, բայց իր անիւները իրարմէ աւելի բաց շինուած ըլլալով՝ կառքին շրջելու վտանգը քիչ է, և օժտուած է ողմարդելով մը ու ծածկոցով մը, որ արեւի կամ անձրեւի ժամանակ կը գործածուի։ Նոյնպէս աւելի տոկուն շինուած ըլլալով, թէլէկին նման իր կէսը ճամբան ձգելու անպատեհութիւնը չունի։

Շատ դժուարութիւններով, Միշէլ Սթրոկոֆ կրցաւ թարանթաս մը գտնել։ Կէս ժամ վերջ երեք ձիեր լծուած էին թարանթասին, ու այդ բանին համար «բոտարոշնա»ն ներկայացնել բաւական եղած էր։

Ո՛չ Միշէլ Սթրոկոֆ, ոչ ալ մանկամարդ Լիվօնիացին, իրենց հետ բեռ ունէին։ Մէկուն արագ ճամբորդելու ըստիպուած ըլլալը, միւսին ալ՝ նիւթական համեստ պայմանները չէին թոյլատրած իրենց հետ ծրարներ առնելու. ասիկա բարեբախտութիւն մըն էր, որովհետեւ թարանթասը բեռները և ճամբորդները չպիտի կրնար առնել միեւնոյն ատեն։

Կառավարը զննող ակնարկ մը նետելով ճամբորդներուն վրայ սկսաւ մրմռալ քթին տակէն.

— Բեռ չունին, ուրեմն ըստ երեւոյթին՝ աղքատիկ ճամբորդներ։

Եւ առանց հոգ ընելու որ իր ձայնը կը լսուէր, շարունակեց.

— Ագռաւնե՛ր, որոնք միայն վեց կոպէկ կը վճարեն ամէն մէկ վերստի համար։

— Ո՛չ, արծիւներ, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ, որ կատարելապէս կը հասկնար կառավարներու արկօթէրէնը։ Կ'իմանա՞ս, արծիւներ, որոնք ինը կոպէկ կը վճարեն վերստ գլուխ, աւելի ըլլալով նաև դրամական պարգեւը։

Մտրակի ցնծալի աղաղակ մը պատասխանեց անոր։

Ռուս կառապաններու լեզուին մէջ «ագռաւ»ը տեղացի աղահ ճամբորդն է, որ շատ չվճարեր։ Իսկ «արծիւ»ը այն ճամբորդին կ'ըսեն, որ բարձր գիներէ չընկրկիր և լիառատ պարգեւ կուտայ։ Սա ալ ճիշդ է որ ագռաւն ալ արծիւին նման արագ ճամբորդել չկրնար յաւակնիլ։

Միշէլ Սթրոկոֆ և Նատիա անմիջապէս տեղաւորուեցան թարանթասին մէջ, որ կէս օրին Բէրմէն կը մեկնէր փոշիի ամպերու մէջէն։

— Բէրմէն Էքաթէրինպուրկ երեք հարիւր վերստ կը ճաշուեմ եղբա՛յր, ըսաւ Նատիա, արդեօք կը սխալի՞մ։

— Սխալած չես, Նատիա՛, պատասխանեց երիտասարդը։ Ու երբ Էքաթէրինպուրկ հասնինք, Ուրալ լեռներու միւս կողմի ստորոտը պիտի ըլլանք։

— Որչա՞փ պիտի տեւէ այս լեռնային ճամբորդութիւնը։

— Քառասուն և ութը ժամ, որովհետեւ գիշեր ցերեկ պիտի ճամբորդենք։ Գիշեր ցերեկ կ'ըսեմ, Նատիա՛, աւելցուց Միշէլ Սթրոկոֆ, որովհետեւ վայրկեան մը իսկ չեմ կրնար կանգ առնել և պէտք է որ առանց դադարի շարունակեմ մինչեւ Իրքուցք։

— Բնա՛ւ արգելք չպիտի ըլլամ քեզի, եղբա՛յր, և գիշեր ցերեկ պիտի ճամբորդենք։

— Շա՛տ լաւ, Նատիա, մաղթենք որ թաթարական արշաւանքը մեր ճամբան չկտրէ, այն ատեն քսան օրէն առաջ տեղերնիս կը հասնինք։

— Այս ճամբորդութիւնը ուրիշ անգամ ըրա՞ծ ես, հարցուց Նատիա։

— Շատ անգամներ։

— Ձմեռը աւելի՛ արագ և աւելի ապահով պիտի ճամբորդէինք, այնպէս չէ՞։

— Այո՛, մանաւանդ աւելի արագ. բայց դուն ձիւնէն և ցուրտէն շատ պիտի նեղուէիր։

— Հոգ չէ, ձմեռը ռուսին բարեկամն է։

— Իրա՛ւ է, Նատիա, բայց ի՞նչ խառնուածք ունենալու է այս տեսակ բարեկամութեան մը տոկալու համար։ Յաճախ Սիպերիոյ տափաստաններուն մէջ բարեխառնութիւնը զէրոյէն քառասուն աստիճան վար իջնելը տեսած եմ, և հակառակ «տաքա»իս (եղջերուի մորթէ շինուած մուշտակ), սրտիս սառիլը, անդամներուս պրկուիլը և ոտքերուս պաղիլը զգացած եմ։ Բոլխիրիս ձիերուն սառոյցէ պատեանով մը ծածկուիլը և անոնց շունչին պինչքերուն վրայ սառիլը տեսայ։ Եւ օղիին սառի՛լը տեսայ... Բայց բոլխիրս ամպրոպի պէս կը սուրար։ Այլ ևս չկային ճամբու անհարթութիւններ, ջուրի հոսանքներ, լճեր ևն., այլ միայն անսահմա՛ն սառոյցի դաշտ մը, ապահո՛վ

և ազատ։ Բայց ի՞նչ տառապանքներ Նատիա՛։ Անոնք միայն կրնան պատմել, որ ա՛լ չվերադարձան, և որոնց դիակները ծածկուած են ձիւնամրրիկէն։

— Բայց դուն վերադարձեր ես, եղբա՛յր, ըսաւ Նատիա։

— Ես սիպերիացի եմ և պզտիկուց վարժուած։ Իսկ դուն, Նատիա՛, երբ ըսիր թէ ձմեռ իսկ քեզ չպիտի կրնար արգիլել և թէ դուն պիտի ճամբորդէիր, պատրաստ սիպերիական օդին ամէն խստութիւններուն դէմ կռուելու, այն ատեն ինծի թուեցաւ՝ քեզ ձիւնին մէջ կորսուած և այլ ևս չկանգնելու համար ինկած տեսնել։

— Քանի՞ անգամ ձմեռ ժամանակ անցած ես տափաստաններէն։

— Երեք անգամ, Նատիա. Օմսք գացած ատենս։

— Եւ ի՞նչ ընելու կ'երթայիր Օմսք։

— Տեսնելու կ'երթայի մայրս, որ ինծի կը սպասէր։

— Ես ալ Իրքուցք կ'երթամ, հօրս տանելու համար մօրս վերջին խօսքերը. և ըսեմ թէ, եղբայր, ոչինչ կրնար զիս երթալէ արգիլել։

— Քաջասիրտ աղջիկ մըն ես Նատիա, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ. և Աստուած ինքն իսկ քեզ պիտի առաջնորդէր։

Այդ օրուան ընթացքին եթէ քանի մը անգամ թարանթասը կանգ առաւ, ճաշելու համար էր միայն։ Թէեւ այս ճամբուն ընթացքին ամէն տեղ իջեւաններ չեն գտնուիր, բայց ռուս գիւղացին հիւրասէր է և ճամբորդը կրնայ անվարան ամէնէն դուռ զարնել և սիրով ընդունուիլ, որովհետեւ անիկա «Աստուծմէ ղրկուած է։»

Իրենց ճամբու ընթացքի իջեւաններէն Միշէլ Սթրոկոֆ իմացած էր թէ իրենցմէ առաջ դացող կառք մը կար, անոր համար երեկոյին իջեւան հասնելնուն, տեսակ մը բնազդէ մղուած իջեւանին տիրոջ հարցուց թէ իրենցմէ առաջ դացող կառքը քանի՞ ժամ առաջ անցած էր։

— Երկու ժամէ ի վեր, պարոն, պատասխանեց իջեւանապետը։

— Պերղի՞ն մըն էր։
— Ո՛չ, թէլէկ մը։
— Քանի՞ ճամբորդ ունէր։
— Երկու։
— Եւ ո՞ւր կ'երթային։
— Արծիւներու պէս։
— Թո՛ղ շուտով կառքը լծեն, հրամայեց Միշէլ Սթրօ-
կօֆ։

Միշէլ Սթրօկօֆ և Նատիա որոշած ըլլալով բնաւ կանգ
չառնել, ամբողջ գիշերը ճամբորդեցին։ Թէեւ օդը գեղե-
ցիկ, բայց Միշէլ Սթրօկօֆ՝ վարժուած ճանչնալու մթնո-
լորտային երեւոյթները, մօտալուտ փոթորիկ մը կը նա-
խզգար։

Հակառակ թարանթասին ցնցումներուն, Նատիա կըր-
ցաւ գիշերը քանի մը ժամ քնանալ։

20 Յուլիս, առաւօտեան ժամ 8ին ա-
Յաջորդ օրը,
րեւելք։ Այսու ամենայնիւ երեկոյին հազիւ կարելի պիտի
տենները, Ուրալ լեռները կ'առուերագծուէին դէպի արե-
ըլլար հասնիլ՝ այս լեռնաշղթային, և գիշերը պիտի կրնա-
յին անցնիլ զայն։

Օրուան ընթացքին, օդը ամպամած էր, և մինչ փո-
թորիկէ մը կը վախցուէր։ Խոհեմութիւն կ'ըլլար գիշերը
չանցնիլ լեռնաշղթան, խուսափելու համար հաւանական
փոթորիկէն։ Ինչ որ թերեւս ընէր Միշէլ Սթրօկօֆ եթէ
պարտաւոր ըլլար կանգ առնելու, բայց երբ կառավարը
իրեն հաղորդեց թէ հաստատապէս խորհրդն որոտումներ
կը լսուէին, բաւականացաւ հարցնելով.
— Մեզմէ առաջ թէլէկ մը կ'երթա՞յ։
— Այո՛։
— Ո՞րչափ հեռու է մեզմէ։
— Շուրջ ժամ մը։
— Յառա՛ջ, և եթէ վաղ առաւօտ Էքաթերինպուրկ
հասնինք, եռապատիկ պարգե՛ւ։

* * *

Ուրալ լեռները Արջային Ովկիանոսէն մինչեւ Կասպից

ծով կ'երկարին 3200 քիլոմէթր տարածութեան մը վրայ
և կը գտնուին Եւրոպայի և Ասիոյ միջեւ։ Կ'ուզեն զայն
Ուրալ կոչեն, որ թաթար ծագում ունի, կ'ուզեն Բօյաս
կոչեն, որ ռուսերէն է, երկուքն ալ ճիշդ են, որովհետեւ
երկու լեզուով ալ գօտի կը նշանակեն այս բառերը։

Եթէ արկած մը չպատահէր, գիշեր մը պիտի բաւէր
այս հաստատեանը անցնելու, գժբախտաբար չանթի առա-
ջին որոտումները կըզգացնէին մօտալուտ անձրեւի փոթորիկ
մը, որովհետեւ մթնոլորտը չափազանց ճնշուած էր։

Միշէլ Սթրօկօֆ Նատիայի հանգիստ տեղաւորուելուն
հոգ տարաւ։ Միւս կողմէ կառքին ծածկոցին չուանները
ամրացուցին, ձիերը կառքին կապող չուանները կրկնա-
պատկեցին, և աւելի ապահով ըլլալու համար կառքին եր-
կու սռնակները գօտեփայտով մը իրարու կապեցին։ Երկու
լապտերներ ճամբան կը լուսաւորէին աղօտ կերպով։ Այս-
պէս ամէն նախզգուշութիւն ձեռք առնուած էր։
— Նատիա՛, պատրաստ ենք մեկնելու, ըսաւ Միշէլ
Սթրօկօֆ։
— Մեկնի՛նք, պատասխանեց գեղատի աղջիկը։

Հրամանը տրուեցաւ, և թարանթասը ցնցուելով մա-
գլցիլ սկսաւ դէպի Ուրալ լեռներն ի վեր։

Ժամը ութն էր և արեւը մարը մտնելու մօտ։ Թանձ-
րախիտ ամպեր կը ծածկէին մթնոլորտը և յայտնի էր թէ
անոնք շատ բարձր չէին գտնուէր, և կարծես վերէն վար
կը մղուէին ծածկելու համար լեռնագօտին։ Եւ լեռն ի վեր
գացող ճամբան քիչ մը վերջ ամպերուն հետ պիտի խառ-
նուէր, և եթէ անձրեւ մը չգար, խիտ մշուշ մը պիտի պա-
տէր ամէն կողմ։

Այսու հանդերձ Ուրալ լեռները շատ բարձր չեն և
իրենց ամենաբարձր կատարը հինգ հազար ոտքը չանցնիր։
Ամառը անոր կատարներուն վրայ ձիւն չմնար և անոր ա-
մէն բարձրութիւններուն վրայ բուսականութիւն կայ։
Այստեղի հանքերը շահագործելու համար շատ քիչ կանո-
նաւոր ճամբաներ շինուած են։

Միշէլ Սթրօկօֆ փորձառութեամբ գիտէր թէ ի՛նչ էր

լեռնային փոթորիկ մը որ այնքան ուարկու կ'ըլլար որքան ձմրան տեղի ունեցող ձիւն մրրիկները որոնք տեղի կ'ունենան աննկարագրելի կատաղութեամբ մը։

Դեռ անձրեւ չկար։

Նատիա՝ անշարժ, ձեռքերը խաչաձեւ դուրսը կը դիտէր, բայց կառքէն դուրս չէր կախուեր իր ընկերոջ նման որ մարմնոյն կէսը կառքէն դուրս, երկինքը և երկիրը կը քննէր։

Մթնոլորտը սարսռազդեցիկ հանդարտութիւն մը կը պահէր, կը թուէր թէ այլ եւս չէր շնչէր։ Միայն կառքին անիւներուն ճռինչը և ձիերուն շնչառութեան ձայնը կը լսուէր։

Ճամբան կատարելապէս ամայի, ոչ մէկ հետք, ձիաւոր, կամ կառք կը հանդիպէր։ Ոչ գիւղ, ոչ հիւղակ, ոչ ալ կրակ մը կ'երեւէր։ Տրուած ըլլալով այս հանգամանքները, և որպէս զի մարդ լեռնաշղթան այս պայմաններուն մէջ կտրել անցնիլ փորձէ, պէտք է հրամայական պատճառներ ունենայ, որոնք ոչ ընկրկում, ոչ յապաղում կը թոյլատրեն։ Եւ Միշէլ Սթրոկօֆ չէր վարանած, արդէն չէր կրնար այլապէս շարժիլ, բայց այն ատեն, — և այս պարագան զինքը մասնաւորապէս շահագրգռել սկսած էր — ովքե՞ր կրնային ըլլալ այն ճամբորդները որոնք իրմէն առաջ կ'երթային և ինչ հրամայական պատճառներ ունէին այսքան անխոհեմ ըլլալու։

Կէս գիշերուան ատենները, փայլակները սկսան անընդհատաբար լուսաւորել երկինքը։ Անոնց վաղանցուկ լոյսէն կարելի էր նշմարել ճամբուն վրայ հոս հոն կուտակուող չոճիներ։ Եւ երբ թարանթասը ճամբուն եզերքներուն կը մօտենար, փայլակներէն բոցավառ պարապութեան մէջ խորունկ անդունդներ կը լուսաւորուէին։ Այս ընդհանուր տակնուվրայութեան կուգար խառնուիլ կառավարին մերթ փաղաքշող, մերթ յանդիմանող գոչումները դէպի խեղճ ձիերը, որոնք ճամբուն դժուարութիւններէն աւելի մթնոլորտին ծանրութենէն յոգնած էին. իրենց վիզերէն կախուած զանգակներն անգամ այլ եւս չէին զօ-

րեր զանոնք յառաջ մղելու և երբեմն անոնց ծունկերը կը կթոտէին։

— Ժամը քանիի՞ն կատարը պիտի հասնինք, հարցուց Միշէլ Սթրոկօֆ։

— Առաւօտեան ժամը մէկին... և եթէ հասնի՛նք, պատասխանեց կառավարը, գլուխը թօթուելով։

— Ըսէ՛, բարեկամ, լեռներուն մէջ առաջին անգամ չէ որ փոթորիկի կը հանդիպիս, այնպէս չէ՞։

— Ո՛չ, և Աստուած տայ որ ասիկա վերջինը ըլլայ։

— Ի՞նչ, կը վախնա՞ս։

— Չեմ վախնար, բայց կը կրկնեմ թէ սխալեցար ճամբայ ելլելով։

— Աւելի սխալ ըրած պիտի ըլլայի մնալով։

— Յառա՛ջ ուրեմն, աղաւնիններս, յարեց կառավարը մարդու մը պէս որ պարտի հնազանդիլ քան վիճաբանիլ։

Այդ պահուն հեռաւոր շաչիւն մը լսուեցաւ և շլացուցիչ փայլակի մը լոյսէն, Միշէլ Սթրոկօֆ տեսաւ որ հսկայ չոճիներ կը դալարուէին բարձունքի մը վրայ։ Կոտրած ծառի կոճղերու կոյտ մը ճամբան կտրելով, թարանթասէն երկու հարիւր քայլ հեռուն, գնաց կորսուիլ անդունդին մէջ։

Ձիերը անմիջապէս կանգ առած էին։

Միշէլ Սթրոկօֆ Նատիայի ձեռքը բռնելով.

— Կը քնանա՞ս, քո՛յր, հարցուց անոր։

— Ո՛չ, եղբայր։

— Ամէն բանի պատրաստ եղի՛ր։ Փոթորիկ կա՛յ։

— Պատրա՛ստ եմ։

Միշէլ Սթրոկօֆ հազիւ ժամանակ ունեցաւ թարանթասին վարագոյրները գոցելու։

Մրրիկը կայծակի նման կուգար։

Կառավարը ձիերը բռնելու համար կառքէն վար իջաւ, որովհետեւ ահաւոր վտանգ մը կը սպառնար անոնց։

Արդարեւ, թարանթասը կը գտնուէր ճամբու անկիւնադարձի մը վրայ, ուրկէ կուգար մրրիկը և պէտք էր կառքին ճակատը դէպի այն կողմ ըլլար, այլապէս եթէ

մրրիկը կառքին կողերուն գար, անտարակոյս պիտի գլորէր ճամբուն ձախ կողմը գտնուող անդունդին մէջ։ Ձիերը կայծակին անվերջ որոտումներէն սարսափած, և կուրացած փայլակին լոյսէն, կատարելապէս խրտչած՝ կը սպառնային կոտրել իրենց կապերը և փախչիլ։ Կառավարը այլ ևս չէր կրնար զանոնք զսպել։

Միշէլ Սթրոկօֆ, թարանթասէն դուրս նետուելով՝ անոր օգնութեան եկաւ, և օժտուած հազուադիւտ ոյժով մը, յաջողեցաւ զսպել կենդանիները։

Մրրիկը երթալով կը սաստկանար, և բարձրերէն քարի և կոճղերու հեղեղ մը վար կը բերէր։

— Հոս չենք կրնար մնալ, ըսաւ Միշէլ Սթրոկօֆ։

— Հոս չպիտի մնանք, մրրիկը մեզ վար՝ լեռան ստորոտը պիտի գլորէ, աղաղակեց կառավարը բոլորովին շուարած։

— Աջ կողմի ձիուն նայէ՛, վախկո՛տ, ըսաւ Միշէլ Սթրոկօֆ, ձախինին ես տէր կ'ըլլամ։

Ուժգին մրրիկի հոսանք մը ընդհատեց Սթրոկօֆի խօսքերը։ Կառավարը և ինքը վար չգլորելու համար ստիպուեցան ծռիլ. բայց կառքը, հակառակ իրենց ջանքերուն, բաւական ետ ետ գնաց, և եթէ զայն կեցնող ծառի կոճղ մը չըլլար, դէպի անդունդ գլորած էր։

— Մի՛ վախնար, Նատիա՛, գոչեց երիտասարդը։

— Չեմ վախնար, պատասխանեց մանկամարդ աղջիկը անայլայլ ձայնով մը։

— Կ'ուզես որ ե՞տ դառնանք, հարցուց կառավարը։

— Ո՛չ, պէտք է բարձրանալ։ Հո՛ն, վերը, պիտի կըրնանք պատսպարուելիք տեղ գտնել։

— Բայց ձիերը չեն ուզեր առաջ երթալ։

— Ինծի պէս ըրէ՛, ու զանոնք առաջ քաշէ՛։

— Մրրիկը նորէն պիտի գայ...

— Պիտի հնազանդի՞ս։

— Ա՛յնպէս կը հրամայես...։

— «Հայրիկ»ն է որ կը հրամայէ, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկօֆ, որ առաջին անգամ ըլլալով արտասանեց անունը Ցարին, ամենազօր աշխարհի երեք մասին վրայ։

— Յառա՛ջ։ ուրեմն, ծիծեռնակնե՛րս, գոչեց կառավարը աջ կողմի ձին բռնելով, մինչդեռ Միշէլ Սթրոկօֆ ձախ կողմինը կ'առաջնորդէր։

Երկու ժամէն հազիւ կրցան ճամբու այդ մասը կտրել, որ կէս վերստի չափ երկարութիւն ունէր, և ուղղակի փոթորիկին ուերներուն ենթակայ էր։

Այս միջոցին, յանկարծ, փայլակի մը լոյսէն երևցաւ ժայռ մը, որ արագօրէն կը գլորէր դէպի թարանթասը։

Կառավարը աղաղակ մը արձակեց։

Միշէլ Սթրոկօֆ, մտրակի զօրաւոր հարուածով մը ուզեց ձիերը յառաջ մղել, բայց անօգուտ։

Քանի՛ մը քայլ... և ժայռը կառքին վրայէն պիտի անցնէր...

Երիտասարդը բոպէ մը կառքին խորտակուիլը և իր ընկերուհիին ճզմուիլը աչքին առջև բերաւ...։ Անիկա հասկցաւ որ ժամանակ չունէր զայն կառքէն ողջ դուրս հանելու։

Այն ատեն, այս սարսափելի հեռանկարէն գերմարդկային ոյժ մը առնելով, անցաւ կառքին ետևը, և կռնակովը քանի մը քայլ անդին հրեց զայն։

Խոշոր ժայռը գրեթէ երիտասարդին կուրծքին քսուելով անցաւ։

— Եղբա՛յր... աղաղակեց Նատիա ահաբեկած, որ այս տեսարանին ամբողջութիւնը փայլակի մը լոյսով տեսած էր։

— Նատիա՛, պատասխանեց երիտասարդը, Նատիա՛, մի՛ վախնար։

— Ինծի համար չէր որ պիտի վախնայի։

— Աստուած հետերնիս է, քո՛յր։

— Ապահովաբար իմ հետս, քանի որ քեզ իմ դիմացս հանեց, մրմնջեց դեռատի աղջիկը։

Միշէլ Սթրոկօֆի թարանթասը հրելը, պատճառ եղաւ որ ձիերը կարենան շարունակել իրենց ճամբան։ Եւ այսպէս, երիտասարդին և կառավարին օգնութեամբ կառքը հասաւ նեղ կիրճ մը, ուր անոնք պիտի պատսպարուէին։

Հոն գտնուող հսկայ ժայռ մը մրրիկին թափը կը կասեցնէր։

Նատիա կառքէն իջաւ։ Միշէլ Սթրոկոֆ լապտերներուն լոյսով խորշ մը գտաւ, ուր տեղաւորեց դեռատի աղջիկը։

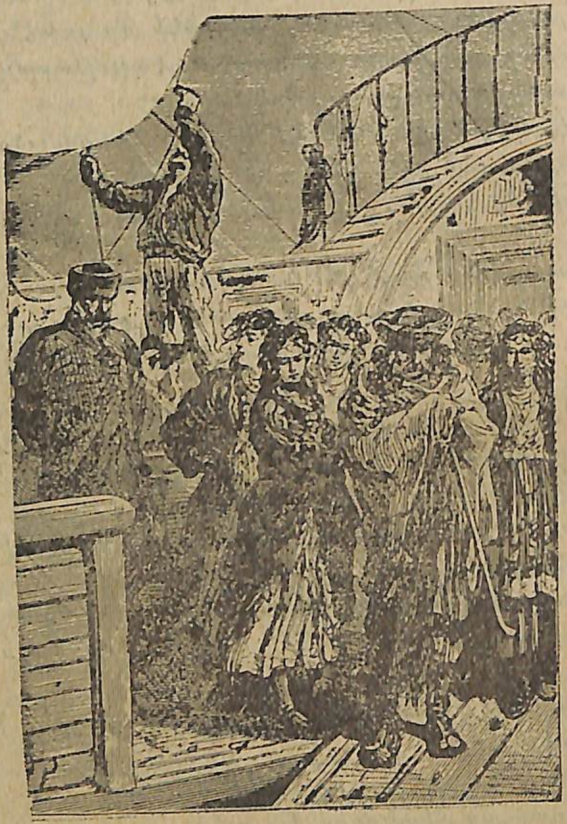

Երբ գնչուհիները շոգենաւը կը թողէին . . . [Տե՛ս էջ 79]

Առաւօտեան ժամը մէկն էր։ Անձրեւը սկսած էր, որ միանալով փոթորիկին ճամբան շարունակելը անկարելի կը դարձնէր։

Անոնք հասած էին այն կիրճը, որ Բէրմէն Էքաթէ-

րինպուրկ ճամբան կը կիսէ, և անոնց կը մնար միայն Ուրալ լեռներու կողերէն վար իջնել։

— Սպասելը դժուար է, ըսաւ Միշէլ Սթրոկոֆ, բայց սպասելով աւելի մեծ յապաղումներէ կը խուսափինք։ Փո-

Կէս ժամ վերջ երեք ձիեր լծուած էին... [Տե՛ս էջ 87]

թորկին սաստկութիւնը կարծել կուտայ ինծի թէ շատ չպիտի տեւէ։ Դէպի ժամը երեքը լուսնալ կը սկսի, և այն ատեն վայրէջքը եթէ ոչ դիւրին, գէթ կարելի պիտի դառնայ։

— Սպասենք, եղբա՛յր, պատասխանեց Նատիա, բայց չըլլայ որ ինծի յոգնութիւններ խնայելու համար յետաձգես մեկնումդ։

— Նատիա՛, գիտեմ թէ ամէն ինչ դիմագրաւելու որոշում տուած ես, բայց մեր երկուքը վտանգելով, իմ կեանքէ աւելին վտանգած պիտի ըլլամ, քու կեանքէդ ա՛լ աւելին, նպատակին չպիտի հասնիմ, պիտի թերանամ պարտականութեան մը մէջ, զոր պարտիմ կատարել ամէն բանէ առաջ:

— Պարտականութի՜ւն մը... մրմնջեց Նատիա:

Եւ մինչ վերջին որոտումները լեռան խորութիւններուն մէջ կը կորսուէին, Միշէլ Սթրոկոֆ, զգաց Նատիայի ձեռքին ուժգնօրէն իրենին կռթնիլը, և լսեց որ անիկա կ'ըսէր.

— Աղաղակնե՜ր, եղբայր, մտիկ ըրէ՛...:

ԳԼՈՒԽ Ժ.

ԱՆՁԿՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏՆՈՒԱԾ ՃԱՄԲՈՐԴՆԵՐ

Արդարեւ, հանդարտութեան այդ կարճատեւ միջոցին, ճամբուն բարձրերէն կը լսուէին յուսահատ կոչեր, աղաղակներ՝ որոնք մօտէն կուգային. հաւանաբար անձկութեան մատնուած ճամբորդներէ կ'արձակուէին:

Միշէլ Սթրոկոֆ մտիկ կ'ընէր:

Կառավարն ալ իր կարգին մտիկ կ'ընէր, գլուխը երերցնելով, որով կարծես ըսել կ'ուզէր թէ այդ կոչերուն պատասխանել անկարելի էր:

— Անձկութեան մատնուած ճամբորդներ են, որոնք օգնութիւն կը կանչեն, գոչեց Նատիա:

— Եթէ յոյսերնին միայն մեր վրայ դրած են... յարեց կառավարը:

— Ինչո՞ւ մեր վրայ յոյս չդնեն, աւելցուց Միշէլ Սթրոկոֆ, պարտաւոր չե՞նք կարելին ընելու, երբ ուրիշներ, այս տեսակ պարագայի մը մէջ, նոյնը պիտի ընէին մեզ համար:

— Կը յուսամ թէ կառքը և ձիերը պիտի խնայես:

— Քալելով պիտի երթամ, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ, ընդմիջելով կառավարը:

— Հետդ պիտի գամ, եղբա՛յր, ըսաւ մանկամարդ Լիվոնիացին:

— Ո՛չ, հոս կեցիր, Նատիա՛, կառավարը քովդ պիտի մնայ: Զայն մինակ թողուլ չեմ ուզեր...:

— Կը մնա՛մ, ըսաւ Նատիա:

— Ինչ ալ պատահի, այս պատսպարանը չթողուս:

— Զիս պիտի գտնես հոն, ուր կը գտնուիմ:

Երիտասարդը իր ընկերուհիին ձեռքը սեղմելէ վերջ, անյայտացաւ մթութեան մէջ:

— Եղբայրդ կը սխալի, ըսաւ կառավարը մանկամարդ աղջկան:

— Ընդհակառա՛կը, ըսելով բաւականացաւ դեռատի աղջիկը։

Միւս կողմէն Միշէլ Սթրոկոֆ կ՚աճապարէր։ Եթէ մէկ կողմէն կ՚ուզէր ժամ առաջ օգնութեան հասնիլ, միւս կողմէն շատ կը փափաքէր գիտնալ թէ ո՛վ էին այն ճամբորդները, որոնք հակառակ փոթորիկին, յանդգնած էին շարունակել իրենց ճամբան, որովհետեւ Միշէլ Սթրոկոֆ չէր կասկածեր թէ անոնք իրենցմէ առաջ գացող թէլէկին ճամբորդներն էին։

Անձրեւը դադրած էր, բայց փոթորիկը կատաղութեամբ կը շարունակէր։ Հովին բերած ձայները աւելի յստակօրէն կը լսուէին։ Նախախի մնացած տեղը անտանելի էր։

Յայտնի էր թէ օգնութիւն աղաղակող ճամբորդները հեռու ըլլալու չէին, քանի որ անոնց խօսքերը աւելի որոշ կերպով լսուիլ սկսան։

Ահա այն խօսակցութիւնը որ կը լսէր Միշէլ Սթրոկոֆ և որ բաւական անակնկալ մը եղաւ իրեն համար։

— Պի՛նդգլուխ, պիտի գա՞ս։

— Կայան հասնելնուս, քեզ խարազանել պիտի տամ։

— Կ՚իմանա՞ս, սատանի կառավար, ձայն տո՛ւր։

— Ահա թէ ի՛նչ են այս երկրին կառավարները։

— Եւ թէ ի՛նչ է թէլէկ մը։

— Եւ եռապատիկ անասո՛ւն, չանդրադառնար իսկ թէ մեզ ճամբան կը թողու։

— Այս կերպ վարուիլ ինձ հե՛տ։ Ես, յարգուած անգլիացի՛ մը։ Պիտի բողոքեմ և զայն կախել պիտի տամ։

Ան որ այսպէս կը խօսէր, սաստիկ բարկացած էր. մինչ իր խօսակիցը քրքջալիր խնդուքով մը սա խօսքերը կ՚արտասանէր։

— Իրաւ որ արտառոց բան է ասիկա։

— Եւ դուք կը խնդա՛ք, պատասխանեց կծու շեշտով մը Միացեալ-Թագաւորութեան քաղաքացին։

— Բնականաբար, սիրելի պաշտօնակիցս, և ի սրտէ։ Ձեզ ալ խորհուրդ կուտամ նոյնը ընելու. այս տեսակ

խայտառակութիւն բնաւ տեսնուած չէ...։ Եւ ձեզ կը վստահացնեմ թէ Ֆրանսայի մէջ ասանկ բան չպիտի պատահէր։

— Ո՛չ ալ Անգլիոյ մէջ, յարեց անգլիացին։

Այնատեն, փայլակներէն լուսաւորուած ճամբուն վրայ, Միշէլ Սթրոկոֆ երկու ճամբորդ տեսաւ, որոնք քով քովի թառած էին յետսամասին վրայ տեսակ մը կառքի՝ որ կարծես լաւ մը ցեխին մէջ թաղուած էր։

Միշէլ Սթրոկոֆ մօտեցաւ երկու ճամբորդներուն, որոնցմէ մին կը շարունակէր խնդալ, մինչ միւսը կը հայհոյէր, ու տեսաւ որ անոնք Նիժնի-Նովկորոտէն-Բէրմ, իր հետ «Կովկաս»ով ճամբորդող թղթակիցներն էին։

— Օ՜, բարեւ, պարո՛ն, գոչեց ֆրանսացին։ Ուրախ եմ այս պատեհութեամբ ձեզ տեսնելու. թոյլ տուէք ինձ ձեզ ներկայացնել մտերիմ թշնամիս պարոն Պլունը։

Անգլիացի թղթակիցը բարեւեց և թերեւս՝ ըստ կենցաղագիտական օրէնքներու, ան ալ իր կարգին ներկայացնէր իր պաշտօնակիցը, երբ Միշէլ Սթրոկոֆ ըսաւ.

— Պէտք չկայ Տեա՛րք, մենք արդէն զիրար կը ճանչնանք, քանի որ Վոլկայի վրայ միասին ճամբորդած ենք։

— Լա՛ւ, լա՛ւ, պարո՞ն...

— Նիքոլա Քորբանոֆ, Իրքուցքցի վաճառական, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ։ Բայց կարելի՞ է հասկնալ թէ մէկերնուդ համար այդչափ ողբալի, իսկ միւսին համար այդքան ուրախալի ի՞նչ պատահած է։

— Ձեզ դատաւոր կը կարգեմ, պարոն Քորբանոֆ, ըսաւ Ալսիտ Ժօլիվէ։ Երեւակայեցէք որ մեր կառավարը, մեզ իր արտառոց կառքին յետնամասին վրայ թողլով, ինք կառքին յառաջամասին հետ մեկնած է։ Երկու հոգինոց թէլէկի մը կէսը... առանց առաջնորդի, առանց ձիու. բացարձակապէս և գերադրապէս ծիծաղելի չէ՞։

— Երբեք ծիծաղելի, պատասխանեց անգլիացին։

— Բայց այո՛, պաշտօնակից, դուք բնաւ իրերը իրենց լաւ կողմէն առնել չէք գիտեր։

— Եւ խնդրեմ, ի՞նչպէս պիտի կրնանք մեր ճամբան շարունակել, հարցուց Հարրի Պլուն։

— Ասկից աւելի պարզ բան չկայ, պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ։ Դուք պիտի լծուիք կառքէն մեզի մնացած մասին, ես ալ սանձերը պիտի բռնեմ, և ճշմարիտ կառավարի մը նման ձեզ «աղաւնիներս, արծիւներս» պիտի կանչեմ, և դուք ալ իբր ճշմարիտ ձի մը պիտի քալէք։

— Կատակի սահմանները կ'անցնիք, պարոն Ժօլիվէ, ըսաւ անգլիացին, և...

— Մի՛ նեղանաք, ընկեր, երբ դուք յոգնիք, ձեր տեղը պիտի անցնիմ, և եթէ ձեզ կրակի պէս չտանիմ, իրաւունք պիտի ունենաք զիս կրեայ կամ խխունջ կոչելու։

Այս բաները այնչափ զուարթօրէն կ'ըսէր Ալսիտ Ժօլիվէ, որ Սթրոկօֆ չկրցաւ խնդուքը զսպել։

— Պարոննե՛ր, ըսաւ, հասած ենք Ուրալի կատարը, որով միայն իջնել կը մնայ։ Իմ կառքս հոս մօտն է։ Ձիերէս մին ձեզի փոխ կուտամ, զայն կը լծէք թէլէկին մնացած կէսին և եթէ արկած մը չպատահի, միասին Էքաթէրինպուրկ կը հասնինք։

— Պարոն Քորբանօֆ, պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ, ձեր այս առաջարկութիւնը վեհանձն սրտէ մը կը բղխի։

— Ձեր վեհանձն առաջարկը կ'ընդունինք, ըսաւ Հարրի Պլուն։ Գալով կառապանին...։

— Օ՛, մի կարծէք թէ առաջին անգամն է որ այս տեսակ բան մը կը պատահի անոր, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկօֆ։

— Այն ատեն, ինչո՞ւ չվերադառնար, թշուառակա՛նը շատ լաւ գիտէ թէ մեզ ճամբան թողուց։

— Անիկա՞, մաքէն անգամ չանցնէր։

— Ի՜նչ, այդ մարդուկը չի գիտե՞ր թէ թէլէկը երկուքի կիսուած է։

— Անիկա կ'անգիտանայ այդ բանը և սրտի ամենայն հանդարտութեամբ հիմա դէպի Էքաթէրինպուրկ կ'երթայ իր կառքին յառաջամասով։

— Եւ երբ ձեզի կ'ըսէի թէ իրաւամբ ծիծաղելի՛ է, ըսաւ Ալսիտ Ժօլիվէ։

— Է՛, ուրեմն պարոններ, կ'ուզէ՞ք ինծի ընկերանալ, իմ կառքս երթալու համար, հարցուց Միշէլ Սթրոկօֆ։

— Բայց մեր թէլէ՞կը, գիտել տուաւ անգլիացին։

— Ի՜նչ, կը վախնաս թէ կը թռչի՞, սիրելի Պլուն, ըսաւ ֆրանսացին, անիկա այնչափ լաւ մխուած է հողին մէջ որ, եթէ զայն թողունք յառաջիկայ գարնան, անոր տեղը նոր թէլէկներ կը բուսնին.

— Քալեցէ՛ք ուրեմն, պարոններ, ըսաւ Սթրոկօֆ, վերջը թարանթասը հոս կը բերենք։

Անգլիացին և ֆրանսացին հետեւեցան երիտասարդին։

Քալած ատեննին Միշէլ Սթրոկօֆ անտարբերութեամբ մը հետեւեալը հարցուց.

— Որոշ տեղեկութիւն մը ունի՞ք թաթարական շարժումին մասին։

— Բերմի մէջ խօսուածներէն տարբեր բան մը չենք գիտեր, պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ։ Ֆէօֆար խանի թաթարները արշաւած են Սէմիբալաթինսքիի ամբողջ նահանգը և քանի մը օրէ ի վեր հապճեպով Իրիշ գետն ի վար կ'արշաւեն։ Կ'ըսէին նաև թէ գնդապետ Օկարէֆն ալ յաջողած է ծպտեալ անցնիլ սահմանագլուխը և թէ մօտ օրէն անիկա կը միանայ թաթարներու պետին։

— Բայց ի՞նչպէս կը գիտնան, հարցուց Միշէլ Սթրոկօֆ, որ ուղղակի կերպով կը հետաքրքրուէր այս լուրերով։

— Ինչպէս որ կը գիտնան այս տեսակ բաները, պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ։ Օդէ՛ն կ'իմանան։

— Եւ լուրջ պատճառներ ունի՞ք կարծելու թէ գնդապետ Օկարէֆ Սիպերիա կը գտնուի։

— Նոյնիսկ իմացայ թէ անիկա Քազան-Էքաթէրինպուրկ ճամբէն գացած ըլլալու է։

— Ա՜հ, այս բանէն տեղեկութիւն ունէի՞ք, պարոն Ժօլիվէ, հարցուց այն ատեն Հարրի Պլուն։

— Գիտէ՞ք պատասխանեց, Ալսիտ Ժօլիվէ։

— Եւ տեղեկութիւն ունէի՞ք նաև թէ իբր գնչու պիտի ճամբորդէր անիկա, հարցուց Հարրի Պլուն։

— Իբր գնչո՞ւ, գոչեց ակամայ Միշէլ Սթրոկօֆ, որ

ծեր գնչուին Նիժնի-Նովկորոտի մէջ ներկայութիւնը, «Կովկաս»ի մէջ բրած ճամբորդութիւնը և անոր Բաղան ելլելը վերյիշեց։

— Նոյնիսկ ատոր վրայով, հօրեղբօրս աղջկան նամակի մը նիւթ ընելու չափ բան գիտէի, պատասխանեց ժըպտելով Ալսիտ Ժօլիվէ։

Միշէլ Սթրոկօֆ այլ ևս մտիկ չէր ըներ թղթակիցներու խօսակցութեան։ Անիկա կը մտածէր գնչուներու խումբին վրայ, այն ծեր գնչուին վրայ, որուն դէմքը չէր կրցած տեսնել, անոր ընկերացող այն տարօրինակ կնոջ որ իրեն նայած էր ուշադրութեամբ, և կը ջանար այն հանդիպումին բոլոր մանրամասնութիւնները վերյիշել, երբ պայթիւն մը լսուեցաւ։

— Պարոններ, յառա՛ջ, գոչեց Միշէլ Սթրոկօֆ։

Քանի մը վայրկեան վերջ անոնք կը գտնուէին թարանթասը պատսպարող ժայռին դիմաց։

Կայծակնահար չաճինները դեռ կը վառէին։ Ճամբան ամայի էր։ Բայց Միշէլ Սթրոկօֆ սխալած չէր երբ զէնքի մը պայթիւնը լսած էր։

Յանկարծ ահռելի մռնչիւն մը լսուեցաւ, որուն երկրորդ պայթիւն մը յաջորդեց։

— Ա՛րջ մը, գոչեց Միշէլ Սթրոկօֆ, որ լաւ կը ճանչնար անոր ձայնը։ Նատիա՛, Նատիա՛...

Ու գօտիէն քաշելով իր դանակը, երիտասարդը յառաջ նետուեցաւ և այն պահուն ուր անիկա թարանթասին հասաւ, հսկայ զանգուած մը մինչեւ իրեն յետս ընկրկեցաւ։

Բոցավառ չաճինները կը լուսաւորէին տեսարանը։

Մեծ արջ մըն էր, որ փոթորիկէն պատճառաւ անտառներէն փախելով, եկած էր պատսպարուիլ այս խորշին մէջ, որ հաւանաբար իր սովորական ապաստանարանն էր և որ Նատիայի կողմէ գրաւուած էր։

Այս կատաղի կենդանիին ներկայութենէն խրտչած,

ձիերէն երկուքը իրենց կապերը կտրելով, փախած էին։ Ու կառավարը՝ մոռնալով թէ դեռատի աղջիկը այդ արջուն հետ մինակը պիտի մնար, իր ձիերուն ետեւէն վազած էր։

Քաջասիրտ Նատիան պաղարիւնը կորսնցուցած չէր։ Արջը, նախ և առաջ Նատիան տեսած չըլլալով, ձիուն վրայ յարձակած էր։ Այն ատեն Նատիա, իր պատսպարանէն դուրս ելլելով՝ կառք գացած, Սթրոկօֆի ատրճանակներէն մէկը առած և քաջաբար արջին վրայ քալելով կրակած էր։

Ուսէն թեթեւ մը վիրաւորուած արջը, ուղղուած էր դէպի դեռատի աղջիկը, որ թարանթասին չուրջը դառնալով ուզած էր անկից խուսափիլ, մինչ ձին կը ջանար իր կապերը կտրել։ Եւ եթէ ձիերը փախչէին, ամբողջ ճամբորդութիւննին վտանգուած կ'ըլլար։ Որով Նատիա կրկին ուղղակի դէպի արջը քալեց և զարմանալի պաղարիւնութեամբ մը և այն պահուն իսկ որ կենդանին թաթերը անոր գլխուն պիտի իջեցնէր, երկրորդ անգամ կրակեց։

Այս երկրորդ հարուածն էր որ Միշէլ Սթրոկօֆէն քանի մը քայլ անդին կը պայթէր։ Մէկ ոստումով ան ցատկեց արջին և աղջկան միջեւ։ Վարէն տարուած թեւի շարժում մը միայն ըրաւ, և վիթխարի անասունը՝ փորէն մինչեւ կոկորդը ճեղքուած, անշարժ զանգուածի մը նման գետին ինկաւ։

— Վիրաւորուած չե՞ս, քոյր, հարցուց Միշէլ Սթրոկօֆ դէպի դեռատի աղջիկը փութալով։

— Ո՛չ, եղբայր, պատասխանեց Նատիա։

Այդ պահուն երեւցան երկու լրագրողներ։

Ալսիտ Ժօլիվէ նետուեցաւ դէպի ձին, և կ'երեւի թէ ուժով էր, որովհետեւ յաջողեցաւ ձին զսպել։ Ալսիտ Ժօլիվէ և Հանրի Պլուն Միշէլ Սթրոկօֆի այս արագ շարժումը տեսած էին։

— Պարզ առեւտրականէ մը չսպասուած արագութեամբ մը կը գործածէք որսորդի դանակը, պարոն Քօրբանօֆ, ըսաւ Ալսիտ Ժօլիվէ։

— Նոյն իսկ շատ ճարպիկութեամբ, աւելցուց Հարրի Պլուն։

— Սիպերիոյ մէջ, պարոններ, սորվուած ենք, քիչ թէ շատ, ամէն բան ընել գիտնալ։

Ալսիտ Ժօլիվէ յարգանօք յառաջացաւ և գլխարկը ձեռքը, խոնարհելով բարեւեց գեղանի աղջիկը։

Նատիա թեթեւ մը խոնարհեցաւ։

— Իրաւ արժանի քոյր և եղբայր ըսաւ ան։ Եթէ արջ ըլլայի, այս գեղեցիկ և քաջ զոյգին քսուիլ իսկ չպիտի ուզէի։

Այդ պահուն երեւցաւ կառավարը, որ յաջողած էր երկու ձիերը բռնել։

Մինչ Սթրօկօֆ անոր բացատրեց երկու ճամբորդներուն դրութիւնը և Թարանթասին ձիերէն մէկուն անոնց տալու իր մտադրութիւնը յայտնեց։

— Ինչպէս որ կ'ուզէք, պատասխանեց կառավարը, միայն թէ մէկի տեղ երկու կառք...

— Լաւ բարեկամ, պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ, հասկնալով կառավարին ակնարկութիւնը, քեզ կրկնապատիկ պիտի վճարեն։

Առաւօտեան ժամը երեքին մրրիկը հանդարտելու վրայ էր։ Անոնք շուտով կրցան երթալ Թէլէկին մօտ, և Թարանթասին ձիերէն մէկը կապեցին անոր, ու այսպէսով վեց ժամուան ճամբորդութենէ մը վերջ, երկու կառքերն ալ Էքաթէրինպուրկ հասան։

Օթեւանին դրան մէջ երկու թղթակիցներուն հանդիպած առաջին մարդը իրենց կառավարը եղաւ, որ կարծես զանոնք կը սպասէր։

Այս յարգելի ռուսը բարի դէմք մը ունէր, և առանց քաշուելու, ծիծաղելով, յառաջացաւ դէպի իր ճամբորդները և անոնց երկարելով ձեռքը իր պարգեւը ուզեց։

Արդար ըլլալու համար ըսենք թէ, Հարրի Պլունի բարկութիւնը բրիտանական սաստկութեամբ մը պայթեցաւ, և եթէ կառավարը խոհեմութեամբ ետ քաշուած չըլլար, պօքսի օրէնքներու համաձայն տրուած բռունցքի հարուած մը, իր պարգեւը վճարած պիտի ըլլար։

Ալսիտ Ժօլիվէն, անոր բարկանալը տեսնելով, խընդալէն կը մարէր, կարծես թէ բնաւ խնդացած չըլլար։

— Բայց իրաւունք ունի այս խեղճը, ըսաւ ան։ Յանցանքը իրը չէ եթէ անոր չկրցանք հետեւիլ։

Եւ դրպանէն քանի մը կոպէկ հանելով,

— Առ դրպանէ բարեկամ, ըսաւ զանոնք կառավարին տալով, և եթէ դուն չկրցար շահիլ յանցանքը քուկդ չէ։

Այս բանը Հարրի Պլունի բարկութիւնը կրկնապատկեց, և կ'ուզէր դատ բանալ կառավարին դէմ։

— Ռուսիոյ մէջ դա՞տ, գոչեց Ալսիտ Ժօլիվէ։ Եթէ դրութիւնը փոխուած չէ, դուք անոր վերջաւորութիւնը չըպիտի տեսնէք, կերեւի թէ չէք գիտեր այն ստնտուին պատմութիւնը որ իր գիեցուցած մանկիկին ծնողքէն տասներկու ամսական կը պահանջէր։

— Այո՛, բարեկամ, ստնտուն դատ բացած էր և երբ վճիռը տրուեցաւ, մանկիկը անձամբ գունդին գնդապետ եղած էր...։

Եւ բոլորն ալ խնդալէն կը մարէին։

Իսկ Ալսիտ Ժօլիվէ, հանելով իր նօթատետրը, հետեւեալը արձանագրեց.

«Թէլէկ, ռուսական կառք որ մեկնած ատեն, չորս — իսկ տեղը հասած ատեն երկու անիւ կունենայ։»

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

ՄԱՐՏԱՀՐԱՒԷՐ ՄԸ

Էքաթէրինպուրկ աշխարհագրականապէս ասիական քաղաք մըն է. որովհետեւ Ուրալ լեռներուն արեւելեան կողմի վերջին զառիվայրներուն վրայ կառուցուած է: Այսու հանդերձ անիկա վարչականապէս Բէրմի նահանգին պատկանող քաղաք մըն է և եւրոպական Ռուսիոյ մեծագոյն բաժանումներէն մէկուն մաս կը կազմէ:

Էքաթէրինպուրկ հաստատուած է 1723ին, ընդարձակ և ճարտարարուեստ քաղաք, ուր կայ կայսրութեան առաջին փողերանոցը ինչպէս նաև՝ հանքերու ընդհանուր վարչութիւնը:

Թաթարական արշաւանքէն փախչելով, հոն ապաստանելու եկած ժողովուրդին պատճառաւ, քաղաքին բնակչութիւնը կրկնապատկուած էր և փոխադրութեան միջոցներ չէին պակսեր:

Հարրի Պլուն և Ալսիտ Ժօլիվէ դիւրութեամբ գտան թէյէկ մը որ իրենց հռչակաւոր կէս թէյէկին տեղը բռնեց:

Իսկ Միշէլ Սթրօկօֆի թարանթասը իրենը ըլլալով, կը մնար երեք լաւ ձիեր գտնել, ճամբան արագութեամբ կարենալ շարունակելու համար:

Երկու թղթակիցները պիտի երթային Իշիմ, որ Էքաթէրինպուրկէն 630 վէրստ հեռու էր, և հոն էր որ պիտի ճշդէին իրենց ուղեգիծը, ըստ դէպքերու ընթացքին:

Միշէլ Սթրօկօֆ, Էքաթէրինպուրկէն Իշիմ տանող այս ճամբուն միայն կրնար հետեւիլ, և որովհետեւ չէր ուզեր յապաղիլ, որոշած էր ո՛չ մէկ տեղ կանգ առնել:

— Պարոններ, ըսաւ Միշէլ Սթրօկօֆ, իր նոր ընկերներուն, շատ գոհ պիտի ըլլամ ճամբուն կէսը ձեզի ընկերակցելուս համար, բայց պարտիմ տեղեկացնել նաև թէ, ստիպուած եմ շուտով Օմսք հասնիլ, որովհետեւ քոյրս և

ես մայրերնիս տեսնելու պիտի երթանք: Երանի՜ թէ յաջողէինք Թաթարներէն առաջ հոն հասնիլ: Որով ճամբու ընթացքին, ձիերս փոխելու համար միայն ստիպուած եմ կանգ առնել և գիշեր ցերեկ յառաջանալ:

— Մենք ալ մտադրած ենք այդպէս շարժիլ, պատասխանեց Հարրի Պլուն:

— Այն ատեն, ըսաւ Միշէլ Սթրօկօֆ, առանց ժամանակ կորսնցնելու, վարձեցէ՛ք կամ գնեցէք կառք մը որուն..:

— Որուն յետսամասն ալ, աւելցուց Ալսիտ Ժօլիվէ, յառաջամասին հետ Իշիմ հասնի...:

Կէս օր էր երբ այս ճամբորդ երկու խումբերը իրենց կառքերը նստած՝ Էքաթէրինպուրկէն ճամբայ ելան:

Վերջապէս Նատիա, սիպերիական հողին մէջ և Իրքուցքի ճամբուն վրայ էր: Ի՞նչ կը մտածէր արդեօք այդ պահուն գեղանի Լիվոնիացին: Երեք ձիեր զայն կը տանէին դէպի հօրը աքսորավայրը, ուր անիկա պարտաւորուած էր թերեւս շատ երկար ժամանակ մնալու: Հազիւ ուշադրութիւն կ՚ընէր այն ընդարձակ տափաստաններուն, որոնք իրենց աչքին առջեւ կը պարզուէին, որովհետեւ անոր մտածումը կը թռէր հորիզոնէն անդին, ուր անիկա կը փնտռէր աքսորեալ հօրը դէմքը: Մտքին առջեւ կըբերէր Նիժնի-Նովկորոտի ոստիկանատան մէջ սիրալիր վերաբերումը՝ որով անիկա իրեն հետ խօսած էր զինք «քոյր» կոչելով, վերջապէս այն մեծ անձնուիրութիւնը որ ան ցոյց տուած էր ահելի փոթորիկին գիշերը: Եւ Նատիա, շնորհակալ կ՚ըլլար Աստուծոյ, այս քաջ պաշտպանը, այս վեհանձն և գաղտնապահ բարեկամը իր դէմ հանած ըլլալուն համար: Անոր պաշտպանութեամբ ինքզինքը ապահով կը զգար: Իրական եղբայր մը աւելին չպիտի կրնար ընել: Ան այլեւս ո՛չ մէկ խոչընդոտէ կը վախնար և վստահ էր թէ նպատակին պիտի հասնէր:

Իսկ Միշէլ Սթրօկօֆ քիչ կը խօսէր և շատ կը մտածէր. Նատիայի հանդիպած ըլլալուն համար Աստուծոյ շնորհակալ կ՚ըլլար: Գեղանի աղջկան անայլայլ քաջասր-

տութիւնը իր անվեհեր հոգիին հաճոյք կը պատճառէր։ Ինչո՞ւ իր քոյրը չըլլար։ Որչափ գուրգուրանք այնչափ և յարգանք կը տածէր իր գեղեցիկ և գիւցազն ընկերուհիին համար։ Կը զգար թէ անիկա մաքուր և հազուագիւտ սրտերէն մէկը կը կրէ, որոնց կարելի է վստահիլ։

Յորմէ հետէ Սիպերիա մտած էր, Միշէլ Սթրօկօֆի համար իրական վտանգները կը սկսէին։ Եթէ երկու թղթակիցները չէին սխալած, թէ Իվան Օկարէֆ սահմանագլուխը անցած էր, պէտք էր ծայրայեղ զգուշութեամբ գործել, որովհետեւ ամէն տեղ թաթար լրտեսներ կը վխտային, և անմիջապէս որ իր ինքնութիւնը յայտնուէր, իր պաշտօնը վտանգուած էր, և նոյն իսկ թերեւս իր կեանքն ալ։ Այն ատեն . Միշէլ, Սթրօկօֆ պատասխանատուութեան աւելի ծանր կերպով իր վրայ կշռելը զգաց։

Մինչ առաջին կառքին մէջ դրութիւնը այսպէս էր, արդեօք ի՞նչ կ'անցնէր երկրորդ կառքին մէջ։ Ոչի՛նչ։ Ալսիտ Ժօլիվէ նախադասութիւններով կը խօսէր, մինչ Հարրի Պլուն միավանկերով կը պատասխանէր։ Իւրաքանչիւրը իր նօթատետրին մէջ կ'արձանագրէր ճամբու տպաւորութիւնները։

Ճամբու դադարներու ատեն երկու թղթակիցները իջնելով իրենց կառքէն Սթրօկօֆի մօտ կուգային։ Նախ միայն ճաշելու ժամանակ կառքէն կ'իջնէր, այլապէս շատ վերապահ էր և շատ հազուադէպօրէն խօսակցութեանց կը խառնուէր։

Անգամ մը, Ալսիտ Ժօլիվէ, հարցուց թէ՝ ի՞նչ տարիք կրնար ունենալ Լիվօնիացին։

— Ո՞ր գեղանի Լիվօնիացին, հարցուց Հարրի Պլուն լրջօրէն և աչքերը կէս մը գոցելով։

— Տէ՛ր Աստուած! Նիքօլա Քօրբանօֆի քոյրը!

— Իր քո՞յրն է։

— Ո՛չ, մեծ մայրն է! պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէն՝ զարմացած այսքան անտարբերութեանը վրայ։ Քանի՞ տարեկան կը կարծէք որ ըլլայ։

— Եթէ անոր ծունկը տեսած ըլլայի, կը գիտնայի!

պատասխանեց պարզօրէն Հարրի Պլուն, մէկուն մը պէս որ չուզեր վիճաբանիլ։

Իրենց անցած տեղերը ամայի էին ու, որովհետեւ թաթարական արշաւանքին պատճառով գիւղացիները լքած իրենց տուները և դէպի հիւսիս քաշուած էին, իրենց հետ տանելով իրենց ոչխարները, ուղտերը, ձիերը, եւն։ Կառավարութեան հաւատարիմ վաչկատուն Գիրկիզներու քանի մը ցեղեր ալ, արշաւողներու թալանէն խուսափելու համար իրենց վրանները Իրիչէն կամ Օպիէն անդին փոխադրած էին։

Բարեբաղդաբար սուրհանդակը դեռ կանոնաւորաբար կը գործէր, ինչպէս նաև հեռագիրը, որոնցմէ լայնօրէն կ'օգտուէին Հարրի Պլուն և Ալսիտ Ժօլիվէ։

Էքաթէրինպուրկէն մեկնելնուն յաջորդ օրը, առաւօտուն, անոնք հասան Թուուլկիսք գիւղաքաղաքը՝ երկու հարիւր քսան վերստ ճամբայ մը կտրելով, որու ընթացքին նշանակելի դէպք մը չպատահեցաւ։

Նոյն օրը, երեկոյեան ժամը մէկին անոնք կը հասնէին Թիումէն, որ բնականոն ժամանակներու մէջ տասը հազար բնակիչ ունէր, և Ռուսերուն կողմէ Սիպերիոյ մէջ կառուցուած առաջին ճարտարարուեստ քաղաքն է։

Երկու թղթակիցները անմիջապէս լուր հաւաքելու ելան։ Սիպերիացի գաղթականներու բերած լուրերը ապահովիչ չէին։

Ի մէջ այլոց զրոյց կը շրջէր թէ Ֆէօֆար խանի բանակը արագօրէն կը մօտենար Իշիմի հովտին. նոյնպէս կը վստահացնէին թէ թաթար զօրապետը մօտ օրէն միացած պիտի ըլլար Իվան Օկարէֆին՝ եթէ արդէն միացած չէր։ Ասկէ կը հետեւէր թէ, Սիպերիոյ արեւելեան մասին մէջ զինուորական գործողութիւնները ամենաարագ կերպով յառաջ պիտի պիտի մղուէին։

Իսկ ռուսական զօրքերը եւրոպական Ռուսիայէն կուգային և իրենց հեռաւորութեան պատճառաւ դեռ ի վիճակի չէին թաթար արշաւանքին դէմ դնելու։ Այսու հանդերձ, Թօպօլսքի նահանգին խաղաղ զինուորները, առանց

կենալու դէպի Թօմսք կը քալէին, թաթար զօրագունդե-
րուն արգելք ըլլալու յոյսով։

Այսպէս արագօրէն ճամբորդելով և Եալութորովսք, Նօվօ–Սէմսք գիւղաքաղաքները անցնելէ վերջ, յաջորդ օրը

Բէրլէն կը մեկնէր փոշիի ամպերուն մէջէն… [Տե՛ս էջ 87]

23 Յուլիս, անոնք Իշիմէն՝ երեսուն վերստ հեռաւորութեան մը վրայ կը գտնուէին, երբ Միշէլ Սթրօկօֆ, ճամբուն վրայ և փոշիի ամպերու մէջէ հազիւ նշմարուող կառք մը տեսաւ, որ իրենցմէ առաջ կերթար։ Ան կը յուսար շուտով անոր հասնիլ որովհետև իր ձիերը յոգնած չէին։

Այս երեւցածը ոչ թէլէկ ոչ թարանթաս էր, այլ Պէռ-

լին կառք մը, որ բոլորովին փոշիներով ծածկուած, երկար ճամբորդութիւն մը րրած ըլլալու էր։ Ինչպէս կ'երեւէր այս պէրլինը իրենց հետեւած ճամբէն եկած չէր, այլ, տափաստաններու մէջէն ուրիշ ճամբով մը եկած և Իրքուցքի ճամբուն միացած էր։

Ի տես այս պէրլինին, որ դէպի Իշիմ կը յառաջանար, Միշէլ Սթրօկօֆ և իր ընկերները մէկ գաղափար միայն ունեցան, անկից առաջ կայան հասնիլ, տրամադրելի ձիերը վարձել կարենալու համար։ Եւ կառապանին եղած պարգեւի խոստումով մը անոնք շուտով հասան այդ կառքին։

Այդ պահուն, պէրլինին դռնակէն գլուխ մը երեւցաւ։

Միշէլ Սթրօկօֆ հազիւ ժամանակ ունեցաւ զայն դիտելու, որովհետեւ արագ անցաւ իր կառքը, բայց միեւնոյն ատեն լսեց հրամայական ձայնով մը ըսուած հետեւեալ բառը որ իրենց ուղղուած էր.

— Կեցէ՛ք։

Բայց անոնք կանգ չառին, ընդհակառակն շարունակեցին ճամբան, իրենց ետեւ թողլով պէրլինը։

Կէս ժամ վերջ, ետ մնացած պէրլինը, հազիւ կէտի մը չափ կ'երեւէր։

Երեկոյեան ժամը ութն էր, երբ երկու թարանթասները Իշիմի մուտքի իջեւանը հասան։

Արշաւանքի մասին լուրերը աւելի վատթար էին։ Թաղաքը թաթար յառաջապահներու ուղղակի սպառնալիքին տակն էր. ու երկու օրէ ի վեր կառավարական կազմը Թօպօլսք քաշուելու ստիպուած էր, այնպէս որ Իշիմի մէջ ոչ պաշտօնեայ, ոչ իսկ զինուոր մը կար։

Միշէլ Սթրօկօֆ իջեւան հասնելուն, անմիջապէս իրեն համար ձիերը ուզեց։

Լաւ ըրած էր պէրլինէն առաջ անցնելով, որովհետեւ տրամադրելի երեք ձիեր միայն կային։

Իջեւանապետը հրաման տուաւ զանոնք կառքին լծելու։

Իսկ երկու թղթակիցները որոշեցին Իշիմ մնալ։

Տասը վայրկեան վերջ Միշէլ Սթրօկօֆի իմացուցին թէ իր թարանթասը մեկնելու պատրաստ էր։

— Լա՛ւ, պատասխանեց երիտասարդը։

Ապա դէպի երկու թղթակիցներուն երթալով.

— Քանի որ, պարոններ, դուք Իչիմ կը մնաք, իրարմէ բաժնուելու ժամանակը հասած է։

— Ի՞նչ, ըսաւ Ալսիտ Ժօլիվէ, գէթ ժամ մըն ալ պիտի չմնա՞ք Իչիմ։

— Ո՛չ, պարոն, և նոյն իսկ մեր ճամբան տեսած պերլինին հոս հասնելէն առաջ կ'ուզեմ այստեղէն մեկնած ըլլալ։

— Միթէ կը վախնա՞ք որ այդ ճամբորդը ձեր ձիերը առնել փորձէ։

— Կ'ուզեմ, մանաւանդ խուսափիլ ամէն կերպ դժուարութիւններէ։

— Այդ պարագային, պարոն Քորբանոֆ, ըսաւ Ալսիտ Ժօլիվէ, մեզ կը մնայ շնորհակալ ըլլալ այն խնամքին համար զոր ցոյց տուիք մեզ, և այն ուրախութեան համար որ զգացինք ձեզ հետ ճամբորդելով։

— Կրնայ ըլլալ որ քանի մը օրէն Օմսքի մէջ կրկին տեսնուինք, աւելցուց Հարրի Պլուն։

— Կարելի է, ըսաւ Միշէլ Սթրոկոֆ։

— Ուրեմն, բարի ճանապարհ, ըսաւ Ալսիտ Ժօլիվէ, և Աստուած քեզ պահէ թէլէկներէն։

Երկու թղթակիցները Միշէլ Սթրոկոֆի ձեռքը սեղմելու վրայ էին, երբ կառքի մը ձայնը լսուեցաւ։ Գրեթէ միեւնոյն ատեն իջեւանին դուռը ուժգնօրէն բացուելով՝ մարդ մը երեւցաւ։

Պերլինին ճամբորդն էր, զինուորական շարժուձեւերով անհատ մը, շուրջ քառասուն տարեկան, չաղթանդամ, թիկնեղ, որ կիսամօրուքին հետ ունէր նաև թաւ պեխեր։ Իր մէջքէն ձիաւոր զինուորի թուր մը կախուած էր և ձեռքը կարճ կոթով մտրակ մը ունէր։

— Անմիջապէս ձիե՛ր, ըսաւ ան, հրամայելու վարժուած մարդու մը շեշտով։

— Ուրիշ ձի չունիմ, ըսաւ իջեւանապետը, խոնարհելով։

— Հիմակ իսկ կ'ուզեմ զանոնք։

— Անկարելի՛ է։

— Հապա ի՞նչ են այն ձիերը, որոնք կը լծէին դուրսը գտնուող թարանթասին։

— Անոնք այս ճամբորդինն են, պատասխանեց իջեւանապետը, Միշէլ Սթրոկոֆը ցոյց տալով։

— Թո՛ղ զանոնք քակեն... հրամայեց ճամբորդը, շեշտով մը՝ որ առարկութիւն չէր վերցներ։

Այն ատեն Միշէլ Սթրոկոֆ յառաջանալով.

— Այս ձիերը իմ կողմէ վարձուած են, ըսաւ։

— Ինծի համար կարեւորութիւն չունի ատիկա... ձիերը ինծի պէտք են... աճապարեցէք, կորսնցնելու ժամանակ չունիմ։

— Ես ալ կորսնցնելու ժամանակ չունիմ, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ, որ դժուարաւ ինքզինքը կը զսպէր։

Նատիա իր քովն էր, նոյնպէս պաղարիւն, բայց ներքնապէս անհանգիստ այդ տեսարանին համար, որմէ խուսափիլ աւելի լաւ պիտի ըլլար։

— Բաւակա՛ն է, կրկնեց ճամբորդը։

Ապա դէպի իջեւանապետը երթալով.

— Թո՛ղ անմիջապէս այդ ձիերը քակեն և իմ կառքիս լծեն, հրամայեց սպառնալով.

Իջեւանապետը շուարած՝ չէր գիտեր թէ որու հպատակէր, կը նայէր Միշէլ Սթրոկոֆին, որուն իրաւունքն էր դէմ դալ այդ ճամբորդին անարդար պահանջմանց։

Սթրոկոֆ վայրկեան մը վարանեցաւ. ան չէր ուզեր իր «բոտարօշնա»ին դիմել, որով ուշադրութիւն պիտի հրաւիրէր իր վրայ, բայց ձիերը յանձնելով, իր ճամբէն ետ մնալ ալ չէր ուզեր, միեւնոյն ատեն չէր փափաքեր տեղի տալ կռիւի մը որ իր առաքելութիւնը պիտի վտանգէր։

Երկու թղթակիցները զայն կը դիտէին, պատրաստ անոր օգնելու եթէ Միշէլ Սթրոկոֆ անոնց դիմէր։

— Ձիերը իմ կառքիս լծուած պիտի մնան, ըսաւ Միշէլ Սթրոկոֆ, Իրքուցքցի պարզ վաճառականի մը շեշտով։

Այն ատեն անծանօթ ճամբորդը մօտենալով Միշէլ Սթրօկօֆի և կոշտօրէն ձեռքը անոր ուսին վրայ դնելով ըսաւ.

— Այսպէս հէ՛, ձիերդ ինծի տալ չե՞ս ուզեր։

— Ո՛չ, պատասխանեց Միշէլ Սթրօկօֆ։

— Լաւ ուրեմն, անոնք պիտի պատկանին մեր երկուքէն անոր որ պիտի կրնայ ողջ մնալ։ Պաշտպանէ՛ ինքզինքդ, որովհետև քեզի չպիտի խնայեմ։

Եւ այսպէս ըսելով ճամբորդը իր երախակալէն դուրս քաշեց թուրը և դիրք բռնեց։

Նատիա Միշէլ Սթրօկօֆի առջև նետուած էր։ Իսկ Հարրի Պլուն և Ալսիտ Ժօլիվէ դէպի անոր յառաջացան։

— Պիտի չմենամարտիմ, ըսաւ Միշէլ Սթրօկօֆ ամենայն հանդարտութեամբ, և թևերը կուրծքին վրայ խաչաձևեց, աւելի լաւ կարենալու համար ինքզինքը զսպել։

— Պիտի չմենամարտի՞ս։

— Ո՛չ...։

— Նոյն իսկ ասկից վե՞րջն ալ, գոչեց ճամբորդը։

Եւ առանց ժամանակ տալու որ զինքը արգիլեն, մտրակին կոթովը զարկաւ Միշէլ Սթրօկօֆի ուսին։

Այս անարգանքէն, երիտասարդը ահռելի կերպով տժգունեցաւ։ Իր ձեռքերը վեր բարձրացան, որպէս թէ այս վայրագ մարդը կտոր կտոր ընել ուզէին։ Բայց գերագոյն ճիգով մը յաջողեցաւ ինքզինքը զսպել։ Մենամարտ մը յապաղումէ մը աւելի էր, որ թերևս արգելք ըլլար իր առաքելութեան կատարման։ Աւելի լաւ էր քանի մը ժամ կորսնցնել... այո՛... բայց կրե՛լ այս անարգանքը...։

— Պիտի մենամարտի՞ս հիմա, վա՛տ, կրկնեց ճամբորդը վայրենութեան աւելցնելով նաև կոշտութիւնը։

— Ո՛չ, պատասխանեց Միշէլ Սթրօկօֆ, առանց երերալու, բայց չեչտակի նայելով ճամբորդին աչքերուն մէջ։

— Ձիե՛րը, անմիջապէս, ըսաւ այն ատեն ճամբորդը, ու հեռացաւ սրահէն։

Իջևանապետը անոր հետևեցաւ։

Այս դէպքին երկու թղթակիցներու վրայ թողած տպաւորութիւնը ի նպաստ Միշէլ Սթրօկօֆի չէր և իրենց յուսախաբութիւնը ակներև էր։ Անոնք բաւականացան զայն բարեւելով և քաշուեցան, մինչ Ալսիտ Ժօլիվէ Հարրի Պլունի կ'ըսէր.

— Այս բանը չէի սպասեր մարդէ մը որ Ուրալի արջերը այնչափ յաջողութեամբ կը մարթէ։ Արդեօք իրա՞ւ է թէ քաջութիւնն ալ իր օրը և ձևը ունի։

Վայրկեան մը վերջ պերլինը արագօրէն կը մեկնէր։ Նատիա և Սթրօկօֆ մինակ մնացին սրահին մէջ։

Զարին սուրհանդակը, դեռ թևերը խաչաձև կուրծքին վրայ, նստած էր արձանի մը պէս։ Այսու հանդերձ, կարմրութիւն մը, որ ամօթի կարմրութիւնը ըլլալու չէր, իր առնական դէմքին տժգունութեան յաջորդած էր։

Եւ ինչպէս որ Նիժնի-Նովկորոտի ոստիկանատան մէջ երիտասարդ սուրհանդակը իրեն հանդէպ ըրած էր, դեռատի աղջիկն ալ յառաջանալով դէպի անոր։

— Ձեռքդ տո՛ւր, եղբայր, ըսաւ։

Ու միևնոյն ատեն, իր մատը, գրեթէ բնական շարժումով մը, սրբեց իր ընկերոջ աչքէն ցայտող արցունք մը։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

ՊԱՐՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ՝ ԱՄԷՆ ԲԱՆԷ ՎԵՐ

Նատիա հասկցաւ որ Միշէլ Սթրոկօֆ իր բոլոր գործերուն մէջ կը հնազանդէր գաղտնի ուժի մը եւ թէ այն աստիճան ազատ չէր, ըստ կամս շարժելու, որ այս վերջին պարագային յանուն պարտականութեան հանդուրժեց մահացու նախատինքին։

Նատիա բացատրութիւն իսկ չուզեց երիտասարդէն։ Իր երկարած ձեռքը անոր բոլոր ըսելիքներուն պատասխան մը չէ՞ր արդէն։

Միշէլ Սթրոկօֆ ամբողջ այդ երեկոյին լուռ մնաց։ Եւ որովհետեւ յաջորդ օրը միա՛յն պիտի կարենային հանգչած ձիեր ունենալ, ստիպուած էին իջեւանին մէջ գիշերել։

Նատիա հանգստանալու պէտք զգալով, ուզեց առանձնանալ եւ Միշէլ Սթրոկօֆի դառնալով.

— Եղբա՛յր... մրմնջեց։

Երիտասարդը շարժումով մը ընդհատեց խօսքը։ Հառաչ մը ուռեցուց սիրտը դեռատի աղջկան, որ հեռացաւ սրահէն։

Միշէլ Սթրոկօֆ չպառկեցաւ եւ արդէն պիտի չկարենար քնանալ։ Վայրենի ճամբորդին մտրակին զարկած տեղը այրուցքի մը չափ դէշ կ՚ազդէր իրեն։

— Հայրենիքին եւ Հայրիկին համար..., ըսելով վերջացուց երեկոյեան աղօթքը։

Այսու հանդերձ, անզուսպ փափաք մը ունեցաւ գիտնալու թէ ո՞վ էր զինքը մտրակողը, ո՞ւրկէ կու գար եւ ո՞ւր կ՚երթար։ Իսկ անոր դիմագծերը այնքան լաւ տըպաւորուած էին իր յիշողութեանը մէջ, որ զանոնք մոռնալէ չէր վախնար։

Միշէլ Սթրոկօֆ իջեւանապետը կանչելով հարցուց.

— Դուն այստեղացի՞ ես։

— Այո՛, պարոն։

— Ձիերը առնողը կը ճանչնա՞ս։

— Ո՛չ։

— Բնաւ տեսած չե՞ս զայն։

— Բնա՛ւ։

— Ո՞վ կը կարծես որ ըլլայ անիկա։

— Իշխան մը՝ որ գիտէ հնազանդեցնել։

Միշէլ Սթրոկօֆի նայուածքը դանակի մը նման մըխուեցաւ սիպերիացիին սրտին, բայց իջեւանապետին արտեւանունքները իսկ չի խոնարհեցան։

— Կը համարձակի՞ս դատել զիս, գոչեց Միշէլ Սթրոկօֆ։

— Այո՛, պատասխանեց սիպերիացին, որովհետեւ կան բաներ զորս պարզ վաճառական մը իսկ չընդունիր առանց փոխադարձելու։

— Մտրակի հարուածնե՞րը։

— Այո՛, մտրակի հարուածները, երիտասա՛րդ, այդ բանը ըսելու տարիքը եւ ուժը ունիմ։

Միշէլ Սթրոկօֆ իջեւանապետին մօտենալով, իր երկու զօրաւոր ձեռքերը անոր ուսերուն վրայ դրաւ եւ չափազանց հանդարտ ձայնով մը ըսաւ.

— Հեռացի՛ր, բարեկամ, հեռացի՛ր... պիտի սպաննէի քեզ։

Այս անգամ իջեւանապետը հասկցած էր։

— Այս դիրքին մէջ աւելի շատ կը յարգեմ զայն, մրմնջելով, քաշուեցաւ առանց բառ մը աւելցնելու։

Յաջորդ օրը, 24 Յուլիս, առաւօտեան ժամը ութին երեք զօրաւոր ձիեր լծուած էին թարանթասին, ուր տեղաւորուեցան Միշէլ Սթրոկօֆ եւ Նատիա։ Իշիմ՝ որմէ երկուքն ալ այնքան սոսկալի յիշատակ մը ստիպուած էին պահել, քիչ վերջ անհետացաւ իրենց տեսողութենէն։

Ամէն անգամ որ կանգ առին հանգչելու համար, Զարին սուրհանդակը, հաստատեց թէ պերլինը միշտ կը կանխէր զիրենք Իրքուցքի ճամբուն վրայ եւ թէ մէջի ճամբորդը, չափազանց շտապելով, վայրկեան մը իսկ չէր կորսնցներ ճամբու ընթացքին։

Երեկոյեան ժամը չորսին, անոնք ստիպուած էին անցնիլ Իրտիշի գլխաւոր հարկատուներէն մին՝ Իշիմ գետակին վրայէն։

Այս նաւարկութիւնը Թօպօլսքինէն քիչ մը աւելի

Ամէն բանի պատրաստ եղի՛ր, փոքրիկ կայ... [Տե՛ս էջ 93]

դժուար եղաւ, որովհետեւ, Իշիմ այստեղ բաւական արագընթաց էր։ Զմեռ ժամանակ, տափաստանին ջուրի հոսանքները, քանի մը ոտք խորութեամբ սառելով, դիւրին անցանելի են, և ճամբորդը չի նշմարեր իսկ զանոնք։ Որովհետեւ անոնք կորսուած կ'ըլլան միօրինակ կերպով տափաստանը ծածկող սպիտակ ծածկոցին տակ. բայց ամառը, խիստ դժուար էր անոնց վրայ նաւարկել։

Հազիւ երկու ժամէն կրցան անցնիլ Իշիմ գետը։ Միչէլ Սթրօկօֆ բարկացաւ մանաւանդ երբ նաւավարները մտահոգիչ լուրեր հաղորդեցին իրեն թաթարական արշաւին մասին...

Յաջողեցաւ զսպել կենդանիները. . [Տե՛ս էջ 94]

Ահա թէ ինչեր կը պատմէին։

Ֆէօֆար խանի յառաջապահները երեւցած էին Իշիմ գետակին ստորին կողմի երկու եզերքներուն վրայ։ Օմսք խիստ վտանգի տակ էր։ Կ'ըսուէր թէ Քըրկըզներու սահմաններուն վրայ թաթար և սիպերիական գունդերուն միջեւ ճակատամարտ մը տեղի ունեցած էր, որուն հետե-

ւանքները Ռուսերուն նպաստաւոր եղած չէին, այս վերջիններուն նուազութեան պատճառաւ։ Որով Ռուսերը նահանջած և նահանգի ժողովուրդն ալ գաղթած էր։ Սոսկալի խժդժութեանց, աւարառութեանց և ջարդի մասին կը խօսուէր, որոնք արշաւողներու կողմէ ի գործ դրուած էին։ Ամէն կողմէ փախուստ կուտային Ճէօֆար խանի յառաջապահներէն։

Միշէլ Սթրոկոֆ կը վախնար թէ փոխադրութեան միջոցներ չի գտներ, վասն զի կ'ուզէր շուտով Օմսք հասնիլ։ Թերևս այդ քաղաքէն մեկնելէն վերջ յաջողէր Թաթար յառաջապահներէն առաջ անցնիլ, այսպէսով մինչև Իրքուցք ճամբան բաց կ'ըլլար։

Ժամը իրիկուան եօթն էր, երբ անոնք գետակը անցնելով, կրկին տափաստաններու ճամբան ձեռք առին։

— Ապստամբութեան սկսելէն ի վեր մօրմէդ լուր մը առի՞ր, հարցուց Նատիա։

— Ո՛չ մէկ լուր, Նատիա։ Ստացած վերջին նամակս երկու ամիս առաջ գրուած է։ Մարֆան կորովի կին մը, քաջ սիպերիացի մըն է. հակառակ իր տարիքին իր բոլոր բարոյական կարողութիւնը տեղն է և գիտէ տոկալ։

— Պիտի երթամ զայն տեսնել, եղբայր, ըսաւ Նատիա, քանի որ դուն զիս քոյր կը կոչես, ես ալ զայն մայրս կը նկատեմ։

Երիտասարդը չպատասխանեց։

— Թերևս մայրդ կրցած է Օմսքէն հեռանալ, աւելցուց Նատիա։

— Կարելի է, Նատիա, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ, կը յուսամ նոյն իսկ թէ անիկա Թօպօլսք կրցած է երթալ։ Ծերունի Մարֆան կ'ատէ Թաթարները։ Անիկա լաւ կը ճանչնայ տափաստանները։ Երանի թէ իր ցուպն առած և Իրիշն ի վար իջած ըլլայ։ Նահանգին մէջ անոր չգիտցած տեղը չկայ։ Այո՛, Նատիա, կը յուսամ թէ մայրս Օմսքէն մեկնած է։

— Զայն ե՞րբ պիտի տեսնես։

— Վերադարձիս պիտի տեսնեմ...։

— Իրքուցքէն վերադարձիս։

— Եթէ սակայն մայրդ Օմսք է, զայն համբուրելու պիտի չերթա՞ս։

— Պիտի չերթամ։

— Զայն պիտի չտեսնե՞ս։

— Ո՛չ, Նատիա... պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ, որուն կուրծքը կ'ուռէր, և որ կը հասկնար թէ պիտի չկրնար շարունակել պատասխանել դեռատի աղջկան հարցումներուն։

— Ո՞չ կ'ըսես, բայց եղբայր, եթէ մայրդ Օմսք է, ի՞նչ պատճառաւ զայն տեսնելու պիտի չերթաս։

— Պատճա՞ռը կը հարցնես, Նատիա՛, գոչեց Միշէլ Սթրոկոֆ, այնչափ գողդոջուն ձայնով մը, որ դեռատի աղջիկը սարսռաց։ Այն պատճառներուն համար, աւելցուց ան, որոնք զիս վատ ըլլալու չափ համբերող ըրին, հանդէպ այն թշուառականին, որուն...

Երիտասարդը չկրցաւ իր խօսքը աւարտել։

— Հանդարտէ՛, եղբայր, ըսաւ Նատիա ամենագորովալի ձայնով մը։ Ես միայն մէկ բան գիտեմ, կամ աւելի ճիշդ, չեմ գիտեր, այլ կը զգամ։ Այն է թէ զգացում մը աւելի կ'իշխէ քու բոլոր գործերուդ վրայ։ Զգացում մը աւելի նուիրական պարտականութեան մը—եթէ կրնայ գոյութիւն ունենալ—քան այն՝ որ զաւակը մօր կը կապէ։

Նատիա լսեց և այդ վայրկեանէն սկսեալ զգուշացաւ Միշէլ Սթրոկոֆի մասնաւոր կացութիւնը ո՛և է կերպով շօշափող խօսակցութիւններէ։

Գաղտնիք մը կար զոր պէտք էր յարգել և անիկա յարգեց զայն։

Յաջորդ օրը, 25 Յուլիս, առաւօտեան ժամը 3ին, թարանթասը կը հասնէր Թիւքալինսքի կայանը, որ Իշիմէն հարիւր քսան վէրսդ հեռու է։

Հոս, առաջին անգամ ըլլալով, կառավարը մեկնելու համար քիչ մը դժուարութիւն հանեց, առարկելով թէ ճամբան լեցուն էր Թաթարական խումբերով և թէ ճամբորդ, կառք և ձի անոնց ձեռքը պիտի իյնային։ Միշէլ Սթրոկոֆ դրամական վարձատրութեամբ միայն կրցաւ հա-

մօտել կառավարը։ Թերեւս իրաւունք ունէր անիկա այդ տեսակ պատահականութենէ մը վախնալու, միեւնոյն ատեն կրնար ըլլալ սակայն որ, անիկա Միշէլ Սթրօկօֆի ճամբան շարունակելու համար ցուցուցած անհամբերութիւնր չահագործել ուզէր։

Վերջապէս թարանթասը ճամբայ ելաւ, և այնչափ արագ յառաջացաւ որ երեկոյեան ժամը 3ին, քսան վերստ կտրած ըլլալէ վերջ, հասաւ Քուլաթինսքայէ, և ժամ մը վերջ արդէն հասած էր Իրթիշի եզերքը։ Օմսքէն միայն քսան վերստի չափ հեռու էին։

Իրթիշ Սիպերիոյ գլխաւոր գետերէն մին է, որ Ալթայ լեռներէն հոսելով Օպի գետը կը թափի, շուրջ 7000 վերստ ճամբայ կտրելով։

Տարւոյն այս շրջանը, Սիպերիոյ գետերուն յորդելու ժամանակը ըլլալով, Իրթիշի ջուրերն ալ շատ բարձրացած և հեղեղանման յորձանք մը կը ներկայացնէին, այնպէս որ լաւագոյն լողացող մը պիտի չկրնար զայն անցնիլ, և գետանաւով անկից անցնիլն ալ զուրկ չէր վտանգներէ։

Բայց վտանգները, վայրկեան մը իսկ չէին կրնար կեցնել Միշէլ Սթրօկօֆը և Նատիան, որոնք որոշած էին զանոնք դիմագրաւել ինչ որ ալ ըլլային։

Բաւական դժուարութեամբ միայն կրցան կառքը և ձիերը գետանաւը բեռցնել և ապա իրենք ալ ելան գետանաւ։

Երկու հուժկու նաւավարները, հակառակ գետին հոսանքին, վստահ էին թէ պիտի յաջողէին նաւը դիմաց անցնել, մանաւանդ որ անոնք քաջալերուած էին լաւ պարգեւի մը հեռանկարով։

Բայց անոնք իրենց հաշիւներուն մէջ չէին առած պատահար մը, որը նախատեսելու անկարող էին և որուն ոչ իրենց եռանդը․ ո՛չ ալ իրենց ճարպիկութիւնը պիտի կրնային յաղթել։

Նաւը գետին մէջտեղը հասած էր։ Ժամը երկու վերստի արագութեամբ կը յառաջանար, երբ Միշէլ Սթրօկօֆ գետին հոսանքին վերի կողմերը բազմաթիւ նաւակներ

նշմարեց, որոնք հոսանքն ի վար արագօրէն կը յառաջանային։

Միշէլ Սթրօկօֆի դէմքը յանկարծակի կծկուեցաւ, և բացագանչութիւն մը թռաւ իր բերնէն։

— Ի՞նչ կայ, հարցուց դեռատի աղջիկը։

Բայց Միշէլ Սթրօկօֆ պատասխանելէ առաջ, նաւավարներէն մին ահաբեկած․

— Թաթարնե՛րը, Թաթարնե՛րը, սկսաւ պոռալ։

Արդարեւ, զինուորներով լեցուած նաւակներ էին, որոնք արագօրէն Իրթիշն ի վար կու գային, և քանի մը վայրկեանէն հասած պիտի ըլլային գետանաւին, որ բաւական բեռցուած ըլլալով պիտի չկրնար խոյս տալ անոնցմէ։

Նաւավարները՝ սարսափած, յուսահատական աղաղակներ արձակելով՝ թողուցին իրենց ձողերը (թիակ)։

— Քաջութի՛ւն, բարեկամնե՛ր, գոչեց Միշէլ Սթրօկօֆ, քաջութի՛ւն։ Եւ եթէ անոնց հասնելէն առաջ յաջողինք աջ եզերքը հանիլ, յիսուն ռուպլի պարգեւ...

Նաւավարները այս խօսքերէն քաջալերուած, թէեւ վերսկսան գործի, բայց քիչ վերջ յայտնի եղաւ թէ անոնք պիտի չկրնային Թաթարներէն ազատիլ։

Արդեօք անոնք առանց իրենց անհանգստութիւն պատճառելու պիտի անցնէի՞ն։ Ատիկա հաւանական չէր։ Ընդհակառակն այս աւազակներէն ամէն բան սպասելու էր։

— Մի՛ վախնար, Նատիա, ըսաւ Միշէլ Սթրօկօֆ, բայց պատրաստուէ՛ ամէն բանի...

— Պատրա՛ստ եմ, պատասխանեց Նատիա։

— Պատրա՛ստ ես նոյնիսկ ջուրը նետուելու ըսած ատենիս։

— Պատրա՛ստ եմ, երբ որ ըսես։

— Վստահութիւն ունեցի՛ր վրաս, Նատիա։

— Վստահութիւն ունի՛մ։

Թաթար նաւակները Օմսքի կողմերը խուզարկելու գացող պախարացի զինուորներու գումարտակ մը կը պարունակէին, և հարիւր քայլ միայն հեռու էին։

Նաւավարները կրկնապատկեցին իրենց ջանքերը։ Միշէլ Սթրոկօֆ ալ անոնց միանալով, գերմարդկային ուժով մը անոնց օգնել սկսաւ։ Եթէ յաջողէր դիմացի եզերքը հասնիլ, կրնար թարանթասին ձիերը քառատրոփ վարգցնելով՝ ազատիլ Թաթարներէն, որոնք ձիեր չունէին։

Բայց այդքան ջանք ապարդիւն պիտի ըլլային։

— Կեցէ՛ք, աղաղակեցին առաջին նաւակին զինուորները։

Միշէլ Սթրոկօֆ հասկցաւ թաթար ապստամբներուն թաթարերէն լեզուով այս բացատրութիւնը, որուն պարտաւոր էին պատասխանել փորի վրայ պառկելով։

Բայց որովհետեւ ո՛չ նաւավարները եւ ոչ ալ ինք հնազանդեցան այս հրամանին, սոսկալի հրացանաձգութիւն մը սկսաւ, եւ ձիերէն երկուքը մահացու կերպով վնասուեցան։

Այդ պահուն բախում մը տեղի ունեցաւ... Նաւակները գետանաւին կողին հասած էին։

— Եկո՛ւր, Նատիա, աղաղակեց Միշէլ Սթրոկօֆ, պատրաստ գետ նետուելու։

Նատիա անոր հետեւելու վրայ էր, երբ Միշէլ Սթրոկօֆ նիզակի հարուածէ մը զարնուած՝ գետը գլորեցաւ։ Հոսանքը զայն քշեց, պահ մը իր ձեռքը ջուրերուն երեսը շարժեցաւ, ապա անհետացաւ ջուրին մէջ։

Նատիա աղաղակ մը արձակած էր, եւ առանց որ ժամանակ ունենար երիտասարդին ետեւէն ջուր նետուելու, Թաթարները զայն բռնած եւ իրենց նաւակը տարած էին։

Վայրկեան մը վերջ, նաւավարները նիզակի հարուածներով սպաննուած ըլլալով, գետանաւը բախտին ձգուած էր, մինչ Թաթարները կը շարունակէին գետն ի վար իջնել։

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

ՄԱՅՐ ԵՒ ՈՐԴԻ

Արեւմտեան Սիպերիոյ մայրաքաղաքն է Օմսք, ուր կը նստի Սիպերիոյ այս մասին ընդհ. կառավարիչը։ Այս քաղաքը բաժնուած է երկու որոշ մասերու, մին Ստորին քաղաքը, ուր կը բնակին վաճառականները եւ միւսը՝ Վերին քաղաքը, ուր կան իշխանութիւնները եւ պաշտօնէութիւնը։

Հակառակ քաղաքին հնամենի ամրութիւններուն, Թաթարները յաջողեցան քաղաքը գրաւել քանի մը օրուան պաշարումով։

Օմսքի փոքրաթիւ պահակազօրքը թէեւ հերոսաբար դիմադրած, բայց յարձակողներուն գերազանց ուժերուն առջեւ տեղի տալով, թողած վաճառականներու բնակած թաղը՝ քաշուած էր Վերին քաղաքը, որուն եկեղեցիները եւ տուները ամրոցներու վերածելով մինչեւ վերջ կը դիմադրէր. առանց սակայն յոյս ունենալու թէ դուրսէն գալիք օգնութիւնը պատեհ ժամուն պիտի հասնէր։ Մինչդեռ Թաթար զօրախումբերը, որոնք Իրիշ գետն ի վար կ'իջնէին, ամէն օր նոր ուժ կը ստանային, եւ որ աւելի դէշ էր, անոնց հրամայողը հայրենիքի դաւաճան սպայ մըն էր, որ օժտուած էր մեծ կարողութեամբ եւ արտակարգ յանդգնութեամբ մը։

Այս դաւաճանը գնդապետ Իվան Օկարէֆն էր։

Իվան Օկարէֆ, Թաթար պետերուն չափ կատաղի եւ միեւնոյն ատեն զարգացած զինուորական մըն էր։ Մօրը կողմէն մօնկօլական հեռաւոր ծագում մը ունենալով, նենգամտութիւնը կը սիրէր եւ չէր ընկրկեր ո՛եւէ միջոցի առջեւ, երբ պէտք ըլլար գաղտնիքի մը թափանցել կամ դաւադրել։ Բնութեամբ խորամանկ, յօժարակամ կը կրէր ամենատարբեր ծպտումները, որոնց ամէնուն մէջ ալ

գերազանցապէս կը յաջողէր։ Ասկէ զատ, դահիճ ըլլալու չափ անգութ էր, և յանձին անոր՝ Ֆէօֆար խան այս բարբարոս կռիւին մէջ լաւ օգնական մը ունէր։

Թոմսք արդէն գրաւուած էր քանի մը օրէ ի վեր Ֆէօֆար խանի կողմէ, և անկից էր որ ապստամբները՝ տէր կեդրոնական Սիպերիոյ, Իրքուցքի վրայ պիտի քալէին։

Իվան Օկարէֆի բուն նպատակակէտը՝ Իրքուցքն էր։

Այս դաւաճանին ծրագիրն էր, կեղծ անունով մը Մեծ Դուքսէն ընդունուիլ, անոր վստահութիւնը գրաւել և յարմար առթիւ Թաթարներուն յանձնել քաղաքը և Մեծ-Դուքսն իսկ։ Այսպէսով, Թաթարները տէր պիտի դառնային ամբողջ ասիական Ռուսիոյ։

Ինչպէս գիտենք, Ցարը տեղեկացած ըլլալով այս դաւադրութեան, զայն ձախողեցնելու համար, Միշէլ Սթրոգոֆի վստահած էր այն կարեւոր նամակը որ ուղղուած էր Մեծ-Դուքսին։ Ասոր համար էր նաև որ իրեն յանձնարարուած էր ապստամբած նահանգներէն անցնիլ առանց ինքզինքը ծանուցնելու։

Միշէլ Սթրոգոֆ իր այս պարտականութիւնը մինչեւ հոս հաւատարմաբար կատարած էր, բայց պիտի կրնա՞ր շարունակել այսպէս։

Ցարին սուրհանդակին ստացած նիզակի հարուածը մահացու չըլլալով, կրցաւ առանց նշմարուելու լողալով գետին աջ եզերքը հասնիլ, ուր եղէգներուն մէջ նուաղելով ինկաւ։

Երբ սթափեցաւ, ինքզինքը գտաւ մուժիկի մը հիւղակին մէջ։ Աչքերը բանալով տեսաւ բարի, մօրուսաւոր դէմք մը որ իր վրայ ծռած՝ գորովանօք զինք կը դիտէր։ Միշէլ Սթրոգոֆ կը պատրաստուէր հարցափորձել մուժիկը երբ անիկա․

— Մի՛ խօսիր, բարեկամ, մի՛ խօսիր, դեռ շատ տկար ես, պիտի ըսեմ թէ ո՛ւր ես, և պիտի պատմեմ բոլոր այն բաները որոնք տեղի ունեցան։

Եւ մուժիկը պատմեց Թաթարներուն յարձակումը նաւակին վրայ, Թարանթասին կողոպուտը, և նաւավարներուն ջարդուիլը՝ որոնց ականատես եղած էր․․․։

Սիպերիայ մէջ իջեւանատեղի մը

Բայց Միշէլ Սթրոկոֆ առանց ատոնց մտիկ ընելու, ձեռքը իր հագուստին տանելով ապահովուեցաւ թէ արքայական նամակը չէր կորսուած։

Ուստի լայն շունչ մը առաւ։

— Դեռատի աղջիկ մը կ'ընկերանար ինծի... ըսաւ։

— Զայն չսպաննեցին, պատասխանեց մուժիքը, հիւանդին աչքերուն մէջ նշմարած անհանգստութիւնը փարատելու համար։ Զայն իրենց նաւուն մէջ առնելով շարունակեցին իջնել Իրթիշն ի վար։ Անիկա կ'երթայ բազմացնել թիւը այն բանտարկեալներուն՝ որոնք Թոմսք կը տարուին։

Երիտասարդը չկրցաւ պատասխանել և ձեռքը սրտին վրայ դրաւ բաբախումները զսպելու համար։

Բայց հակառակ այդքան տառապանքներու, պարտականութեան զգացումը տակաւին զօրեղապէս կ'իշխէր իր հոգիին վրայ։

— Ո՞ւր եմ, հարցուց։

— Իրթիշի աջ եզերքին վրայ և Օմսքէն հինգ վէրստ հեռու, պատասխանեց մուժիքը։

— Ինչո՞վ զարնուած եմ որ այսչափ ուշաթափ եղած եմ, հրացանո՞վ արդեօք։

— Ո՛չ, գլխուդ նիզակի հարուածով վէրք մը տրուած է, որը գոցուած է գրեթէ, պատասխանեց մուժիքը։ Քանի մը օրուան հանգիստէ վերջ, պիտի կրնաս ճամբադ շարունակել։ Թէեւ գետը ինկար, բայց Թաթարները քեզ չկրցան կողոպտել և քսակդ միշտ գրպանիդ մէջն է։

Միշէլ Սթրոկոֆ ձեռքը մուժիքին երկարեց։ Յետոյ, անսպասելի ճիգով մը կանգնելով.

— Բարեկամ, ըսաւ, ո՞րչափ ժամանակէ ի վեր խրճիթիդ մէջ կը գտնուիմ։

— Երեք օրէ ի վեր։

— Կորսուած երեք օրե՛ր...

— Երեք օրեր, որոնց միջոցին ուշակորոյս էիր։

— Ինծի ծախելիք ձի մը ունի՞ս։

— Մեկնի՞լ կ'ուզես։

— Անմիջապէ՛ս։

— Ո՛չ ձի և ոչ ալ կառք ունիմ, բարեկա՛մ։ Հոն՝ ուրկէ Թաթարները անցած են, ոչի՛նչ կը մնայ այլ եւս։

— Ուրեմն, հետիոտն Օմսք պիտի երթամ ձի մը փնտռելու համար։

— Քանի մը ժամ եւս հանգստացիր, և աւելի լաւ պիտի կրնաս շարունակել ճամբադ։

— Ո՛չ իսկ ժամ մը...

— Եկո՛ւր ուրեմն, պատասխանեց մուժիքը, հասկնալով որ անօգուտ էր դիմադրել իր հիւրին կամքին։ Ես ինքս պիտի առաջնորդեմ քեզ, յարեց ան։ Տակաւին բազմաթիւ Ռուսեր կան Օմսքի մէջ, և թերեւս կարենաս աննշմար անցնիլ։

— Բարեկամ, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ, թո՛ղ երկինք վարձատրէ քեզ ինծի ըրածներուդ համար։

— Վարձատրութի՞ւն մը։ Աշխարհի վրայ միայն խենթերը կը սպասեն ատոր, պատասխանեց մուժիքը։

Երիտասարդ սուրհանդակը մեկնեցաւ խրճիթէն։ Երբ քալել ուզեց, այնպիսի տկարութիւն մը ունեցաւ որ առանց մուժիքին օգնութեան գետին պիտի իյնար։ Բայց բաց օդը շուտով կազդուրեց զինքը։ Այն ատեն, վերստին զգաց գլխուն հարուածը որ շատ ուժով եղած չէր բարեբախտաբար, մուշտակէ գլխարկին պատճառաւ։ Բայց անիկա այն տեսակ բաներէ ընկճուող մէկը չէր։

Աչքերուն առջեւ կը պատկերանար միմիայն՝ այն հեռաւոր Իրքուցքը, ուր պէտք էր հասնիլ։ Բայց պէտք էր անցնէր Օմսքէն՝ առանց հոն մնալու։

«Աստուած կը պաշտպանէ մայրս և Նատիան, մրմնջեց ան։ Տակաւին իրաւունք չունիմ անոնց մասին խորհելու։»

Միշէլ Սթրոկոֆ և մուժիքը իսկոյն հասան Ստորին քաղաքին վաճառականներու թաղը, և հակառակ որ ան զինուորականապէս գրաւուած էր, առանց դժուարութեան կրցան մտնել հոն։ Հողէ պատնէշները քանդուած էին բազմաթիւ տեղերէ, ուրկէ ներս կը մտնէին Ֆէօֆար խանին բանակներուն հետեւող աւարառուները։

Թաթար զինուորները կը վխտային Օմսքի փողոցներուն մէջ և հրապարակներուն վրայ. բայց յայտնի էր թէ երկաթէ ձեռք մը խիստ կարգապահութիւն կը պարտադրէր անոնց, որուն գրեթէ վարժուած չէին։ Արդարեւ, երբեք առանձին չէին քալեր, այլ խմբովին՝ պատրաստ ինքզինքնին պաշտպանելու ամէն յարձակման դէմ։

Վաճառականական քաղաքէն վեր կը տարածուէր Վերին քաղաքը, զոր Իվան Օկարէֆ չէր կրցած տակաւին նուաճել, հակառակ իր մղած կատաղի յարձակումներուն։ Քաղաքին պատերուն վրայ կը տատանէր ռուսական ազգային դրօշակը։

Միշէլ Սթրոկոֆ և իր առաջնորդը, արդար հպարտութեամբ մը ողջունեցին զայն իրենց մաղթանքներով։

Երիտասարդ սուրհանդակը կատարելապէս կը ճանչնար Օմսքը, և իր առաջնորդին հետեւելով մէկտեղ, խուսափեցաւ շատ բազմամարդ փողոցներ անցնելէ, ոչ թէ սակայն ճանչցուելէ վախնալուն համար։ Այս քաղաքին մէջ, միայն իր մայրն էր որ պիտի կարենար զինքը կոչել իր իսկական անունով։ Բայց զայն չտեսնելու երդում ըրած էր ինք, և պիտի չտեսնէր։ Մնաց որ, թերեւս ան ալ խոյս տուած ըլլար քաղաքէն։

Բարեբախտաբար, մուժիքը կը ճանչնար իջեւանատեղ մը, որ լաւ վճարումի մը փոխարէն, պիտի չմերժէր ձի կամ կառք մը ծախել կամ վարձու տալ, որով քաղաքէն հեռանալու դժուարութիւնը պիտի մնար միայն. բայց ամրութիւններուն մէջ բացուած անցքերը պիտի դիւրացնէին Միշէլ Սթրոկոֆի մեկնումը։

Մուժիքը ուղղակի պանդոկ կ'առաջնորդէր զայն, երբ նեղ փողոցի մը մէջ, Միշէլ Սթրոկոֆ կանգ առաւ յանկարծ և պատի մը ետեւ ապաստանեցաւ։

— Ի՞նչ եղար, հարցուց մուժիքը չափազանց ապշած այս անակնկալ շարժումէն։

— Լռութի՛ւն, պատասխանեց երիտասարդը, մատը շրթներուն տանելով։

Այդ պահուն, Թաթարներու ջոկատ մը հրապարակէն

ելլելով՝ Միշէլ Սթրոկոֆի և ընկերոջը գտնուած փողոցը կը մտնէին։

Քսանի չափ զինուորներէ բաղկացած այս ջոկատին առջեւէն կը քալէր պարզ համազգեստով սպայ մը, որ հակառակ իր ուշադիր նայուածքին՝ չէր կրնար տեսած ըլլալ Միշէլ Սթրոկոֆը որ աճապարանքով մէկդի քաշուած էր։

Ջոկատը արագօրէն կը յառաջանար այս նեղ փողոցին մէջ։ Ոչ սպան և ոչ հետեւորդները ուշադրութիւն կը դարձնէին բնակիչներուն, որոնք հազիւ ժամանակ կ'ունենային մէկդի քաշուելու։

Երբ խումբը անհետացաւ, երիտասարդը մեռելի չափ տժգունած՝ մուժիքին դառնալով հարցուց։

— Ո՞վ է այս մարդը։

— Իվան Օկարէֆն է, պատասխանեց սիպերիացին, ատելութեամբ լեցուն ցած ձայնով մը։

— Ի՛նքն է, աղաղակեց Միշէլ Սթրոկոֆ կատաղի շեշտով մը՝ զոր չկրցաւ զսպել։ Ան՝ յանձին այս սպային, ճանչցաւ Իշիմի կայանին մէջ զինքը մտրակող ճամբորդը, և գաղափարներու յարակցութեամբ մը, վերյիշեց այն ծերունի գնչուն՝ որուն խօսքերը իմացած էր Նիժնի-Նովկորոտի տօնավաճառին մէջ։

Երիտասարդը չէր սխալեր։ Այս երկու մարդիկը միեւնոյն անձն էին։ Գնչուի մը ծպտումին ներքեւ էր որ Իվան Օկարէֆ Սանկառին խումբին խառնուած, կրցաւ հեռանալ Նիժնի-Նովկորոտէն ուր ան գացած էր, իր անիծեալ գործին օգնականներ փնտռելու, տօնավաճառին համար կեդրոնական Ասիայէն եկող բազմաթիւ օտարականներուն մէջէն։ Սանկառ և իր գնչուները, ճշմարիտ լրտեսներ՝ բոլորովին անոր նուիրուած էին։ Ինք էր որ, գիշերը, տօնավաճառին մէջ, ըսած էր այն տարօրինակ նախադասութիւնը, որուն իմաստը հիմա կը հասկնար Միշէլ Սթրոկոֆ։ Ինքն էր որ իր ամբողջ գնչուի խումբով կը գտնուէր «Կովկաս» շոգենաւին մէջ, ինքն էր որ, Ուրալ լեռները անցնող՝ Քազանէն Իշիմ գացող այն միւս ճամբով հասած էր Օմսք, ուր հիմա իբր պետ կը հրամայէր։

Հազիւ երեք օր էր որ Իվան Օկարէֆ Օմսք հասած էր, և առանց այն դժբախտ հանդիպումին որ ունեցաւ Իշիմի մէջ, առանց այն պատահարին որ զինքը ստիպեց Իրդիշի եզերքներուն վրայ մնալ երեք օր, Զարին սուրհանդակը անտարակոյս անկէ աւելի յառաջացած պիտի ըլլար դէպի Իրքուցք։ Եւ քանի՜ քանի՜ դժբախտութիւններու առաջքը առնուած պիտի ըլլար թերեւս։

Ամէն պարագայի մէջ, Միշէլ Սթրոկօֆ աւելի քան երբեք պէտք էր խոյս տար Իվան Օկարէֆէն և աշխատէր չտեսնուիլ անկէ։

Մուժիքը և ինք շարունակեցին յառաջանալ քաղաքին մէջէն, և օթեւան հասան։

Գիշերը դիւրաւ պիտի կրնային ամրութիւններու գծէն անցնիլ։ Բայց անկարելի եղաւ կառք մը գտնել։ Ո՛չ վարձու և ոչ ալ ծախու կառք կար։ Բայց Միշէլ Սթրոկօֆ ի՞նչ պէտք ունէր հիմա կառքի մը։ Աւա՛ղ, առանձին պիտի չճամբորդէ՞ր միթէ։ Ձի մը պիտի բաւէր իրեն, և բարեբախտաբար, կրցաւ գտնել զայն։ Այս ձին՝ բնականէն ընդունակ էր ծանր յոգնութեանց տոկալու։ Բարձր գին մը վճարեց անոր համար և քանի մը վայրկեան վերջ ան պատրաստ էր մեկնելու։

Երեկոյեան ժամը չորսն էր այդ միջոցին։

Միշէլ Սթրոկօֆ ստիպուած էր սպասելու գիշերուան՝ ամրութիւնները անցնելու համար. բայց, չուզելով երեւիլ Օմսքի փողոցներուն մէջ, օթեւանը մնաց և հոն քիչ մը բան կերաւ։

Խուռն բազմութիւն մը կար սրահին մէջ։ Բնակիչները չափազանց անձկալից՝ հոն կուգային լուր առնալու համար։

Ռուսական զօրքին մօտալուտ ժամանումին մասին կը խօսուէր, որ սահմանուած էր Թոմսքը վերագրաւել Ֆէօֆար խանի զօրքերէն։

Երիտասարդ սուրհանդակը ուշադրութեամբ ականջ կը դնէր խօսակցութեանց, առանց սակայն մասնակցելու։

Յանկարծ, աղաղակ մը սարսռացուց զայն, աղաղակ

մը որ մինչեւ հոգւոյն խորը թափանցեց և սա բառը հասաւ ականջին.

«Զաւա՛կս...»։

Իր մա՛յրը, ծերունի Մարֆան, իր դիմացն էր...։ Ան կը ժպտէր իրեն, բոլորովին դողդոջո՜ւն, բազուկները իրեն կ'երկարէ՜ր...։

Միշէլ Սթրոկօֆ ոտքի ելաւ։ Եւ դէպի մօրը պիտի նետուէր...

Բայց պարտականութեան գաղափարը և այն լուրջ վտանգը որ կար այս վշտալից հանդիպումին մէջ թէ մօրը և թէ իրեն համար, յանկարծ կասեցուցին զինքը, և այնքան զօրեղապէս իշխեց իր անձին վրայ, որ դէմքին մէկ մկանն իսկ չերերաց։

Բազմաթիւ անձեր հաւաքուած էին հոն։ Անոնց մէջ, թերեւս լրտեսներ կային, և քաղաքին մէջ չէի՞ն գիտեր թէ Մարֆա Սթրոկօֆի զաւակը Զարին սուրհանդակներու խումբին կը պատկանէր։

Միշէլ Սթրոկօֆ չի շարժեցաւ։

— Միշէ՛լ, գոչեց իր մայրը։

— Ո՞վ էք դուք, Տիկի՛ն, հարցուց Միշէլ Սթրոկօֆ, աւելի թօթօվելով քան արտասանելով այս բառերը։

— Ո՞վ եմ ե՜ս... կը հարցնե՞ս, զաւակս, միթէ այլ եւս մայրդ չե՞ս ճանչնար...։

— Կը սխալի՛ք... պատասխանեց երիտասարդը։ Նմանութիւն մը ձեզ կը շփոթեցնէ...

Ծերունի Մարֆան ուղղակի անոր դէմը կայնեցաւ, և աչքերը աչքերուն մէջ սեւեռած.

— Դուն Բիէր և Մարֆա Սթրոկօֆի զաւակը չե՞ս, ըսաւ ան։

Միշէլ Սթրոկօֆ իր կեանքը պիտի տար, իր մայրը ազատօրէն կարենալ սեղմելու համար իր բազուկներուն մէջ... Բայց եթէ տեղի տար, մայրն ալ, ինքն ալ, իր առաքելութիւնն ալ, երդումն ալ կորսուա՜ծ էին...

Բոլորովին իշխելով ինքզինքին վրայ, աչքերը փակեց չի տեսնելու համար այն անբացատրելի անձկութիւնը, որ

կը նկարուէր իր մօրը պատկառելի դէմքին վրայ. և իրեն երկարող դողդոջուն ձեռքերը չի սեղմելու համար, ետ քաշեց իր ձեռքերը։

— Արդարեւ, չեմ գիտէր թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, բարեկամ տիկին, պատասխանեց անիկա, քանի մը քայլ ետ երթալով։

— Միշէ՛լ, գոչեց դարձեալ ծերունի մայրը։

— Անունս Միշել չէ՛… բնաւ ձեր տղան եղած չե՛մ… ես Իրքուցքցի վաճառական Նիքոլա Քորբանոֆն եմ…

Եւ յանկարծ հեռացաւ սրահէն, մինչդեռ կը լսուէր սա բառերը.

— Զաւա՛կս, զաւա՛կս…

Միշէլ Սթրօկօֆ, այլ եւս անկարող դիմագրելու, մեկնած էր։ Ան չտեսաւ իր ծեր մայրը որ գրեթէ անշնչացած ինկած էր նստարանի մը վրայ։ Բայց երբ օթեւանապետը կը վազէր օգնութեան հասնիլ անոր՝ ծերունի կինը ոտքի ելաւ։ Յեղակարծ գաղափար մը ծնունդ առաւ իր մտքին մէջ։

Իր զաւակը ուրանա՛ր զինք։ Անկարելի՛ էր, ինչպէս անկարելի էր նմանութենէ մը խաբուիլ։ Իսկապէս իր զաւակն էր ան, և եթէ չէր ճանչցած զինքը, պատճառը այն էր որ ստիպուած էր չճանչնալ ձեւացնել զինք՝ լուրջ պատճառներէ մղուած։

Այն ատեն իր մայրական զգացումները լռեցնելով իր մէջ, այլ ևս մէկ գաղափար ունեցաւ միայն։

— Արդեօք առանց ուզելու անոր կորստեան պատճառ եղա՞յ։

— Խե՛նթ եմ ես, ըսաւ զինքը հարցափորձողներուն։ Աչքերս խաբեցին զիս։ Այդ երիտասարդը իմ զաւակս չէ։ Անոր ձայնը չէր։ Չխորհինք այլ եւսատոր վրայ։

Տասը վայրկեան վերջ, թաթար պաշտօնեայ մը կը ներկայանար.

— Մարֆա Սթրօկօֆը ո՞վ է, հարցուց ան։

— Ես եմ, պատասխանեց ծերունի կինը հանդարտութեամբ։

— Եկո՛ւր, ըսաւ պաշտօնեան։

Մարֆա Սթրօկօֆ, հաստատ քայլերով հետեւեցաւ թաթար պաշտօնեային և հեռացաւ օթեւանէն։

Քանի մը վայրկեան վերջ, Մարֆա Սթրօկօֆ կը ներ-

Աղաղակնե՛ր, եղբայր, մեկ բրէ՛… [Տե՛ս էջ 98]

կայանար Իվան Օկարէֆի, որուն խնդրոյն հաղորդուած էր այս տեսարանին բոլոր մանրամասնութիւնները։

Իվան Օկարէֆ, կասկածելով, ուզած էր անձամբ հարցաքննել ծերունի կինը։

— Անո՞ւնդ, հարցուց անիկա կոշտ ձայնով մը։

— Մարֆա Սթրօկօֆ։

— Զաւակ մը ունի՞ս։

— Այո՛։

— Զարին սուրհանդակներու խումբին մէ՞ջն է։

— Այո՛։

— Ո՞ւր է անիկա։

— Մոսկուա։

— Լուր չունի՞ս իրմէն։

— Լուր չունիմ։

— Որքա՞ն ատենէ ի վեր։

— Երկու ամիսէ ի վեր։

— Ո՞վ է ուրեմն այն երիտասարդը որ զաւակդ կոչեցիր քանի մը վայրկեան առաջ, օթեւանին մէջ։

— Երիտասարդ սիպերիացի մը որ զաւակս կարծեցի, պատասխանեց Մարֆա Սթրոկոֆ։ Քաղաքը օտարականներով լեցուելէն ի վեր, տասներորդ անգամն է որ կը սխալիմ այսպէս... կը կարծեմ ամէն տեղ տեսնել զինք...։

— Այսպէս ուրեմն, այս երիտասարդը Միշէլ Սթրոկոֆը չէ՞ր։

— Միշէլ Սթրոկոֆը չէր։

— Գիտե՞ս, պառաւ, որ կրնամ քեզ չարչարել տալ մինչեւ որ ճշմարտութիւնը խոստովանիս։

— Ճշմարտութիւնը ըսի արդէն, եւ չարչարանքը կարող պիտի չըլլայ փոխել տալ խօսքերս։

— Այս սիպերիացին Միշէլ Սթրոկոֆը չէ՞ր, հարցուց երկրորդ անգամ Իվան Օկարէֆ։

— Ո՛չ, պատասխանեց երկրորդ անգամ Մարֆա Սթրոկոֆ։ Հաւատացէք որ աշխարհի վրայ ոչ մէկ բանի փոխարէն պիտի ուրանայի այն տեսակ զաւակ մը։

Իվան Օկարէֆ խստօրէն նայեցաւ ծերունի կնոջ։

Ան՝ վստահ էր թէ Մարֆա Սթրոկոֆ ճանչցած էր իր զաւակը։

Ուրեմն, Իվան Օկարէֆի համար, անկասկած էր այլեւս թէ կարծեցեալ Նիքոլա Քորբանոֆը Միշէլ Սթրոկոֆն էր, Զարին սուրհանդակը, որ կեղծանուան մը տակ պահուելով,

առաքելութիւն մը ունէր կատարելիք եւ որը գիտնալ իրեն համար ամենակարեւոր էր։

Անմիջապէս հրաման ըրաւ որ զայն ալ հետապնդեն։

Ապա, Մարֆա Սթրոկոֆը ցուցնելով.

— Թող այս կինը Թօմսք տարուի, հրամայեց. մինչ զինուորները հրմշտկելով կը տանէին Մարֆա Սթրոկոֆը, Իվան Օկարէֆ ըսաւ ինքնիրեն.

— Երբ ժամանակը գայ, պիտի կրնամ այդ պառաւ կախարդը խօսեցնել տալ։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

ՎԵՐՋԻՆ ՃԻԳ ՄԸ

Բարեբախտաբար Միշէլ Սթրոկօֆ շուտով հեռացած էր իջեւանէն։ Իվան Օկարէֆի հրամանները անմիջապէս հաղորդուած էին քաղաքին բոլոր դուռներուն, և անոր դիմագծութիւնը բոլոր պահակապետներուն, փախուստին արգելք ըլլալու համար։ Այսու հանդերձ, Միշէլ Սթրոկօֆ յաջողած էր խրամատէ մը անցնիլ արդէն, և որովհետեւ չէին սկսած անմիջապէս հետապնդել զայն, հաւանական էր որ յաջողէր փախչիլ։

Յուլիս 29ը երեկոյեան ժամը ութն էր, երբ Միշէլ Սթրոկօֆ մեկնած էր Օմսքէն, որ կը գտնուի Մոսկուայի և Իրքուցքի գրեթէ մէջտեղը։ Ան եթէ կ'ուզէր Թաթարներէն առաջ Իրքուցք հասնիլ, պէտք էր որ տասը օրէն կտրէր այդ հեռաւորութիւնը։ Ակներեւ էր, որ մօրը հանդիպումը պատճառ եղած էր իր ճանչցուելուն։ Իվան Օկարէֆ այլեւս չէր անգիտանար թէ Իրքուցք երթալու համար ձարական սուրհանդակ մը անցած էր Օմսքէն, և թէ այս սուրհանդակին տարած հրահանգները չափազանց կարեւոր ըլլալու էին։ Ուրեմն Միշէլ Սթրոկօֆ գիտէր թէ զինքը ձերբակալելու համար ամէն միջոց ի գործ պիտի դնէին։ Բայց ինչ որ չէր գիտեր և չէր ալ կրնար գիտնալ, այն էր որ՝ Իվան Օկարէֆի ձեռքը ինկած էր Մարֆա Սթրոկօֆ, որ թերեւս իր կեանքովը վճարէր այն յուզումը զոր ան չկրցաւ զսպել երբ յանկարծակի իր զաւկին դիմաց գտնուեցաւ։

Եւ Միշէլ Սթրոկօֆ, իր անզուսպ անհամբերութիւնը հաղորդելով իր ձիուն խօլաբար յառաջ կը մղէր զայն ժամ առաջ յաջորդ կայանը հասնելու համար։

Երիտասարդ սուրհանդակը անցնելով Թուլուքօվօի և Թուրումօֆի կայանները, Յուլիս 30ին, առաւօտեան ժամը

9ին կը մտնէր Պառապայի ճախճախուտները։ Անցած տեղերէն անիկա ո՛չ ձի և ոչ ալ կառք գտած էր։ Հազիւ կրցած էր իրեն և իր ձիուն համար ուտելիք ճարել։ Եւ որովհետեւ չէր գիտեր թէ ո՞ւր և ի՛նչպէս ուրիշ ձի մը պիտի կրնար գտնել, պարտաւորուած էր իր ձին որչափ կարելի էր չյոգնեցնել, միեւնոյն ատեն կ'ուզէր իրեն և զինք հետապնդողներու միջեւ բաւական հեռաւորութիւն մը թողուլ։ Ճամբու ընթացքին, անիկա յաճախ իր ականջը հողին դնելով, մտիկ կ'ընէր թէ արդեօք ո՛և է ձիու ոտնաձայն կուգա՞յ և երբ ապահովուէր՝ կը շարունակէր իր ճամբան, որ բարեբախտաբար հանդարտ անցաւ մինչեւ Պառապայի ճախճախուտները։

Պառապայի այս ընդարձակ ճախճախուտները երեք հարիւր վերստ տարածութեան մը վրայ, իբր ընդունարան կը ծառայեն այն ջուրերուն, որոնք ոչ Օպի և ոչ Իրիշ գետերը թափելու ճամբայ ունին։ Այս ծանծաղուտներուն հողը բոլորովին կաւային ըլլալով, ջուրերը հոն կը կուտակուին և ամրան եղանակին չափազանց դժուարանցանելի կ'ըլլան։ Միշէլ Սթրոկօֆ գիտէր այդ պարագան, բայց համոզուած էր թէ պիտի յաղթէր այդ դժուարութիւններուն։

Ահա այս ճահիճներուն, ծանծաղուտներուն և լիճերուն մէջէն է որ կ'անցնի Իրքուցքի ճամբան, ուր ամրան եղանակին մեծ դժուարութիւններու և նոյն իսկ վտանգներու պատճառ կ'ըլլայ։ Բայց ձմեռը՝ երբ ամէն կողմ սառած է, բալխիրը շատ դիւրութեամբ և անվնաս կ'անցնի Պառապայի կարծրացած մակերեսին վրայէն։

Միշէլ Սթրոկօֆ կը յառաջանար եղէգնուտներուն՝ մէջէն, բարձր բոյսեր զինքը բոլորովին անտեսանելի կ'ընէին, անհամար ջրային թռչուններ՝ խոյս տալով իր առջեւէն, կը մատնէին իր գոյութիւնը։

Յանդուգն երիտասարդը անդադար կը յառաջանար, բայց անոր ձին՝, ճախճախուտներուն մէջ վխտացող բիւրաւոր երկթեւ վնասակար միջատներու խայթուածքէն նեղուած՝ կ'ոստոստէր և երբեմն կատաղութենէն ինքզին-

քը կը կորսնցնէր և կը վազէր, կարծես իր գնացքին արագութեամբը մեղմացնել ուզէր իր չարչարանքը։ Մարդ, Միշէլ Սթրոկոֆի չափ լաւ ձիավար մը ըլլալու էր կարենալ կառավարելու համար այդ ձին, անոր կատաղութեան պահերուն։

Երբեմն երբեմն, ճախճախուտքին սա կամ նա կողմը երեւցող հիւղակներու գոյութիւնը, ցոյց կուտար թէ հոն ալ բնակողներ կային, և երբեմն ձին հանգչեցնելու համար անիկա կանգ կ'առնէր այս հիւղակներուն առջեւ։

Յուլիս 30ի երեկոյեան ժամը 4ին, երիտասարդ սուրհանդակը կը հասնէր Ելամսք, ուր պէտք եղաւ գիշեր մը անցնել, որովհետեւ իր ձին չափազանց յոգնած՝ այլ եւս չպիտի կրնար շարունակել ճամբան։ Ելամսք փոքր քաղաք մըն էր, ուր թէև թաթարները դեռ չէին հասած, բայց ժողովուրդը թողած քաշուած էր, այնպէս որ հոն ալ անկարելի եղաւ ձի կամ կառք գտնել։

Առաւօտուն, Միշէլ Սթրոկոֆ Ելամսքէն կը մեկնէր այն պահուն, երբ լուր տուին թէ թաթար յառաջապահները տասը վէրստ հեռուն էին՝ և կը գտնուէին Պառապայի ճամբուն վրայ։ Երիտասարդը կրկին նետուեցաւ ճախճախուտներու մէջ։

Սթասքօէի և Բօզրօվսքօէի կայանները անցնելով, վաղայաջորդ օրը, Օգոստ. 2ի երեկոյեան ժամը 4ին, Միշէլ Սթրոկոֆ հասաւ Գամսքի փոքրիկ աւանը, որ կառուցուած էր Պառապայի ճախճախուտներուն ճիշդ կեդրոնը։

Առողջարար կլիմա մը ունէր այս գիւղը, որուն բնակիչները հաւանաբար ինքզինքնին ապահով զգալնուն համար, չէին մեկնած։ Հակառակ իր բուռն փափաքին, չկրցաւ ո՛ և է նոր տեղեկութիւն ստանալ այդ աւանէն, որ արդարեւ, իր դիրքին պատճառաւ կարծես այս աշխարհէն չէր։ Թէև կրնար այս տեղէն թարանթաս մը գնել, բայց կասկածներ չհրաւիրելու համար, զգուշացաւ երեւնալէ և նոյն իսկ իր իջած օթեւանէն իսկ դուրս չելաւ։ Անցեալի փորձառութիւնը զայն չափազանց շրջահայեաց ըլլալ կը թելադրէր։

Այսպէս ան՝ Օգոստ. 2էն 3 լուսնալու գիշերը, իր իջեւանին մէջ մնաց։ Չափազանց յոգնած ըլլալով, թէև պառկեցաւ, բայց ընդհատեալ քուն մը միայն կրցաւ քընանալ։ Շատ յիշատակներ և շատ հոգեր զայն կը պաշարէին միեւնոյն ատեն։ Իր ծեր մօր, ինչպէս նաեւ անպաշտպան թողած քաջ և դեռատի ընկերուհիին պատկերները յաջորդաբար իր մտքին առջեւ կուգային և յաճախ միեւնոյն մտածման մէջ անոնք իրար կը խառնուէին։

Ապա կը վերադառնար իր պաշտօնին, որուն համար երդում ըրած էր յաջողապէս գլուխ հանելու։ Մոսկուայէն ասդին տեսած դէպքերը աւելի լաւ ի վեր կը հանէին ատոր կարեւորութիւնը։ Ապստամբական շարժումը ծայրայեղ կերպով վտանգաւոր էր և Իվան Օկարէֆի մեղսակցութիւնը զայն աւելի կը ծանրացնէր։ Եւ երբ իր աչքերը կ'իյնային արքայական կնիքով կնքուած նամակին վրայ— այն նամակը, որ այնքան չարիքի դարմանը, և պատերազմէն պառակտուած այս երկրին փրկութիւնը կը պարունակէր ապահովաբար—Միշէլ Սթրոկոֆ՝ Իրքուցքէն զինքը բաժնող միջոցը շուտով անցնելու համար թռչուն՝ արգելքներու՝ բարձրէն անցնիլ կարենալու համար արծիւ՝ ժամը 100 մղոն արագութեամբ օդին մէջէն կարենալ սուրալու համար՝ ուրական մը ըլլալ կ'ուզէր և վերջապէս հասնիլ Մեծ-Դուքսին և ըսել անոր. «Վսեմաշուք Տէ՛ր, Նորին Վեհափառութիւն Ցարին կողմէ...»

Յաջորդ օրը, առաւօտուն, մեկնեցաւ Միշէլ Սթրոկոֆ, և գիշեր ցերեկ ճամբորդելով՝ Օգոստ. 5ին ազատելով Պառապայի ճախճախուտքին դժուարութիւններէն, կրկին ձեռք կ'առնէր տափաստաններու ճամբան։

Դեռ հազար հինգ հարիւր վէրստ հեռու էր Իրքուցքէն։

Միշէլ Սթրոկոֆ իրաւունք ունէր, կասկածելու Թաթարներու հանդիպելէ Պառապայի ճախճախուտքէն անդին տարածուող այս դաշտերուն մէջ։ Ձիերու կողմէ ոտնակոխ եղած դաշտերը կը հաստատէին այս վախը։

Հեռուէն բարձրացող ծուխի ծուէններ կ'ապացուցանէին թէ գիւղեր և աւաններ դեռ կ'այրէին։ Ամբողջ երկիրը ամայացած էր։

Միակ հիւղակ մը, զոր ծառերուն մէջ նշմարեց, կը մնար դեռ։ Երբ հոն մօտեցաւ, տեսաւ ծերունի մը շրջապատուած մանուկներով, որոնք կ'ուլային։ Դեռատի կին մը, հաւանաբար ծերունիին աղջիկը և այս պզտիկներուն

Միշէլ Ստրոկօֆ կ'աճապարէր... [Տե՛ս էջ 100]

մայրը, հողին վրայ ծնրադիր՝ խոժոռ նայուածքով մը կը դիտէր աւերի տեսարանը։ Քանի մը ամսու տղեկ մը կը կերցնէր, որուն համար թերևս կաթ չունենար այլ ևս։ Այս ընտանիքը շրջապատուած էր աւերներով և թշուառութեամբ։

— Կրնա՞ս ինծի պատասխանել, հարցուց Միշէլ Ստրոկօֆ, դէպի ծերունին յառաջանալով։

— Խօսէ՛, պատասխանեց ծերունին։

— Թաթարները անկից անցա՞ն։

— Այո՛, քանի որ իմ տունս բոցերու մէջ է։

— Բանա՞կ թէ զօրախումբ մըն էր։

Վիրաւորուած չե՞ս, քոյր, հարցուց... [Տե՛ս էջ 105]

— Բանակ մը, քանի որ մեր դաշտերը աչքդ կտրածին չափ տեղ, քանդուած են։

— Էմի՞րը կը հրամայէր։

— Էմիրը, քանի որ Օպիի ջուրերը կարմիր ներկուած են...։

— Եւ Ֆէօֆար խան Թօ՞մսք գնաց։

— Այո՛, Թոմսք գնաց։

— Արդեօք Բոլիվան Թաթարներէն գրաւուա՞ծ է։

— Ո՛չ, քանի որ Բոլիվան դեռ չայրիր...

— Շնորհակալութիւն, բարեկամ, կրնա՞մ քեզ կամ քուկիններուդ համար ո՛ և է կերպով օգտակար ըլլալ։

— Ո՛չ մէկ կերպով։

— Ցտեսութիւն...

— Երթաս բարով...

Եւ Միշէլ Սթրօկօֆ, քսանըհինգ ռուբլի դնելով դըժբախտ կնոջ ծունկերուն վրայ, որ շնորհակալ ըլլալու կարողութիւնն իսկ չունէր, իր ձին մտրակելով՝ ճամբան շարունակեց։

Հիմա երիտասարդը բան մը գիտէր, այն թէ՝ ամէն գնով պէտք էր զգուշանար անցնիլ Թոմսքէն։ Կարելի էր երթալ Բոլիվան, որ գրաւուած չէր դեռ Թաթարներէն։ Հոն բաւական հանգիստ մը ընել։ Ապա, Թոմսքի բացէն անցնելու համար, Իրքուցքի ճամբէն շեղիլ՝ Օպին անցնելէ վերջ. ուրիշ կերպ կարելի չէր։

Այսպէս որոշելէն վերջ, Միշէլ Սթրօկօֆ չվարանեցաւ այլ ևս, և ձին խթանելով՝ ճամբայ ինկաւ դէպի Օպի, որմէ դեռ քառասուն վերստ հեռու էր։

Բաւակա՛ն տաք ցերեկի մը յաջորդեց մութ գիշեր մը։ Հովը դադրած ըլլալով հանդարտութիւն կը տիրէր։ Կը լսուէին միայն ձիուն ոտնաձայները և այն քանի մը խօսքերը՝ զորս Միշէլ Սթրօկօֆ զայն փաղաքշելու համար կ՚ըսէր։ Երիտասարդը ծայրայեղ շրջահայեցութեամբ կը յառաջանար։ Վստահելով՝ որքան իր թափանցող աչքերուն, նոյնքան և իր ձիուն արթնամտութեանը։ Պահ մը, ճամբուն ուղղութիւնը ճշդելու համար ձիէն իջած ըլլալով, կարծեց լսել անորոշ ձայներ՝ որոնք արեւմուտքէն կու գային։ Համաչափ քայլերու տրոփիւն մը կը լսուէր մէկ երկու վերստ հեռուէն։ Միշէլ Սթրօկօֆ անմիջապէս գետին պառկեցաւ և ականջը հողին դնելով՝ աւելի ուշադրութեամբ մտիկ ըրաւ։

«Օմսքէն եկող ձիաւորներու խումբ մըն է, ըսաւ ինքնիրեն, արդեօք Ռուսե՞ր թէ Թաթարներ են...։ Այո՛, շարունակեց ան, յայտնի է որ ասոնք սրարշաւ կը յառաջանան, տասը վայրկեանէն հոս պիտի ըլլան։ Ձիս պիտի չկրնայ անոնցմէ առաջ անցնիլ։ Եթէ Ռուսեր են, կը միանամ անոնց։ Իսկ եթէ Թաթարնե՛ր են... պէ՛տք է խուսափիլ անոնցմէ... Բայց ի՛նչպէս և ո՞ւր պահուիլ...։»

Միշէլ Սթրօկօֆ շուրջը նայեցաւ և իր թափանցող աչքերը մութին մէջ նշմարեցին անորոշ զանգուած մը որ կը գտնուէր իրմէ հարիւր քայլ հեռու՝ ճամբուն ձախ կողմին վրայ։

«Այնտեղ պուրակ մը կայ, ըսաւ ինքնիրեն, եթէ հոն պատսպարուիմ ու Թաթարները զան զայն խուզարկելու՝ բռնուելու վտանգը կայ...։ Բայց տատամսելու ժամանակ չկայ, ահա՛ կուգան... եկա՛ն արդէն...։»

Միշէլ Սթրօկօֆ ձին քաշելով, մտաւ պուրակին մէջ, որուն երկու կողմը ծանծաղուտներ և ճահիճներ կային։ Արշաւող խումբը ստիպուած էր անցնիլ այս պուրակին առջեւէն միայն։ Երիտասարդ սուրհանդակը այս պուրակին մէջ հազիւ քառասուն քայլ առած էր, երբ ջուրի ընթացք մը կասեցուց զայն։ Բայց այնչափ մութ էր որ տեսնուելու վտանգ չկար, եթէ սակայն անոնք մանրակրկիտ կերպով չի խուզարկէին զայն։ Իր կենդանին ջուրին մօտ ծառի մը կապելէ վերջ ինք պուրակին եզերքը երեսի վրայ պառկեցաւ, հասկնալու համար թէ որո՞նց հետ գործ ունէր։ Հազիւ թէ տեղաւորուած էր ան, երբ աղօտ լոյսեր երեւցան։

«Ջահե՛ր», գոչեց Սթրօկօֆ, և վայրկեանի մը ճկունութեամբ՝ սողոսկելով քաշուեցաւ պուրակին ամենախիտ մասին մէջ։

Արդեօք այս ձիաւորները ջահերը վառած էին ճամբան լաւապէ՞ս քննել կարենալու համար։ Երիտասարդը այդ բանէն վախցաւ և բնազդաբար քաշուեցաւ մինչեւ ջուրին եզերքը, ի հարկին մէջը նետուելու համար։

Խումբը պուրակին հասնելով, կանգ առաւ և ձիաւորները՝ որոնք յիսունի չափ կային, ձիերէն իջան։

Անոնց ընթացքէն Միշել Սթրոկոֆ հասկցաւ բարեբախտաբար թէ պուրակը քննելու միտք չունէին, և հոն կանգ պիտի առնէին, միայն իրենց ձիերը հանգչեցնելու և իրենք ալ քիչ մը բան ուտելու համար։ Արդարեւ, կենդանիներուն սանձերը հանելէ վերջ, զանոնք թող տուին ճարակելու համար, և իրենք ալ ճամբուն երկայնքին վրայ նստան։

Զարին սուրհանդակը իր բոլոր պաղարիւնութիւնը պահած էր։ Բարձր խոտերուն մէջէն սողալով յառաջացաւ, նախ տեսնելու և ապա լսելու համար զանոնք։

Ուզպէք ձիաւորներու խումբ մըն էր այս, որ Օմսքէն կուգար։ Կոշտ և վայրենի գիմագծերով այս մարդիկը գալփաքներով ծածկած էին գլուխնին և բարձրակրունկ դեղին կօշիկներ հագած էին։ Անոնց մորթէ վերարկուները, սեղմուած էին գօտիներով, և կը կրէին վահաններ՝ ինքնապաշտպանութեան համար, ու զինուած էին կոր թուրերով, երկար դանակներով, կայծքարով նետուող հրացաններով։ Խումբը կը կառավարուէր յիսնապետով և տասնապետով մը։

Միշել Սթրոկոֆի հետաքրքրութիւնը սաստկացաւ անոնց առաջին խօսքերէն իսկ, որ ուղղակի իր անձին շուրջ կը դառնային։

— Այս սուրհանդակը կարելի չէ որ մեզմէ շատ յառաջացած ըլլայ, ըսաւ յիսնապետը, բայց միեւնոյն ատեն անկարելի է որ Պառապայի ճամբէն զատ ուրիշ ճամբով մը գացած ըլլայ։

— Նայինք Օմսքէն մեկնա՞ծ է, պատասխանեց տասնապետը. թերեւս անիկա քաղքին տուներէն մէկուն մէջ պահուած է դեռ։

— Լաւ բան մը պիտի ըլլար ատիկա... Այն ատեն գնդապետ Օկարէֆ վստահ պիտի ըլլար թէ, իր տուած հրահանգները իրենց տեղը պիտի չհասնէին...։

— Կ'ըսեն թէ սիպերիացի մըն է ան, յարեց տասնապետը, որով լաւ կը ճանչնայ այս կողմերը։ Եւ հաւանական է որ տարբեր ճամբով մը գացած ըլլայ։

— Բայց այն ատեն մենք պէտք է անկէ առաջ անցած ըլլանք, պատասխանեց յիսնապետը, որովհետեւ, անոր Օմսքէն մեկնելէն հազիւ ժամ մը վերջ ճամբայ ելանք և հետեւեցանք ամէնէն կարճ ճամբուն, մեր ձիերը սրընթաց վազցնելով։ Ուրեմն կամ այն է որ Օմսք մնացած է, և կամ այն է որ մենք, անկէց առաջ Թոմսք հասնելով, պիտի կտրենք իր ճամբան։ Այս երկու պարագային ալ, անիկա պիտի չկրնայ Իրքուցք հասնիլ։

— Ի՜նչ յամառ կին մը այդ սիպերիացին, որ կ'երեւի թէ մայրն է, ըսաւ տասնապետը։

Այս խօսքին վրայ Միշել Սթրոկոֆի սիրտը պայթելու աստիճան տրոփեց։

— Այո՛, պատասխանեց յիսնապետը, և յամառօրէն պնդեց թէ այդ վաճառականը իր զաւակը չէր։ Բայց չա՜տ ուշ էր արդէն։ Իվան Օկարէֆ չհաւատաց ատոր և ինչպէս ըսաւ անիկա, պիտի կարենայ խօսեցնել տալ այդ պառաւ կախարդը երբ ժամանակը գայ։

Ամէն մէկ բառ մէյմէկ դաշոյնի հարուած էր Միշել Սթրոկոֆի համար։ Ուրեմն ձարական սուրհանդակ մը ըլլալը հասկցուած էր։ Զինքը հետապնդելու համար ղրկուած ձիաւորներու այս ջոկատը պիտի չուշանար իր ճամբան կտրելէ։ Եւ ի՜նչ սոսկալի վիշտ։ Իր մայրը Թաթարներու ձեռքը ինկած էր, և անխիղճ Օկարէֆ մտադրած էր զայն խօսեցնել տալ ամէն գնով։

Միշել Սթրոկոֆ վստահ էր թէ կորովամիտ կինը պիտի չխօսէր, նոյն իսկ եթէ կեանքը զոհել պէտք ըլլար։ Իր երկիրը մատնող թշուառականը՝ Իվան Օկարէֆը, հիմա ալ կը սպառնար իր մայրը չարչարե՜լ...։

Երկու ենթասպաները շարունակեցին իրենց խօսակցութիւնը, որոնցմէ հասկցաւ թէ Քոլիվանի շրջակաները հիւսիսէն եկող ռուսական խումբերուն և Թաթարներուն միջեւ կռիւ մը անխուսափելի էր։

Գալով իր մասին, երիտասարդ սուրհանդակը հասկցաւ որ իր գլուխը տանողին պարգեւ խոստացուած էր, և թէ հրաման տրուած էր զինքը ձերբակալել մեռած կամ ողջ։

Ուրեմն, պէտք էր անմիջապէս այս Իւզպէք ձիաւորներէն առաջ անցնիլ, և այդ բանին համար, պէտք էր ջոկատէն առաջ ճամբայ ելլել։

Այս որոշումը տալով, Միշէլ Ստրոկոֆ պատրաստուեցաւ զայն գործադրել։ Վայրկեան մը իսկ պէտք չէր կորսնցնել։ Կէս գիշերը ժամ մը անցած էր։ Պէտք էր մթութենէն օգտուելով՝ ճամբայ իյնալ։

Բայց հակառակ խաւարին, այս կերպ փախուստ մը անկարելի էր գրեթէ։

Երիտասարդ սուրհանդակը, գործը բախտին չձգելու համար, պահ մը խորհեցաւ և լրջօրէն քննեց այսպիսի փախուստի մը նպաստաւոր և աննպաստ պարագաները։

Անկարելի էր պուրակին ետեւի կողմէն փախչիլ, որովհետեւ ջուրը շատ լայն և ծանծաղուտ էր։ Իսկ ջուրին անդիի եզերքը մացառներու պատճառով գրեթէ անանցանելի էր։

Որով, այդ կողմէն փախուստ մը փորձել խոհեմութիւն չէր։

Ուրեմն, միայն շիտակ ճամբէն փախչիլ կը մնար։ Այդ պարագային, պէտք էր առանց ուշադրութիւն հրաւիրելու, պուրակին շրջանը ընել և գէթ քառորդ վերստ մը տեղ հեռանալէ վերջ, ձին արագութեամբ վազցնելով՝ հասնիլ Օպիի եզերքը, նոյն իսկ եթէ ձին հոն մեռնէր։ Ապա գետանաւով մը և կամ լողալով անցնիլ այս մեծ գետը։ Ահա թէ ի՛նչ դժուարութեան մը յաղթելու ստիպուած էր Միշէլ Ստրոկոֆ։

Վտանգին առջեւ անոր կորովը ու քաջութիւնը կրկնապատկուած էին, որովհետեւ անոր յաջողութենէն կախում ունէր իր կեանքը, իր պաշտօնին յաջողութիւնը, իր երկրին պատիւը և թերեւս իր մօր ճակատագիրը։ Առանց դանդաղելու գործի սկսաւ։

Միշէլ Ստրոկոֆ, նախապէս մտածեց Թաթարներու ձիերէն մին յափշտակել, բայց խորհեցաւ թէ անոնք ալ իրենինին չափ յոգնած ըլլալու էին։ Ուստի, աւելի լաւ էր վստահիլ անոր՝ որուն կարողութիւնը փորձած էր և որ իրեն այնչափ լաւ ծառայած էր։

Ան սողալով խոտերուն վրայէն, մօտեցաւ իր ձիուն, որ պառկած էր։ Զա՛յն շոյեց, կամաց ձայնով խօսելով յաջողեցաւ առանց շշուկի ոտքի կայնեցնել զայն։

Այդ պահուն, բարեբախտաբար, վառելանիւթը հատած ըլլալով՝ ջահերը մարած էին։ Այնպէս որ մթութիւնը կատարեալ էր։

Միշէլ Ստրոկոֆ, ձիուն սանձը դնելէ, թամբին գօտին պրկելէ, ասպանդակներուն կապերը քննելէ վերջ, սկսաւ կամաց կամաց ձին քաշել։ Եւ արդէն մտացի կենդանին առանց ամենափոքր խրխնջիւն մը հանելու, հանդարտութեամբ հետեւեցաւ իր տիրոջ, կարծես հասկցած ըլլալով թէ ինչ կը սպասուէր իրմէն։ Միշէլ Ստրոկոֆ աջ ձեռքին մէջ ունէր ատրճանակը, պատրաստ ջախջախելու գանկը այն Թաթարին՝ որ պիտի փորձէր իրեն մօտենալ։

Բայց այն պահուն, երբ Միշէլ Ստրոկոֆ պուրակէն դուրս ելլելու վրայ էր, Իւզպէքի մը ձին վրնջելով՝ ճամբուն վրայ վազեց։ Տէրը անոր ետեւէն գնաց զայն բռնելու համար, բայց մութին մէջ ստուեր մը տեսնելով.

— Հասէ՛ք, հասէ՛ք, պոռաց։

Այս ձայնին վրայ բոլոր Թաթարները ճամբուն վրայ խուժեցին։

Միշէլ Ստրոկոֆի կը մնար իր ձին սրարշաւ վազցնել։

Ջոկատին երկու սպաները, առաջ անցած կը գրգռէին իրենց մարդիկը։

Ստրոկոֆ արդէն ձիուն վրան էր։ Այդ պահուն պայթիւն մը լսուեցաւ և անիկա զգաց որ գնդակ մը ծակեց իր մորթէ վերարկուն։

Առանց ետին դառնալու և առանց փոխադարձելու, իր ձին խթանեց և մեծ ոստումով մը պուրակին շրջապատէն ցատկելով, սրարշաւ ուղղուեցաւ դէպի Օպի։

Երկու վայրկեան վերջ, անիկա իմացաւ բազմաթիւ ձիերու ոտնաձայնը, որոնք իր ձիէն աւելի շուտ կը յառաջանային։

Լոյսը ճեղքուելու վրայ էր և առարկաները կամաց կամաց տեսանելի կը դառնային։

Միշէլ Ստրոկոֆ գլուխը դարձնելով տեսաւ որ ձիաւոր մը արագօրէն իրեն կը մօտենար։ Ասիկա տասնապետն էր, որ խումբին գլուխը անցած՝ փախստականին հանելու վրայ էր։ Առանց կենալու, երիտասարդ սուրհանդակը ատրճանակը անոր ուղղեց և կորովի շարժումով մը կրակեց։ Տասնապետը, սրտէն զարնուած՝ գետին գլորեցաւ։

Բայց միւս ձիաւորները մօտէն կը հետապնդէին զայն և առանց տասնապետով զբաղելու, վայրենի պոռչտուքներով գրգռուած՝ կենդանիները յառաջ կը մղէին։

Միշէլ Ստրոկոֆ, կրցաւ կէս ժամու չափ ինքզինքը հեռու պահել անոնց հրացաններու հասողութենէն, բայց կը զգար թէ ձին կը յոգնէր և ամէն վայրկեան կը վախնար թէ խեղճ կենդանին ուժաթափ իյնար, այլ ևս չի կանգնելու համար։

Երկու վերստ հեռուն, աղօտ գիծ մը կը տարածուէր, որուն եզերքը ցանցառ ծառեր կային։ Ասիկա՝ Օպի գետն էր։ Բազմաթիւ հրացանի հարուածներ ուղղուեցան Միշէլ Ստրոկոֆի վրայ, առանց անոր դպչելու։ Ինքն ալ, շատ անգամներ, իր ատրճանակով կրակեց ձիաւորներէն անոնց, որոնք շատ կը մօտենային իրեն և ամէն անգամուն ալ, կատաղի աղաղակներու մէջ Ուզպէք մը գետին կը գլորէր։

Բայց այս արշաւը ի նպաստ Միշէլ Ստրոկոֆի չէր կրնար վերջանալ, որովհետեւ իր ձին այլ ևս ուժասպառ եղած էր. և սակայն, անիկա յաջողեցաւ մինչեւ գետեզերքը հասնիլ, երբ Ուզպէք ձիաւորները իրմէ 50 քայլի չափ միայն հեռու էին։

Օպիի վրայ փոխադրութեան ո՛ և է միջոց չկար։

— Քաջութի՛ւն, անվեհե՛ր ձիս... գոչեց յանդուգն երիտասարդը, յառա՛ջ... վերջին ճիգ մը ևս... և գետը նետուեցաւ։ Անկարելի էր ուժգին հոսանքին դէմ դնել։ Միշէլ Ստրոկոֆի ձիուն ոտքը գետին չէր հասներ, ուրեմն լողալով էր որ այս հեղեղանման ջուրերը անցնելու ստիպուած էր կորովի ձին։ Անոնց յաղթելը հրաշք մը պիտի ըլլար։

Թաթարները գետեզերքը կանգ առին և կը վարանէին

ջուրը նետուելու, բայց այդ պահուն յիսնապետը իր հրացանը առնելով ուշադրութեամբ նշան առաւ փախստականին որ հոսանքին մէջտեղն էր։ Հարուածէն՝ խեղճ կենդանին զարնուեցաւ, և Միշէլ Ստրոկոֆ անմիջապէս թօ-

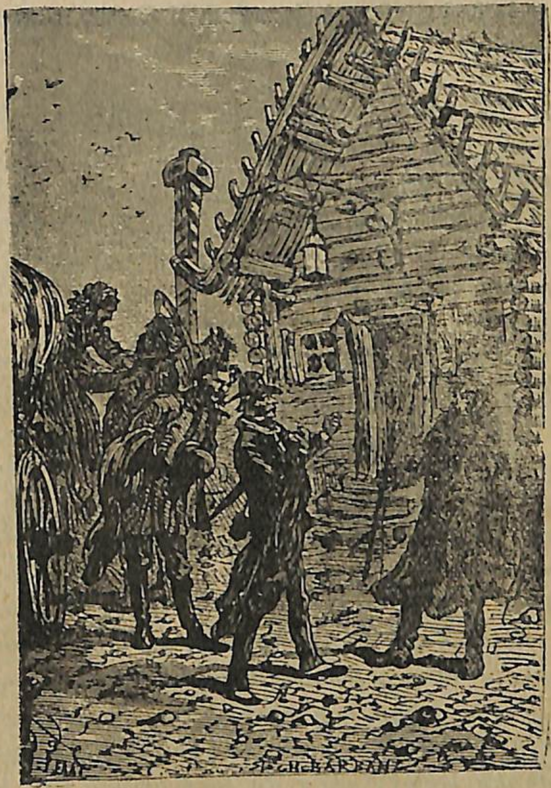

Եթէ կառավարը խոհեմութեամբ ես բռնուած չըլլար... [Տե՛ս էջ 106]

ղուց ասպանդակները այն պահուն, երբ խեղճ կենդանին կը կորսուէր գետին ջուրերուն տակ։ Ապա խորասուզուեցաւ ջուրին տակ, ճիշդ այն պահուն, երբ գնդակներու տարափ մը կը տեղար իր վրայ։ Անիկա յաջողեցաւ գետին աջ եզերքը հասնիլ և աներեւութացաւ Օպին եզերող եղէգներուն մէջ։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

ԵՐԳԵՐ ԵՒ ՀԱՄԱՐՆԵՐ

Միշէլ Սթրոկոֆ, թէև ապահովութեան մէջ էր առայժմ, բայց իր վիճակը տագնապալից էր տակաւին։

Այնքան հաւատարմօրէն իրեն ծառայած քաջ կենդանիին մահէն վերջ, ինք, ի՞նչպէս պիտի կարենար շարունակել ճամբան երկրի մը մէջէն որ թալանուած և քանդուած էր էմիրին զինուորներուն կողմէ, և ասկէ զատ, իր նպատակակէտէն դեռ շա՜տ հեռու էր։

«Աստուծոյ շնորհիւ, պիտի հասնի՛մ նպատակիս...» գոչեց ան, մտքէն հեռացնելով բոլոր վհատեցուցիչ գաղափարները։ «Աստուած կը պաշտպանէ սուրբ Ռուսիան...։»

Միշէլ Սթրոկոֆ Իւզպէք ձիաւորներէն հեռու էր, որոնք համարձակած չէին գետը նետուիլ, զայն հետապնդելու համար։ Թերևս կարծեցին թէ փախստականը խեղդուած էր, որովհետև ջուրերուն մէջ աներևութանալէն յետոյ, անոր Օպիի աջ եզերքը հասնիլը չէին տեսած։

Միշէլ Սթրոկոֆ, գետեզրին հսկայ եղէգներուն մէջէն սողոսկելով, դժուարութեամբ կրցաւ հասնիլ գետափին աւելի մէկ բարձր տեղը ուր պահ մը խորհելով, որոշեց որչափ կարելի էր Թաթարներէն գրաւուած Թոմսքէն խուսափիլ ամենէն առաջ, գիւղ մը կամ կայան մը հասնելով՝ ձի մը ճարել, և ապա կողմնակի ճամբաներով՝ մինչև Քրասնոեարսք երթալ, անկէց ձեռք առնելու համար Իրքուցքի ճամբան։

Դպի գետին հոսանքին ուղղութեամբ՝ երկու վերստ առաջ, փոքրիկ գիւղ մը կը բարձրանար բլրակի մը վրայ։ Կանանչ և ոսկեգոյն ներկուած, բիւզանդական գմբէթներով մէկ քանի եկեղեցիներ կ'ուրուագծուէին հորիզոնին վրայ։

Այդ գիւղը Քոլիվանի կայանն էր, ուր ամառը անցընել կու գային Քամսքի և ուրիշ մօտակայ քաղաքներու պետական պաշտօնեաները, Պառապայի վատառողջ կլիմայէն փախչելով։ Ըստ Ցարին սուրհանդակին քաղած լուրերուն, Քոլիվան տակաւին պէտք չէր որ գրաւուած ըլլար։ Թաթար խումբերը երկու թևի բաժնուած, ձախէն Օմսքի և աջէն Թոմսքի վրայ յառաջացած էին երկրորդական քաղաքները զանց առնելով։

Միշէլ Սթրոկոֆ մտադրեց Քոլիվան հասնիլ Իւզպէք ձիաւորներէն առաջ, որոնք Օպիի ձախ եզերքէն ի վեր կը յառաջանային։ Հոն, հագուստ և ձի մը պիտի ճարէր, եթէ նոյն իսկ պէտք ըլլար տասնապատիկ աւելի վճարել, և Իրքուցքի ճամբան ձեռք պիտի առնէր հարաւի տափաստաններէն անցնելով։

Առաւօտեան ժամը երեքն էր։ Քոլիվանի շրջականները կարծես բացարձակապէս լքուած էին։ Ակներև էր թէ, գիւղացիները անկարող արշաւողներուն դիմադրելու՝ մեկնած էին դէպի հիւսիս, Ենիսէյսքի գաւառները։

Արդ, Միշէլ Սթրոկոֆ արագաքայլ կը յառաջանար դէպի Քոլիվան, երբ հեռաւոր որոտումներ լսեց, որոնք օդը կը թնդացնէին։

«Թնդանօ՛թ, հրացանաձգութի՛ւն... ըսաւ ան իւրովի, արդեօք ռուսական փոքր գունդը թաթարական բանակի՞ն հետ կը կռուի...։ Ա՛հ, տա՛ր Աստուած որ անոնցմէ առաջ Քոլիվան հասնիմ...։»

Միշէլ Սթրոկոֆ չէր սխալեր։ Պայթիւնները հետզհետէ սաստկացան և Քոլիվանի հորիզոնին վրայ ամպեր դիզուեցան, որոնք ռմբակոծութեան արդիւնք էին։

Իւզպէք ձիաւորները կանգ առած էին Օպիի աջ եզերքին վրայ, պատերազմի ելքին սպասելով։ Այնպէս որ, երիտասարդը այս կողմէն, վախնալիք բան մը չունենալով աճապարեց շուտով քաղաք հասնիլ։ Այսու հանդերձ, որոտումները զգալապէս կը կրկնապատկուէին և կը մօտենային։

Այլևս որոշապէս կը լսուէին թնդանօթներու հար-

ուածները, միեւնոյն ժամանակ, ծուխը հովէն քշուելով կը բարձրանար օդին մէջ, և նոյն իսկ յայտնի եղաւ թէ կռուողները արագօրէն հարաւ կը յառաջանային։

Ռուսերը արդեօք կը պաշտպանէի՞ն թէ կը փորձէին զայն վերագրաւել Թաթարներու ձեռքէն։ Այս անստուգութիւնը չփոթեցուց Միշէլ Ստրոկոֆը։

Քոլիվանէն կէս վերստ մը հեռու էր միայն երբ երկար բոց մը տարածուեցաւ քաղաքին տուներուն մէջ և զանգակատունը գետին գլորեցաւ փոշիի և բոցերու հեղեղի մը մէջէն։

Միշէլ Ստրոկոֆ հասկցաւ թէ Ռուսերը և Թաթարները կը կռուէին փողոցներուն մէջ։ Խոհեմութի՞ւն էր այս տեսակ պահու ապաստանիլ հոն, և միթէ ձերբակալուելու վտանգին չէ՞ր ենթարկեր ինքզինքը. պիտի յաջողէ՞ր փախչիլ Քոլիվանէն ինչպէս փախաւ Օմսքէն։

Այս բոլոր պատահականութիւնը մտքին առջև գալով, պահ մը վարանեցաւ. աւելի լաւ չէ՞ր ուղղուիլ դէպի հարաւ, նոյն իսկ հետի, և ի գին ամէն բանի ձի մը ճարել։ Միակ գործնական միջոցը այս էր։ Եւ իսկոյն Միշէլ Ստրոկոֆ, Օպիի եզերքները թողլով, Քոլիվանի աջ կողմէն յառաջանալ սկսաւ, մինչ քաղաքին մէկ մասը ամբողջ բոցերու մէջ էր։

Միշէլ Ստրոկոֆ տափաստանին մէջ կը վազէր, թաքստոց մը փնտռելու համար, երբ Թաթարներու ձիաւոր ջոկատ մը երեւաց, որոնք արագօրէն քաղաք կ'երթային. իրեն դժուար պիտի ըլլար խոյս տալ անոնցմէ։ Այդ պահուն խիտ ծառերու ետեւ տուն մը նշմարեց ուր հասնիլ կարելի էր դեռ առանց նշմարուելու։ Առաւելն կէս վերստ հեռու էր իրմէն այս տունը, ուր շտապելով տեսաւ թէ հեռագրատուն մըն էր ան, ուրկէ երկու թելեր՝ մին արեւելք և միւսը՝ դէպի արեւմուտք, իսկ երրորդ մը՝ դէպի Քոլիվան կ'երկարէր։

Ներկայ պարագաներուն մէջ հաւանական էր որ այս կայանն ալ լքուած ըլլար, բայց, ինչ վիճակի մէջ ալ գտնուէր ան, երիտասարդ սուրհանդակը ստիպուած էր հոն ապաստանիլ։

Միշէլ Ստրոկոֆ ուժգնօրէն դուռը հրելով ներս մտաւ։

Մէկ հոգի մը միայն հոն կը գտնուէր։ Հանդարտ, պաղարիւն և դուրսը անցած դարձածին անտարբեր պաշտօնեայ մըն էր ան, որ հաւատարմաբար դեռ կը շարունակէր իր պաշտօնը։

Միշէլ Ստրոկոֆ անոր մօտ վազեց և յոգնաբեկ ձայնով մը հարցուց անոր.

— Ի՞նչ գիտէք, պարո՛ն։

— Ոչի՛նչ, պատասխանեց պաշտօնեան ժպտելով։

— Ռուսերը և Թաթարներն ե՞ն որ կը կռուին։

— Այդպէս կ'ըսեն։

— Բայց յաղթողները որո՞նք են։

— Չեմ գիտեր։

Այս վտանգաւոր պարագաներուն մէջ այսքան պաղարիւնութիւն և անտարբերութիւն անհաւատալի էր։

— Եւ թելը կտրուած չէ՞, հարցուց Միշէլ Ստրոկոֆ։

— Քոլիվանի և Քրասնօեարսքի միջեւ խզուած է թելը, բայց կը գործէ տակաւին Քոլիվանի և ռուսական սահմանագլխին միջեւ։

— Միայն կառավարութեա՞ն համար։

— Կառավարութեան համար եթէ պէտք ըլլայ, իսկ ժողովուրդին համար, երբ ան վճարէ։ Բառը տասը կոպէկ է։ Ե՞րբ կ'ուզէք հեռագրել, պարո՛ն։

Հազիւ թէ Միշէլ Ստրոկոֆ կը պատրաստուէր ըսել թէ զրկելիք հեռագիր չունի և թէ միայն քիչ մը հաց և ջուր կը խնդրէ, երբ յանկարծ կայանին դուռը ուժգնօրէն բացուեցաւ։

Միշէլ Ստրոկոֆ կարծելով թէ Թաթարները կը յարձակին, կը պատրաստուէր պատուհանէն ցատկել, երբ տեսաւ որ միայն երկու հոգի ներս կը մտնէին։

Անոնցմէ մին, մատիտով գրուած հեռագիր մը ունէր ձեռքին մէջ, և միւսէն առաջ անցնելով, պաղարիւն պաշտօնեային «կիշէ»ին քով վազեց։

Միշէլ Ստրոկոֆ, յանձին այս երկու մարդոց ճանչցաւ

երկու անձեր՝ որոնց հանդիպիլ ընաւ մտքէն չէր անցներ։

Ասոնք Հարրի Պլուն եւ Ալսիտ Ժօլիվէ թղթակիցներն էին, եւ հիմա որ պատերազմի դաշտին մէջ կը գտնուէին իրարու հակառակորդներ եղած էին։ Անոնք Միշէլ Սթրոկոֆի մեկնումէն քանի մը ժամ վերջ, մեկնած էին Իշիմէն եւ եթէ միեւնոյն ճամբուն հետեւելով հանդերձ, անկէ առաջ Թոլիվան հասած էին, պատճառը այն էր որ Միշէլ Սրթօկօֆ երեք օրեր կորսնցուցած էր Իրտիշի եզերքներուն վրայ։

Թոլիվանի կռիւին ներկայ ըլլալէ վերջ լրատուութեան մէջ զիրար կանխելու համար հեռագրատուն վազած էին։ Միշէլ Սթրոկոֆ մութին մէջ մէկ կողմ քաշուած ըլլալով, պիտի կրնար ամէն ինչ տեսնել եւ լսել, եւ ըստ այնմ որոշել թէ պէ՞տք էր Թոլիվան երթալ թէ ոչ։

Հարրի Պլուն, իր պաշտօնակիցէն աւելի փութկոտ, կիշէին առջեւ անցած էր, մինչ Ալսիտ Ժօլիվէ հակառակ իր հանդարտ բնաւորութեան անհամբերութիւնէն ոտքերը գետին կը զարնէր։

— Բառը տասը կոպէկ է, ըսաւ պաշտօնեան, հեռագիրը առնելով։ Հարրի Պլուն սեղանին վրայ թափեց դէզ մը րուբլիներ իր պաշտօնակիցը ապշութեան մատնելով։

— Աղէ՛կ, ըսաւ պաշտօնեան, եւ ամենայն պաղարիւնութեամբ սկսաւ հեռագրել հետեւեալը։

«Տէյլի Թէլէկրաֆ», Լոնտոն։

«Թոլիվան Օմսքի նահանգ, Սիպերիա, 6 Օգոստոս։

Կռիւ ռուս եւ թաթար խումբերու...»

Այս խօսքերը բարձրաձայն կարդացուած ըլլալով, Միշէլ Սթրոկոֆ կ'իմանար զանոնք։

«Ռուս զունդերը մեծ վնասով ետ մղուած, Թաթարները այսօր իսկ Թոլիվան մտան։»

Այս բառերով կ'աւարտէր հեռագիրը։

— Կարգը իմս է հիմա, գոչեց Ալսիտ Ժօլիվէ, որ կ'ուզէր Մօնմարթրի հօրեղբօրաղջկան հեռագրել։

Բայց անգլիացի թղթակիցը, որ երբեք չէր ուզեր թողուլ կիշէն, նոր հասած լուրերը ժամը ժամին հեռագրելու համար, իր տեղը չտուաւ պաշտօնակցին։

— Բայց դուք լմնցուցի՛ք... գոչեց Ալսիտ Ժօլիվէ։

— Չլմնցուցի դեռ... պատասխանեց պարզապէս Հարրի Պլուն։

Եւ կարգ մը բառեր գրելով, պաշտօնեային տուաւ, որ իր հանդարտ ձայնով կարդաց.

«Սկիզբէն Աստուած ստեղծեց երկինքը եւ երկիրը...»

Ասոնք Ս. Գիրքէն համարներ էին, զորս Հարրի Պլուն կը հեռագրէր ժամանակ շահելու եւ իր տեղը հակառակորդին չտալու համար։ Թերեւս, այս խօսքերը քանի մը հազար րուբլի արժէին իր թերթին, բայց առաջին լուր առնողը իր թերթը պիտի ըլլար, մինչ Ֆրանսա պիտի սպասէ՛ր։

Կարելի էր երեւակայել Ալսիտ Ժօլիվէի կատաղութիւնը. անիկա փորձեց ստիպել պաշտօնեան որ իր հեռագրին նախապատուութիւն տայ։

— Պարոնին իրաւունքն է, պատասխանեց պաշտօնեան հանդարտօրէն, Հարրի Պլունը ցոյց տալով։

Եւ շարունակեց հաւատարմօրէն «Տէյլի Թէլէկրաֆ»ի հեռագրել Ս. Գրքին առաջին համարը, մինչ Հարրի Պլուն անխռով պատուհանին առջեւը գնաց եւ ձեռադիտակը աչքին, ուշադրութեամբ դիտեց ինչ որ կ'անցնէր կը դառնար Թոլիվանի շրջակայքը. իր հեռագիրը ամբողջացնելու համար։

Քանի մը վայրկեան վերջ իր տեղը վերադառնալով, հեռագրին վրայ հետեւեալը աւելցուց.

«Երկու եկեղեցիներ բոցերու մէջ։ Հրդեհը դէպի աջ կը յառաջանայ։ ...Երկիրը անկերպարան եւ պարապ էր. եւ անդունդին վրայ խաւար կար...»

Ալսիտ Ժօլիվէ պարզապէս ուզեց խեղդել «Տէյլի Թէլէկրաֆ»ի յարգելի թղթակիցը։

Անգամ մըն ալ դիմեց պաշտօնեային որ միշտ հանդարտ, պարզապէս պատասխանեց.

— Իր իրաւունքն է, պարո՛ն, իր իրաւունքն է. բառը տասը կոպէկ...»

Եւ Հարրի Պլունի տուած հետեւեալ լուրը հեռագրեց.

«Ռուսեր խոյս կուտան քաղաքէն։ ...Եւ Աստուած ըսաւ, Լո՛յս ըլլայ եւ լոյս եղաւ...»

Ալսիտ Ժօլիվէ կը կարդէր բառին բովանդակ առումով։ Հարրի Պլուն պատուհանին առջեւ եկած էր, բայց այս անգամ, աչքերուն առջեւ պարզուող չահեկան տեսարանէն տարուած, քիչ մը աւելի երկարօրէն դիտեց շուրջը։ Այնպէս որ, երբ պաշտօնեան աւարտեց Ս. Գրքին երրորդ համարը, ֆրանսացի թղթակիցը, առանց ձայն հանելու անոր տեղը գրաւեց կիշէին առջեւ, և պաշտօնակիցին նման, բուպլիներու մեծկակ դէզ մը սեղանին վրայ դնելէ վերջ, իր հեռագիրը տուաւ պաշտօնեային, որ բարձրաձայն կարդաց.

«Մասքէն Ժօլիվէ,

10 Ֆօպուրկ-Մօնմարդր (Փարիզ)

Բօլիվան Օմսքի նահանգ, Սիպերիա, 6 Օգոստոս

Ռուսերը յաղթուած. բնակչութիւնը խոյս կուտայ խաղաղին: Կասաղի հետապնդուած թաթար զինուորներու կողմէ...:»

Երբ Հարրի Պլուն վերադարձաւ, լսեց որ Ալսիտ Ժօլիվէ կ'ամբողջացնէր հեռագիրը ծաղրական չեշտով մը երգելով հետեւեալը.

Պզտիկ մարդ մը կար
Մոխրագոյն հագած,
Փարիզի մէջ...

Ալսիտ Ժօլիվէ չուզելով նուիրական խօսքերը սովորական բառերու խառնել—ինչպէս ըրած էր իր պաշտօնակիցը—յարմար դատեց Ս. Գրքին համարներուն տեղ Պէռանժէի զուարթ մէկ երգը հեռագրել։

— Ա՛հ, բացագանչեց Հարրի Պլուն։

— Ասա՛նկ... պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ։

Բայց միւս կողմէ գնդակները երթալով կը վատթարանային Բօլիվանի շուրջ. կռիւը կը մօտենար, և ումբերը ծայրայեղ ուժգնութեամբ կը պայթէին։

Այդ պահուն հեռագրատունը ուժգնօրէն ցնցուեցաւ. ռումբ մը պատը կը ծակէր և փոշիի ամպ մը կը լեցնէր սրահը։ Այս միջոցին, Ալսիտ Ժօլիվէ, հետեւեալ խօսքերը կ'աւելցնէր.

Խմօրի մը նման բշեղ
Որ, առանց դրամ տալու...

Ու կենալով հրազունտին վրայ խուժելը, պայթելէն առաջ զայն երկու ձեռքերով բռնելով՝ պատուհանէն դուրս նետել և կիշէն վերադառնալը մէկ եղաւ։

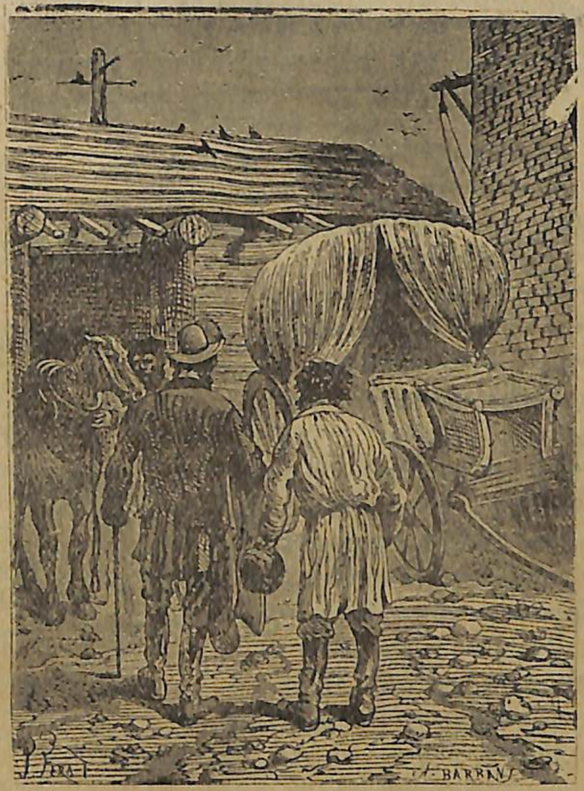

Երկու թղթակիցները դիւրութեամբ գտան բարանքաս մը [Տե՛ս էջ 108]

Հինգ երկվայրկեան վերջ, ռումբը դուրսը կը պայթէր։

Բայց ամենայն պաղարիւնութեամբ՝ Ալսիտ Ժօլիվէ շարունակեց գրել հետեւեալը.

«Վեցնոց ռումբ մը հեռագրատան պատը փլցուց. նոյն մեծութեամբ ուրիշ ռումբերու կը սպասենք:»

Միշէլ Սթրօկօֆ կասկած չունէր թէ Ռուսերը Բօլի-

վանի մէջ պարտուած էին։ Ուրեմն մէկ ճամբայ կը մնար միայն, նետուիլ հարաւային տափաստաններուն մէջ։

Եւ ահա, այդ միջոցին, կատաղի հրացանաձգութիւն մը սկսաւ հեռագրատան մօտ և գնդակներու տարափ մը պատուհաններուն ապակիները կոտրեց։

Հարրի Պլուն ուժէն զարնուած գետին ինկաւ։

Ալսիտ Ժօլիվէ կը պատրաստուէր հետեւեալը հեռագրել.

«Տեղի Թելեգրաֆի թղթակից Հարրի Պլուն ռումբի մը պայթումէն վիրաւորուած՝ քովս ինկաւ...:»

Երբ՝ պաղարիւն պաշտօնեան իր անայլայլ հանդարտութեամբ ըսաւ իրեն.

— Պարոն, թելը խզուած է։

Ու այս ըսելով, կիշէն թողուց, հանդարտօրէն գլխարկը առաւ և թեւովը զայն մաքրելէ վերջ մինչ ժըղտուն՝ դուրս ելաւ դռնէ մը զոր Միշէլ Սթրոկոֆ չէր նշմարած։

Այն ատեն կայանը գրաւուեցաւ Թաթարներէն, և ո՛չ Միշէլ Սթրոկոֆ և ոչ ալ թղթակիցները կրցին փախչիլ։

Ալսիտ Ժօլիվէ, հեռագիրը ձեռքը բռնած, վազեց Հարրի Պլունին քով, որ գետինը պառկած էր և քաջութեամբ ուսերուն վրայ առաւ զայն միասին փախչելու մտադրութեամբ...: Բայց ու՜շ, շա՜տ ուշ էր...:

Երկուքն ալ գերի էին և անոնց հետ միասին Միշէլ Սթրոկոֆ ևս, որ պատուհանէն խոյս տուած միջոցին Թաթարներուն ձեռքը ինկաւ։

ՎԵՐՋ ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍԻՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԹԱԹԱՐ ԲԱՆԱԿԱՏԵՂ ՄԸ

Քօլիվանէն օրուան մը ճամբայ հեռու և Տիաշինօ գիւղէն քանի մը վերստ առաջ, կը տարածուի ընդարձակ դաշտ մը, ուր կան քանի մը ծառեր։ Այս դաշտը սիպերիացի խաշնարածներու ամրան արօտավայրն է թէև, բայց ներկայիս այս թափառաշրջիկներէն հատ մը իսկ կարելի չէր գտնել, որովհետև Ֆէօֆար խան, Պուխարայի այդ արիւնկզակ էմիրը, այդ դաշտը իրեն բանակատեղ ըրած էր։

Այստեղ է որ բերուեցան յաջորդ օրը, օգոստոս 7ին, Քօլիվանի կռիւին գերի ինկածները։ Ռուսական այն փոքրիկ խումբին երկու հազար զինուորէն միայն քանի մը հարիւր մնացած էին։

Դէպքերը աննպաստ կերպով կը յառաջանային, և Արքայական Կառավարութեան գիրքը վտանգուած կը թուէր Ուրալի սահմաններէն անդին, գէթ առժամաբար, որովհետև Ռուսերը, ուշ կամ կանուխ, պիտի վտարէին այս հրոսախումբերը։ Ապստամբութիւնը Սիպերիոյ կեդրոնը հասած էր և երթալով կը տարածուէր։ Եւրոպայի հետ Իրքուցքի բոլոր յարաբերութիւնները խզուած էին, եթէ օգնական ուժերը ժամանակին չհասնէին, ասիական Ռուսիոյ այս մայրաքաղաքը Թաթարներուն ձեռքը պիտի իյնար և Զարին եղբայր Մեծ-Դուքսը, Իվան Օկարէֆի վրիժառութեանը պիտի յանձնուէր։

Միշէլ Սթրոկոֆ մաս կը կազմէր այն գերիներուն,

զօրս Թաթարները անասուններու պէս կը քշէին։ Ան վիրաւորուած չէր և արքայական նամակը միշտ իր քովն էր։

Յուսահատած չէր բնաւ. արդէն անիկա անոնցմէ էր, որոնք մեռած առեններն միայն ձեռնթափ կ՚ըլլան։ Թօմսք գերի երթալով անիկա աւելի մօտեցած կ՚ըլլար Իրքուցքի։

— Պիտի հասնիմ անպատճառ, կ՚ըսէր իւրովի։

Եւ Գօլիվանի դէպքէն ասդին մէկ բան միայն իր միտքը կ՚զբաղեցնէր, վերստին ձեռք ձգել ազատութիւնը. բայց ինչպէ՞ս պիտի փախչէր էմիրին զինուորներէն։

Ֆէօֆարի բանակատեղը, ակնախտիղ տեսարան մը կը պարզէր։ Մորթէ, թաղիքէ կամ մետաքսեայ կերպասէ շինուած բազմաթիւ վրաններ, արեւու ճառագայթներէն կը փողփղէին։ Անոնց կոնաձեւ կատարները զարդարող մետաքսեայ ծոպերը կը տարածուէին խայտաբղէտ դրօշակներու միջեւ։ Այս վրաններուն ամենաշքեղները կը պատկանէին Սէյիտներուն և Խօճաներուն, որոնք խանութեան բարձրաստիճան անձնաւորութիւններն էին։ Անոնց վրանները կորոշուէին ձիու պոչով զարդարուած մասնաւոր դրօշակով մը, որուն կայմը գեղեցկօրէն իրարու ագուցուած ճերմակ և կարմիր գաւազաններու մէջէն դուրս կը ցցուէր։ Իսկ դաշտին մէջ կը տարածուէին ուրիշ անհամար վրաններ։

Բանակատեղին կը պարունակէր առնուազն հարիւր յիսուն հազար զինուոր, հետեւակ թէ ձիաւոր։ Անոնց մէջ կ՚երեւէին Իւզպէկներ, Քըրկըզներ, Մօնկօլներ, Աֆղաններ, Արաբներ եւն. բոլորն ալ հաւաքուած էմիրին դրօշակին տակ. դրօշակ հրձիգներու և թալանողներու։

Այս զինուորներուն հետ կային նաև գերի-զինուորներ, ընդհանրապէս Պարսիկներէ բաղկացած, և որոնք նուազ գնահատուած չէին։

Ասոնց վրայ աւելցուցէ՛ք իբր սպասաւոր ծառայող Հրեաներ և «Գալէտերներ» (մուրացիկ(կրօնաւորներ)և այն ատեն կարելի է մօտաւորապէս երեւակայել զանազան ցեղերու այս հսկայ խառնուրդը, որ Թաթարական բանակ կը կոչուէր։

Ասոնց յիսուն հազարը հեծեալ էին, և անոնց ձիերու

տեսակներն ալ բանակը կազմող ցեղերուն չափ բազմաթիւ էր։ Անոնց մէջ կ՚երեւէին Խօքանտի, Իւզպէկի, Քըրկըզի և ուրիշ ցեղի ձիեր, տասնական հատ կապուած՝ զուգահեռաբար երկարած երկու պարաններու։

Բեռնակիր կենդանիներու թիւը հազարներու կը հասնէր, և ասոնք կը բաղկանային ուղտերէ և աւանակներէ։

Մարդու և կենդանիներու այս ամբողջութեան, վրաններու այս խառնուրդին վրայ, չոճիներ և մայրիներ կը ձգէին զով շուք մը, ասդ անդ երբեմն ճղքած արեւու ճառագայթներով։ Ոչ՛ինչ աւելի գեղատեսիլ այս տեսարանէն որուն համար ամենալաւ նկարչի մը ներկերու բոլոր տեսակները չպիտի բաւէին։

Երբ Գօլիվանի մէջ ձեռք ձգուած գերիները Ֆէօֆարի և Խանութեան բարձր աստիճանաւորներու վրաններուն առջեւ հասան, թմբուկները զինուորական պատիւներ ընծայեցին, փողերը հնչեցին։ Այս խլացուցիչ աղմուկներուն խառնուեցան սուր հրացանաձգութիւնք և էմիրին հրետանին կազմող չորս և վեց փթաչափնոց թնդանօթներու ամենասոսկալի որոտումը։

Ֆէօֆարի հոն բնակութիւնը զուտ զինուորական ըլլալով, գաշնակիցներուն եւ իր արքունիքն ու հարէմը Թօմսք կը գտնուէին որ հիմա Թաթարներուն ձեռքը անցած էր։

Բանակումէն վերջ, էմիրը Թօմսք պիտի բնակէր, մինչեւ որ արեւելեան Սիպերիոյ մայրաքաղաքը գրաւէին։

Ֆէօֆարի վրանը կ՚իշխէր շրջակայ բոլոր վրաններուն։ Շինուած փայլուն մետաքսէ, ոսկեզօծ կապերով բռնուած, եզերուած խիտ ծոպերով որոնք հովէն կը ծածանէին հովահարներու նման, ան կը գտնուէր ընդարձակ գետինի մը վրայ, որուն առջեւ գեղատեսիլ ցարասիներու, հսկայ չոճիներ վարագոյր մը կը ձեւացնէին։ Այս վրանին առջեւ, թանկագին քարերով զարդարուած լաքէ սեղանի մը վրայ կը բացուէր ոսկէթերթերով նրբաքանդակ և նուիրական Քուրանը։ Վերը կը ծածանէր էմիրին զինանշաններով զարդարուած թաթարական դրօշակը։

Բանաարկեալներուն եկած ժամանակ, էմիրը թէև իր

վրանին մէջն էր, բայց չերեւցաւ։ Եւ անտարակոյս, ասիկա բարեբախտութիւն մըն էր, որովհետեւ իր մէկ շարժումը կամ խօսքը արիւնահեղ գլխատումներու պատճառը միայն կրնար ըլլալ։ Բայց ան բաւականացաւ այս մեկուսացումով որ արեւելքի թագաւորներու վեհափառութեան մաս կը կազմէ։

Գալով բանտարկեալներուն, չէնքի մը մէջ պիտի արգելափակուէին, ուր գրեթէ անսուաղ և կլիմայական ամէն խստութեանց ենթակայ, պիտի սպասէին Ճէօֆարի քմահաճոյքին։

Ասոնց մէջ ամենէն խելօքը, եթէ ոչ ամենէն համբերատարը, անտարակոյս Միշէլ Սթրոկօֆն էր, որ ամենէն շատ կը մտահոգուէր Իվան Օկարէֆի ներկայութենէն։

Ան կը գուշակէր նաեւ թէ Իվան Օկարէֆի և Ճէօֆարի զինուորներուն միացումովը, թաթարական բանակը պիտի ամբողջանար, և թէ անգամ մը որ անոնք միանային, հաւաքաբար պիտի քալէին արեւելեան Սիպերիոյ մայրաքաղաքին վրայ։

Այս բանէն շատ վախնալով, ամէն վայրկեան անձկութեամբ մտիկ կ'ընէր թէ արդեօք նուագախումբը Իվան Օկարէֆի և իր խումբերուն գալո՞ւստը կը ծանուցանէր։

Այս մտահոգութիւններուն կ'աւելնար նաեւ, մօրը և Նատիայի յիշատակները։ Առաջինը Օմսքի մէջ բանտարկուած, իսկ երկրորդը՝ Իրգիշի մէջ գերի բռնուած անտարակոյս, և ինք, ոչի՛նչ կրնար ընել անոնց համար։ Արդեօք վերստին պիտի տեսնէ՞ր զանոնք։ Այս հարցումին, որուն պատասխանելու քաջութիւնը չէր ունենար, սիրտը սոսկալի կերպով կը կծկուէր։

Միշէլ Սթրոկօֆի և շատ մը ուրիշ բանտարկեալներու հետ Հարրի Պլուն և Ալսիտ Ժօլիվէ ևս բերուած էին թաթարական բանակատեղին։ Անոնց նախկին ճամբու ընկերը, որ իրենց հետ գերի ինկած էր հեռագրատան մէջ, գիտէր թէ անոնք ալ պահակներու հսկողութեան տակ գտնուող այս չէնքին մէջ բանտարկուած էին, բայց չէր ուզած մօտենա՛լ անոնց, որովհետեւ, ի հարկին միայնակ գործելու համար առանձինն ըլլալ կ'ուզէր և երբեք հոգ չէր ըներ

թէ ինչ գաղափար կազմած էին անոնք իր մասին Իշիմի դէպքէն ի վեր։

Ալսիտ Ժօլիվէ պաշտօնակցին վիրաւորուելէն ի վեր չէր դադրած զայն խնամելէ։ Կօլիվանէն մինչեւ բանակատեղին, Հարրի Պլուն իր հակառակորդին թեւին կռթնելով էր որ կրցած էր բանտարկեալներու խումբին հետեւիլ։ Թէեւ փորձեց արժեցնել իր անգլիական հպատակութիւնը, բայց անոնք կարեւորութիւն չտալով, թուրի և նիզակի հարուածներով միայն կը պատասխանէին անոր։ Որով «Տէյլի Թէլէկրաֆ»ի թղթակիցն ալ ամէնուն ճակատագրին ենթարկուեցաւ, ապագային վերապահելով կրած խոշտանգումներուն համար բողոքել և գոհացում ստանալ։ Բայց վէրքին պատճառաւ ճամբորդութիւնը տաժանելի եղաւ և առանց Ալսիտ Ժօլիվէի օգնութեան, թերեւս մինչեւ բանակատեղի չի հասնէր։ Այս վերջինը զգուշութեամբ Հարրի Պլունի բաճկոնը հանելով տեսաւ որ ուսը ռումբի կտորով մը թեթեւ մը վիրաւորուած է։

— Թեթեւ սկրթուք մը, բան մը չէ... քանի մը օրուան դարմանումով, սիրելի պաշտօնակից, բան չի մնար։

— Բայց այս դարմանումնե՞րը... հարցուց Հարրի Պլուն։

— Ես, անձամբ պիտի ընեմ...։

— Ուրեմն բժշկութենէ կը հասկնա՞ք։

— Ամէն ֆրանսացի քիչ թէ շատ բժշկութենէ կը հասկնայ...։

Եւ այս հաստատական պատասխանին վրայ վէրքը լուալով թաշկինակովը կապեց զայն։

— Ջուրով կը դարմանեմ ձեզ, ըսաւ, այս հեղուկը՝ վէրքերու դարմանումին համար ցարդ ճանչցուած լաւագոյն մեղմացուցիչն է... Բժիշկները վեց հազար տարի աշխատեցան զայն գտնելու համար... Այո՛, վեց հազար տարի...

— Շնորհակալ եմ, պարոն Ժօլիվէ, պատասխանեց Հարրի Պլուն, երկննալով չոր տերեւներու վրայ զորս ընկերը հաւաքած էր իրեն համար։

— Շնորհակալ ըլլալու բան մը չկայ, դուք ալ եթէ իմ տեղս ըլլայիք, այնպէս պիտի ընէիք։

Բայց Հարրի Պլուն լռելու բնաւ փափաք չունէր։ Եթէ իբր վիրաւոր, անիկա պարտաւոր էր հանգարտութեան մասին խորհիլ, իբրեւ «Տէյլի Թէլէկրաֆ»ի թղթակիցը կարեւորութիւն չէր տար անոր։

— Պարոն Ժօլիվէ, կը կարծէ՞ք որ մեր վերջին հեռագիրները ռուսական սահմանը անցած ըլլան։

— Ինչո՞ւ չէ, պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ, այս ժամուս, երանելի հօրեղբօրաղջիկս արդէն Քօլիվանի խնդրին ծանօթ է։

— Ձեր հօրեղբօրաղջիկը քանի՞ օրինակ կը տպէ իրեն ուղղուած այս հեռագիրներէն, հարցուց Հարրի Պլուն, որ առաջին անգամ ըլլալով այս հարցումը բրաւ պաշտօնակիցին։

— Հօրեղբօրաղջիկս շատ գաղտնապահ է, չուզեր որ իր վրայ խօսին և ապահովաբար պիտի նեղուէր եթէ արգելք ըլլար ձեր քունին, որուն այնչափ պէտք ունիք։

— Չեմ ուզեր քնանալ, պատասխանեց անգլիացին, արդեօք ձեր հօրեղբօրաղջիկը ի՞նչ կը խորհի ռուսական գործերուն մասին։

— Թէ անոնք լաւ վիճակ մը չունին առ այժմ. բայց հոգ չէ, ռուսական կառավարութիւնը այնչափ զօրաւոր է որ թաթարական այս արշաւին կարեւորութիւն անգամ չտար և Սիպերիան ձեռքէ պիտի չհանէ։

— Չափազանց փառասիրութիւնը ամենամեծ կայսրութիւններ կորստեան մատնած է, պատասխանեց Հարրի Պլուն։

— Քաղաքականութեան վրայ չխօսինք, գոչեց Ալսիտ Ժօլիվէ, ուսի վէրքերուն համար ատկէ վնասակար բան չկայ...

— Խօսինք ուրեմն, մեր ընելիքին վրայ, պատասխանեց Հարրի Պլուն։ Պարոն Ժօլիվէ, մինչեւ վերջ այս Թաթարներուն բանտարկեալ ըլլալու փափաք չունիմ։

— Ես ալ չունիմ...

— Առաջին առթիւ պիտի ազատե՞նք ինքզինքնիս։

— Այո՛, եթէ մեր ազատութիւնը ձեռք ձգելու ուրիշ միջոց չկայ։

— Ուրիշ միջոց մը գիտե՞ս, հարցուց Հարրի Պլուն, իր պաշտօնակիցը դիտելով։

— Անշո՛ւշտ, մենք թշնամիներ չենք, մենք չէզոք ենք, և մենք այդ պիտի պահանջենք։

— Այդ վայրենի Ֆէօֆար խանէ՞ն։

— Ո՛չ, անիկա չհասկնար այդ կարգի բաներ, պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ, բայց մենք պիտի տեսնենք իր տեղակալը, Իվան Օկարեֆը։

— Անիկա անպիտանին մէկն է....։

— Անտարակոյս, բայց այդ անպիտանը ռուս է։ Անիկա գիտէ թէ մարդկային իրաւանց հետ խաղալ չըլլար, արդէն շահ մը չունի մեզ վար դնելուն մէջ, միայն թէ այդ մարդէն բան մը խնդրել շատ հաճելի չէ ինծի։

— Բայց այդ պարոնը բանակատեղիին մէջ չէ, կամ գէթ ես զայն չտեսայ հոն, դիտել տուաւ Հարրի Պլուն։

— Պիտի գայ և պէտք չէ որ ուշանայ էմիրին միանալու։ Ներկայիս Սիպերիան երկուքի բաժնուած է, և անտարակոյս Ֆէօֆարի բանակը Իրքուցքի վրայ քալելու համար անոր կը սպասէ։

— Անգամ մը որ ազատինք, ի՞նչ պիտի ընենք։

— Պիտի շարունակենք հետեւիլ Թաթարներու շարժման, մինչեւ այն ատեն, որ մեզ կարելի ըլլայ հակառակ բանակը անցնիլ։—Լաւ, ըսաւ Ալսիտ Ժօլիվէ, կը քնանա՛յ... քանի մը ժամուան քուն և պաղ ջուրի լուացում մը, կը բաւեն անգլիացի մը ոտքի հանելու։

Այսպէս, ինչ բանէ որ ամէնէն շատ կը վախնար Միշէլ Սթրօկօֆ, անիկա երկու թղթակիցներուն մեծագոյն ցանկութեան առարկան էր։ Ալսիտ Ժօլիվէի և Հարրի Պլունի շահը բոլորովին հակառակ էր Զարին սուրհանդակին շահուն։ Այս պարագան, Միշէլ Սթրօկօֆ լաւ հասկցաւ, և ասիկա նոր պատճառ մը եւս եղաւ որ անիկա բոլորովին հեռու մնայ անոնցմէ։

Չորս օրեր անցած էին, առանց փոփոխութիւն մը տեղի ունենալու իրենց վիճակին վրայ։ Բանտարկեալները խիստ հսկողութեան տակ էին. իսկ իրենց տրուած սնունդը անբաւական էր։ Այդ օրերու ընթացքին քանի մը վիրաւորներ, կիներ և տղաք մեռան ու բանտարկեալները իրենք իսկ պարտաւորուեցան թաղել զանոնք։

Այս դրութիւնը պիտի շարունակէ՞ր այսպէս։ Արդեօք Ջէօֆար խան, իր առաջին յաջողութիւններէն գոհ, Իրքութսքի վրայ քալելէ առաջ, քիչ մը հանգի՞ստ առնել կ'ուզէր։ Կրնար ըլլալ։ Երկու թղթակիցներու այնչափ բաղձացած իսկ Միշէլ Սթրոկոֆի այնչափ վախցած դէպքը տեղի ունեցաւ Օգոստոս 12ի առաւօտուն։

Այդ օրը, փողերը հնչեցին, թմբուկները զարկին, հրացանաձգութիւն տեղի ունեցաւ։ Բօլիվանի ճամբուն վրայ հսկայ փոշիի ամպ մը կը յառաջանար։

Իվան Օկարէֆ, որուն կը հետեւէին հազարաւոր մարդիկ, կը մտնէր Թաթար բանակատեղին։

ԳԼՈՒԽ Բ.

ԳԵՐՈՂՆԵՐ ԵՒ ԳԵՐԻՆԵՐ

Ամբողջ բանակ մըն էր որ Իվան Օկարէֆ կը բերէր էմիրին։ Այս ձիաւորները և հետեւակազօրքը, Օմսքը գրաւող խումբին մաս կը կազմէին։ Իվան Օկարէֆ, չկարենալով նուաճել վերին քաղաքը, ուր ապաստանած էին կառավարիչն ու պահակազօրքը, որոշեց այլ եւս չզբաղիլ անով՝ չուտով ձեռք ձգելու համար արեւելեան Սիպերիան։

Ուստի, Օմսքի մէջ բաւական թուով պահակազօրք ձգելէ վերջ, իր հրոսակներուն հետ կուգար միանալ Ջէօֆար խանի բանակին։

Իվան Օկարէֆի զինուորները կեցան բանակատեղիին յառաջապահներուն մօտ։

Իրենց պետին ծրագիրը, անտարակոյս հոդ կանգ առնել չէր, այլ յառաջանալ և ամենակարճ միջոցի մը մէջ հասնիլ Թօմսք, կարեւոր քաղաք, որը իր բնական դիրքին պատճառաւ, սահմանուած էր ապագայ գործողութեանց կեդրոնն ըլլալու։

Իվան Օկարէֆ, իր զինուորներուն հետ միասին կը բերէր նաեւ Օմսքէն կամ Բօլիվանէն գերի բռնուած ռուս և սիպերիացի բանտարկեալներու կարաւան մը։

Այս դժբախտները միւս բանտարկեալներուն մօտ չտարուեցան և ստիպուեցան մնալ յառաջապահներուն մօտ՝ անպատսպար և գրեթէ առանց սնունդի։ Ջէօֆար խան ի՞նչ ճակատագիր կը վերապահէր արդեօք այս տարաբախտներուն։ Արդեօք Թօմսք պիտի ղրկէր զանոնք, և կամ արիւնահեղ հրամանով մը պիտի մահացնէ՞ր զանոնք։ Բռնահաճ էմիրին գաղտնիքն էր այդ։

Այս բանակին միացած էին նաև Օմսքէն և Բօլիվանէն մուրացկաններ, ասպատակներ, առեւտրականներ, գնչուներ, որոնք սովորաբար յառաջացող բանակի մը

վերջապահներու խումբը կը կազմեն։ Ասոնք բոլորն ալ կ'ապրէին անցած երկիրներնին կողոպտելով։ Ուրեմն, յառաջանալու պէտքը, աւելի արշաւողներուն սնունդ հայթայթելու համար էր։ Իշիմէն Օպի՝ հիմնովին քանդուած էր։

Թաթարները իրենց ետեւ անապատ մը կը ձգէին։ Ռուսերը մեծ դժուարութեամբ պիտի անցնէին անկէ։

Արեւմտեան նահանգներէն եկող գնչուներուն մէջ կը տեսնուէր նաև գնչուներու այն խումբը որ մինչեւ Բէրմ ընկերացած էր Միշէլ Սթրոկոֆի։

Սանկառ հոն էր։ Այս վայրագ լրտեսը՝ Իվան Օկարէֆի անձնուէրը՝ բնաւ չէր հեռանար իր տիրոջմէն։ Անոնք երկուքը միասին տեսնուած են Նիժնի-Նովկօրոտի մէջ իսկ՝ զբաղած իրենց մեքենայութիւնները սարքելու։ Ուրալը անցնելէ վերջ, քանի մը օրուան համար միայն զատուած էին իրարմէ։ Իվան Օկարէֆ արագօրէն Իշիմ հասած էր, մինչ Սանկառ և իր խումբը Օմսք կ'ուղղուէին նահանգին հիւսիսակողմը։ Հասկնալի է թէ այս կինը ինչ ծառայութիւն կը մատուցանէր Իվան Օկարէֆի։ Ան իր գնչուհիներուն հետ մտնելով ամէն տեղ, կ'իմանար և կը տեղեկացնէր ամէն ինչ իր տիրոջը։

Այսպէս, Իվան Օկարէֆ տեղեակ կ'ըլլար միշտ ինչ որ կ'անցնէր կը դառնար ըմբոստացած երկիրներուն մէջ։ Հարիւրաւոր աչքեր և ականջներ միշտ բաց էին իրեն համար։ Թողո՛ւնք որ ինքն ալ լաւապէս կը վճարէր այս լրտեսներուն՝ որոնցմէ մեծ օգուտ կը քաղէր։

Ժամանակին, Սանկառ, ծանր խնդրոյ մը համար ամբաստանուած և ռուս սպային միջոցաւ ազատուած ըլլալուն, երախտապարտ և ամբողջովին անոր նուիրուած էր։ Իվան Օկարէֆ, Սանկառի կարողութիւնները գիտնալով, իր դաւադրութեան զայն օժանդակ առած էր։ Ինչ հրաման որ տար, Սանկառ զայն կը գործադրէր։ Երախտագիտական զգացումէ մը աւելի հրամայական անծանօթ զգացումէ մը մղուած՝ գերին եղած էր դաւաճանին։ Անտուն և առանց հայրենիքի՝ կը ծառայէր Իվան Օկարէֆի, որուն մեղսակիցը և մտերիմն էր միեւնոյն ժամանակ։ Իր

ցեղին յատուկ սքանչելի նենգամտութեան՝ կը միացնէր նաեւ կատաղի կորով մը, որ ոչ ներողամտութիւն և ոչ ալ խղճմտութիւն կը ճանչնար։

Օմսք հասնելէն ի վեր բնաւ չէր հեռանար Իվան Օկարէֆի քովէն։ Այն հանդիպումը որ տեղի ունեցած էր Միշէլ և Մարֆա Սթրոկոֆի միջեւ, ծանօթ էր Սանկառի։ Զարական սուրհանդակի մասին Իվան Օկարէֆի ունեցած մտահոգութիւնները գիտէր և անոնց մասնակից կ'ըլլար։

Անիկա կարող էր կարմրամորթի բոլոր հնարամտութեամբ չարչարել տալ Մարֆա Սթրոկոֆը, մինչեւ որ զայն խօսեցնել տար։ Բայց Իվան Օկարէֆի համար պառաւ սիբերիացին խօսեցնել տալու ժամը եկած չէր դեռ։

Նուագախումբի առաջին ձայնին, թաթար թնդանօթաձիգներու պետը և էմիրին ախոռապետը, որոնց կը հետեւէր ուզպէք ձիաւորներու շքեղ խումբ մը, ընդառաջ գացած էին Իվան Օկարէֆի, որուն մեծ պատիւներ ընծայելով Ֆէօֆար խանի վրանը հրաւիրեցին։ Իվան Օկարէֆ հպարտ կերպով մը պատասխանեց անոնց յարգանքի ցոյցերուն։ Անիկա թէեւ պարզ հագուած, բայց անպատկառ համարձակութեամբ մը դեռ կը կրէր ռուս սպայի համազգեստը։

Այն պահուն, երբ Իվան Օկարէֆ բանակատեղի կը մտնէր, Սանկառ ճեղքելով ձիաւորները, մօտեցաւ անոր քով։

— Նորութիւն մը չունի՞ս հարցուց Իվան Օկարէֆ։

— Ո՛չ...

— Համբերող եղի՛ր։

— Պառաւը խօսեցնելու ժամը կը մօտենա՞յ։

— Մօտ է, Սանկա՛ռ։

— Ե՞րբ։

— Երբ Թոմսք հասնինք։

— Ե՞րբ հոն պիտի ըլլանք։

— Երեք օրէն։

Սանկառի սեւ աչքերը անօրինակ փայլ մը ունեցան։ Յետոյ հանդարտ քայլերով հեռացաւ։

Իվան Օկարէֆ ուղղուեցաւ էմիրին վրանը, ուր Ֆէօֆար խան անոր կը սպասէր, շրջապատուած արքայական կնիքը պահող պաշտօնատարէն և թաթար մեծամեծներէն։

Ֆէօֆար խան քառասուն տարեկան, բարձրահասակ, տժգոյն դէմքով և վայրագ արտայայտութեամբ մարդ մըն էր, որուն կուրծքն ի վար սեւ մօրուք մը կ'իջնէր։ Էմիրը իր ոսկի և արծաթ օղակներով բանուած ռազմական հագուստով, թանկագին քարերով պսպղուն թրակապով, ակնախտիղ գոհարներով զարդարուած կորաձեւ երախակալով, խթանաւոր կօշիկներով և ադամանդակուռ ճիղերով զարդարուն սաղաւարտով, աւելի այլանդակ քան պատկառելի կերպարանք մը ունէր։

Այն պահուն, երբ Իվան Օկարէֆ երեւցաւ, մեծ պաշտօնատարները իրենց ոսկեհուռ բազմոցներուն վրայէն չշարժեցան, բայց Ֆէօֆար կանգնելով մօտեցաւ Իվան Օկարէֆի և անոր տուաւ համբոյր մը, որուն նշանակութեանը մասին կարելի չէր սխալիլ։ Այս համբոյրով Օկարէֆը իր նախարարապետը կ'ընէր և զայն կը դասէր՝ ժամանակաւորապէս կնքապահէն վեր։

Ապա Ֆէօֆար խան Իվան Օկարէֆի ուղղուելով.

— Մի՛ սպասեր որ հարցումներ ուղղենք քեզ, Իվան, խօսէ՛, ըսաւ, հոս քեզ ուշադիր մտիկ ընելու պատրաստ ականջներ միայն կան։

— Վեհափա՛ռ, պատասխանեց Իվան Օկարէֆ, որ թաթարերէն կը խօսէր, ահա թէ ի՛նչ է ըսելիքս։ Անօգուտ խօսքերու ժամանակը չէ։ Գիտե՛ս, ինչ որ ըրի քու զօրախումբերուդ գլուխը անցած։ Իրթիշի և Իշիմի գծերը մեր ձեռքն են, այնպէս որ մեր հեծելազօրքը կրնայ իր ձիերը ջրել անոր ջուրերուն մէջ, որ այլ եւս թաթարական է։ Գըրկըզ ցեղերը, Ֆէօֆար խանի անունը լսելուն, ոտքի կանգնեցան, և Սիպերիոյ մայր ճամբան, Իշիմէն մինչեւ Թոմսք քեզ կը պատկանի։ Այնպէս որ կրնաս քու զօրախումբերդ ղրկել արեւելք, ուրկէ արեւը կը ծագի, ինչպէս նաեւ կրնաս ղրկել դէպ ի արեւմուտք՝ ուր ան մարը կը մտնէ։

— Հապա եթէ արեւուն հետ քալել ուզե՞մ։ հարցուց էմիրը, որ մտիկ կ'ընէր առանց յայտնի ընելու իր մտածումներուն մէկն իսկ։

— Արեւուն հետ քալել, պատասխանեց Իվան Օկարէֆ, դէպի Եւրոպա յառաջանալ՝ սիպերիական Թօպօլսքի նահանգներէն մինչեւ Ուրալ լեռները արագօրէն գրաւել ըսել է։

— Իսկ եթէ ընդ առաջ երթա՛մ երկնային այս կանթեղին։

— Այդ կը նշանակէ թաթար տիրապետութեան տակ առնել կեդրոնական Ասիոյ ամենահարուստ՝ երկիրները, Իրքուցքն ալ միասին։

— Հապա Բեթերսպուրկի Սուլթանին բանակնե՞րը, հարցուց Ֆէօֆար, այս տիտղոսով կոչելով Ռուսիոյ կայսրը։

— Ո՛չ արեւելքի մէջ և ոչ ալ արեւմուտք, անկէ վախնալու բան մը ունիս, պատասխանեց Իվան Օկարէֆ։ Զարին զինուորները ջախջախուեցան Քօլիվանի մէջ, և անոնք պիտի պարտուին ամէն տեղ ուր քուկիններդ պիտի կռուին արեւմտեան այս խելառ զինուորներուն դէմ։

— Քու անձնուիրութիւնդ ի՛նչ կը թելադրէ քեզ թաթար դատին համար։

— Իմ կարծիքս, պատասխանեց Իվան Օկարէֆ, արեւուն ընդ առաջ քալել է։ Գրաւել արեւելեան նահանգներու մայրաքաղաքը՝ Իրքուցքը, և անոր հետ պատանդը, որուն տիրապետութիւնը ամբողջ երկիր մը կ'արժէ։ Զարին տեղ, պէտք է որ անոր եղբայր Մեծ-Դուքսը ձեռքդ անցնի։

Այս էր այն գերագոյն նպատակը զոր կը հետապնդէր Իվան Օկարէֆ։ Զայն մտիկ ընելով, մարդ պիտի կարծէր թէ ԺԸ դարուն հարաւային Ռուսիան աւերող Ստէֆան-Ռազի յաջորդներէն մին է ան։ Գերել Մեծ-Դուքսը, անգթօրէն զարնել, ահա ինչ որ իր ատելութեան կատարեալ գոհացում պիտի տար։ Ասկէ զատ, Իրքուցքի գրաւումով ամբողջ արեւելեան Սիպերիան թաթար տիրա-

պետութեան տակ կը մնէր։

— Այդպէս պիտի ըլլայ, Իվան, պատասխանեց Ֆէօֆար։

— Ի՞նչ հրամաններ ունիս, Վեհափա՛ռ։

Երեկոյեան ժամը 1ին անոնք Թիւմէն... [Տե՛ս էջ 111]

— Այսօր իսկ մեր բանակատեղը Թոմսք փոխադրել։

Իվան Օկարեֆ, որուն կը հետեւէր կնքապահը, խոնարհելով հեռացաւ, գործադրելու համար էմիրին հրամանները։

Այն պահուն որ ան ձի պիտի հեծնէր, ժխոր մը լըսուեցաւ բանտարկեալներու յատկացուած տեղէն։ Աղաղակներ լսուեցան, որոնց երկու երեք հրացանի հարուած յաջորդեցին։

Իվան Օկարեֆ և կնքապահը քանի մը քայլ յառաջացան և գրեթէ միենոյն ատեն երեւցան երկու մարդիկ զորս զինուորները չէին կարող զսպել։

Հայազգի դերասան Շանխաթունի Իվան Օկարէֆի դերին մէջ
[Միշէլ Սթրոկոֆի սինէմայի ֆիլմէն առնուած]

Կնքապահը, առանց տեղեկութիւն առնելու, զանոնք սպաննելու հրաման տուաւ, և այս երկու բանտարկեալներուն գլուխները գետին պիտի իյնային, երբ Իվան Օկարեֆ քանի մը բառով կասեցուց այն թուրը որ անոնց գըլխուն վրայ բարձրացած էր արդէն։ Ան հասկցած էր թէ այս

բանտարկեալները օտարականներ էին և հրաման տուաւ որ զանոնք իրեն բերեն։

Անոնք Հարրի Պլուն և Ալսիտ Ժօլիվէն էին։

Անմիջապէս որ Իվան Օկարէֆ բանակատեղ հասած էր, անոնք իրեն ներկայանալ ուզած էին. զինուորները մերժած էին և այսպէս կռիւ, փախուստի փորձ, հրացանի հարուած ելն. տեղի ունեցած էր։

Իվան Օկարէֆ թէև քանի մը վայրկեան զանոնք քննեց, բայց չճանչցաւ. ընդհակառակը Հարրի Պլուն և Ալսիտ Ժօլիվէ զայն կատարելապէս ճանչցան. այս վերջինը կէս ձայնով մը ըսաւ.

— Նայէ՛, կ'երևի թէ գնդապետ Իվան Օկարէֆ և Իշիմի այն կոշտ մարդը միևնոյն անձն են։

Ապա աւելցուց.

— Մեր պարագան բացատրէ, Պլուն, զիս զոհ պիտի թողուս։ Այս ռուս գնդապետին ներկայութիւնը թաթարական բանակին մէջ, զիս կը զանեցնէ և թէև շնորհիւ անոր դեռ մեր գլուխը իր տեղն է, բայց աչքերս պժգանքով անոր պիտի դառնան և պիտի չկրնան անոր դէմքին նայիլ։

— Ո՞վ էք դուք պարոններ, հարցուց Իվան Օկարէֆ, շատ պաղ շեշտով մը, որ զուրկ էր իր սովորական կոշտութենէն։

— Ֆրանսական և անգլիական թերթերու երկու թղթակիցներ, պատասխանեց Հարրի Պլուն լակոնական կերպով։

— Ինքնութիւննիդ հաստատող թուղթեր ունիք բնանաբար։

— Ահա նամակներ, որոնցմով յանձնարարուած ենք Ռուսիոյ մէջ գտնուող ֆրանսական և անգլիական դեսպաններուն։

Իվան Օկարէֆ, Հարրի Պլունի երկարած նամակները առնելով ուշադրութեամբ կարդալէ վերջ.

— Դուք մեր գործողութիւններուն հետևելու արտօնութի՞ւն կուզէք։

— Ազատ ձգուելնիս միայն կ'ուզենք, պատասխանեց չոր կերպով անգլիացի թղթակիցը։

— Ազատ էք, պարոննե՛ր, պատասխանեց, ուրախ պիտի ըլլայի ձեր յօդուածները «Տէյլի Թէլէկրաֆ»ի մէջ կարդալով, պատասխանեց Իվան Օկարէֆ։

— Թիւը վեց րէնսի կը ծախուի, պարոն, բոլթի ծախքն ալ վրան, պատասխանեց Հարրի Պլուն անայլայլ պաղարիւնութեամբ մը։

Իվան Օկարէֆ յօնքը անգամ չշարժեց և ձին մտրակելով՝ իր հետևորդներուն գլուխը անցաւ և փոշիի ամպի մը մէջ կորսուեցաւ։

— Թաթար բանակին վերին հրամանատար Իվան Օկարէֆի մասին ի՞նչ է կարծիքդ ուրեմն, հարցուց Հարրի Պլուն։

— Կը կարծեմ թէ, սիրելի պաշտօնակից, կնքապա՞ր լաւ բան մը ըրաւ, երբ մեր գլուխները կտրելու հրաման տուաւ, պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ։

Երկու թղթակիցները ազատ էին. այլևս ըստ կամս կրնային շրջիլ պատերազմի թատերաբեմը։ Իրարու հանդէպ երբեմնի ունեցած հակակրութիւննին՝ անկեղծ բարեկամութեան մը փոխուած էր այժմ։ Պարագաներու բերմամբ իրարու մօտեցած ըլլալով, այլևս երբեք չէին խորհեր իրարմէ բաժնուիլ։

Սակայն, Իվան Օկարէֆի ժամանումը որ երկու թղթակիցներուն համար բարեդէպ եղաւ, ընդհակառակը լուրջ վտանգ մըն էր Միշէլ Սթրօկօֆի համար։ Եթէ գիպուածաւ ձարական սուրհանդակը Իվան Օկարէֆի դէմը գտնուէր, այս վերջինը պիտի ճանչնար այն ճամբորդը որուն հետ այնքան կոշտ կերպով վարուած էր Իշիմի կայանին մէջ։

Իվան Օկարէֆի ներկայութիւնը սա առաւելութիւնը ունեցաւ որ, անմիջապէս հրաման տրուեցաւ այդ օրն իսկ բանակատեղին Թօմսք փոխադրել, որուն Միշէլ Սթրօկօֆ այնքան կը փափաքէր։

Ինչպէս գիտենք, իր մտադրութիւնն էր միւս բանտարկեալներուն հետ խառնուած՝ մինչև Թօմսք հասնիլ։

Սակայն Իվան Օկարէֆի ժամանումը և անկէ ճանչցուելու վախը զինքը ետ կեցուցին այս ծրագրէն։ Ուստի, անիկա աւելի յարմար գտաւ ճամբորդութեան միջոցին փախչիլ․ երբ սակայն լուր առաւ թէ Ցէօֆար խան և Իվան Օկարէֆ արդէն մեկնած էին մէկ քանի հազար ձիաւորներու գլուխը անցած։

«Ուրեմն պիտի սպասեմ, ըսաւ ան ինքնիրեն, եթէ սակայն փախչելու լաւագոյն առիթ մը չներկայանայ յանկարծ։ Մինչև Թոմսք ձախորդութիւնները անպակաս են, բայց անկէ անդին անվտանգ պիտի ճամբորդեմ, մէկ քանի ժամէն Թաթար պահակները անցած պիտի ըլլամ արդէն։ Երեք օր ետս համբերենք և թող Աստուած օգնութեան հասնի ինծի։»

Արդարև, բանակատեղին քաղաքէն 150 վէրստ հեռու ըլլալով, բանտարկեալները ստիպուած էին երեք օր ճամբորդել, բազմաթիւ Թաթար ջոկատներու հսկողութեան տակ։ Այս ճամբորդութիւնը թէև Էմիրին զինուորներուն համար դիւրին՝ սակայն խիստ տաժանելի էր չըքաւորութենէ և յոգնութենէ ընկճուած դժբախտներուն համար։

Մէկէ աւելի գիւղեր պիտի ծածկէին սիպերիական ճամբուն այս մասը։

Օգոստոս 12, տաք կէս օրէ մը վերջ, թնդանօթաձիգներու պետը հրաման տուաւ մեկնելու։

Ալսիտ Ժօլիվէ և Հարրի Պլուն ձիեր գնած ըլլալով, ճամբայ ելած էին արդէն դէպի Թոմսք։

Իվան Օկարէֆի բերած բանտարկեալներուն մէջ կը գտնուէր ծերունի կին մը, որուն լռակեցութիւնն իսկ բաւական ուշադրութիւն կը հրաւիրէր իր վրայ։ Ո՛չ մէկ տրտունջ կը լսուէր իրմէ, կարծես վշտի արձան մը ըլլար ան։ Գնչուհի Սանկառ ուշադրութեամբ կը լրտեսէր այս կինը, որ հակառակ իր յառաջացած տարիքին, ստիպուած էր հետիոտն հետևիլ բանտարկեալներու խումբին։

Այսու հանդերձ, Նախախնամութիւնը իր դէմ հանած էր արիասիրտ և բարի արարած մը, որ կրնար իր վիշտը

հասկնալ և օգնել իրեն։ Ասիկա գեղանի և գեղեցիկ աղջիկ մըն էր։ Այս երկու բանտարկեալներուն միջև ո՛և է բառ չէր փոխանակուած․ սակայն գեղանի աղջիկը պէտք եղած պահուն անոր մօտն էր և սիրով կ՚օգնէր ծերունի կնոջ, որ թէև նախ և առաջ քիչ մը վերապահութեամբ ընդունեց այս անծանօթուհիին լուռ խնամքները։ Սակայն գեղանի աղջկան նայուածքին անկեղծութիւնը, իր խոհականութիւնն ու այն խորհրդաւոր համակրութիւնը որ կը ստեղծուի նման վիշտերու միացումով, հետզհետէ յաղթեցին Մարֆա Սթրոկոֆի պաղ և վարանոտ վերաբերումին։

Նատիա—որովհետև ինքն էր—այսպէսով կրցած էր մօրը վերադարձնել այն խնամքները, զորս ինք ստացած էր անոր զաւկէն։ Տառապանքներէ զառնացած դժբախտներուն մէջ, երկու կիներու այս լռակեաց խումբը յարգանք կը ներշնչէր ամէնուն։

Նատիա, Իրդիշի վրայ Թաթարներու ձեռքը գերի իյնալէ վերջ, Օմսք տարուած էր ուր անիկա բախտակից եղաւ Մարֆա Սթրոկոֆի։

Նատիա, եթէ նուազ կորովի ըլլար, պիտի ընկճուէր զինքը հարուածող կրկնակ վիշտերէն։ Ճամբորդութեան ընդհատում մը, Միշէլ Սթրոկոֆի մահը, զինքը յուսահատեցուցած և ընդվզեցուցած էին միևնոյն ատեն։

Այսքան ճիգերէ վերջ, թերևս հօրմէն վերջնականապէս հեռանալովը՝ և Աստուծոյ կողմէ իր դէմը հանուած անվեհեր ընկերոջմէն բաժնուելովը, Նատիա՝ միևնոյն ատեն և մէկ հարուածով ամէն ինչ կորսնցուցած էր։ Իր աչքերուն առջև նիզակով զարնուած և Իրդիշի ջուրերուն մէջ կորսուած Միշէլ Սթրոկոֆի պատկերը իր երևակայութենէն չէր հեռանար։ Այսպիսի մարդ մը պէ՞տք էր որ այս կերպ մեռնէր։ Ապա ուրեմն, Աստուած որո՞ւ համար կը պահէր իր հրաշքները, երբ թող կուտար որ բարձր նպատակ մը հետապնդող այս անմեղը այսքան ողբալիօրէն ընդհատուէր իր ձեռնարկին մէջ։

Եթէ գոնէ Միշէլ Սթրոկոֆ մեռնելէ առաջ հաղորդած ըլլար իրեն իր գաղտնիքը, և գէթ ինք, կին մը, կարե-

նար յաջողութեամբ գլուխ հանել ընկերոջը կիսաւարտ ձեռնարկը…։

Հասկնալի է թէ, Նատիա, այս մտածումներուն մէջ թաղուած՝ անզգած մնար իր գերութեան տառապանքներուն։ Դիպուածը զինքը միացուցած էր Մարֆա Սթրոկոֆի, որ իր գեռատի բարեկամուհիին օգնութեամբ միայն կրցաւ հետեւիլ բանտարկեալներու կարաւանին։

«Աստուած վարձատրէ քեզ, զաւակս, ծերութեանս օրերուն ըրած բարիքներուդ փոխարէն…» ըսաւ անգամ մը Մարֆա Սթրոկոֆ, որ հասկնալի շրջահայեցութեամբ մը կը յամառէր լռել տակաւին, միայն երբեմն անցողակի խօսելով իր անձին վրայ։ Ոչ զաւկին և ոչ ալ անոր հետ ունեցած հանդիպումին ակնարկած էր։

Նատիա ևս, իր կարգին, երկար ատեն զգուշացաւ աւելորդ և անօգուտ խօսքերէ։

Սակայն, օր մը, զգալով թէ իր դէմ պարզ և վեհ հոգի մը կը գտնուէր, իր սիրտը յորդեցաւ և առանց բան մը զանց ընելու, պատմեց բոլոր այն դէպքերը որոնք տեղի ունեցած էին իր Վլատիմիրէն մեկնումէն մինչև Նիքոլա Քորբանոֆի մահը։ Ծերունի կինը չափազանց հետաքրքրուեցաւ Նատիայի երիտասարդ բարեկամին պատմութիւնով։

— Նիքոլա Քորբանո՞ֆ… ըսաւ ան, չարունակէ՛ խօսիլ անոր մասին… Հիմակուան երիտասարդներուն մէջ մէ՛կ հոգի մը միայն կը ճանչնամ որ կարող է այդ տեսակ ընթացք մը ունենալ։ Նիքոլա Քորբանո՞ֆ… վստա՞հ ես թէ իր իսկական անունն էր այդ, աղջիկս։

— Ինչո՞ւ համար այդ մասին խաբած ըլլայ զիս, պատասխանեց Նատիա, անիկա ոչ մէկ բանի մէջ զիս խաբած է։

Այսու հանդերձ, տեսակ մը նախազգացումէ տարուած, Մարֆա Սթրոկոֆ իրարու ետեւէ հարցումներ կ'ուղղէր Նատիայի։

— Ըսիր թէ աներկիւղ էր ան, չէ՞, աղջիկս, և ապացուցիր տակա… ըսաւ Մարֆա։

— Այո՛, աներկիւղ, պատասխանեց Նատիա։

«Իմ զաւակս ալ ճի՛շդ այսպէս պիտի ըլլար», ըսաւ ինքնիրեն Մարֆա Սթրոկոֆ։

Յետոյ շարունակեց.

— Ըսիր նաև թէ ոչինչ կրնայ կեցնել և վախցնել զայն, թէ ան իր ուժին մէջ իսկ շատ մեղմ էր, և թէ յանձին անոր քոյր մը և եղբայր մը ունէիր, որ մօր մը նման հսկած է քու վրադ, այնպէս չէ՞։

— Այո՛, այո՛ մայր, քոյր, եղբայր, ան ամէն բան էր ինծի համար։

— Նաև առիւծ մը քեզ պաշտպանելու համար, անանկ չէ՞։

— Ճշմարիտ առիւծ մը, ըսաւ Նատիա, այո, առիւծ մը, հերոս մը։

«Զաւա՛կս է, զաւա՛կս է,» կը խորհէր ծերունի կինը։

— Մինչդեռ, ըսիր նաև թէ, Իշիմի պանդոկին մէջ, սոսկալի նախատինք մը կրեց և չի փոխադարձեց, այնպէս չըսի՞ր

— Այո՛, չի փոխադարձեց, ըսաւ Նատիա գլուխը խոնարհեցնելով։

— Չի փոխադարձե՞ց, հարցուց Մարֆա Սթրոկոֆ դողալով։

— Մայր, մայր, աղաղակեց Նատիա, մի՛ դատապարտէք զայն. գաղտնիք մը կար ատոր մէջ, գաղտնի՛ք մը, զոր միայն Աստուած կրնայ գիտնալ։

— Եւ ստորնացումի այդ պահուն արհամարհեցի՞ր զայն, ըսաւ Մարֆա, գլուխը բարձրացնելով և չեղակի նայելով Նատիայի, որուն հոգւոյն ամենէն խորերը կարծես կարդալ կ'ուզէր։

— Առանց զայն գիտնալու հիացայ անոր վրայ, պատասխանեց գեռատի աղջիկը։ Երբեք այնքան յարգանք չէի զգացած իրեն հանդէպ…։

Ծերունի կինը լռեց վայրկեան մը։

— Բարձրահասա՞կ էր, հարցուց։

— Շատ բարձրահասակ։

— Եւ շատ գեղեցիկ, այնպէս չէ՞, օ՜ն, խօսէ՛, աղջիկս:

— Ան շատ գեղեցիկ էր, պատասխանեց Նատիա, բոլորովին կարմրելով:

— Զաւա՜կս է, զաւա՜կս է ան, գոչեց Մարֆա Սթրոկօֆ, Նատիան համբուրելով:

— Զաւա՞կդ, պատասխանեց Նատիա շփոթած, զաւա՞կդ:

— Օ՛ն, զաւակս, պատմութեանդ մինչեւ ծայրը գնա՛, ճամբու ընկերդ, բարեկամդ, պաշտպանդ, մայր մը ունէր միթէ երբեք իր մօրը մասին չխօսեցա՞ւ քեզի:

— Իր մօ՞րը մասին, ըսաւ Նատիա, այո՛, խօսեցաւ իր մօրը վրայ. ինչպէս ես յաճախ կը խօսէի հօրս մասին: Եւ իր մայրը կը պաշտէր ան:

— Օմսքէն անցած ատեն, մայրը տեսնելու պիտի չերթա՞ր:

— Ո՛չ, պատասխանեց Նատիա, ո՛չ, պիտի չերթար:

— Ո՞չ, գոչեց Մարֆան, կը համարձակի՞ս ո՛չ ըսել:

— Ըսի արդէն. բայց աւելցնեմ անմիջապէս թէ ինծի անծանօթ պատճառներէ մղուած՝ Նիքոլա Քորբանոֆ կարծեմ ստիպուած էր բացարձակապէս գաղտնի կերպով անցնիլ երկրէն: Ասիկա իրեն համար կեանքի և մահուան խնդիր մըն էր, և աւելի ճիշդ՝ պարտականութեան և պատիւի խնդիր մը:

— Արդարեւ, պարտականութեան խնդիր մը, մին այն հրամայական պարտականութիւններէն, ըսաւ ծերունի կինը, որոնց համար մարդ ամէն ինչ կը զոհէ, և որոնց կատարման համար ամէն ինչ կը մերժուի, մինչեւ իսկ ծերունի մօր համբոյր մը — վերջին թերեւս — տալու ուրախութիւնը: Այն գաղտնիքները, որոնց անծանօթ ես և զորս ես իսկ չէի գիտեր, Նատիա, հիմա կը հասկնամ զանոնք՝ այն ալ քու միջոցաւդ: Բայց, այն լոյսը որ նետեցիր հոգւոյս ամենէն խոր մթութիւններուն մէջ, այս լոյսը՝ ես չեմ կրնար մտցնել քու սրտիդ մէջ...: Քանի որ զաւակս բան մը չէ ըսած քեզի իր գաղտնիքէն մասին, պէտք է որ ես ալ չըսեմ...: Ներողամիտ եղի՛ր, Նատիա, ինծի ըրած բարիքդ չի կրնալ փոխարինելու...:

— Մա՛յր, ոեւէ բացատրութիւն չեմ ուզեր, պատասխանեց Նատիա:

Այսպէս ամէն ինչ կը բացատրուէր հիմա ծերունի սիբերիացի մօր համար, մինչեւ իսկ Օմսքի պանդոկին մէջ զաւկին իրեն հանդէպ ունեցած անմեկնելի ընթացքը: Այլ եւս անկասկած էր թէ գեատի աղջկան ընկերը՝ Միշէլ Սթրոկօֆն էր, բայց գաղտնի առաքելութիւն մը ստիպած էր ձարական սուրհանդակը՝ ծածկելու իր ինքնութիւնը:

«Ո՜հ, իմ քաջ զաւակս, խորհեցաւ Մարֆա Սթրոկօֆ, ո՛չ պիտի չմատնեմ քեզ, և չարչարանքները կարող պիտի չըլլան ինծի ըսել տալու թէ՝ Օմսքի մէջ տեսած մարդս իրապէս դուն ես»:

Մարֆա Սթրոկօֆ, բառով մը կարող էր փոխարինել Նատիայի անձնուիրութիւնը: Ինք կրնար իմացնել թէ՝ իր ընկերը, Նիքոլա Քորբանոֆ, կամ աւելի ճիշդ Միշէլ Սթրոկօֆ, Իրդիշի ջուրերուն մէջ կորսուած չէր, քանի որ այդ դէպքէն քանի մը օր վերջ անոր հանդիպած և անոր խօսած էր:

Բայց անիկա զսպեց ինքզինքը և բաւականացաւ ըսելով.

— Մի՛ յուսահատիր, զաւակս, դժբախտութիւնը տեւական պիտի չըլլայ քեզի համար: Կը նախզգամ, թէ հայրդ պիտի տեսնես և թերեւս մեռած չէ այն մարդը, որ եղբայրդ կը կոչէիր: Աստուած չի թողուր որ քաջ ընկերդ կորսուի: Յուսա՛, զաւակս, յուսա՛, ինծի պէս ըրէ: Այն սուգը զոր կը կրեմ, դեռ զաւկիս սուգը չէ:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԱԿՆ ԸՆԴ ԱԿԱՆ

Իվան Օկարէֆի բերած գերիներն ալ միացուած էին անոնց, որոնք արդէն կային Թաթար բանակատեղիին մէջ։ Ռուսերէ, Սիպերիացիներէ, քաղաքացիներէ և զինուորականներէ բաղկացած այս դժբախտներուն թիւը քանի մը հազարի կը հասնէր։ Անոնցմէ ամենէն վտանգաւոր համարուածները ձեռնակապերով կապուած էին երկար շղթայի մը, իսկ կիներ և երեխաներ ձիերու թամբերուն կապուած անգթօրէն կը քաշկռտուէին ճամբուն վրայ։ Խումբին ընկերացող ձիաւորները, իբր անասուն առաջ կը քշէին այս գերիները, որոնցմէ ետ կը մնային անոնք միայն, որոնք ճամբու ընթացքին կ'իյնային՝ ալ չվերականգնելու համար։

Այս գերիները դասաւորուած ըլլալով Միշէլ Սթրոկոֆ կը գտնուէր Բոլիվանէն տարուողներու առաջին շարքերուն մէջ, այնպէս որ վերջին պահուն Օմսքէն բերուած գերիներու խումբին չէր կրնար խառնուիլ։ Արդէն մաքէն իսկ չէր անցներ թէ Նատիա և իր մայրը այն խումբին մէջ կրնան ըլլալ։

Այս պայմաններուն մէջ և զինուորներու մտրակի հարուածներուն տակ, կատարուած այս ճամբորդութիւնը, շատերուն համար մահացու, իսկ բոլորին համար տաժանելի եղաւ։ Հարիւրաւորներ ինկան ճամբու ընթացքին և անոնց դիակները պիտի մնային, մինչև որ ձմեռը գայլեր գալով վերջին մնացորդները լափէին։

Ինչպէս որ Նատիա միշտ պատրաստ էր օգնելու ծերունի Մարֆային, այնպէս ալ Միշէլ Սթրոկոֆ, որ չէր կալանաւորուած, իրմէ աւելի տկարներուն օգնութեան կը հասնէր կրցածին չափ քաջալերելով մին, օգնելով միւսին, մինչև որ նիզակի հարուած մը զար ստիպել զինքը կարգին մէջ իրեն յատկացուած տեղը անցնելու։

Օգոստոս 15ի երեկոյին՝ անոնք հասան Զապէտիէրոի աւանը, որ Թոմսքէն երեսուն վերստի չափ հեռու էր ու ասկէ կ'անցնէր Թոմ գետակը։

Բանտարկեալներու փախուստը արգիլելու համար պէտք եղած միջոցները ձեռք առնուելէ վերջ, անոնց թոյլ տրուեցաւ հանգստանալ և գետեզրի ջուրերէն զովանալ։

Անոնք այդ գիշերը գետեզրը պիտի անցնէին։ Էմիրը յաջորդ օրուան յետաձգած էր իր զօրքերուն Թոմսք մուտքը և Թաթար բանակի կեդրոնին Թոմսքի մէջ հաստատուելուն ի պատիւ, զօրահանդէս մը տալ որոշուած էր այդ մեծ քաղաքին մէջ, որուն կարեւոր ամրութեանը մէջ տեղաւորուած էր արդէն Ֆէօֆար խան։

Իվան Օկարէֆ, Էմիրը Թոմսք թողլով, վերադարձած էր Զապէտիէրո, ուրկէ յաջորդ օրը, առաւօտուն, Թաթար բանակին յետապահ խումբերուն հետ պիտի մեկնէր դէպի Թոմսք, ուր Էմիրը կ'ուզէր անոր վեհապետական ընդունելութիւն մը ընել։

Արեւը մարը մտած էր թէեւ, բայց վերջալոյսի բոցավառումներ դեռ կը լուսաւորէին հորիզոնը, երբ Նատիա, Մարֆա Սթրոկոֆի թեւը մտած Թոմի գետեզրը եկան ջուր խմելու։

Նատիա ափով ջուր առնելով՝ մօտեցուց Մարֆայի շրթներուն, և յետոյ յագեցուց իր պապակը։ Այս զովացուցիչ ջուրը զանոնք վերակենդանացուց։

Գետեզրէն հեռանալու վրայ էին, երբ Նատիա յանկարծ ճիչ մը արձակեց։

Միշէլ Սթրոկոֆ հոն էր... իրմէ քանի մը քայլ անդին...։ Ինքն էր... վերջալոյսը դեռ զայն կը լուսաւորէր...։

Նատիայի ձայնէն Միշէլ Սթրոկոֆ սարսռաց...։ Բայց կրցաւ ինքզինքը զսպել և զինքը վտանգող ոեւէ բառ չարտասանեց։ Երիտասարդը Նատիային հետ մէկտեղ ճանչցած էր նաև մայրը...։ Այս անսպասելի հանդիպումէն չափազանց յուզուած, և զգալով որ պիտի չկրնար այլ եւս զսպել ինքզինքը, ձեռքերով աչքը գոցելով, հեռացաւ անմիջապէս...

Նատիա ուզեց անմիջապէս անոր քով երթալ, բայց Մարֆա անոր ականջին հետեւեալ բառերը փսփսաց.

— Կեցի՛ր, աղջիկս:

— Ի՞նչն է, պատասխանեց Նատիա յուզումէն հատկըլեալ ձայնով մը, անիկա կ'ապրի մա՛յր. ի՞նչն է...:

— Զաւա՛կս է, պատասխանեց Մարֆա Սթրոկոֆ, Միշէ՛լն է, տե՛ս ես քայլ մը իսկ չեմ մօտենար անոր, դուն ալ, աղջիկս, ինծի պէս ըրէ՛...:

Միշէլ Սթրոկոֆ ունեցաւ այն զօրաւոր յուզումներէն մին՝ զոր մարդ երբեք կրած ըլլայ: Իր մայրը և Նատիա հոն էին: Աստուած, ընդհանուր այս դժբախտութեան մէջ, դէմ դիմաց հանած էր այս երկու բանտարկեալները, որոնք գրեթէ կը նոյնանային իր սրտին մէջ: Արդեօք Նատիա իրականութեան տեղեկացած է՞ր: Ո՛չ, որովհետեւ տեսաւ որ Մարֆա Սթրոկոֆ արգիլեց անոր դէպի իրեն մօտենալը: Ուրեմն մայրը ամէն բան հասկնալով մէկտեղ, լռած էր:

Այդ գիշերը, հազար անգամ փորձուեցաւ մօտենալ մօրը, բայց հասկցաւ թէ զայն ողջագուրելու և իր մանկամարդ բարեկամուհիին ձեռքը սեղմելու անսահման փափաքը՝ պէտք էր զսպել տակաւին: Ամենապզտիկ անխոհեմութիւն մը կրնար զինքը կորստեան մատնել: Մնաց որ մայրը չտեսնելու երդում ըրած էր... և պիտի չի տեսնէր զայն... կամովին...:

Միշէլ Սթրոկոֆ չէր յուսար թէ իրենց այս երկրորդ հանդիպումը գէշ հետեւանքներ պիտի ունենար իրենց համար, որովհետեւ, անիկա անտեղեակ էր թէ այս տեսարանին կարգ մը պարագաները լրտեսուած էին Սանկառի կողմէ:

Գնչուհին, որ կը հետապնդէր զանոնք, քանի մը քայլ անդին կանգնած՝ գաղտնօրէն կը դիտէր Մարֆա Սթրոկոֆը, առանց որ այս վերջինը անկէ կասկածէր: Անիկա չէր տեսած Միշէլ Սթրոկոֆը, բայց Նատիան արգիլելու համար Մարֆաի ըրած շարժումը և աչքերուն արտասովոր փայլը ամէն ինչ հասկցուցած էր անոր:

Սանկառ, այլ եւս կասկած չունէր թէ Զարին սուրհանդակը Իվան Օկարէֆի բանտարկեալներուն մէջ կը գտնուէր, բայց որովհետեւ դէմքով չէր ճանչնար, անօգուտ համարեց այլ եւս զայն փնտռել, և որոշեց իսկոյն լուր տալ Իվան Օկարէֆի:

Քառորդ ժամ մը վերջ, Սանկառ էմիրին հրամանատարին տունը կը հասնէր:

Իվան Օկարէֆ անմիջապէս ընդունեց զայն:

— Ի՞նչ կ'ուզես, Սանկառ, հարցուց անիկա:

— Մարֆա Սթրոկոֆի տղան բանակատեղին մէջ է:

— Բանտարկեա՞լ:

— Այո՛, բանտարկեալ:

— Ա՜հ, գոչեց Իվան Օկարէֆ, պիտի գիտնամ...

— Բան մը չպիտի գիտնաս, Իվան, պատասխանեց գնչուհին, որովհետեւ զայն չես ճանչնար անգամ:

— Բայց դուն կը ճանչնաս, Սանկառ, զայն տեսար:

— Չտեսայ, բայց տեսայ մօրը մէկ շարժումը, որ ամէն բան հասկցուց ինծի:

— Չսխալի՞ս:

— Չեմ սխալիր:

— Գիտես թէ ո՛րչափ կարեւորութիւն կուտամ Զարի սուրհանդակին ձերբակալման, ըսաւ Իվան Օկարէֆ, եթէ Մոսկուայէն իրեն յանձնուած նամակը Իրքուցք հասնի, Մեծ–Դուքսին ձեռքը անցնի, Մեծ–Դուքսը զգուշութիւններ ձեռք պիտի առնէ, և ես պիտի չկրնամ անոր մօտենալ: Ուրեմն, ի գին ամէն բանի, պէտք է որ այդ նամակը իմ ձեռքս անցնի, և հիմա որ կ'ըսես թէ այդ նամակը տանողը հոս է, կրկին կը հարցնեմ, Սանկառ, թէ չե՞ս սխալիր:

Իվան Օկարէֆ մեծ ոգեւորութեամբ կը խօսէր, իր յուզումը կ'ապացուցանէր այն ծայրայեղ կարեւորութիւնը որ ան կ'ընծայէր այս նամակին ձեռք անցնելուն: Սանկառ բնաւ չշփոթեցաւ այն շեշտէն, որով Իվան Օկարէֆ կրկնեց իր հարցումը:

— Չեմ սխալիր, Իվան, պատասխանեց ան:

— Բայց, Սանկառ, հազարաւոր գերիներ կան բանա-

կառքին մէջ, ի՞նչպէս պիտի գտնանք, քանի որ կ'ըսես թէ զայն չեմ ճանչնար։

— Ո՛չ, պատասխանեց գնչուհին, որուն աչքերը վայրագ ուրախութեամբ մը փայլեցան, զայն չեմ ճանչնար բայց իր մայրը զայն կը ճանչնայ, Իվան, պէտք է զայն խօսեցնել...։

— Վաղը պիտի խօսի ան, գոչեց Իվան Օկարէֆ։

Ապա ձեռքը երկարեց գնչուհիին որ զայն համբուրեց, հիւսիսի ցեղերու յատուկ յարգանքի այս ձեւով։

Սանկաա վերադառնալով Մարֆա Սթրօկօֆի և Նատիաի գտնուած տեղը, սկսաւ լրտեսել զանոնք։ Ծերունի կինը և Նատիա, հակառակ որ չափազանց յոգնած էին, չի կրցին քնանալ, իրենց մտատանջութիւններուն պատճառաւ։

Միշէլ Սթրօկօֆ կ'ապրէր... բայց իրենց նման բանտարկեալ...։ Արդեօք Իվան Օկարէֆ գիտէ՞ր և եթէ ոչ, պիտի չի հասկնա՞ր։

Նատիաի համար բաւ էր որ իր ճամբու ընկերը ողջ էր...։ Բայց Մարֆա Սթրօկօֆ աւելի հեռատես՝ զաւկին ապագային մասին կը մտահոգուէր։

Սանկաա, հակառակ ամբողջ գիշերը լրտեսելուն, չի կրցան բան մը իմանալ, որովհետեւ Մարֆա Սթրօկօֆ և Նատիա բնազդական խոհեմութեամբ մը, բառ մը իսկ արտասանած չէին։

Յաջորդ օրը՝ Օգոստոս 16, առաւօտեան ժամը տասնին ատենները, նուագախումբին մեծահնչիւն նուագը իմացուեցաւ։ Թաթար զինուորները անմիջապէս զէնքերնին առնելով պատրաստուեցան։

Իվան Օկարէֆ, շրջապատուած բազմաթիւ թաթար սպայակոյտով մը բանակատեղի կը հասնէր։ Իր դէմքը, սովորականէն աւելի խոժոռ, պայթելու պատրաստ խուլ բարկութիւն մը կ'արտայայտէր։

Միշէլ Սթրօկօֆ տեսաւ այս մարդուն անցնիլը և մեծ դժբախտութեան մը նախզգացումը ունեցաւ։ Իվան Օկարէֆ բանակատեղիին կեդրոնը հասնելով ձիէն իջաւ և հետեւորդ ձիաւորները անոր շուրջ լայն շրջանակ մը կազմեցին։

Այդ պահուն, Սանկաա մօտենալով անոր.

— Նոր լուր մը չունիմ, Իվան, ըսաւ։

Իվան Օկարէֆ իսկոյն իր սպաներէն մէկուն կտրուկ հրաման մը տուաւ, որուն վրայ զինուորները խուժելով բանտարկեալներուն մէջ, մտրակի և նիզակի հարուածներով ստիպեցին այս դժբախտները շուրջանակի շարուիլ։ Հետեւակազօրաց և ձիաւորներու կրկնակ շարքեր՝ ոեւէ փախուստ անկարելի կը դարձնէին։

— Ամէն կողմ լռութիւն տիրեց, և իսկոյն Իվան Օկարէֆի նշանացի մէկ հրամանին վրայ, Սանկաա ուղղուեցաւ բանտարկեալներու ա՛յն խումբին մօտ, ուր կը գտնուէր Մարֆա Սթրօկօֆ։

Ծերունի կինը անոր գալը տեսաւ։ Գուշակեց թէ ի՛նչ պիտի պատահէր։ Արհամարհական ժպիտ մը երեւցաւ իր շրթներուն վրայ։ Ապա Նատիաի ծռելով, կամաց ձայնով մը ըսաւ.

— Աղջիկս, պէտք չէ որ ճանչնաս զիս այլ եւս... ինչ որ ալ պատահի և որքան ալ տաժանելի ըլլայ ան, ո՛չ մէկ բառ, ոչ մէկ շարժում... խնդիրը անո՛ր շուրջ կը դառնայ և ոչ թէ իմ վրայ։

Այս պահուն, Սանկաա ձեռքը անոր ուսին վրայ դրաւ։

— Ի՞նչ կ'ուզես, հարցուց Մարֆա Սթրօկօֆ։

— Եկո՛ւր, ըսաւ Սանկաա։

Եւ հրելով զայն, տարաւ Իվան Օկարէֆի առջեւ։

Միշէլ Սթրօկօֆ, իր աչքերուն փայլէն չմատնուելու համար արտեւանունքները կէս մը գոցեց։

— Դուն Մարֆա Սթրօկօֆն ե՞ս, հարցուց Իվան Օկարէֆ։

— Այո՛, պատասխանեց հանդարտութեամբ ծեր կինը։

— Երեք օր առաջ Օմսքի մէջ ինծի տուած պատասխանիդ վրայ կը պնդե՞ս տակաւին.

— Այո՛։

— Այսպէս, ուրեմն կ'անգիտանա՞ս թէ զաւակդ Զարին սուրհանդակ՝ Միշէլ Սթրօկօֆ Օմսքէն անցած է։

— Տեղեկութիւն չունիմ։

— Եւ այն մարդը զոր զաւակդ կարծեցիր, իրապէս զաւակդ՝ Միշէլը չէ՞ր։

— Զաւակս չէր ան։

Ճամբորդը երախակալէն դուրս քաշեց թուրը... [Տե՛ս էջ 116]

— Անկէ վերջ զայն չի տեսա՞ր այս բանտարկեալներուն մէջ։

— Ոչ։

— Եթէ զայն ցուցնեն քեզի, պիտի ճանչնա՞ս։

— Ո՛չ։

Այս պատասխանին վրայ որ ոչինչ խոստովանելու ան-

գրգռուելի կամք մը կ'արտայայտէր. շշուկ մը լսուեցաւ ամբոխին մէջ։

Իվան Օկարէֆ չի կրցաւ զսպել սպառնալից շարժում մը։

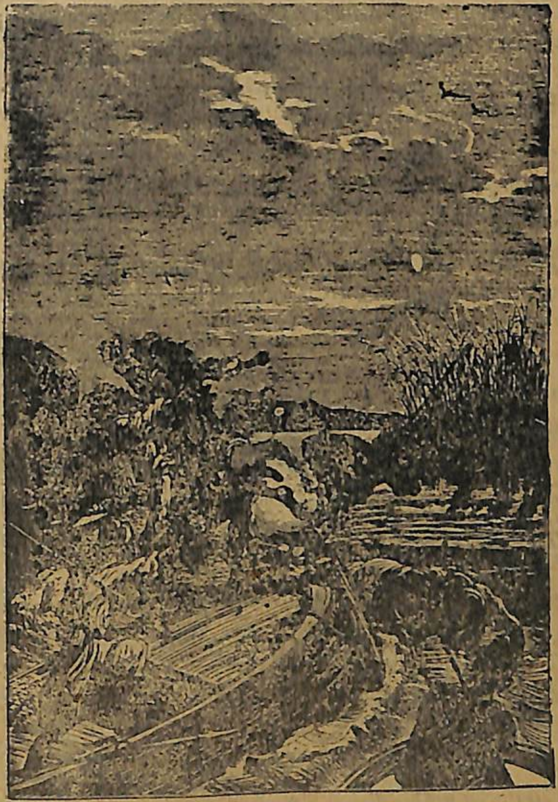

Թաթարները զայն բռնած եւ իրենց նաւակը տարած էին... [Տե՛ս էջ 126]

— Լաւ՛, ըսաւ Մարֆա Սթրոկոֆի, զաւակդ հոս է և խակայն պէտք է ցոյց տաս զայն։

— Ո՛չ։

— Օմսքէն և Քոլիվանէն բերուած բոլոր այս բանտարկեալները աչքիդ առջեւէն պիտի անցնին և եթէ Միշէլ Սթրոկոֆը չցուցնես, այս բոլոր մարդոց թիւին չափ խարազանի հարուած պիտի ընդունիս։

Իվան Օկարէֆ հասկցած էր թէ ինչ որ ալ ըլլան իր սպառնալիքները ու չարչարանքները, որոնց պիտի ենթարկէր այս անհնազանդ կինը, ան պիտի չխօսէր։ Որով ձարական սուրհանդակը երեւան հանելու համար իր յոյսը մօրմէն աւելի Միշէլ Սթրոկոֆի վրայ դրած էր։ Ան վստահ էր թէ, երբ մայր և որդի դէմ առ դէմ ըլլան, յուզումի անզսպելի շարժում մը անպայման պիտի մատնէր զիրենք։ Եթէ միայն Զարին նամակը ձեռք անցնել ուզէր ըլլար նպատակը, կը բաւէր բանտարկեալներուն բոլորն ալ խուզարկել, բայց կրնայ ըլլալ որ Միշէլ Սթրոկոֆ նամակին պարունակութեանը տեղեկանալէ վերջ, զայն ոչնչացուցած ըլլար, և եթէ ձեռք չանցնելով՝ յաջողէր Իրքուցք հասնիլ, Իվան Օկարէֆի ծրագիրները ջուրը կ՚իյնային։ Ուրեմն միայն նամակը չէր որ պէտք էր ձեռք անցնէր դաւաճանը, այլ նաև զայն տանողն իսկ։

Նատիա, ամէն բան իմացած ըլլալով, հասկցած էր թէ ի՛նչ պաշտօն ունէր Միշէլ Սթրոկոֆ և թէ ինչո՛ւ անիկա ուզած էր առանց ճանչցուելու ճամբորդել։

Իվան Օկարէֆի հրամանին վրայ, բանտարկեալները մի առ մի անցան Մարֆա Սթրոկոֆի առջեւէն, որ արձանի մը պէս անշարժ մնաց ամենակատարեալ անտարբերութիւն մը ցուցնելով։

Միշէլ Սթրոկոֆ, բանտարկեալներու վերջին շարքերուն մէջ կը գտնուէր և երբ ան իր մօր առջեւէն կ՚անցնէր, Նատիա զայն չտեսնելու համար աչքերը գոցեց։

Ըստ երեւոյթին Միշէլ Սթրոկոֆ անայլայլ մնացած էր թէև, բայց յուզումէն ձեռքերը այնչափ ուժով սեղմեց որ եղունգները ափին մէջ մխուելով արիւնոտեցին զանոնք։

Իվան Օկարէֆ պարտուած էր մօրմէն և զաւկէն։

Սանկառ որ անոր մօտ կեցած էր բառ մը միայն ըսաւ․

— Խարազա՛նը․․․։

— Այո՛, գոչեց Իվան Օկարէֆ, որ ինքզինքին տէրը չէր այլեւս, թո՛ղ խարազանեն այս անպիտան պառաւը, մինչև որ մեռնի․․․։

Թաթար զինուոր մը չարչարանքի այս սոսկալի գործիքը բռնած՝ մօտեցաւ Մարֆա Սթրոկոֆի։

Այս խարազանը շինուած էր կաշիէ փոկերէ, որոնց ծայրը ոլորուած երկաթէ թելեր կային։ Ասով զարնուած հարիւր քան հարուած, մահապատիժի հաւասար կը նկատուի։ Մարֆա Սթրոկոֆ գիտէր այդ պարագան, բայց գիտէր նաև թէ ոչ մէկ չարչարանք պիտի կրնար զինքը խօսեցնել և անիկա իր կեանքը զոհած էր արդէն։

Երկու զինուորներ բռնելով Մարֆա Սթրոկոֆը, ծունկի վրայ գետին նստեցին զայն։

Իր հագուստը պատռելով, մերկ կռնակը երեւցաւ։ Իր առջեւ թուր մը ցցեցին, որպէս զի եթէ խեղճ կինը ցաւէն կքի, այս թուրը կուրծքը մխուի։

Թաթարը պատրաստ կը սպասէր։

— Սկսէ՛, հրամայեց Իվան Օկարէֆ։

Խարազանը շաչեց օդին մէջ․․․

Բայց յանկարծ, նախ քան հարուածին իջնելը, հուժկու ձեռք մը զայն խլեց թաթարին ձեռքէն․․․։

Միշէլ Սթրոկոֆ հո՛ն էր․․․։ Եւ ի տես այս սոսկալի տեսարանին, առաջ նետուած էր․․․։ Եթէ անիկա Իշիմի օթեւանին մէջ կրցած էր ինքզինքը զսպել, երբ Իվան Օկարէֆ կը հարուածէր զինք, սակայն հոս՝ մօրը չարչարանքին առջեւ, չկրցաւ ինքզինքին իշխել։

Իվան Օկարէֆ յաջողած էր․․․։

— Միշէլ Սթրոկո՞ֆ, գոչեց ան։

Ապա յառաջանալով․

— Ա՛, բացագանչեց, Իշիմի մա՛րդը․․․

— Նոյն ի՛նքն, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ։

Եւ խարազանի հարուածով մը արիւնեց Իվան Օկարէֆի դէմքը։

— Ակն ընդ ական, աւելցուց Միշէլ Սթրոկոֆ։

— Կեցցե՛ս, յաջող փոխադարձութիւն, գոչեց հանդիսատես մը, որ բարեբախտաբար անյայտացաւ բազմութեան մէջ։

Բազմաթիւ զինուորներ նետուելով Միշէլ Սթրոկոֆի վրայ, զայն պիտի սպաննէին։ Բայց, Իվան Օկարէֆ, որ կատաղութեան և ցաւի ճիչ մը արձակած էր, զանոնք արգիլեց։

— Այս մարդը էմիրին դատաստանին պիտի յանձնուի, հրամայեց ան, խուզարկեցէ՛ք վրան։

Արքայական նշաններով կնքուած նամակը գտնուեցաւ Միշէլ Ստրոկոֆի վրայէն, որ ժամանակ չէր ունեցած զայն ոչնչացնելու, և յանձնեցին Իվան Օկարէֆի։

Այն հանդիսականը, որ «կեցցե՛ս» գոչած էր, Ալսիտ Ժօլիվէն էր, որ իր պաշտօնակցին հետ ներկայ էին այս տեսարանին։

— Վա՜յ սարսափելի, ըսաւ ֆրանսացի թղթակիցը Հարրի Պլունի, հիւսիսի այս մարդիկը արդարեւ խիստ են։ Ընդունեցէ՛ք թէ մեր ճամբու ընկերին հատուցում մը պարտաւոր ենք։ Քորբանոֆ թէ Ստրոկոֆ, կ'արժեն։ Արդարեւ, լաւ վրիժառութիւն Իշիմի դէպքին։

— Այո՛, արդարեւ, վրիժառութիւն, պատասխանեց Հարրի Պլուն, բայց Ստրոկոֆ այլ եւս մեռած մարդ մըն է, իր շահուն համար, լաւ կ'ընէր թերեւս, եթէ հանդարտ կենար։

— Ի՞նչ, թողուլ որ մայրը խարազանի հարուածներուն տակ մեռնէ՞ր․․․։

— Կը կարծե՞ս թէ իր այս արարքով աւելի լաւ ճակատագիր մը ապահովեց իրեն, մօրը և քրոջը համար։

— Սա միայն գիտեմ թէ, պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ, եթէ ես իր տեղը ըլլայի ատկից լաւագոյն բան մը պիտի չկրնայի ընել․․․։ Այն ի՞նչ հարուած էր, և հաւատայ որ երբեմն պէտք է կրքոտիլ։ Եթէ Աստուած ուզէր որ մենք ամէն տեղ և ամէն ատեն անզգած ըլլայինք, արիւնի տեղ ջուր կը դնէր մեր երակներուն մէջ։

— Ի՞նչ լաւ նիւթ յօդուածի համար, ըսաւ Հարրի Պլուն։ Եթէ Իվան Օկարէֆ մեզ հաղորդէր այս նամակին պարունակութիւնը․․․

Իվան Օկարէֆ դէմքին արիւնը մաքրելէ վերջ, նամակը բանալով, կարդաց, կրկին կարդաց երկարօրէն, աւելի լաւ թափանցելու համար անոր պարունակութեան։

Յետոյ, Միշէլ Ստրոկոֆը լաւ մը կապելու և միւս բանտարկեալներուն հետ Թօմսք տարուելու հրաման տալէ վերջ, Զապէտիէրօ գտնուող ջոկատներուն գլուխը անցնելով, փողերու և թմբուկներու խլացուցիչ աղմուկներուն մէջ, ուղղուեցաւ դէպի քաղաք, ուր Էմիրը իրեն կը սպասէր։

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՅԱՂԹԱԿԱՆ ՄՈՒՏՔԸ

Թօմսք, հաստատուած 1604ին, սիպերիական նահանգներու գրեթէ կեդրոնը, Ասիական Ռուսիոյ ամենակարեւոր քաղաքներէն մէկն է։

Թէեւ նահանգապետը և պաշտօնէութիւնը Օմսք կը գտնուին, բայց Թօմսք ամենամեծ քաղաքն է այն երկրին որ կը տարածուի մինչեւ Ալթայ լեռները, որոնց կողերը լեցուն են ոսկիի, արծաթի, պղնձի և ոսկեխառն կապարի հանքերով։ Թօմսք իր հարստութեամբ, շէնքերու շքեղութեամբ կրնայ մրցիլ եւրոպական մայրաքաղաքներու հետ։ Միլիոնատէրներու քաղաք մըն է, որ իր սիւնազարդ տուներով, լայն և ուղիղ փողոցներով, և իր տասնեւհինգ մեծաշուք եկեղեցիներով՝ ոչ թէ միայն Սիպերիոյ, այլ նաեւ աշխարհի ամենագեղեցիկ քաղաքներէն մէկը կը նըկատուի, ըստ աշխարհագիրներու։ Ունի քսանեւհինգ հազար բնակիչ և բաւական ցից և երկար բլուրի մը վրայ նկարչագեղ դիրք մը կը գրաւէ։

Բայց աշխարհի ամենէն գեղեցիկ քաղաքն իսկ կը տգեղնայ երբ յարձակողները գրաւեն զայն։ Խազախ զինուորներու մէկ քանի գումարտակներ չկրցին պաշտպանել զայն Էմիրին գունդերուն յարձակման դէմ։

Թօմսքի մէջ էր որ Էմիրը պիտի ընդունէր իր յաղթական զօրագունդերը, որոնց ի պատիւ շքեղ հանդէս մը պիտի տրուէր, բլուրին ընդարձակ մէկ սարահարթին վրայ, որ հարիւր ոտք բարձրութենէ մը կ'իշխէ Թօմ գետակին։

Սարահարթին ձախակողմը, ընդարձակ դարատափի մը վրայ, առժամաբար կառուցուած էր ակնախտիղ զարդարանքով, բայց արտառոց ոճով պալատ մը, որ անտարակոյս պուխարական՝ կէս-թաթար և կէս-մաւրիտանա-

կան չէնքերու մէկ նմոյշն էր։ Թաթար բանակին հետ Պուխարայէն եկող հարիւրաւոր ընտելացած արագիլներ՝ շուրջանակի ման կուգային այս պալատին վրեւ և դաշտագետինը հովանաւորող ծառերուն մէջ։

Դարատափները վերապահուած էին էմիրին արքունիքին, խաներու, խանութիւններու մեծ աստիճանաւորներուն և Թիւրքիստանի իւրաքանչիւր վեհապետներու հարեմներուն։

Այս սուլթանուհիները՝ որոնց շատերը Անդրկովկասէն և Պարսկաստանէն գնուած գերիներ էին, ծայրայեղ պերճանքով հագուած էին. ոմանց դէմքը բաց, իսկ ոմանք ալ բարակ շղարշներով քօղարկուած էին։ Ծանրագին վայելուչ մուշտակներու վեր ծալլուած թեզանիքներու մէջէն կ'երեւէր, թանկագին ապարանջաններով զարդարուած իրենց մերկ թեւերն ու փոքրիկ ձեռքերը, որոնց մատներուն եղունգները հինայով ներկուած էին։

Այս մուշտակները, որոնցմէ ոմանք մետաքսէ հիւսուած՝ իրենց նրբութեամբ կրնային բաղդատուիլ սարդի ոստայնի նրբութեան, և ուրիշներ՝ շինուած նրբերանգ «ալաճա»է, ամենաթեթեւ շարժումով մը Արեւելքցիներու ականջներուն հաճոյք պատճառող խշրտիւն մը յառաջ կը բերէին։ Այս հագուստին տակէն կը փայլէին գիպակէ քղանցքներ՝ որոնք կը ծածկէին մարգարիտներով նրբօրէն ասեղնագործուած գեղեցիկ կօշիկներ։ Անկարելի էր չհիանալ անոնց մազի երկար հիւսքերուն, մորթի ձիւնաթոյր սպիտակութեան վրայ, որ կարծես աւելի կը շեշտուէր կրաքարով սեւցած յօնքերու և թարթիչներու սեւութիւնով։

Դրօշազարդուած դարատափներու ստորոտը, էմիրին անձնական պահակները հսկողութիւն կը կատարէին, զինուած դաշոյնով, երկար նիզակներով և կրկնակ տապարներով։

Կեդրոնական Ասիոյ ամէն տարրերէն բաղկացած խուռներամ բազմութիւն մը կը հաւաքուէր հոս։

Միայն Սիպերիացիները բացակայ էին արշաւողներու այս ընդունելութենէն։

Բնակիչներէն անոնք՝ որոնք չէին կրցած փախչիլ, քաշուած էին իրենց տուներուն մէջ, վախնալով որ Ֆէօֆար խան աւելի փառաւորապէս վերջացնելու համար յաղթութեան այս հանդէսը, թերեւս նոր թալանում մը արտօնէր։

Ժամը չորսին, էմիրը, նուագախումբի, թմբուկներու և հրացանաձգութեանց մեծագոռ որոտումներու մէջ, հանդիսավայրէն ներս մտաւ։

Այս պահուն, դարատափին վրայ երեւցաւ Ֆէօֆարի կիներուն առաջինը՝ թագուհին, եթէ սակայն կարելի է այսպէս որակել Պուխարայի նահանգներուն սուլթանուհիները։ Բայց, թագուհի թէ գերի, պարսկական ծագում ունեցող այս կինը՝ հիանալիօրէն գեղեցիկ էր։ Հակառակ մահմէտական սովորութեան և անտարակոյս էմիրին քըմահաճոյքով, անոր դէմքը քօղարկուած չէր։

Չորս հիւսքերու բաժնուած իր մազերը կ'իջնէին բուպիտակաթոյր ուսերուն վրայ, որոնք հազիւ կը ծածկուէին ոսկեթել մետաքսէ շղարշի մը ներքեւ, որ կռնակի կողմէն ամենաթանկագին ադամանդներով ընդելուզուած գըլխանոցի մը կը միանար։ Կապոյտ մետաքսէ գծաւոր չըրջազգեստին ներքեւ կը նշմարուէր մետաքսէ «գիր ճամէհ»ը, գօտիէն վեր բիրաճը, տեսակ մը զգեստ, որ շնորհալիօրէն կը չըջապատէր վիզը։ Բայց ոտքէն մինչեւ գլուխը գոհարեղէններու այնքան առատութիւն մը կար, ինչպէս արծաթէ թելերու վրայ շարուած թումաններ (պարսկական դրամ), թրքական համրիչներ, էլպուրզի հռչակաւոր հանքերէն հանուած փիրուզէներ, սարդիոնէ, ակատէ, զըմրուխտէ, արեւակնէ և սափիրայէ մանեակներ, որ կարծես թէ հագուստը ամբողջ թանկագին քարերով հիւսուած էր։ Ասոնցմէ զատ, միլիոնաւոր ռուբլիներով անկարելի պիտի ըլլար գնել թեւերուն, վզին, մէջքին և ոտքերուն շուրջ շողացող այն հազարաւոր ադամանդները, որոնց արձակած փայլէն մարդ կը տարուէր խորհիլ թէ իւրաքանչիւրին կեդրոնը արեւու ճառագայթ մը կը բոցավառէր։

Էմիրը, խաները, ինչպէս նաեւ աստիճանաւորները

նստեցան առաջին գարատափին կեդրոնը բարձրացող շքեղ վրանի մը մէջ, որուն առջեւ Գուրանը նուիրական սեղանին վրայ դրուած էր, ինչպէս սովորութիւն էր։

Ֆէօֆարի ուտք թիկնապահք չուշացաւ և ժամը հինգէն առաջ նուագախումբը անոր գալուստը իմացուց։

Իվան Օկարէֆ, որուն «Սպխաւոր» անունը կուտային, այս անգամ թաթար զինուորականի հագուստ հագած, էմիրին վրանին առջեւ կանգ առաւ։ Անոր կ'ընկերանային Զապէտիէրօի զինուորներէն մաս մը, որոնք կարգաւ շարուեցան հրապարակին եզերքը։ Դաւաճանին դէմքին վրայ որոշապէս կը տեսնուէր սպին։

Իվան Օկարէֆ էմիրին ներկայացուց իր գլխաւոր սպաները, և Ֆէօֆար խան առանց հեռանալու իր լրջութենէն որ իր վեհափառութեան առանցքը կը կազմէր, զանոնք ընդունեց այն տեսակ ձեւով մը որ գոհ մնացին իր ընդունելութենէն։

Գէթ այսպէս մեկնեցին էմիրին այս ընթացքը Հարրի Պլուն և Ալսիտ Ժօլիվէ, երկու անբաժանելիները, որոնք ի խնդիր լուրերու հիմա դաշնակցած էին։ Զապէտիէրօէն մեկնելով, անոնք շուտով Թօմսք եկած էին, ու մտադրած էին Թաթարներուն բարեկամ ձեւանալով, որչափ կարելի էր շուտով ռուս զօրախումբի մը միանալ. որովհետեւ ապստամբութիւններ, հրդեհներ, աւարառութիւն, ջարդեր և նման սոսկալի տեսարաններ չափազանց զզուեցուցած էին զանոնք։ Ատոր համար կ'ուզէին շուտով միանալ ռուս զօրախումբերու և եթէ կարելի ըլլար, անոնց հետ մտնել նաև Իրքուցք։

Ալսիտ Ժօլիվէ իր պաշտօնակցին հասկցուցած էր թէ առանց այդ յաղթական մուտքին նկարագրութիւնը առնելու — իր հօրեղբօր աղջկան համար — Թօմսքէն մեկնիլ չէր ուզեր, և Հարրի Պլուն ալ քանի մը ժամ մնալու որոշում տուած էր, պայմանաւ սակայն, որ երեկոյին ձեռք պիտի առնէին Իրքուցքի ճամբան։ Եւ լաւ ձիերով անոնք կը յուսային էմիրին յառաջապահներէն առաջ անցնիլ։

Այսպէս, երկու թղթակիցները կը գտնէին այս հան-

դէսը որ կրնար լաւ թղթակցութեան մը նիւթ հայթայթել իրենց։ Անոնք կը սքանչանային Ֆէօֆար խանի պերճութեանը. կիներուն, սպաներուն և բոլոր այն արեւելեան պերճութիւններուն վրայ, որոնց մասին եւրոպական հանդէսները ոչ մէկ գաղափար կրնան տալ։ Բայց անոնք զզուանքով իրենց նայուածքները ուրիշ կողմ դարձուցին երբ Իվան Օկարէֆ էմիրին ներկայացաւ։

— Կը տեսնե՞ս, սիրելի Պլուն, ըսաւ Ալսիտ Ժօլիվէ— պուրժուաներու պէս որոնք տուած դրամնուն չափ բան տեսնել կուզեն — կանուխ եկած ենք այս եղածը միայն սկրզբնաւորութին մ'է, աւելի լաւ պիտի ըլլար եթէ ներկայացման գայինք։

—Ի՞նչ ներկայացում, հարցուց Հարրի Պլուն։

— Անխուսափելի ներկայացումը, Աստուած իմ, կը յուսամ թէ, արդէն վարագոյրը պիտի բացուի։

Արդարեւ առանց պարտուածներու հրապարակային նախատման, յաղթողին յաղթութիւնը կատարեալ չէր համարուէր։ Ահա թէ ինչու հարիւրաւոր բանտարկեալներ, զինուորներու մտրակներով հրապարակ բերուեցան։ Անոնք նախ քան քաղաքին բանտերը տարուելնին, պարտաւոր էին կարգով անցնիլ Ֆէօֆար խանի և անոր դաշնակիցներուն առջեւէն։

Այս բանտարկեալներու առաջին շարքին մէջ կ'երեւէր Միշէլ Մթրօկօֆ որուն վրայ Իվան Օկարէֆի հրամաններուն համաձայն, խումբ մը զինուոր մասնաւորաբար կը հսկէին. իր մայրը և Նատիա ալ հոն էին։

Ծեր կնոջ դէմքը ահռելի կերպով տժգունած էր, ան գիտէր թէ առանց մասնաւոր տրտումի չէր որ իր զաւակը իրեն առջեւ հանուած էր, և սոսկալի տեսարանի մը կըսպասէր։ Իր վրայ բարձրացած խարազանով հանրութեան առջեւ նախատուած Իվան Օկարէֆ ներող մարդ չէր, և իր վրիժառութիւնը անգութ պիտի ըլլար։ Յայտնի էր թէ ահռելի տանջանքներ վերապահուած էին Միշէլ Սթրօկօֆի։ Եթէ Իվան Օկարէֆ արգելք եղած էր իր զինուորներուն երբ անոնք Միշէլ Սթրօկօֆի վրայ նետուած էին, պատ-

ճառն այն էր որ անոր պատիժը Էմիրին վերապահելով գիտէր թէ վախճանը ինչ պիտի ըլլար։

Ջապետիէրօի այդ դժբախտ պատահարին վրայ զանոնք իրարմէ զատած էին որով մայր և որդի չէին կրցած իրարու հետ խօսիլ ինչ որ թէրևս մեղմացնէր անոնց դժբաղդութիւնը, Մարֆա Սթրօկօֆ ինքզինքը պատճառ կը նկատէր բոլոր այս դժբաղդութեանց, որովհետև եթէ կրցած ըլլար ինքզինքը զսպել Օմսքի իջևանին մէջ այն ատեն երբ դէմ առ դէմ գտնուեցան իր զաւկին հետ, ան՝ աննշմար անցած՝ ինչ դժբաղդութիւններու առաջքը առնուած պիտի ըլլար։ Ատոր համար Մարֆա Սթրօկօֆ ներողութիւն խնդրել կուզէր զաւկէն։

Միշէլ Սթրօկօֆ ալ իր կարգին կը մտածէր թէ, եթէ Իվան Օկարէֆ իր մայրը հոն բերած էր, պատճառն այն էր որ կուզէր մայրը զաւկին չարչարանքը տեսնելով տանջուի, և թերևս անոր ալ իրեն նման սոսկալի մահ մը վերապահուած էր։

Գալով Նատիաի, ան կը մտածէր թէ ինչպէ՞ս կրնար օգնել մօրը և զաւկին, ան միայն երևակայել գիտէր և տարտամ կերպով կ'զգար թէ ամէն բան է առաջ պէտք էր զգուշանալ ուշադրութիւն գրաւելէ։ Եւ եթէ առիթ մը ներկայանար, ուր իրեն գործելը պետք էր, ան չ'պիտի ընկրկէր, նոյնիսկ եթէ պէտք ըլլար անձը զոհել Մարֆա Սթրօկօֆի զաւկին համար։

Գերիներու մեծագոյն մասը անցած էին Էմիրին առջևէն և անոնք անցած ատեննին պարտաւոր էին ի նշան ստրկութեան խոնարհիլ մինչև որ իրենց ճակատը գետին հանէր։ Ասիկա գերութեան զկսբնաւորութիւնն էր որ կ'սկսէր ստորնացումով։

Ալսիտ Ժօլիվէ և Հարրի Պլուն չէին կրնար այս տեսակ տեսարան մը դիտել առանց արդար բարկութեան մը։

— Վատութիւն ասիկա, մեկնի՛նք, ըսաւ Ալսիտ Ժօլիվէ։

— Ո՛չ, պատասխանեց Հարրի Պլուն, պէտք է ամէն բան տեսնել։

— Ամէն բան տեսնել...։ Ա՜հ գոչեց յանկարծ Ալսիտ Ժօլիվէ իր ընկերոջ թևը բռնելով։

— Ի՞նչ ունիք, հարցուց Հարրի Պլուն։

— Նայեցէ՛ք, Պլուն, ինքն է։

— Ո՞վ։

— Ճամբու մեր ընկերոջ քո՜յրը, մինակ և բանտարկեալ։ Պէտք է զայն ազատել։

— Ինքզինքնիդ զսպեցէ՛ք, պատասխանեց պաղարեամբ Հարրի Պլուն։ Ի նպաստ այդ գեռատի աղջկան մեր ոևէ միջամտութիւնը կրնայ անոր օգտակար ըլլալէ աւելի վնասակար ըլլալ։

Նատիա, որ զանոնք տեսած չէր, իր կարգին Էմիրին առջևէն անցաւ, առանց անոր ուշադրութիւնը գրաւելու։

Նատիայէ վերջ Մարֆա Սթրօկօֆն էր որ կ'անցնէր, և որովհետև ան զանգաղեցաւ մինչև գետին խոնարհելու, զինուորներ կոշտ կերպով զայն հրեցին։

Մարֆա Սթրօկօֆ գետին ինկաւ։

Ի տես ատոր անոր զաւակը այնպիսի ուժգին շարժում մը ըրաւ որ զայն պահպանող պահակները հազիւ կրցան զսպել։

Բայց ծերունի Մարֆա ոտքի ելաւ, և զայն ալ պիտի տանէին երբ Իվան Օկարէֆ միջամտելով։

— Թող այս կինը մնա՛յ, ըսաւ։

Իսկ Նատիա խառնուած էր գերիներու խումբին։ Իվան Օկարէֆ անոր ուշադրութիւն չէր ըրած։

Էմիրին առջև տարին Միշէլ Սթրօկօֆը որ ոտքի կանգնած էր, առանց խոնարհելու աչքերն իսկ։

— Խոնարհէ մինչև գետին, գոչեց Իվան Օկարէֆ։

— Ո՛չ, պատասխանեց Միշէլ Սթրօկօֆ։

Երկու պահակներ ուզեցին ստիպել զայն խոնարհելու, բայց իրենք գետին գլորեցան երիտասարդին յուժկու բազուկներէն։

Իվան Օկարէֆ դէպի Միշէլ Սթրօկօֆ յառաջանալով։

— Պիտի մեռնի՛ս, ըսաւ։

— Այո՛, պիտի մեռնիմ, հպարտութեամբ պիտի մեռ-

նիմ, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ եւ աւելցուց. բա՛ց դաւաճանի ճակատդ Իվա՛ն, անիկա յաւիտեան պիտի կրէ դրօ՛շմը՝ խարազանի ստորնացուցիչ հարուածին։

Այս պատասխանին Իվան Օկարէֆ անհունի կերպով տժգունեցաւ։

— Ո՞վ է այս բանտարկեալը, հարցուց Էմիրը, որքան հանդարտ, նոյնքան աւելի սպառնալից ձայնով մը։

Ռուս լրտես մը, պատասխանեց Իվան Օկարէֆ։ Զայն իբր լրտես ամբաստանելով, ան գիտէր թէ անոր մասին տրուելիք վճիռը աւելի սոսկալի պիտի ըլլար։

Միշէլ Սթրոկոֆ Իվան Օկարէֆի վրայ յարձակիլ ուզեց, բայց զինուորներ արգիլեցին զայն։

Այն ատեն Էմիրը նշան մը ըրաւ, որուն վրայ ամբոխը ամբողջութեամբ խոնարհեցաւ։ Ապա Գուրանը ուզեց որ բերուեցաւ, եւ ան ըստ բախտի անոր էջերէն մէկուն վրայ դրաւ մատը։

Բախտը, կամ աւելի ճիշդ եւ ըստ արեւելքցիներու մըտայնութեան, Աստուած պիտի տնօրինէ այսպէսով Միշէլ Սթրոֆի պատիժը։ Եւ դատաւորին մատով ցոյց տուած խօսքը մեկնելէ վերջ, կը գործադրեն վճիռը, ինչ որ ալ ըլլայ։

Էմիրը իր մատը էջին վրայ պահած էր, եւ իւլէմաներու մեծը մօտենալով, համար մը կարդաց որ հետեւեալ խօսքերով կը վերջանար.

«Եւ երկրի բաները այլեւս չպիտի տեսնէ։»

— Ռուս լրտե՛ս, ըսաւ Ֆէօֆար խան, դուն եկար տեսնելու թէ ինչ կ՚անցնի կը դառնայ Թաթար բանակատեղին մէջ...։ Նայէ՛ ուրեմն, նայէ՛ աչքերուդ բոլոր կարողութեամբ։

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՆԱՅԷ՛, ԱՉՔԵՐՈՒԴ ԲՈԼՈՐ ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՄԲ ՆԱՅԷ՛

Միշէլ Սթրոկոֆ, ձեռքերը կապուած, կեցուցին դարատափին ստորոտը գտնուող Էմիրին գահոյքին դիմաց։

Իր մայրը, ֆիզիքական եւ հոգեկան այնքան չարչարանքներէ պարտուած՝ երեսի վրայ գետին ինկած էր չհամարձակելով այլեւս նայիլ եւ մտիկ ընել։

«Նայէ՛, աչքերուդ բոլոր կարողութեամբ նայէ՛» ըսած էր Ֆէօֆար խան, ձեռքը սպառնալից շարժումով մը դէպի Միշէլ Սթրոկոֆ երկարելով։

Իվան Օկարէֆ որ թաթարական սովորութեանց տեղեակ էր, անտարակոյս հասկցած էր այս խօսքերուն իմաստը որովհետեւ վայրագ ժպիտ մը վայրկեան մը երեւցաւ իր շրթներուն վրայ, եւ յետոյ գնաց նստիլ Ֆէօֆար խանի քով։

Յանկարծ փողի ձայն մը լսուեցաւ որ զուարճութիւնները սկսելու ազդանշանն էր։

«Ահաւասիկ պարը», ըսաւ Ալսիտ Ժօլիվէ Հարրի պըլունի, բայց հակառակ սովորութեան այս բարբարոսները ողբերգութենէն առաջ կը ներկայացնեն զայն։

Միշէլ Սթրոկոֆ հրաման ունէր նայելու եւ նայեցաւ։

Այն ատեն, պարուհիներու երամ մը հանդիսավայր խուժեց։ Զանազան թաթարական նուագարաններ՝ ինչպէս «Տութարր»ը թթենիի փայտէ, երկար կոթով երկթելանի տեսակ մը նուագ. «Քօպիզ»ը ձարէ լարերով տեսակ մը թաւ ջութակ. «Զարիչկա»ն վարդենիէ շինուած երկար սրինգ մը, փողեր, թմբուկներ, թամթամներ (հնդկական ձնծղայ) որոնց խառնուելով երգիչներու կոկորդային ձայներ յառաջ բերին տարօրինակ ներդաշնակութիւն մը։

Ասոնց կ՚ուգար միանալ նաեւ օդային նուագախումբ մը՝ կազմուած բազմաթիւ թռուցիկներէ որոնք հովին

ազդեցութեան տակ Եւօլեան տաւիղի մը ձայները կը հահանէին։

Պարերը սկսան։

Այս բոլոր պարուհիները որոնք պարսկական ծագում ունէին, գերիներ չ'ըլլալով ազատօրէն իրենց արհեստը ի գործ կը դնէին։ Ժամանակին անոնք Թէհրանի արքունիքին պարուհիներն էին բայց տիրող թագաւորութեան դէպքէն ի վեր անոնք ստիպուեցան այլուր փնտռել իրենց բախտը։ Բոլորն ալ իրենց ազգային տարազը կը կրէին և զարդարուած էին բազմաթիւ գոհարեղէններով։ Ոսկիէ եռանկիւնաձեւ զանազան տեսակէ օղեր կախուած էին իրենց ականջներէն, արծաթէ վզնոցներ կը շրջապատէին իրենց վիզը, երկշարք թանկագին քարերով զարդարուն ապարանջաններ կը զարդարէին անոնց թեւերն ու սրունքները։ Սարդիոնէ, բերուզակէ և ադամանդէ ճոխաբար ընդելուզուած վարսակալներ կը պսպղային անոնց երկար մազի հիւսկերուն ծայրը։ Շողշողուն ճարմանդներով գօտիներ կը սեղմէին անոնց մէջքը։

Այս պարուհիները երբեմն առանձին, երբեմն խումբով, շնորհալիօրէն զանազան տեսակ պարեր պարեցին։ Անոնք քողարկուած չէին, բայց երբեմն երբեմն կը ծածկուէին թեթեւ շղարշով մը, և այն ժամանակ կարծես թափանցիկ ամպի ծուէն մը կ'անցնէր անոնց բոցավառ աչերուն առջեւէն ինչպէս շոգին աստեղազարդ երկինքին վրայէն։ Այս պարսկուհիներէն ոմանք կը կրէին մարգարտազարդ թրբակապեր որոնց ծայրերէն եռանկիւնաձեւ ոսկեդրօշմ քըսակներ կախուած էին։

Պարուհիները անոնց մէջէն հանեցին կարմիր նեղ և երկար մետաքսեայ երիզներ որոնց վրայ Ղուրանէն համարներ գրուած էին։ Այս երիզներով կազմեցին գօտի մը որուն մէջէն պարելով անցան ուրիշ պարուհիներ։

Բայց դէպք մը որ յատկանշական էր և Ալսիտ Ժօլիվէի ուշադրութիւնը գրաւեց այն էր թէ այս պարուհիները աւելի թոյլ քան թէ վառվռուն էին։ Եռանդը կը պակսէր իրենց մէջ։ Անոնք իրենց պարելու ձեւովը կը յիշեցնէին

աւելի հեզիկ մեղմ և պարկեշտ պայատէրները քան եգիպտացի խանդոտ կայթուհիները։

Երբ պարը աւարտեցաւ, լսուեցաւ թաւ ձայն մը որ կ'ըսէր.

«Նայէ՛, աչքերուդ բոլոր կարողութեամբ նայէ՛։» Էմիրին խօսքերը կրկնող այս բարձրահասակ թաթարը որ Ֆէօֆար խանի դահիճն էր, Միշէլ Սթրոկոֆի ետին կայնած և ձեռքը լայն շեղբով կոր թուր մը բռնած էր։ Իր մօտ եռոտանի կրակարան մը կար ուր կնդրուկով խառն խժային և խնկահոտ նիւթ մը կը մխար։ Այս պարուհիներուն յաջորդեց բոլորովին տարբեր ձեւի պարուհիներու խումբ մը որ Միշէլ Սթրոկոֆ իսկոյն ճանչցաւ։

Կ'երեւի թէ թղթակիցներն ալ ճանչցան, որովհետեւ Հարրի Պլուն իր պաշտօնակցին ըսաւ.

— Նիժնի-Նօվկորոտի գնչուհիներն են ասոնք...։

— Այո՛, անոնք իսկ, պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ, ինձ կը թուի թէ ասոնք իբր լրտես աւելի դրամ կը շահին քան թէ իբր պարուհի։

Ալսիտ Ժօլիվէ զանոնք լրտես դաւելով գիտէինք թէ չէր սխալէր։

Առաջին շարքին մէջ կ'երեւէր Սանկառ իր տարօրինակ և գեղեցիկ հագուստով որ աւելի փայլ մը կու տար անոր գեղեցկութեան։

Սանկառ չի պարեց, այլ նստաւ մէջտեղը այս պարուհիներուն, որոնց պարերը խառնուրդ մըն էին այն բոլոր երկիրներու պարերուն ուրկէ անոնք անցած էին, ինչպէս Պոհեմիայ, Եգիպտոսի, Իտալիոյ, Սպանիոյ։ Անոնք կոգեւորուէին ցնծղաներու ձայնէն և թափերու «տաիրէ» գգրգիւնէն։

Սանկառ իր ձեռքին մէջ բռնած թրթռացող թափով կոգեւորէր ճշմարիտ կիւբիւղեան քուրմերու այս խումբը։

Այդ պահուն շուրջ տասնըհինգ տարեկան քնքուշ մը յառաջացաւ, որ իր ձեռքին մէջ բռնած էր «տութար» մը և որուն լարերը կը հնչեցնէր եղունքի պարզ հպումներով։ Ան երգեց։ Չափազանց արտառոց այս երգի արտասանութիւններուն տեւեն պարուհի մը եկաւ անոր մօտ և անշարժ

նստաւ մօտիկ ընելով, բայց ամէն անգամ որ երգին եղանակը կ'սկսէր այս դեռատի երգիչը՝ պարուհին կը վերսկըսէր իր պարը գրգելով իր թափը:

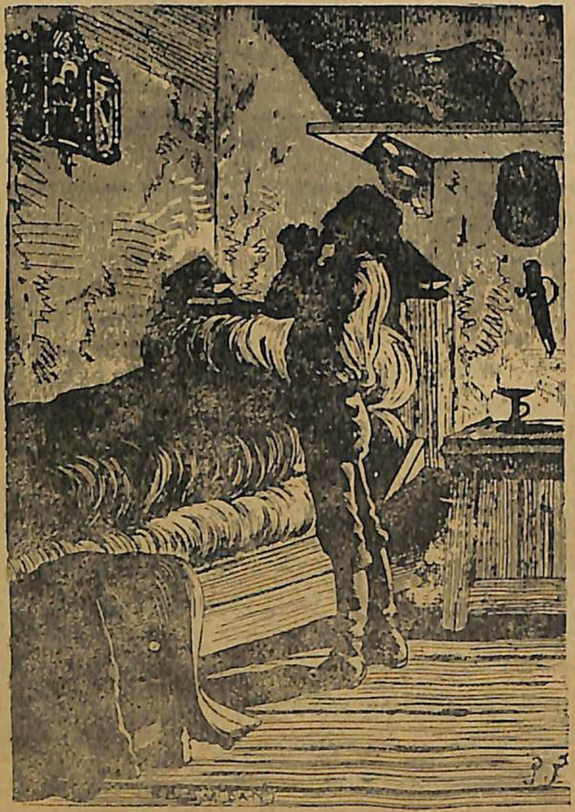

Հայրենիքին եւ հայրիկին համար․ ․ ըսելով վերջացուց... աղօթքը:
[Տե՛ս էջ 118]

Վերջին երգին, պարուհիները իրենց պարի ոլորաններուն մէջ առին այդ դեռատի երգիչը:

Այն ատեն՝ Էմիրին, անոր դաշնակիցներուն և սպաներուն կողմէ նետուած ոսկիներու տարափ մը տեղաց որ անոնց ծնծղաներուն զարնուելով կը հնչեցնէին զանոնք

որոնց կը խառնուէր նաև թմբուկներու և տուփարներու վերջին թրթռացումները:

— Սուսաղակներու նման չայլ, ըսաւ Ալսիդ Ժօլիվէ իր ընկերոջ ականջին:

Հեռացի՛ր. բարեկամ..., պիտի սպաննէի քեզ... [Տես էջ 119]

Այդպէս առատութեամբ տեղացողը գողցուած դրամ էր արդարև, որովհետև, Թումանները և Թաթարական դրամներուն հետ կը տեղային նաև ռուսական տուքաներ և ռուպլիներ:

Պահ մը լռութիւն տիրեց, այն ատեն դահիճը իր ձեռքը Միշէլ Սթրոկոֆի ուսին դնելով ըսաւ այն բառերը, որոնք կրկնուելով աւելի չարագուշակ կը դառնային։

— Նայէ՛, աչքերուդ բոլոր կարողութեամբ նայէ՛...։

Բայց Ալսիտ Ժոլիվէ նկատեց որ այս անգամ մերկ թուրը դահիճին ձեռքը չ'կար։

Արեւը հորիզոնէն վար կ'իջնէր արդէն եւ մթութիւնը կամաց կամաց կ'սկսէր տիրել հեռուն դաշտերուն վրայ, մայրիներու եւ չօճիներու կոյտերը աւելի սեւնալ կ'սկսէին եւ Թոմի ջուրերը կը կորսուէին հեռուն մշուշին մէջ կամաց կամաց մութը կ'իջնէր նաեւ այս դաշտին վրայ որուն կը տիրապետէր քաղաքը։ Բայց այդ պահուն բազմաթիւ գերիներ, ձեռքերնին ջահեր բռնած հրապարակը լեցուցին, Սանկառի առաջնորդութիւամբ պարսիկ եւ գնչու պարուհիները Էմիրին գահուն առջեւ երթալով, իրենց զարմանազան պարերը կրկնեցին, Թաթար նուագարաններն ալ վերսկսան աւելի արտառոց ներդաշնակութեամբ մը, որուն կ'ընկերանային կոկորդային ձայներ, թառցիկները որոնք վար քաշուած էին, վերստին բարցրացան, եւ անոնց կապուած լապտերները բազմագոյն համատեղութեան մը տրպաւորութիւնը կը թողէին։

Թաթար զինուորներու ջոկատ մ'ալ, իրենց մարտի համազգեստով եկաւ խառնուիլ պարերուն։

Այս զինուորները, մերկ սուրեր եւ հրացաններ ի ձեռին կը պարէին, միեւնոյն ատեն հրացանաձգութիւն կատարելով։ Անոնց հրացանները դունաւոր վառօդով մը լեցուած ըլլալով, նետուած ատեննին, կարմիր կանանչ, կապոյտ գիծեր կ'արձակէին։

Ալսիտ Ժոլիվէ, թէեւ այս կարգի խաղերու եւ հրախաղութիւններու շատ լաւերը տեսած էր Բարիզի մէջ, այս ու ամէնայնիւ չ'կրցաւ զսպել գլխու շարժում մը որ ըսել կուզէր «գէշ չէ, գէշ չէ»։

Յանկարծ, բոլոր կրակները մարեցան, պարերը դադրեցան եւ պարուհիները անյետացան, հանդէսը վերջացած էր եւ միայն ջահերը կը լուսաւորէին այս հրապարակը որ քիչ առաջ լեցուն էր լոյսերով։

Էմիրի մէկ նշանին վրայ Միշէլ Սթրոկոֆ հրապարակին մէջտեղը բերուեցաւ։

«Պլո՛ւն, ըսաւ Ալսիտ Ժոլիվէ իր ընկերոջը, մինչեւ ասոնց վերջանալը պիտի մնա՞ս»

— Բնաւ, պատասխանեց Հարրի Պլուն։

— Կը յուսամ թէ «Տէյլի Թէլէկրաֆ»ի ընթերցողները շատ չեն փափաքիր Թաթարական մահավճիռի մը գործադրութեան մանրամասնութեամբ։

— Ինչպէս չփափաքիր քու հօրեղբօր աղջիկդ։

— Խե՛ղճ տղայ, աւելցուց Ալսիդ Ժոլիվէ, Միշէլ Սթրոկոֆը տեսնելով։ Արժանի էր որ այս քաջ զինուորը պատերազմի դաշտին մէջ իյնար։

— Զայն ազատելու համար բան մը կրնա՞նք ընել, հարցուց Հարրի Պլուն։

— Բան չենք կրնար ընել։

Երկու թղթակիցները վերյիշեցին այն վեհանձն ընթացքը որ Միշէլ Սթրոկոֆ իրենց հանդէպ ունեցաւ, անոնք գիտէին թէ, պարտականութեան գերի, Միշէլ Սթրոկոֆ ինչ տառապանքներ կրած էր այս Թաթարներուն մէջ, որոնց մօտ գութը կը պակսի, եւ այս բոլորը գիտէին ու բան մը չէին կրնար ընել։

Եւ չուզելով տեսնել այս դժբախտին վերապահուած չարչարանքը, քաղաք վերադարձան։

Ժամ մը վերջ անոնք Իրքուցքի ճամբուն վրայ էին։

Միշէլ Սթրոկոֆ կանգնած էր, Էմիրին համար հպարտ իսկ Իվան Օկարէֆի համար արհամարհանքի ակնարկով մը։ Ան մահուան կ'սպասէր, բայց ոեւէ տկարութեան նշան չէր ցոյց տար։

Հրապարակին եզերքը գտնուող բազմութիւնը, ինչպէս նաեւ Ֆէօֆար խանի սպայակոյտը, կ'սպասէին որ գործադրուէր վճիռը, որ իրենց համար հաճոյքի ուրիշ առիթ մընէր։

Էմիրը նշան մը ըրաւ, Միշէլ Սթրոկոֆ բերուեցաւ բարձրավանդակին եզերքը եւ այն ատեն, թաթար լեզուով, որ Միշէլ Սթրոկոֆ կը հասկնար, ըսաւ․

— Դու՛ն եկար տեսնելու համար, ռուսիրո՛ւ լրտես։

վերջին անգամ ըլլալով տեսար։ Պահ մը վերջ աչքերդ այլեւս պիտի չտեսնեն։

Մահը չէր, այլ կուրութիւն վերապահուած էր Միշել Սթրոկոֆի, կուրութիւն թերեւս աւելի սոսկալի քան մահը, դժբաղդը կուրնալու դատապարտուած էր։

Բայց Էմիրին կողմէ հաղորդուած այս վճիռը լսելով Միշել Սթրոկոֆ չտկարացաւ։ Ան անայլայլ մնաց, աչքերը լայն բացած, իբր թէ կուզէր իր կեանքը վերջին այս տեսողութեան մէջ կեդրոնացնել։ Այս վայրենի մարդոց աղաչել, անօգուտ էր եւ իրեն նուաստացում մըն էր, այդ մասին չմտածեց անգամ, իր բոլոր մտածումը խտացած էր առաքելութեան մասին, որ այսպէսով բացարձակապէս կը ձախողէր, իր մօրը եւ Նատիայի վրայ գէթ այլեւս պիտի չտեսնէր, բայց իր զգացած այդ յուզումը բնաւ յայտնի չըրաւ։

Սակայն վրիժառութեան զգացում մը իր ամբողջ էութիւնը լեցուց. ան դէպի Իվան Օկարէֆի դառնալով.

— Իվա՛ն, ըսաւ ան սպառնալից ձայնով մը, դաւաճա՛ն Իվան, աչքերուս վերջին սպառնալիքը քեզի համար պիտի ըլլայ։

Իվան Օկարէֆ ուսերը թօթուեց։

Բայց Միշել Սթրոկոֆ կը սխալէր որովհետեւ իր աչքերը Իվան Օկարէֆը չէր որ վերջին անգամ պիտի տեսնէին։

Մարֆա Սթրոկոֆ իր առջեւ կը կանգնէր։

—Մա՛յրս, գոչեց ան. այո, այո, քեզի իմ վերջին նայուածքս եւ ոչ այս թշուառականին... հոս, իմ առջեւս կեցիր... թող որ տեսնեմ տակաւին պաշտելի դէմքդ... եւ թող աչքերս քեզ նայելով գոցուին...։

Առանց բառ մը արտասանելու ծեր կինը կը յառաջանար։

— Հեռացուցէ՛ք այս կինը, ըսաւ Իվան Օկարէֆ։ Երկու զինուորներ անգլին հրեցին Մարֆա Սթրոկոֆը, որ թէեւ ետ ետ գնաց, բայց զաւկէն երկու քայլ անդին, կանգուն մնաց։

Դահիճը երեւցաւ։ Այս անգամ ան իր ձեռքին մէջ ունէր մերկ թուրը, որ ճերմկելու աստիճան տաքցած էր այն կրակարանին մէջ ուր հոտաւէտ ածուխ կը վառէր։

Միշել Սթրոկոֆ պիտի կուրանար, անոր աչքին առջեւէն

պիտի անցընէին հրակէզ շեղբը ըստ Թաթար սովորութեան։

Միշել Սթրոկոֆ չփորձեց դիմադրել։ Այլեւս իր աչքին միայն կ'երեւէր մայրը, զոր իր նայուածքով կը լափէր։ Ամբողջ կեանքը այս տեսողութեան մէջ խտացած էր։

Մարֆա Սթրոկոֆ, աչքը զաւկէն աւելի բացած, թեւերը դէպի անոր երկարած, կը դիտէր...։

Հրաշէկ շեղբը անցաւ Միշել Սթրոկոֆի աչքերուն առջեւէն։

Յուսահատական ճիչ մը արձագանքեց Մարֆա Սթրոկոֆ եւ անշունչ գետին փռուեցաւ։

Միշել Սթրոկոֆ կոյր էր։

Իր հրամաններուն գործադրութենէն վերջ Էմիրը իր հետեւորդներով մեկնեցաւ։ Հոն մնացին միայն Իվան Օկարէֆ եւ ջահակիրները։

Թշուառականը արդեօք դեռ անարգել եւ դահիճէն յետոյ վերջին հարուած մը տալ կ'ուզէ՞ր իր զոհին։

Իվան Օկարէֆ յամրաքայլ մօտեցաւ Միշել Սթրոկոֆի որ անոր գալը զգալով կանգնեցաւ։

Իվան Օկարէֆ արքայական նամակը հանելով իր գրպանէն, զայն բացաւ եւ գերագոյն հեգնութեամբ մը, Զարին սուրհանդակին մարած աչքերուն առջեւ բռնելով, ըսաւ.

— Կարդա՛, Միշել Սթրոկոֆ, կարդա՛ հիմա եւ գնա հաղորդել Իրքուցք կարդացածդ. Զարին իսկական սուրհանդակը Իվան Օկարէֆն է այլեւս։

Այս ըսելով դաւաճանը իր կուրծքին սեղմեց նամակը, ապա մեկնեցաւ այդ տեղէն եւ ջահակիրներն ալ անոր հետեւեցան։

Հեռուէն դեռ կը լսուէին երգելու ձայները եւ հանդիսութեանց աղաղակները։ Լուսավառուած Թօմսք կը փայլէր քաղաքի մը պէս որ տօնի մէջ է։

Միշել Սթրոկոֆ մտիկ ըրաւ. հրապարակը լուռ եւ ամայի էր։ Ան խարխափելով ուղղուեցաւ դէպ այն կողմը ուր մայրը ինկած էր։ Իր ձեռքով զայն գտաւ, հակեցաւ անոր վրայ, դէմքը դէմքին մօտեցուց, անոր սրտին տրոփիւնները մտիկ ըրաւ, եւ կարծես ցած ձայնով կը խօսէր անոր։

Մարթա կ'ապրէ՞ր արդիօք եւ կիմանա՞ր տղուն ըրածները։ Ամէն պարագայի ոչ մէկ չարժում ըրաւ ան։

Միշէլ Սթրոկոֆ անոր ճակատը եւ սպիտակ մազերը համբուրեց։ Ապա կանգնելով եւ խարխափելով, կամաց կամաց գնաց դէպի հրապարակին ծայրը։

Յանկարծ Նատիա երեւցաւ, եւ ուղակի անոր ուղղուեցաւ, եւ իր ձեռքի դանակով կտրեց այն կապերը որով Միշէլ Սթրոկոֆ թեւերը կապուած էին։

— Եղբա՛յր, ըսաւ ան։

— Նատիա, մրմնջեց Միշէլ Սթրոկոֆ, Նատիա…

— Եկո՛ւր, եղբայր, պատասխանեց Նատիա։ Անկից վերջ իմ աչքերս քու կինդ պիտի ըլլան, և ես եմ որ քեզ պիտի առաջնորդեմ Իրքուցք։

ԳԼՈՒԽ Ջ.

ՃԱՄԲՈՒ ԲԱՐԵԿԱՄ ՄԸ

Միշէլ Սթրոկոֆ եւ Նատիա, կէս ժամ վերջ, հեռացած էին Թոմսքէն։

Այդ գիշեր, բաւական թիւով ուրիշ բանտարկեալներ եւս կրցին փախչիլ Թաթարներուն բանակատեղիէն, որովհետեւ սպայ եւ զինուոր, բոլորն ալ գինովցած, անգիտակցաբար թուլցուցած էին իրենց խիստ հսկողութիւնը։

Ուրեմն, Նատիա, միւս բանտարկեալներուն հետ գերի տարուելէ վերջ, կրցած էր փախչիլ եւ սարահարթ վերադառնալ այն պահուն երբ Միշէլ Սթրոկոֆ էմիրին առջեւ բերին։

Հոն բազմութեան մէջ խառնուելով ամէն ինչ տեսաւ։ Ոչ մէկ ճիչ արձակեց ան երբ հրաշէկ շեղբը, ընկերոջը աչքերուն առջեւէն անցաւ։ Անշարժ եւ լուռ մնալու քաջութիւնը ունեցաւ ան։ Նախախնամական ներշնչում մը թելադրած էր իրեն վերապահութեամբ շարժիլ, առաջնորդել կարենալու համար Մարթա Սթրոկոֆ որդին այն նպատակին որուն երդում ըրած էր հասնիլ ան։ Երբ ծերունի սիպերիացին անշունչ գետին ինկաւ, Նատիաի սիրտը, պահ մը, դադրեցաւ բաբախելէ, բայց գաղափար մը վերադարձուց իր ամբողջ կորովը․

«Ես կոյրին շունը պիտի ըլլամ» ըսաւ ինքնիրեն։

Իվան Օկարէֆի մեկնումէն վերջ, Նատիա մութին մէջ պահուելով սպասած էր որ ամբոխը ցրուի։ Միշէլ Սթրոկոֆ, առանձին եւ լքուած էր ողորմելի մշկու մը պէս, որմէ մարդ այլեւս վախնալիք բան մը չ'ունի։ Նատիա Միշէլ Սթրոկոֆի մօտը վրայ հսկելով, զայն ճակտէն համբուրելէ յետոյ, ոտքի ելլելով փախչելու համար խարխափիլը տեսաւ․․․։

Քանի մը վայրկեան վերջ Նատիա եւ Միշէլ Սթրոկոֆ,

ձեռք ձեռքի բռնած, իջան ցից զառիթափէն վար, և Միշէլ քաղքին ծայրը. Թոմի ուղղութեամբ յառաջանալէ վերջ բարեբաղդաբար յաջողեցան անցնիլ պարիսպին մէկ խրամէն։

Միայն Իրքուցքի ճամբան էր որ դէպի արևելք կ'երկարէր. ասոր մասին կասկածելու պէտք չկար։

Մի՛ խօսիր, բարեկամ, մի՛ խօսիր, դեռ շատ հիւանդ ես... [Տե՛ս էջ 128]

Նատիա և Միշէլ Սթրոկոֆ շուտով ճամբայ ելան, որովհետև կարելի էր որ քանի մը ժամուան գինարբուքէ վերջ, յաջորդ օրն իսկ, էմիրի ասպատակները կրկին տափաստաններուն մէջ մտնելով, ամէն հաղորդակցութիւն խզեն։

Որով պէտք էր անոնցմէ առաջ անցնելով, հասնիլ Քրասնոեարսքի, որ 533 քիլ. հեռու էր Թոմսքէն. և վերջապէս որչափ կարելի է ուշ չեղիլ մեծ ճամբէն որմէ հեռանալ անստուգութեան, անծանօթին և մահուան գիրկը նետուիլ էր անտարակոյս։

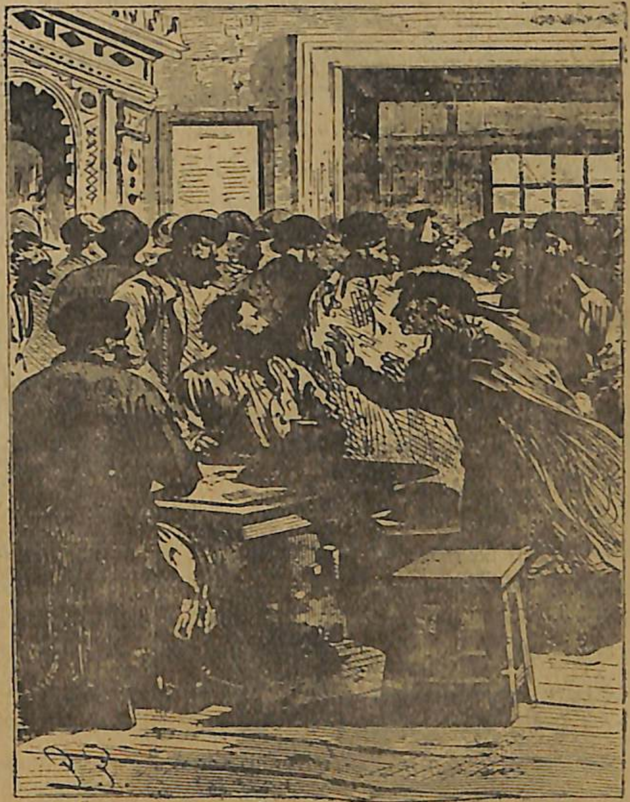

Զաւակս . . . : [Տե՛ս էջ 138]

Թէ ի՞նչպէս Նատիա Օգոստոս 16–17ի գիշերուան յոգնութիւնները կրցաւ կրել, թէ ի՞նչպէս, այսքան երկար ճամբորդութիւն մը կատարելու համար պէտք եղած ֆիզիքական ուժը կրցաւ գտնել և թէ ի՞նչպէս քալելէն իր ա-

բիւնատող ոտքերով կրցաւ մինչեւ հոն հասնիլ, այս բոլորը գրեթէ անիմանալի են։ Սակայն իրականութիւնը այն է որ Ինք եւ Միշէլ Սթրոկոֆ, յիսուն վերստ քալելէ վերջ, յաջորդ առաւօտ Սիմֆերոփոլի առջեւ կը հասնէին։

Այդ ամբողջ գիշերուան ընթացքին Միշէլ Սթրոկոֆ, շնորհիւ Նատիայի որուն ձեռքէն բռնած էր միշտ, հանգիստ եւ ապահով քալեց։

Սիմֆերոփոլի բնակիչները, Թաթարներէն վախնալով, գրեթէ մեծամասնութեամբ Ենիսէյսք փախած էին իրենց հետ տանելով նաեւ քաղաքին թանգագին եւ օգտակար բաներ սայլակներու վրայ բեռցուած։ Հազիւ մէկ քանի ընտանիքներ կը մնային հոն տակաւին։

Սակայն Նատիա եւ Միշէլ Սթրոկոֆ հանգիստի եւ սնունդի պէտք ունենալով ստիպուած քանի մը ժամ պիտի մնային հոն։

Որով մանկամարդ աղջիկը, իր ընկերը առաջնորդեց աւանին հեռաւոր մէկ անկիւնը ուր դուռը բաց անբնակ տուն մը կը գտնուէր։ Ներս մտնելով՝ սիբերիական տուներու մէջ սովորաբար գործածուող բարձր վառարանի մը քով փայտէ խարխուլ նստարան մը գտան որու վրայ նստեցան երկուքն ալ։

Այն ատեն Նատիա իր ընկերոջը դէմքը դիտեց ուշադրութեամբ մը։ Այս ակնարկին մէջ երախտագիտութիւն եւ գթասրտութիւն չափ աւելին կար։ Եթէ Միշէլ Սթրոկոֆ ի վիճակի ըլլար տեսնելու այս վշտահար բայց գեղեցիկ ակնարկը, անսահման գորովի եւ անձնուիրութեան մը յայտարարութիւնը պիտի նշմարէր անոր մէջ։

Հրաշէկ երկաթէն կարմրած արտեւանունքները, կոյրին բացարձակապէս ցամքած աչքերը կէս մը կը գոցէին։ Այրուցքէն աչքին կարծրենին թեթեւօրէն կծկուած ըլլալով բիբը տարօրինակ կերպով խոշորցած եւ ծիածանը աւելի կապուտցած էր։ Թարթիչներն ու յօնքերը մասամբ այրած էին, բայց անոր նայուածքը ոեւէ փոփոխութիւն չէր կրած դէթ առերեւոյթապէս։

Միշէլ Սթրոկոֆ ձեռքերը երկարելով՝

— Հո՞ն ես, Նատիա. հարցուց։

— Այո՛, պատասխանեց մանկամարդ աղջիկը, մօտդ եմ Միշէլ, եւ քեզ բնաւ չի պիտի թողում։

Միշէլ Սթրոկոֆ սարսռաց երբ լսեց որ Նատիա առաջին անգամ ըլլալով իր բուն անունը կու տար։ Ուրեմն ամէն բանի տեղեկացած էր ան՛.

— Պէտք է որ բաժնուինք իրարմէ, Նատիա,

— Բաժնուի՞լ. ինչո՞ւ համար, Միշէլ.

— Ճամբորդութեանդ արգելք ըլլալ չեմ ուզեր... Հայրդ քեզ կ՚սպասէ պէտք է որ օր առաջ անոր միանաս...։

— Ինծի ըրած այնքան բարիքներէդ վերջ եթէ քեզ լքեմ, հայրս կ՚անիծէ զիս։

Նատիա՛, Նատիա՛, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ գեղատի աղջկան ձեռքը սեղմելով, հօ՛րդ վրայ միայն պարտիս մտածել...։

— Միշէլ, աւելի դո՛ւն ես որ ինծի պէտք ունիս քան հայրս...։ Միթէ Իրքուցք երթալէ հրաժարեցա՞ր։

— Երբե՛ք. գոչեց Միշէլ Սթրոկոֆ, այնպիսի շեշտով մը որ կը ցուցնէր թէ ան իր կորովը բնաւ կորսնցուցած չէր։

— Բայց Ցարին նամակը այլեւս քովդ չէ...։

— Այո, այն նամակը զոր Իվան Օկարէֆ գողցաւ ինծմէ՛...։ Նատիա, պիտի կրնամ առանց անոր ալ գործել... Անոնք իմ հետս երբ լրտեսի վարուեցան ես ալ լրտեսի մը պէս պիտի շարժիմ ...։ Բոլոր տեսածներս եւ բոլոր լսածներս յանուն Աստուծոյ կ՚երդնում որ պիտի երթամ պատմել Իրքուցք...։ այդ դաւաճանը օր մը ինծի հետ դէմ առ դէմ պիտի գտնուի՛. բայց պէտք է որ իրմէ առաջ հոն հասնիմ։

— Դեռ բաժանման վրայ կը խօսիս, Միշէլ։

— Նատիա՛, այդ անպիտանները բոլոր ունեցածս առին ինծմէ...։

— Դեռ քանի մը րուպլի... եւ աչքերս ունիմ Միշէլ, քեզ համար տեսնելու եւ առաջնորդելու քեզ հոն ուր առանձին չես կրնար երթալ այլեւս։

— Եւ ինչպէ՞ս պիտի երթանք։

— Հետխատն։

— Եւ ինչպէ՞ս պիտի ապրինք։

— Մուրալով։

— Մեկնինք, Նատիա՛։

— Ուրեմն մեկնինք, Միշէլ։

Այդ տան մէջ ժամ մը հանգչելէ վերջ մեկնեցան։

Նատիա այդ գիւղաքաղաքին փողոցները թափառելով քիչ մը գարիի հաց և մեղրաջուր գտաւ։ Եւ ասոնց համար բան մը չ'վճարեց, որովհետեւ ան մուրացկանութեան սկսած էր արդէն։ Ասոնցմով շատ քիչ կրցան իրենց անօթութիւնը յագեցնել։ Նատիա Միշէլ Սթրոկոֆի վերապահած էր ուտելիքին մեծագոյն մասը։ Միշէլ Սթրոկոֆ Նատիայի պատառ պատառ իրեն երկարած հացը կ'ուտէր. Նմանապէս ջուրը խմած ատենն ալ Նատիա էր որ կուժը անոր շրթներուն կը տանէր։

— Հաց կ'ուտե՞ս, Նատիա, քանիցս հարցուց Միշէլ Սթրոկոֆ։

— Այո՛, Միշէլ, պատասխանելով կը բաւականանար գեղատի աղջիկը, որ կը գոհանար իր ընկերոջ ուեցուցածովը։

— Միշէլ և Նատիա մեկնելով Սէմիլովոքոլ կրկին ձեռք առին Իրքուցքի տաժանելի ճամբան։ Գեղատի աղջիկը կարողի կերպով կուրծք կուտար յոգնութեան։ Եթէ Միշէլ Սթրոկոֆ անոր վիճակը տեսնէր թերեւս ճամբան շարունակելու քաջութիւնը չ'ունենար, բայց Նատիայի տրտնջալը չը լսելով, կ'աճապարէր քալել։ Եւ ինչո՞ւ։ Դեռ Թաթարներէն առաջ անցնի՞լ կը յուսար արդեօք։ Ան հետիոտն առանց դրամի և կոյր էր, և եթէ ան կորսնցնէր իր միակ առաջնորդը, Նատիան իրեն կը մնար այլեւս ճամբուն մէկ եզերքը երկննալ և հոն խեղճութեան մէջ մեռնիլ։ Այսու ամենայնիւ եթէ ան յաջողէր Քրասնոեարսք հասնիլ, թերեւս կառավարիչը, որուն իր ինքնութիւնը պիտի ճանչցնէր, Իրքուցք հասնելու միջոցներ տրամադրէր իրեն։

Այսպէս անոնք ձեռք ձեռքի տուած կ'երթային այդ ճամբան որուն ընդացքին կարծես պէտք չէին տեսնէր ի-

բառու հետ խօսելու, միայն երբեմն երբեմն Միշէլ Սթրոկոֆ կ'ըսէր։

— Խօսէ՛, Նատիա։

— Ի՞նչ խօսիմ, Միշէ՛լ, մեր մտածումները նոյնն են, կը պատասխանէր գեղատի աղջիկը, առանց որ իր ձայնը ոեւէ յոգնութեան նշան արտայայտէր։

Սակայն այդ օրը, այս ընդհանուր թշուառութեան մէջ, ուրախառիթ դէպք մը պիտի պատահէր որ անոնց երկուքին ալ շատ մը յոգնութիւններ պիտի խնայէր։

Երկու ժամուան ճամբայ կտրած էին երբ Միշէլ Սթօկոֆ կանգ առնելով,

— Ճամբան ամայի է՞, հարցուց։

— Բացարձակապէս, պատասխանեց Նատիա։

— Ճամբուն վրայ ձայներ մը չե՞ս լսեր։

— Այո, կը լսեմ արդարեւ։

— Լաւ նայէ՛, եթէ Թաթարներ են պէտք է պահուիլ։

Սպասէ՛ Միշէ՛լ. պատասխանեց Նատիա և բարձրացաւ դէպի ճամբուն աջ կողմը։

Միշէլ Սթրոկոֆ պահ մը մինակ մնաց ու մտիկ կ'ընէր։

Նատիա գրեթէ անմիջապէս դալով.

— Երիտասարդի մը վարած կառքն է, ըսաւ։

— Մինա՞կ է։

— Մինակ։

Միշէլ Սթրոկոֆ պահ մը վարանեցաւ։ Արդեօք պէ՞տք էր պահուիլ, կամ կարելի չէր արդեօ՞ք այս կառքին մէջ տեղ մը գտնել, եթէ ոչ իրեն գէթ իր ընկերուհւոյն համար, որ Օմին անցելէն ի վեր, այսինքն ութօրէն աւելի էր որ կը դալէր և ուժասպառ էր։

Սպասեց։

Կառքը շուտով հասաւ։ Քիպիթքա կոչուած հինցած կառք մըն էր ան որ կրնար ի հարկին երեք մարդ առնել և լծուած էր մէկ ձիով։

Անոր մէջ երիտասարդ մը կար որ իր քով շուն մըն ալ ունէր։

Նատիա տեսաւ որ այս երիտասարդը Ռուս մըն էր և

համակրելի դէմք մը ունէր, որ վստահութիւն կը ներշնչէր։ Իր կառքը կամաց կը քշէր և չէր աճապարէր, որպէսզի ձին չ'յոգնեցնէ. ու անոր այս ընթացքը տեսնողը բնաւ չէր մտածեր թէ ան կը հետևէր ճամբու մը որ կրնար մէկ վայրկեանէ միւսը թաթարներու կողմէ կտրուիլ։

Նատիա Միշէլ Սթրօկոֆի ձեռքէն բռնելով մէկ կողմ քաշուած էր։

Բրիթքան կանգ առաւ և անոր երիտասարդ վարիչը ժպտելով դեռատի աղջկան նայեցաւ։

— Ո՞ւր կ'երթաք ուրեմն այսպէս, հարցուց ան։

Այս ձայնը լսելուն Միշէլ Սթրօկոֆ մտածեց թէ զայն տեղ մը լսած էր, և դէմքը անմիջապէս պայծառացաւ։

— Իրքուցք կ'երթանք, պատասխանեց այս վերջինը.

— Օ՛, բարեկամ, չե՞ս գիտեր թէ մինչև Իրքուցք դեռ շատ ու շատ վերստ կայ կտրելիք։

— Գիտեմ։

— Եւ հետիո՞տն կ'երթաս։

— Այո, հետիոտն։

— Լաւ, բայց օրիո՞րդը...։

— Քոյրս է անիկա, ըսաւ Միշէլ Սթրօկոֆ որ խոհեմութիւն համարեց այս անունով վերակոչել զայն։

— Այո, քոյրդ բարեկամ, բայց անիկա բնաւ Իրքուցք պիտի չ'կրնայ հասնիլ այսպէս...։

— բարեկամ, ըսաւ Միշէլ Սթրօկոֆ մօտենալով, Թաթարները մեզ կողոպտեցին և կոպէկ մը անգամ չ'ունիմ վճարելու, բայց եթէ ուզէիր քոյրս քովդ առնել, ես քալելով կառքին պիտի հետևիմ և պիտի վազեմ եթէ պէտք ըլլայ...։

— Եղբայր, գոչեց Նատիա, չեմ ուզեր... չեմ ուզեր ... Պարո՛ն, եղբայրս կոյր է...։

— Կոյր... պատասխանեց յուզուած ձայնով մը։

— Թաթարները անոր աչքերը այրեցին... պատասխանեց Նատիա կարծես գթութիւն հայցելու համար թևերը երկարելով։

— Աչքերը այրեցի՞ն. Օ՜ խեղճ բարեկա՛մ, ես Բրատնօ-

տաք կ'երթամ, ինչո՞ւ քրոջդ հետ կառքս չ'նստիք։ Եթէ քիչ մը ինքզինքնիս նեղենք երեքս ալ պիտի կրնանք տեղաւորուիլ։ Իմ բարի շունս պիտի յօժարի ոտքով մեզ հետևիլ, միայն թէ ձիս չ'յոգնեցնելու համար, շատ շուտ չեմ քշեր։

— Անունդ ինչ է՞ բարեկամ, հարցուց Միշէլ Սթրօկոֆ։

— Նիքօլա Բիկանօֆ, կը կոչուիմ։

— Անուն մ'է զոր երբեք պիտի չ'մոռնամ այլևս, պատասխանեց Միշէլ Սթրօկոֆ։

— Ուրեմն ելէք, կոյր բարեկամս, քոյրդ և դուն կառքին խորը պիտի նստիք և ես առջևի կողմը, առաջնորդելու համար։ Կառքին մէջ բաւական ցարասիի և գարիի յարդ կայ, անոնց վրայ հանգիստ պիտի ընէք...։ Օ՛ն Սէրգօ տեղ տո՛ւր։

Առանց կրկնել տալու շունը կառքէն իջաւ։ Անիկա գորշագոյն, միջահասակ և գեղեցիկ կլոր գլուխով սիպերիական շուն մըն էր, որ իր տիրոջ չափազանց կապուած կը թուէր։

Վայրկեանի մը մէջ անոնք կառքին մէջ տեղաւորուած էին, մինչ Միշէլ Սթրօկոֆ ձեռքերը երկարած կարծես Նիքօլա Բիկանօֆինները կը փնտռէր։

— Ձեռքերս սեղմել կուզէս... ըսաւ Նիքօլա, ահաւասիկ, սեղմէ զանոնք այնչափ որ քեզ հաճելի թուի։

Բրիթքան ճամբայ ինկաւ, եթէ կառքը շուտ չէր յառաջանար, գէթ անոնք նոր յոգնութիւններէ ազատած էին։

Դեռատի աղջիկը այնքան ուժասպառ եղած էր որ, կառքին միօրինակ շարժումներէն օրօրուելով անմիջապէս խոր քունի մէջ ինկաւ։

— Ազնիւ է ան, ըսաւ Նիքօլա։

— Այո, պատասխանեց Միշէլ Սթրօկոֆ։

— Հեռուներէ՞ն կուգաք, հարցուց Նիքօլա։

— Շատ հեռուէն։

— Խեղճ մարդիկ... Աչքերուդ այրիլը քեզ շատ չարչարած ըլլալու է։

— Շատ, պատասխանեց Միշէլ Ստրոկոֆ դառնալով դէպի Նիքոլա, կարծես թէ կարենար զայն տեսնել։

— Զլացի՞ր։

— Ինչպէս թէ չէ՛։

Գիտե՞ս պատճառ որ կրնամ քեզ չարչարել տալ... [Տե՛ս էջ 138]

— Ես ալ պիտի լայի..., երեւակայել որ մարդ ճայլւես իր սիրելիները չպիտի կրնայ տեսնել..., բայց գէթ անոնք ձեզ կը տեսնեն, թերեւս ատիկա մխիթարութիւն մը ըլլայ։

— Այո, թերեւս։— Ըսէ՛ բարեկամ, դուն երբեք գիւտեղ մը տեսած չե՞ս։

— Քե՞զ, ո՛չ։

— Որովհետեւ ձայնդ ինծի անծանօթ չէ։

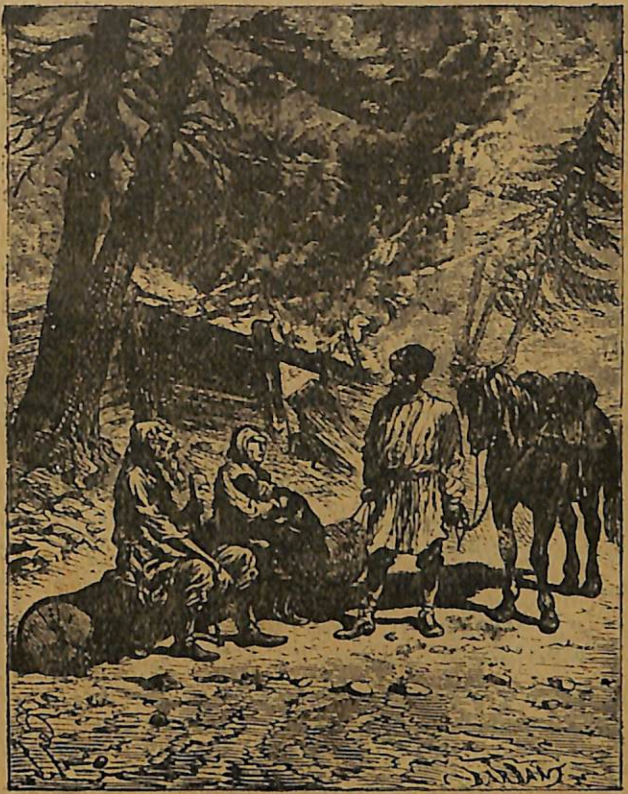

Կրնա՞ս ինծի պատասխանել..., հարցուց Միշէլ Ստրոկոֆ... [Տե՛ս էջ 144]

— Կը տեսնէ՞ք պատասխանեց ժպտելով Նիքոլա, ձայնս կը ճանչնայ...։ Թերեւս այդպէսով կուզես հասկնալ թէ ուրկէ կուգամ։ Ըսեմ։ Քոլիվանէն կուգամ...։

— Քոլիվանէ՞ն, հարցուց Միշէլ Ստրոկոֆ, ուրեմն հոն է որ քեզ տեսած եմ, հեռագրատո՞ւնն էիր...։

— Կրնայ ըլլալ, պատասխանեց Նիքոլա, հոն կը բնակէի. և հաղորդակցութեան պաշտօնեան էի։

— Եւ մինչև վերջին վայրկեանը հոն մնացի՞ր։

— Հարկաւ. աւելի այդ պահուն պէտք էր որ հոն գտնուէի։

— Այն օրը չէ՞ր որ անգլիացի մը և գաղիացի մը, ձեռքերնին ռուպլիներ, կ'աշխատէին զիրար կանխել հեռագրելու համար և ուր, անգլիացին Ս. Գիրքին առաջին համարները հեռագրեց։

— Կարելի է, բարեկամ, բայց չեմ յիշեր։

— Ի՞նչպէս թէ չես յիշեր։

— Ձեռքէս անցած հեռագիրները բնաւ չեմ կարդար, որովհետև իմ պարտականութիւնս է զանոնք անմիջապէս մոռնալ...։

Այս պատասխանը կը պատկերացնէր Նիքոլա Բեկասօֆը։

Կառքը կը շարունակէր իր դանդաղ գնացքը։ Ձին երեք ժամ կը քալէր և մէկ ժամ հանգիստ կ'ընէր, և այս գիշեր ցերեկ։ Կառքին մէջ առնուազն քսան հոգիի բաւելու չափ ուտելիք կար և Նիքոլա այդ ուտելիքները վեհանձնօրէն տրամադրած էր իր հիւրերուն զորս քոյր և եղբայր կը կարծէր։

Օրուան մը հանգիստէ վերջ Նատիա պէտք էր վերստացած ըլլար ոյժը։ Ճամբորդութիւնը թէև կամաց՝ բայց տանելի պայմաններու մէջ տեղի կ'ունենար։ Ճամբու ընթացքին երբեմն կը պատահէր որ Նիքոլա գիշերը, կառքը քշած ատեն քնանար։ Այդ պահուն եթէ դիտուէր, թերևս կարելի ըլլար նշմարել Միշէլ Սթրոկոֆի ձեռքին, ձիուն սանձերը փնտռելը և զայն աւելի արագ քալեցնելը զարմացում պատճառելով Սերգօի, որ սակայն ձայն չէր հանէր։ Բայց անմիջապէս որ Նիքոլա արթննար այդ գնացքը կրկին կը կամացնար։

Այսպէս անոնք անցան Իշիմսք գետակը, Իշիմսգօէ, Պէրիքիլսգօէ, Քիւսքօէ աւանները, և Ջուլա պզտիկ գետակը որ Արևելեան Սիպէրիան կը բաժնէ Արևմտեանէն։

Ամէն կողմ ամայութիւն կը տիրէր. գիւղերը բոլորն ալ դրեթէ լքուած էին, որովհետև գիւղացիները Ենիսէյ գետին միւս կողմը անցած էին, այն յոյսով թէ այս մեծ գետը Թաթարներուն յառաջխաղացումը կարգիլէր։

Օգոստոս 22ին անոնք հասան Աչինսք գիւղը որ Քրասնօեարսքէն 120 վերստ հեռու էր։ Այս վեցօրեայ ճամբու ընթացքին ոչ մէկ պատահար տեղի ունեցած էր։

Կարելի է ըսել թէ Միշէլ Սթրոկոֆ իր անցած տեղերը Նիքոլայի և դեռատի աղջկան աչքերովը կը տեսնէր։ Անոնք անոր կարգով կը նկարագրէին այն տեղերը ուրկէ կ'անցնէին։

Օր մը Միշէլ Սթրոկոֆ Նիքոլայի հարցուց թէ օդը ինչպէս էր։

— Բաւական գեղեցիկ օդ մը, բարեկամ, պատասխանեց Նիքոլա, բայց ասոնք ամառուան վերջին օրերն են։ Սիպերիոյ մէջ աշունը կարճատև է և քիչ ատենէն ձմրան առաջին ցուրտերը պիտի զգանք։ Թերևս Թաթարները ձմրան եղանակին իրենց արշաւանքը կասեցնեն։

Միշէլ Սթրոկոֆ տարակուսանօք գլուխը երերցուց։

— Չե՞ս կարծեր, բարեկամ, հարցուց Նիքոլա, կը յուսաս որ անոնք պիտի շարունակեն իրենց արշաւը դէպի Իրքուցք։

— Կը վախնամ որ այո..., պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ։

— Այո՛..., իրաւունք ունիս։ Անոնք իրենց հետ վատ մարդ մը ունին որ պիտի չթողու Թաթարները ճամբաները մնալով սառին։ — Դուն Իվան Օկարէֆի մասին բնաւ լսա՞ծ ես։

— Այո՛.

— Գիտե՛ս թէ իր երկիրը մատնելը լաւ բան չէ։

— Հարկաւ... լաւ բան չէ..., պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ որ անայլայլ մնալ ուզեց։

— Բարեկամ, կը տեսնեմ որ չես զայրանար երբ քու առջև Իվան Օկարէֆի վրայ խօսուի։

— Հաւատա՛ որ, զայն այնչափ կատեմ որքան դուն

չես կրնար և բնաւ պիտի չկրնաս առնել։

— Ատիկա անկարելի է, պատասխանեց Նիքոլա, ո՛չ, անկարելի է։ Երբ կը խորհիմ Իվան Օկարէֆի և այն չարիքին որ ան հասցուցած է մեր սուրբ Ռուսիոյ, կը կատղիմ, եթէ զայն ձեռք անցնեմ...։

— Եթէ զայն՝ ձեռք անցնե՞ս..., բարեկամ։

— Զայն կ՚սպաննեմ։

— Ես ալ նմանապէս, պատասխանեց հանդարտ կերպով Միշէլ Սթրոկոֆ։

ԳԼՈՒԽ Է.

ԵԷՆԻՍԷԻ ԱՆՑՔԸ

Օգոստոս 25ի երեկոյին անոնք Քրասնոեարսք կը հասնէին։ Թոմսքէն ասդին ճամբորդութիւնը ութը օր տեւած էր, և եթէ կարելի եղած չէր աւելի շուտ հասնիլ, պատճառը այն էր որ, Նիքոլա ճամբու ընթացքին քիչ քնացած ըլլալով՝ Միշէլ Սթօկոֆ պատեհութիւն չէր ունեցած ձին աւելի արագ քշելու։

Բարեբախտաբար, այդ կողմերը թաթարներու ոեւէ հետք չկար, ինչ որ անյուսալի էր։ Անպայման լուրջ պատճառներ արգելք եղած էին Թաթար բանակին դէպի Իրքուցք յառաջացման։

Արդարեւ, Եէնիսէիսքի նահանգին մէջ հապճեպով հաւաքուած ռուսական նոր գունդեր Թոմսքի վրայ քալած էին զայն վերագրաւելու համար։ Բայց էմիրին զօրագունդ ուժերուն առջեւ անոնք ստիպուեցան նահանջել։

Ֆէօֆար խան իր հրամաններուն տակ երկու հարիւր յիսուն հազար մարդ ունէր որոնց դէմ ռուսական կառավարութիւնը դեռ ի վիճակի չէր բաւարար թիւով զինուոր հանելու։

Թոմսքի կռիւը Օգոստոս 20ին տեղի ունեցած էր, որմէ Միշէլ Սթրոկոֆ տեղեկութիւն չունէր — ահա թէ ինչու էմիրին յառաջապահները Օգոստոս 25ին դեռ Քրասնոեարսքի շրջակաները երեւցած չէին։

Թէեւ Միշէլ Սթրոկոֆ թաթարներէն քանի մը օրուայ ճամբայ աւելի առաջացած էր, բայց տակաւին Իրքուցքէ 9,000 քլմ. հեռու էր։

Ան կը յուսար փոխադրութեան միջոցներ գտնել Քրասնոեարսքի մէջ որ շուրջ 12,000 բնակիչ ունի։ Եւ որովհետեւ Նիքոլա Բիքասօֆ Քրասնոեարսք կանգ պիտի առ-

նէր Միշէլ Սթրօկօֆ ստիպուած էր որ և է փոխադրութեան միջոց գտնել։ Ան կը յուսար թէ իր ինքնութիւնը կառավարիչին գիտցնելով պիտի կրնար լաւագոյն միջոցներ ձեռք ձգել Իրքուցք հասնելու համար։

Բայց Նիքօլա Բիքասօֆ Քրասնօեարսք պիտի մնար եթէ կարենար իր պատկանած վարչութեան մէջ պաշտօն գտնել, որովհետեւ այս տիպար պաշտօնեան չէր ուզեր առանց աշխատելու ամսական առնել, իսկ հակառակ պարագային ան կը մտածէր մինչեւ Իրքուցք երթալ Նատիայի և Միշէլ Սթրօկօֆի հետ։

Երեկոյան ժամը 7ն էր երբ անոնք Քրասնօեարսքէն դեռ կէս վերստ հեռու էին։ Եկեղեցիներու և Եէնիսէյ գետին բարձր խարակներուն վրայ շինուած տուներու ստուերները կ'երեւէին։ Գետին ջուրերը կը շողային իրիկնամուտին վերջին ճառագայթներուն տակ։

Կառքը կանգ առած էր։

— Ո՞ւր կը գտնուինք, քոյր, հարցուց Միշէլ Սթրօկօֆ։

— Առաւելն կէս վերստ հեռու ենք քաղաքին առաջին տուներէն, պատասխանեց Նատիա։

— Արդեօք քնացա՞ծ քաղաք մըն է, շարունակեց Միշէլ Սթրօկօֆ, ոչ մէկ ձայն ականջիս կը հասնի։

— Ոչ մէկ լոյսի փայլիւն, և ոչ իսկ ծուխի մը բարձրանալը կը տեսնեմ, պատասխանեց Նատիա։

— Զարմանալի քաղաք, ըսաւ Նիքօլա, ուր աղմուկ չեն ըներ և շատ կը պառկին․․․։

Միշէլ Սթրօկօֆ դէշ նախզգացում մը ունեցաւ։ Անիկա Նատիայի բնաւ չէր ըսած թէ ի՛նչ յոյսեր դրած էր Քրասնօեարսքի վրայ, ուր կը յուսար փոխադրութեան միջոցներ գտնել։ Կրկին անգամ յուսախափ ըլլալէ կը վախնար։

— Է՛ բարեկամ, ինչո՞ւ չենք յառաջանար, հարցուց Միշէլ Սթրօկօֆ Նիքօլայի։

— Կառքիս աղմուկովը քաղաքին բնակչութիւնը արթնցնելէ կը վախնամ, պատասխանեց Նիքօլա և թեթեւ

հարուածով մը ձին մտրակեց, որ շարունակեց Քրասնօեարսքի ճամբան։

Քրասնօեարսք ամայի էր․․․։ «Հիւսիսի այս Աթէնքին» մէջ ոչ մէկ «Աթէնացի» կար այլ եւս, իր այնքան շքեղ կառքերէն ոչ մին կ'երեւէր անոր լայն և մաքուր պողոտաներուն վրայ։ Ոչ մէկ անցորդ, անոր գեղեցիկ տուներուն առջեւ շինուած մայթերուն վրայ։ Բարիզեան վերջին նորաձեւութեամբ հագուած ոչ մէկ վայելչագեղ սիպերուհի կը շրջագայէր այն զմայլելի բաղին մէջ որ մինչեւ Եէնիսէի դարափները կերկարի։ Ոչ մէկ կոչնակի ձայն՝ մինչ հազուագէպ է որ ռուսական քաղաքէ մը զանգակներու զօղանջը չըլսուի։ Կատարեալ ամայութիւն կը տիրէր այս քաղաքին մէջ որ երբեմն այնքան բազմամարդ էր։

Հեռագրապարանին խզումէն առաջ ստացուած վերջին ձարական հեռագիր մը կը հրամայէր կառավարիչին, զինուորական իշխանութեանց, բնակչութեան, ո՛վ որ ալ ըլլային անոնք- իրենց հետ առնելով ամէն արժէքաւոր գոյք, և այն առարկաները որոնք թաթարներուն օգտակար կրնային ըլլալ, լքել Քրասնօեարսքը և Իրքուցք քաշուիլ։

Միեւնոյն հրամանը տրուած էր նաեւ բոլոր գիւղերու բնակիչներուն։

Ռուսական կառավարութիւնը անապատ մը միայն կ'ուզէր թողուլ արշաւողներուն։

Ռօսթօբչինեան(*) այս հրամանները առանց այլեւայլի գործադրուեցան։ Ահա թէ ինչու Քրասնօեարսքի մէջ ոչ մէկ շնչաւոր էակ կար։

Միշէլ Սթրօկօֆ Նատիա և Նիքօլա լուռ ու մունջ շրջագայեցան քաղաքին փողոցներուն մէջ, ուր կը լսուէր միայն իրենց ոտնաձայնը։

— «Աստուա՛ծ իմ, գոչեց Նիքօլա, երբեք չպիտի կրնամ այս անապատին մէջ ամսականներս ստանալու իրաւունքը շահիլ․․․։

[*] Ռոսթօբչին 1812ին Մոսկուայի կառավարիչն էր, եւ երբ ֆրանսացիները այդ քաղաքը գրաւելու վրայ էին, ան ամբողջ քաղաքը այրել տուաւ: Ծ. Թ.

— Բարեկամ, ձեզ կը մնայ մեզի հետ Իրքուցքի ճամբան շարունակել, ըսաւ Նատիա։

— Արդարեւ այդպէս է, պատասխանեց Նիքօլա։ Հեռագրաթելը պէտք է գործէ տակաւին Ուտինսքի եւ Իրքուցքի միջեւ եւ հոն... մեկնինք բարեկամ։

— Վաղուան սպասենք, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ։

— Իրաւունք ունիս, պատասխանեց Նիքօլա, ստիպուած ենք Եէնիսէյէն անցնիլ եւ պէտք է որ կարենանք ճամբանիս տեսնել...։

— Տեսնե՞լ... մրմնջեց Նատիա իր կոյր ընկերոջը վրայ մտածելով։

Նիքօլա այդ մրմունջը լսեց եւ դառնալով դէպի Միշէլ Սթրոկոֆ.

— Ներողութիւն բարեկա՛մ, ըսաւ։ Աւա՜ղ... իրաւ է թէ գիշեր եւ ցերեկ միեւնոյն են քեզ համար...։

— Մի՛ նեղուիր, բարեկամ, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ ձեռքը աչքին վրայէն անցնելով։ Քեզ պէս առաջնորդով մը դեռ կրնամ գործել։ Քանի մը ժամ հանգստանանք, վաղուան սպասելով...։

Միշէլ Սթրոկոֆ, Նատիա, եւ Նիքօլա դժուարութիւն չի քաշեցին հանգստանալու տեղ մը գտնելու համար։ Առաջին մտած տուներնին պարապ էր արդէն, ինչպէս միւսները։ Միայն քանի մը խոտի խուրձեր կային որոնցմով ձին ստիպուեցաւ գոհանալ։ Իսկ իրենք ալ կառքին մէջի ուտելիքներով գոհացան։ Ապա անոնք ծնրադրեցին պատէն կախուած Աստուածամօր պատկերի մը առջեւ, որը կը լուսաւորուէր տակաւին կանթեղի մը վերջին նշոյլներով։

Նիքօլա եւ Նատիա քնացան, մինչ Միշէլ Սթրոկոֆ կը հսկէր։

Յաջորդ օրը, 26 Օգոստոս, արշալոյսէն առաջ անոնք Եէնիսէյ ուղղուեցան։

Միշէլ Սթրոկոֆ չափազանց մտահոգ էր։ Ի՞նչ պիտի ընէր եթէ նաւակներ եւ գետանաւեր չըլլային գետին վրայ։ Եէնիսէյէն քանի մը անգամ անցած ըլլալով գիտէր թէ ան շատ լայն եւ արագընթաց է։ Սովորական ժամանակներու

մէջ գետանաւակներն իսկ երեք ժամէն կանցնէին գետին մէկ կողմէն միւսը եւ այն ալ մեծ դժուարութեամբ։ Արդ եթէ գետանաւերը չ'ըլլային կառքը ինչպէս պիտի անցընէին.

«Ամէն պարագայի պիտի անցնիմ» ըսաւ Միշէլ Սթրոկոֆ ինքնիրեն։

Արեւը ծագիլ կ'սկսէր երբ անոնք գետին մէկ դարափը հասան ուրկէ գետը կրնային տեսնել բաւական ընդարձակ տարածութեան մը վրայ։

— Գետանաւ մը կը տեսնէ՞ք, հարցուց Միշէլ Սթրոկոֆ, իր աչքերը չորս կողմը պտտցնելով։

Սովորութեան արդիւնք անտարակոյս՝ կարծես կարող ըլլար տեսնել։

— Դեռ նոր լուսնալ կ'սկսի, եղբայր պատասխանեց Նատիա։ Գետին վրայի մշուշը դեռ բաւական թանձր ըլլալուն ջուրն անգամ կարելի չէ տեսնել։

— Բայց ես անոր դռալը կը լսեմ, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ։

Արդարեւ մշուշին խորերէն յորձանքին խուլ որոտումը կը լսուէր։ Սպասելով որ մառախուղը փարատի, երեքն ալ մտիկ կ'ընէին։

— Մառախուղը ցրուիլ կ'սկսի եղբայր.

— Գետին մակերեսը դեռ չե՞ս տեսներ, քոյր։

— Ո՛չ տակաւին։

— Համբերութիւն քիչ մը. ըսաւ Նիքօլա։ Հովը զանոնք ցրուել սկսաւ արդէն։

— Նաւակ մը կը տեսնե՞ս, հարցուց Միշէլ Սթրոկոֆ։

— Ոչ իսկ մէկ հատ, պատասխանեց Նիքօլա։

— Լաւ նայէ՛, բարեկամ, թէ այս եւ թէ դիմացի եզերքը նաւ մը, գետանաւ մը չի՞ տեսնուիր։

Նիքօլա եւ Նատիա, ցարասիներու կրթնած, գետին վրայ ծռած էին, իրենց աչքին առջեւ ընդարձակ տարածութիւն մը կը պարզուէր։ Այդ տեղ Եէնիսէն մէկ ու կէս վերստ լայնութիւն ունի եւ երկու թեւի կը բաժնուի, որոնց միջեւ կը գտնուին բազմաթիւ կղզիակներ եւ անոնցմէ անդին կը դիզուէին արեւելեան եզերքին բարձր բլրակները

որոնց կատարները արեւուն առաջին ճառագայթներէն կը բոցավառէին։

Բայց ոչ մէկ նաւակ, ոչ ձախ եւ ոչ ալ աջ եզերքին վրայ։ Կ'երեւի թէ կամ հեռուները տարած եւ կամ ոչնչացուցած էին զանոնք։

— Կը յիշեմ որ, ըսաւ Միշէլ Սթրոկօֆ, աւելի վեր պզտիկ նաւամատոյց մը պէտք է ըլլայ։ Հոն է որ նաւերը կը կենան։ Բարեկամ, գետն ի վեր քալենք, եւ տե՛ս թէ արդեօք նաւակ մը կայ մնացած։

Քսան վայրկեան վերջ երկուքն ալ հոն հասած էին։ Բայց հոս ալ ոչ մէկ նաւակ գտան, նոյն իսկ կարելի չէր լաստ մը շինելու համար բաւարար նիւթ գտնել։

Միշէլ Սթրոկօֆ Նիքոլայի կարծիքը հարցուց եւ ան սա յուսահատեցուցիչ պատասխանը տուած էր թէ գետին անցքը անկարելի կը թուէր։

— Պիտի անցնի՛նք, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկօֆ։

Եւ անոնք սկսան խուզարկել գետեզերքը գտնուող քանի մը տուները որոնք լքուած էին ինչպէս քաղաքին տուները։ Այս խուզարկութեանց Միշէլ Սթրոկօֆ ալ կը մասնակցէր եւ իր ձեռքով կը ջանար օգտակար առարկայ մը գտնել։

Նատիա եւ Նիքոլա իրենց ապարդիւն խուզարկութիւններէն յուսահատ կը պատրաստուէին վերջ տալ անոնց, երբ կանչուեցան Միշէլ Սթրոկօֆէ, որ դրան մը սեմին վրայ կեցած էր։

— Ի՛նչ են ասոնք, հարցուց Միշէլ Սթրոկօֆ, ձեռքով շօշափելով առարկաներ որոնք դիզուած էին մառանի մը մէջ։

— Տիկեր են ատոնք, պատասխանեց Նիքոլա, եւ տասնեակ մը կայ անոնցմէ։

— Լեցո՞ւն են։

— Այո՛, քումիսով լեցուն են եւ լաւ ատենին կը հասնին, մեր պաշարը աւելցնելու համար։

Քումիսը մատակ ձիու կամ ուղտի կաթով շինուած կազդուրիչ ըմպելի մըն է, որ երբեմն կը գինովցնէ իսկ։ Նիքոլա շատ ուրախ էր ատոնց գտնուելուն համար։

— Անոնցմէ մէկ հատ պահէ՛, ըսաւ Միշէլ Սթրոկօֆ, իսկ միւսները պարպէ՛։

— Հիմա՛, բարեկամ։

— Ասոնք մեր Եէնիսէի անցքին պիտի օգնեն։

— Հապա լա՞ստը։

— Կառքը ինք լաստ պիտի ծառայէ, որովհետեւ այս տիկերը զայն ջուրին երեսը պիտի պահեն։

— Լաւ մտածեցիր, բարեկամ, գոչեց Նիքոլա, եւ եթէ Աստուած օգնէ յաջող կերպով կ'անցնինք... թերեւս չե-կրնանք ուղղակի կտրել գետը որովհետեւ հոսանքը սաստիկ է։

— Կարեւորութիւն չունի՛ ատիկա, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկօֆ։ Էականը անդիի եզերք անցնիլն է, անկէց կրնանք գտնել Իրքուցքի ճամբան։

— Սկսինք... ըսաւ Նիքոլա եւ պարպելով տիկերը զանոնք մինչեւ կառք փոխադրել սկսաւ։

Տիկերէն մին լեցուն պահուեցաւ, իսկ միւսները պարպուելէ վերջ օդ լեցուցին անոնց մէջ եւ գոցեցին խնամքով՝ իբր ծփուն գործիք գործածուելու համար։ Անոնցմէ երկուքը ձիուն կողերուն կապուեցան զայն ջուրին երեսը պահելու համար։ Ուրիշ երկու հատ անիւներուն միջեւ անցին կապուեցան, անոր ծփամասը ապահովելու համար։

Այս գործողութիւնը շուտ մը լմնցաւ։

— Չպիտի վախնաս, այնպէս չէ՞, Նատիա, հարցուց Միշէլ Սթրոկօֆ։

— Ո՛չ, եղբայր, պատասխանեց դեռատի աղջիկը։

— Եւ դո՞ւն, բարեկամ։

— Ե՛ս, գոչեց Նիքոլա։ Այսպէսով առիթը կունենամ իրականացած տեսնելու երազներուս մին... կառքով նաւարկել։

Ձին կառքը մինչեւ գետին եզերքը քաշեց, ու քիչ վերջ անոնք արդէն ջուրին երեսը կը ծփային։ Մինչ Սերգօ կը լողար։

Երեք ճամբորդները, կանգնած կառքին վրայ, առ ի նախազգուշութիւն իրենց կօշիկները եւ գուլպաները հա-

նած էին, բայց շնորհիւ ափկերուն իրենց ոտքերը հազիւ թրջեցան։

Միշէլ Սթրոկոֆ բռնած էր ձիուն սանձերը և Նիքոլայի ցուցմունքներուն վրայ, կը կառավարէր ձին, առանց սակայն յոգնեցնելու զայն հոսանքին դէմ մղելով։ Որքան ատեն որ անոնք ջուրի ընթացքին հետեւեցան, լաւ անցաւ ամէն բան։ Յայտնի էր թէ անոնք բաւական վարիը միայն պիտի կրնային ցամաք ելնել, բայց խնդիր չէր ատիկա։

Ենիսէի այս անցքը առանց դժուարութեան տեղի պիտի ունեցած ըլլար, նոյն իսկ այս տեսակ անկատար նաւակով մը, եթէ անոր հոսանքը կանոնաւոր ուղղութիւն մը ունենար։ Բայց դժբախտաբար, շատ մը հոսանապտոյտներ կը կազմուէին անոր մակերեսին վրայ և հակառակ Միշէլ Սթրոկոֆի ջանքերուն, կառքը այդ հոսանքներէն միոյն մէջ ինկաւ։

Վտանգը չափազանց մեծ էր։ Կառքը այլեւս չէր յառաջանար, այլ ինքն իր վրայ ծայրայեղ արագութեամբ մը շուրջանակի կը դառնար, հակելով դէպի ջրապտոյտի կեդրոնը։ Ձին հազիւ կրնար իր գլուխը ջուրէն վեր բռնելով խեղդուելէ ազատիլ։ Սերգօ անգամ ստիպուած էր կառք ապաստանիլ։

Միշէլ Սթրոկոֆ անմիջապէս հասկցաւ կացութիւնը։ Ան զգաց որ շրջանակ մը, որ երթալով կը նեղնար, զիրենք կը քաշէր, և որմէ չէին կրնար այլեւս դուրս ելնել։ Բառ մը չ՚արտասանեց։ Ան կ՚ուզէր տեսնել վտանգը..., աւելի լաւ կարենալ մաքառելու համար։ Բայց չէր կրնար այլեւս...։

Նատիա լուռ էր։

Իսկ Նիքոլա, արդեօք վտանգին մեծութիւնը գիտցած չէ՞ր։ Արդեօք պաղարիւնութիւնը թէ վտանգի հանդէպ արհամարանք, քաջութիւն թէ անտարբերութիւն էր իրը։ Կեանքը արդեօք իր աչքին անարժէ՞ք և ըստ արեւելեան առածին «Հինգօրեայ օթեւան մըն էր» որմէ մարդ ուզէ չ՚ուզէ վեցերորդին պարտի հեռանալ։ Ամէն պարագայի իր ժպտուն դէմքը վայրկեան մը իսկ չ՚փոխուեցաւ։

Յանկարծ Միշէլ Սթրոկոֆ իր հագուստները հանելով ջուր նետուեցաւ և զօրաւոր ձեռքով մը բռնելով սանձերը, այնպիսի մղում մը տուաւ ձիուն որ, յաջողեցաւ զայն ցրգողութեան շրջանէն դուրս նետել, և կառքը կրկին բնական հոսանքին խառնուելով սկսաւ արագօրէն յառաջանալ դարձեալ։

— Հուրա՛... գոչեց Նիքոլա։

Գետեզրէն բաժնուելնէն երկու ժամ վերջ միայն կառքը յաջողած էր գետին մեծ թեւը անցնելով կղզի մը հասնիլ իրենց մեկնակէտէն վեց վերստ դէպի վար։

Հոն ձին կրկին դէպի ցամաք քաշեց կառքը ու ժամ մը հանգիստ տրուեցաւ քաջ կենդանիին։ Ապա կղզին լայնքէն կտրելով անոնք հասան Ենիսէի փոքրիկ թեւին եզերքը։

Զայն աւելի դիւրութեամբ անցան, և թէեւ հոսանապտոյտներ չ՚կային բայց գետին ընթացքը այնքան կատաղի էր որ անոնք աջ եզերք հասած ատեննին հինգ վերստ դէպի հոսանքն ի վար իջած էին։ Որով տասնեւմէկ վերստ գետն ի վար իջած էին։

Սիպերիայ այս մեծ գետերը որոնց վրայ ոչ մէկ կամուրջ ձգուած է դեռ, հաղորդակցութեանց համար մեծ դժուարութիւններ են։ Անոնց ամէնքն ալ առաւել կամ նուազ չափով դժբախտ եղած էին Միշէլ Սթրոկոֆի համար։ Իրթիշի վրայ, իր և Նատիայի գտնուած նաւակը Թաթարներէն յարձակում կրած էր։ Օպիի վրայ իր ձին գնտակով մը սպաննուած և ինք հրաշքով ազատած էր զինք հետապնդող ձիաւորներուն ձեռքէն։ Վերջապէս Ենիսէի այս անցքն էր որ ամէնէն քիչ դժբախտութեամբ վերջացած էր։

— Եթէ այնքան դժուար չ՚ըլլար այս անցքը, այսչափ զուարճալի պիտի չ՚ըլլար անիկա, գոչեց Նիքոլա ձեռքերը իրար զարնելով, երբ գետեզր հասաւ։

— Ինչ որ մեզ համար դժուար միայն եղաւ, Թաթարներուն համար անկարելի ըլլայ, թէրեւս բարեկամ, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ։

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՁԱՐԱԳՈՒՇԱԿ ՆԱՊԱՍՏԱԿԸ

Միշել Սթրոկոֆ թաթարներէն աւելի առաջացած ըլլալուն՝ կը յուսար թէ մինչեւ Իրքուցք ճամբան անվտանգ էր, եւ երբ էմիրին զինուորները Քրասնոեարսք գային, լքուած քաղաք մը պիտի գտնէին միայն, ուր Ենիսէյի վրայ անմիջական փոխադրանաւ մը չի կարենալով գտնել, ստիպուած մէկ քանի օր պիտի ուշանային, մինչեւ որ մեծ դժուարութեամբ կարենային փայտէ կամուրջ մը շինել։

Զարին սուրհանդակը, Թոմսքի մէջ Իվան Օկարէֆի հանդիպելէն ի վեր, առաջին անգամ ըլլալով ինքզինքը աւելի ապահով զգաց եւ յուսաց թէ ուրիշ նոր արգելքի պիտի չհանդիպէր այլեւս։

Քիլիկքան 15 վերստ դէպի հարաւ արեւելք իջնալէ վերջ կրկին ձեռք առաւ տափաստանին երկար ճամբան։

Իրքուցքի եւ Քրասնոեարսքի միջեւ երկարող այս մասը նուազ գեղեցիկ եւ աւելի հանգիստ ըլլալով ամենալաւագոյն ճամբան նկատուած է ուր տեղ տեղ մայրիներու եւ չամիներու անտառներ կան եւ ուր կարելի է պաշտպանուիլ արեւէն, հովանիներու տակ։ Այլեւս անսահման տափաստանը չէ այն՝ որ հորիզոնին վրայ գրեթէ կը նոյնանայ երկինքի շրջագծին հետ։ Բայց այս հարուստ երկրին մէջ ոչ ոք կար այն ժամանակ։ Ամէն կողմ լքուած տուներ։ Այլեւս չկային Սիպերիայի գիւղացիները որոնց մէջ Սլաւ ցեղը կը տիրապետէ։ Կատարեալ անապատ մըն էր այն, եւ ինչպէս գիտենք, հրամանաւ անապատի վերածուած։

Օդը գեղեցիկ էր, բայց արդէն իսկ սկսած էր աւելի դժուարութեամբ տաքնալ արեւուն ճառագայթներէն եւ գիշերները բաւական զով կ'ընէին։ Արդարեւ Սեպտեմբերի առաջին օրերը կը մօտենային եւ ցերեկները կ'սկսէին կար-

ճընալ։ Աշունը հոն կարճատեւ է, երբեմն նոյն իսկ կը պատահի որ ձմեռը անմիջապէս յաջորդէ ամրան։ Այն ատեն ասիական Ռուսիոյ այս վաղահաս ձմեռներուն միջոցին ջերմաչափը զերոէն վար մինչեւ 42 աստիճան կ'իջնէ, Ռուսիոյ մէջ ուր զերոէ վար 20 աստիճանը անտանելի բարեխառնութիւն մը նկատուին։

Ուրեմն օդը կը նպաստէր ճամբորդներուն։ Ոչ անձրեւոտ եւ ոչ ալ փոթորկոտ էր։ Ջերմութիւնը չափաւոր եւ գիշերներն ալ զով էին։

Միշել Սթրոկոֆի եւ Նատիայի առողջութիւնը լաւ էր եւ անոնք Թոմսքէն հեռանալէն ի վեր սկսած էին հետզհետէ կազդուրուիլ։

Գալով Նիքոլա Բիկանոֆի, այդչափ լաւ զգացած չէր երբեք ինքզինքը։ Այս ճամբորդութիւնը՝ աւելի պտոյտ մը, հաճելի արշաւանք մըն էր իրեն համար որու յատկացուցած էր անպաշտօն պաշտօնեայի իր արձակուրդները։

«Իրաւ որ օրը 12 ժամ աթոռի մը վրայ գամուած հեռագիրներ յղելէ աւելի լաւ է այս ճամբորդութիւնը» կ'ըսէր ան։

Այսու հանդերձ Միշել Սթրոկոֆ յաջողեցաւ աւելի արագ յառաջացնել ձին։

Այս արդիւնքը ձեռք բերելու համար ան ըսաւ Նիքոլայի թէ՝ Նատիա եւ ինք կ'երթային միանալ Իրքուցք աքսորուած իրենց հօրը եւ կ'աճապարէին շուտով հասնիլ։ Անտարակոյս պէտք չէր նաեւ աւելի յոգնեցնել այս ձին, քանի որ յոյս չկար ի հարկին ուրիշ ձիու հետ փոխելու զայն, բայց յաճախ անոր դադար տալով, օրինակի համար 15 վերստը անգամ մը, դիւրութեամբ պիտի կարողանային 24 ժամուայ մէջ 60 վերստ ճամբայ կտրել։ Մանաւանդ որ այս ձին արդէն ուժեղ էր եւ իր ցեղը ընդունակ էր երկար յոգնութեանց տոկալու։ Պարարտ արօտատեղիներ չէին պակսեր անոր երկար ճամբու ընթացքին ուր խոտը խիտ եւ առատ էր։ Որով կարելի էր անկէ պահանջել աշխատութեան յաւելում մը,

Նիքօլա չափազանց յուզուեցաւ այս երկու երիտասարդներու պատմութեամբ որոնք կ'երթային իրենց աքսորական հօր վշտակից ըլլալու։ Որով ան տեղի տուաւ անոնց պատճառաբանութեանց։

Միշէլ Ստրոկօֆ... շրջահայեցութեամբ կը յառաջանար... վստահ իր ձիուն արթնամտութեան,.. [Տե՛ս էջ 146]

«Աստուա՛ծ իմ, կ'ըսէր ան ժպտելով Նատիայի, արդեօք ի՞նչ ուրախութիւն պիտի զգայ Գարոն Քորբանօֆ, երբ աչքերը ձեզ տեսնեն և՞ բազուկները բացուին ձեզ գրկելու համար։ Եթէ մինչև Իրքուցք երթամ — ինչ որ շատ հաւանական կը թուի ինձ հիմա։ Պիտի թոյլատրէք որ ես ալ

ներկայ գտնուիմ այդ տեսարանին, այո՛ այնպէս չէ՞»։

Յետոյ, ձեռքը ճակտին զարնելով.

«Բայց կը խորհիմ նաև թէ ինչ մեծ վիշտ պիտի զգայ երբ տեսնէ թէ իր մեծ որդին կո՛յր է։ Ա՜հ իրապէս ի՞նչ տարօրինակ է կեանքը։»

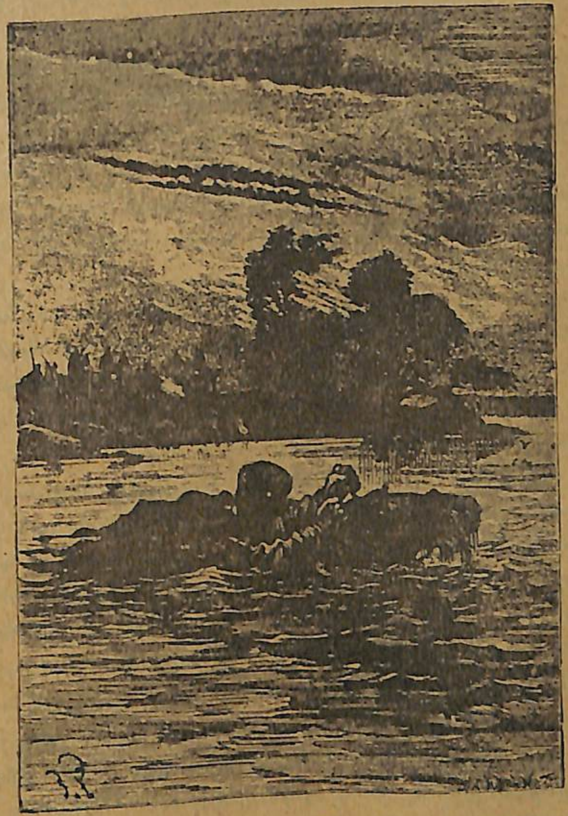

Վերջին ճիգ մը ևս... և գետը նետուեցաւ .. [Տես էջ 152]

Վերջապէս, այս խօսակցութեանց արդիւնքը այն եղաւ որ կառքը հիմա աւելի արագ կը յառաջանար և ըստ Միշէլ Սթրօկօֆի հաշիւներուն, ան ժամը 10–12 վերստ ճամբայ կը կտրէր։ Որով 28 օգոստոսին, ճամբորդները Քրասնոեարսքէն

80 վերստ հեռու եղող Պալայսք գիւղէն կանցնէին և 29 ին Ոփալինսքէն որ Պալայսքէն 40 վերստ հեռու է։

Յաջորդ օրը, անոնք կը հասնէին 35 վերստ հեռու գտնուող աւելի կարեւոր գիւղ մը՝ Թամսք, որ ոռոգուած է Սայանսք լեռներէն իջնող և Ենիսէյ թափող փոքր համանուն գետով։ Թամսքի մայր եկեղեցւոյ բարձր զանգակատունը որուն ոսկեզօծ խաչը կը շողար արեւէն, կ'իշխէ այս փայտաշէն տուներով սփռուն գիւղին վրայ։

Լքուած տուներ, ամայի եկեղեցի։ Ձիայ այլեւս բնակելի պանդոկ մը կամ օթեւան մը, ոչ մէկ ձի ախոռներուն մէջ և ոչ իսկ ընտանի կենդանի մը դաշտին մէջ։ Մոսկուայի կառավարութեան հրամանները բացարձակ ճշդութեամբ մը գործադրուած էին։ Ինչ որ չէին կրցած միասին տանիլ, ոչնչացուցած էին։

Թամսքէն մեկնելէ վերջ, Միշէլ Սթրոկոֆ տեղեկացուց Նատիայի և Նիքոլայի թէ մինչեւ Իրքուցք Նիժնի-Ուտինսքէն զատ ուրիշ քաղաք մը չի պիտի հանդիպէին։ Նիքոլա պատասխանեց թէ այդ պարագան շատ լաւ գիտէր վասնզի հեռագրատուն մը կար այդ քաղաքին մէջ։

Արդ, եթէ Նիժնի-Ուտինսք ալ Թամսքի նման լքուած էր ինք ստիպուած պիտի ըլլար մինչեւ արեւելեան Սիպերիոյ մայրաքաղաքը երթալ նոր զբաղում գտնելու համար։

Կառքը դիւրութեամբ կրցաւ անցնիլ Թամսքէն անդին ճամբան կտրող փոքր գետին ծանծաղուտ մասէն։ Մնաց որ, Ենիսէյի և իր գլխաւոր հարկատուներէն միոյն՝ Իրքուցքը ոռոգող Անկառա գետերուն միջեւ, բայց Ցինքայէն ուրիշ կարեւոր և դժուարանցանելի ջուրի ընթացք մը չկար։

Թամսքէն մինչեւ մօտակայ գիւղը շուրջ 130 վերստ էր որով ճամբորդութիւնը շատ երկար տեւեց։ Աւելորդ է ըսել թէ կանոնական դադարները գործադրուեցան։

«Առանց որոնց, կըսէր Նիքոլա, արդար բողոքներ պիտի ընէր ձին.» Այնպէս պայմանաւորուած էին որ այս քաջ կենդանին 15 վերստ քալելէ վերջ պիտի հանգչէր և երբ մարդ կը դաշնակցի նոյնիսկ կենդանիներու հետ, արդարութիւնը կը պահանջէ որ դաշնագրին պայմանները յարգէ։

Կառքը Պիրիուզա գետակէն անցնելէ վերջ, սեպտեմբեր 4ի առաւօտուն Պիրիուսինսք հասաւ, ուր բարեբախտաբար, Նիքոլա, որ իր պաշարին սպառիլը կը տեսնէր, լքուած փուռի մը մէջ ոչխարի իւղով պատրաստուած բաւական կարկանդակներ և մեծ քանակութեամբ խաշած բրինձ գտաւ։

Այս պաշարն ալ գնաց աւելնալ «քումիս»ին որ բաւարար չափով կը գտնուէր կառքին մէջ։

Չափաւոր դադարէ մը յետոյ 8 սեպտեմբեր կէս օրէ վերջ կրկին ճամբայ ելան անոնք։ Այլեւս միայն 500 վերստ հեռաւորութիւն մնացած էր Իրքուցքի։ Թաթար յառաջապահներու ոչ մէկ հետք կ'երեւէր ճամբուն ետեւի կողմէն։ Ուրեմն Միշէլ Սթրոկոֆ իրաւունք ունէր խորհելու թէ իր ճամբորդութիւնը չի պիտի խափանուէր այլեւս, և թէ ութը կամ առաւելին տասը օրէն, մեծ Դուքսին պիտի ներկայանար։

Պիրիուսինսքէն դուրս ելլելու միջոցին, Նապաստակ մը կառքէն 30 քայլ առաջ, ճամբան կտրելով անցաւ։

«Ահ. ըրաւ Նիքոլա։

— Ի՞նչ ունիս, բարեկամ հարցուց ուժգնօրէն Միշէլ Սթրոկոֆ, որ կոյրերու յատուկ սովորութեամբ մը կը հետաքրքրուէր ամենաթեթեւ աղմուկով իսկ։

— Չի՞ տեսա՞ր...» ըսաւ Նիքոլա որուն զուարթ դէմքը մթագնեցաւ յանկարծ։

Յետոյ աւելցուց.

— Ա՛հ, ո՛չ. չի կրցար տեսնել զայն և ատիկա բարեբախտութիւն մ'է քեզի համար, բարեկա՛մ.

— Բայց բան մը չի տեսայ ես, ըսաւ Նատիա։

— Աւելի աղէկ, աւելի աղէկ, բայց ես... ես տեսայ։

— Ի՞նչ էր տեսածդ, հարցուց Միշէլ Սթրոկոֆ։

— Նապաստակ մը որ ճամբանիս կտրելով անցաւ. պատասխանեց Նիքոլա։

Ռուսիոյ մէջ, չարագուշակ կը համարեն երբ նապաստակ մը ուղեւորի մը ճամբան կտրելով անցնի։

Նիքոլա, որ Ռուսերու մեծամասնութեան նման աւելորդապաշտ, էր կեցուց կառքը։

Միշէլ Սթրոկոֆ որ նպատակներու այս անցուդարձին ոեւէ հաւատ չէր ընծայեր հասկցաւ թէ իր ընկերը կը փափաքէր յառաջանալու, զայն ապահովցնել ուզեց։

«Վախնալու բան չ'կայ, բարեկամ, ըսաւ անոր»։

— Քեզ և Նատիայի համար չ'կայ, բայց ինծի համար...» պատասխանեց Նիքոլա... և՝

— Ճակատագիր, ըսելով ձին մտրակեց։

Հակառակ չարագուշակ այս նշանին այդ օրը առանց ոեւէ պատահարի անցաւ։

Յաջորդ օրը 6 սեպտեմբեր, կէսօրին քիպիթքան կանգ առաւ Ալսալէվսք գիւղին մէջ, որ շրջականներուն նման ամայի էր։

Այդ գիւղին տուներէն մէկուն սեմին վրայ Նատիա գտաւ սիպերիացի որսորդներու գործածած դանակներէն երկու հատ որոնցմէ մին Միշէլ Սթրոկոֆի տուաւ որ զայն ծածկեց հագուստին տակ իսկ միւսն ալ իրեն համար պահեց։ Այլեւս կառքը 75 վերստ միայն հեռու էր Նիժնի–Ուտինսքէն։

Այս երկու օրուան միջոցին, Նիքոլա չի կրցաւ վերստանալ իր սովորական զուարթութիւնը։ Չարագուշակ նպատակը անդրդուելիօրէն ազդած էր իր հոգւոյն վրայ, և ինք, որ ցարդ ժամ մը իսկ լուռ չէր մնացած, հիմայ յաճախ կը թաղուէր խոր լռութեան մէջ ուրկէ Նատիա դժուարութեամբ կ'աթափեցնէր զայն։

Այս ախտանիշները իրականապէս տկար մարդու մը արդիւնքն էին, և ասիկա կ'արդարանայ երբ խնդիրը կը դառնայ հիւսիսի ցեղերու պատկանող մարդոց վրայ որոնց աւելորդապաշտ նախահայրերը ծայրագոյն հիւսիսի դիցաբանութեան հիմնադիրը եղած են։

Ճամբան Պիրիւսինսքէն անդին դէպի հարաւ, արեւելք կը չեղի յանկարծ, Իրքուցք կը հասնի անցնելով Սայանեան լեռներէն որոնք մէկ մասն են Ալդայ մեծ լեռնաշղթային որ 200 վերստ հեռուէն տեսանելի է։

Ասիկա արեւելեան Սիպերիոյ մայրաքաղաքը դացող ամենակարճ ճամբան է որուն վրայէն կը վազէր քիպիթքան։ Այո, կը վազէր ան. հիմայ Նիքոլա եւս կ'աճապարէր

շուտով հասնիլ, և այլեւս չէր խնայէր ձին հակառակ իր երեւութական համակերպութեան Իրքուցքէն զատ ոչ մէկ տեղ ապահով կ'զգար ինքզինքը։ Շատ մը ռուսեր եւս անոր նման պիտի մտածէին իսկ շատեր նպատակին անցքէն վերջ իրենց ճամբէն իսկ ետ պիտի դառնային։

Այսու հանդերձ քանի մը նշաններէ անոնք հասկցան թէ փորձանքներու վերջը եկած չէր դեռ իրենց համար։

Արդարեւ ծառերը տապալի և հրդեհի հետքեր կը կրէին, մարգագետինները փճացած էին և յայտնի էր թէ ստուար զօրագունդ մը անցած էր անկէ։

Նիժնի–Ուտինսքէն երեսուն վերստ առաջ նշմարուեցան նոր աւերներ, զորս թաթարներէն զատ ուրիշներու վերագրել անկարելի էր։

Կոխոտուած դաշտերէ, կործանուած և այրած անտառներէ զատ կը տեսնուէին նաեւ մասամբ այրած և մասամբ քանդուած ցանուցիր տուներ որոնց պատերուն վրայ կը նշմարուէին հրացանի գնդակի հետքեր։

Միշէլ Սթրոկոֆ այլեւս կասկած չ'ունէր թէ թաթար զօրագունդ մը անցած էր հոնկէ, և սակայն անկարելի էր որ էմիրին զինուորները եղած ըլլային որովհետեւ անոնք չի պիտի կրնային իրմէն առաջ անցնիլ առանց զինք տեսնելու։ Բայց ուրեմն ո՞վ էին այս նոր արշաւողները և տափաստանին կողմնակի ո՞ր ճամբով կրցած էին Իրքուցքի մեծ ճամբան ձեռք առնել։ Ցարական սուրհանդակը ի՞նչ նոր թշնամիներու պիտի բաղխէր դարձեալ։

Միշէլ Սթրոկոֆ իր այս երկիւղները չի յայտնեց Նատիայի և Նիքոլայի չուզելով զանոնք մտահոգութեան մատնել, միայն որ ինք մտադրած էր իր ճամբան շարունակել՝ որքան ատեն որ անյաղթելի արգելք մը չի կասեցնէր զինք։

Յաջորդ օրը ձիաւորներու և հետեւակազօրքերու կարեւոր գունդի մը անցած ըլլալը աւելի ստուգուեցաւ։ Հորիզոնին վրայ մուխեր նշմարուեցան քիպիդքան զգուշութեամբ յառաջացաւ։ Լքուած գիւղաքաղաքներու մէկ քանի տուներ կ'այրէին տակաւին և, անտարակոյս, 24 ժամէն աւելի չէր որ հոն հրդեհը սկսած էր։

Վերջապէս 8 սեպտեմբերին, կառքը կեցաւ, ձին չէր ուզեր յառաջանալ։ Սէրքօն ողբալիօրէն կը հաչէր։

— Ի՞նչ կայ, հարցուց Միշէլ Սթրոկօֆ։

— «Դիա՛կ մը,» պատասխանեց Նիքոլա կառքէն դուրս ցատկելով։

Սոսկալիօրէն անդամատուած մուժիքի մը դիակն էր այս, որ պաղած էր արդէն։

Նիքոլա խաչակնքեց երեսը։ Յետոյ Միշէլ Սթրոկօֆի օգնութեամբ դիակը փոխադրեց ճամբուն մէկ կողմը։ Նիքոլա ուզեց յարմար գերեզման մը շինել և շատ խորունկը թաղել զայն որպէսզի գիշակերները չի յօշոտեն անոր խղճալի ոսքերոտին, բայց Միշէլ Սթրոկօֆ ժամանակ չի թողուց։

«Մեկնինք բարեկամ, մեկնինք, գոչեց ան։ Ժամ մը իսկ չենք կրնար կորսնցնել,» և քիպինքան վերստին ճամբայ ելաւ։

Աւելի լաւ, եթէ Նիքոլա ուզէր վերջին պարտականութիւններ մատուցանել բոլոր այն մեռելներուն որոնց այժմ կը հանդիպէր Սիպերիոյ մեծ ճամբուն վրայ՝ չպիտի կրնար հասնիլ։ Որովհետև Նիժնի-Ուտինսքի մօտերը, քսանին վրայ տարածուած հարիւրաւոր դիակներ գտան։

Սակայն պէտք էր, առանց ապստամբներու ձեռքն իյնալու շարունակել այս ճամբան։ Ուրեմն ուղեգիծնին չի փոխեցին, սակայն քանդումները ու աւերակները կը կուտակուէին իւրաքանչիւր գիւղի մէջ։ Այս բոլոր գիւղերը, որոնց անուններէն յայտնի էր թէ անոնք հիմնուած են բոլոնիացի աքսորականներու կողմէ, հրդեհի և թալանի սարսափներուն յանձնուած էին։ Զոհերուն արիւնը պաղած իսկ չէր տակաւին։ Անկարելի չէր գիտնալ թէ ինչ պայմաններու մէջ կը կատարուէին այս չարաղէտ դէպքերը. վասնզի կենդանի էակ մը մնացած չէր այդտեղ որ պատմէր զանոնք։

Այդ օրը, երեկոյեան ժամը 4ին մօտ, Նիքոլա հորիզոնին վրայ նշմարեց Նիժնի Ուտինսքի եկեղեցիներուն բարձր զանգակատունները, որոնք շրջանակուած էին շոգիի թանձր գալարներով որոնք անտարակոյս ամպեր էին։

Նիքոլա և Նատիա իրենց քննութեան արդիւնքը

կը հաղորդէին Միշէլ Սթրոկօֆի։ Պէտք էր որոշում մը տալ։ Եթէ քաղաքը լքուած էր, անվտանգ կրնային անցնիլ անկէ, բայց եթէ, թաթարները կը տիրապետէին անոր, ի գին ամէն բանի պէտք էր քովընտի ճամբաներէ անցնիլ։

— «Խոհեմութեամբ յառաջանանք. բայց յառաջանա՛նք, ըսաւ Միշէլ Սթրոկօֆ։

Վէրստ մը եւս յառաջացան։

— Ամպ չ'են, մուխ են, գոչեց Նատիա, եղբայր քաղաքը կ'այրեն։»

Ծուխի և բոցերու թանձր խառնուրդ մը կը բարձրանար երկինք. որոնք որոշապէս տեսանելի էին։ Ոչ մէկ փախստական կ'երեւէր։ Թէրեւս ապստամբները քաղաքը պարապ գտած ըլլալով կ'այրէին։ Բայց ովքե՞ր էին անոնք, թաթարնե՞ր. թէ Մեծ Դուքսին հրամաններով շարժող ռուսներ։ Արդեօք ձարական կառավարութիւնը Քրասնոեարսքէն, Օպիէն անդին գտնուող քաղաքները քանդել, այրել կուտար որպէսզի թաթարները անէ ապաստան չգտնէին։

Միշէլ Սթրոկօֆ շարունակէ՞ր ճամբան, թէ կանգ առնէր։ Լաւ մը մտածելով ու եզրակացութեան հանգեցաւ որ եթէ ճամբէն չշեղի և քովնտի ճամբաներէն չ'երթար, կրկին թաթարներուն ձեռքը պիտի իյնար։ Կը պատրաստուէր իր ծրագիրը Նիքոլայի պարզել և անոր առաջարկել մեծ ճամբէն երթալ երբ աջ կողմէն հրացանի պայթիւն մը լսեցաւ։ Գնդակ մը սուլեց և քիպիթքային ձին գլխէն զարնուելով ինկաւ։ Նոյն վայրկեանին տասնի չափ ձիաւորներ կառքը պաշարեցին և Միշէլ Սթրոկօֆը, Նատիան ու Նիքոլան, բռնելով հետերնին դէպի Նիժնի-Ուտինսքի կը տանէին։

Միշէլ Սթրոկօֆ յանկարծական յարձակման առեն պաղարիւնը չկորսնցուց, բայց իրենց վրայ յարձակողները տեսած չըլլալով պաշտպանութեան վրայ անգամ խորհելու ժամանակ չէր ունեցած։ Եթէ նոյն իսկ աչքերը տեսնէին, այդ տեսակ բան մը պիտի չփորձէր, որովհետև անոնք պիտի ջարդուէին։ Բայց եթէ իր տեսողութիւնը կորսնցուցած էր, իր լսողութիւնը տեղը ըլլալուն անոնց խօսակ-

ցութիւնը լսելով հասկցաւ թէ անոնք թաթար զինուորներ էին և թէ արշաւող բանակին առջեւէն կ'երթային։ Ասոնք ուղղակի Էմիրին հրամաններուն տակ գործող զինուորներ չէին, այլ մաս կը կազմէին Խօքանդի և Գունտուզի խանութիւններու թաթարներէն կազմուած երրորդ բանակի

Երիտասարդ սուրհանդակը ատրճանակը անոր ուղղելով., կրակեց...
[Տե՛ս էջ 152]

մը, որուն պիտի երթար միանալ Ֆէօֆար՝ Իրքուցքի շըրջակաները։

Արեւելեան նահանգներու գրաւման յաջողութիւնը ա-

պահովելու համար էր որ Իվան Օգարէֆի խորհուրդներուն վրայ կազմուած էր այս բանակը որ Սէմիպալաթինսքի նահանգին սահմանը և Պալքաշ լճին հարաւակողմը անցնելէ վերջ, Ալթայ լեռնագօտիէն վեր յառաջանալով Գունտուզի խանին սպաներէն մէկուն հրամանին տակ ուղղուած և թալանած էր այդ կողմերը, և հասած էր Եէնիսէյի վերին մասերը։ Եւ Ֆէօֆարի բանակին անցքը ապահովելու համար նաւակներու տորմզիկ մը կեցուցած էր գետը, որով Ֆէօֆարի բանակը պիտի կրնար գետին ալ եզերքը անցնիլ։ Ապա Եէնիսէյի հոսանքին ի վար իջնելով Այրալէմսքի մօտերը ճամբուն միացած էր։

Թաթարներու այս բանակը որ չորրք քսան հազարէ կը բաղկանար, Նիժնի-Ուտինսքի և շրջակաները առեր, այրեր և թալանելէ վերջ հասցած գացած էին Իրքուցքի առաջին գիրքերը գրաւելու համար. ուր քիչ ժամանակէն իրենց միանալ պիտի գար Էմիրին բանակը։

Ահա թէ ինչ տագնապալի գրութեան մէջ էր արեւելեան Սիպերիոյ այս մասը և անոր մայրաքաղաքը Իրքուցք, իր բախտատարար պզտիկ պահակախումբով։

Ասկէ ալ կը հետեւէր ուրեմն թէ Էմիրին բանակին ալ միանալով այս երրորդ բանակին պիտի պաշարէին Իրքուցքը որուն անձնատուութիւնը այլեւս ժամանակի խնդիր էր և թերեւս շատ կարճ ժամանակի։

Կարելի է հասկնալ թէ ինչ մտատանջութիւններով պաշարուած էր Միշէլ Սթրոկոֆի միտքը և ո՞վ պիտի կըրնար մեղադրել զայն եթէ այս տեսակ կացութեան մը առջեւ ան իր բոլոր կորովը կորսնցնելով յուսահատէր։ Բայց ատոնցմէ ոչ մին տեղի ունեցաւ, և անոր շրթները միայն հետեւեալը կը մրմնջէին։

— Պիտի հասնի՛մ։

Թաթարներու կողմէ յարձակում կրելնէն կէս ժամ վերջ Միշէլ Սթրոկոֆ, Նատիա և Նիքոլա Նիժնի-Ուտինսք կը հասնէին։ Հաւատարիմ շունը անոնց կը հետեւէր, բայց հեռուէն։ Անոնք այդ քաղաքը պիտի չմնային, որ դեռ բոցերու մէջ էր։

Թաթարները զանոնք ձիերու վրայ նստած արագօրէն կը յառաջանային։ Նիքօլա համակերպող ինչպէս միշտ, Նատիա Միշէլ Սթրկոֆի վրայ ունեցած հաւատքէն անխախտ, իսկ Միշէլ Սթրոկոֆ ըստ երեւոյթին թէեւ անտարբեր բայց միշտ պատրաստ օգտուելու համար առաջին առիթէն որպէսզի փախչէր։

Թաթարները գիտած էին որ իրենց գերիներէն մին կոյր էր, և իրենց բնածին բարբարոսութենէն մղուած սկսան անոր կուրութիւնը ծաղրելով զուարճանալ։

Անոնք արագընթաց կը յառաջանային։ Միշէլ Սթրոկոֆի ձին գրեթէ ինքնիր գլխուն յառաջանալուն յաճախ ճամբէն կը շեղէր, պատճառ դառնալով որ խումբին կարգը աւրուէր։ Ատոր համար թաթարները կը հայհոյէին և զայն կը խոշտանգէին իսկ, որոնց համար գեռատի աղջկան սիրտը կը յուզուէր և Նիքօլա կը զայրանար թէեւ բայց ի՞նչ կրնային ընել։ Նախ որ անոնք թաթարերէն չէին կրնար խօսիլ և երկրորդ որ միջամտութիւն մը անգթօրէն պիտի մերժուէր։

Պահ մը նոյն իսկ, այս զինուորները, բարբարոս նրբամտութեամբ մը Միշէլ Սթրոկոֆի ձին փոխեցին անոր տալով կոյր ձի մը։ Այս բանը խորհած էր զինուորներէն մին որուն «Թերեւս այս ասոր կը տեսնէ՛» ըսելը Միշէլ Սթրոկոֆ լսած էր։

Այս դէպքը տեղի կունենար Նիժնի–Ուտինսքէն 60 վերստ հեռու Թանթան և Շիպարլինսքոյէ գիւղերուն միջեւ։ Անոնք Միշէլ Սթրկոֆը կոյր ձիուն հեծցնելով սանձը անոր տուած էին հեգնութեամբ։ Ապա մտրակի և քարի հարուածներով զայն քառատրոփ վազցուցին։

Ձին չ'կրնալով ուղիղ ճամբուն հետեւիլ, որովհետեւ ինքն ալ իր վրայ հեծնողին պէս կոյր էր, երբեմն ծառերուն կը զարնուէր, երբեմն ճամբէն դուրս կելնէր, որուն պատճառաւ ցնցումներ և նոյն իսկ անկումներ տեղի կունենային որոնք կրնային վտանգաւոր ըլլալ։

Միշէլ Սթրոկոֆ այս բանին դէմ չ'բողոքեց։ Իր ձին ինկնալուն, կ'սպասէր որ զան և զինքը վերցնեն։ Իրօք

կուգային զայն կը վերցնէին բայց անգութ խաղը կը վերսկսէր։

Ի տես այս անգթութեանց Նիքօլա չէր կրնար ինքզինքը զսպել, և կուզէր իր ընկերոջ օգնութեան հասնիլ, բայց զայն կը կասեցնէին։

Եւ այս եղերերգութիւնը այսպէս թերեւս երկարէրաւէր, եթէ աւելի ծանր արկած մը չ'գար անոր վերջ դնել։

Սեպտ. 10ին, կոյր ձին կատղելով վազեց գնաց գլորեցաւ 30–40 ոտք փոս մը։

Նիքօլա ուզեց անոր օգնութեան երթալ բայց թող չ'տուին։ Ձին իր ուղղութիւնը կորսնցուցած ըլլալով իր ձիաւորը Միշէլ Սթրոկոֆի հետ բոսը գահավիժած էր։

Նատիա և Նիքօլա սոսկալի ճիչ մը արձակեցին... և անոնք կարծեցին թէ իրենց դժբախտ ընկերը այս անկումին հետեւանքով ջախջախուած էր։

Երբ զանոնք այդ տեղէն հանելու գացին, տեսան որ Միշէլ Սթրոկոֆ, կրցած էր ինքզինքը ձիուն վրայէն նետել, անվնաս էր, բայց ձիուն երկու ոտքերը կոտրած էին։

Ձին հոն թողուցին որ մեռնի, իսկ Միշէլ Սթրոկոֆը թաթարի մը ձիուն կապուելով, ստիպուած էր հետիոտն խումբին հետեւիլ։

Ոչ մէկ տրտունջ, ոչ մէկ բողոք... ան միշտ այն «Երկաթէ մարդն էր» որուն մասին Զօրավար Քիսօֆ Զարին խօսած էր։

Յաջորդ օրը սեպտեմբեր 11, խումբը Շիլպարլինսգօյէ գիւղը կանցնէր, երբ դէպք մը պատահեցաւ որ աղետալի հետեւանքներ պիտի ունենար։

Գիշերը վրայ հասած էր։ Թաթար ձիաւորները հանգստի պահուն զինովցած, կը պատրաստուէին մեկնիլ։

Նատիա որ մինչեւ այդ ատեն հրաշքով յարգուած էր այդ զինուորներուն կողմէ, անոնցմէ մէկէն անարգուեցաւ։

Միշէլ Սթրոկոֆ ոչ անարգանքը ոչ ալ անարգողը տեսած էր։ Բայց Նիքօլա ամէն բան տեսած ըլլալով, առանց

իր բռածին գիտակցութիւնը ունենալու և տանց անոր հետեւանքներուն վրայ մտածելու ուղղակի անարգող գինուորին գնաց, և տանց որ այս վերջինը զայն արգիլելու ժամանակ ունենայ, Նիքոլա ձիուն թամբէն ատրճանակ մը խլելով ուղղակի գինուորին սրտին կրակեց։

Պայթիւնի ձայնին, խումբին հրամանատարը անմիջապէս վազեց։

Զինուորները խեղճ Նիքոլան կտոր կտոր ընելու կը պատրաստուէին, բայց սպային մէկ նշանին վրայ զայն կալանաւորելով ձիու մը վրայ դրին և մեկնեցան։

Միշէլ Սթրոկոֆ, յաջողած էր զինքը ձիուն թամբին կապող պարանը թուլցնել որ ձիուն մէկ ցնցումէն կտրուեցաւ, և ձիուն վրայ գտնուողը գինով ըլլալով ուշադրութիւն իսկ չ'ընելով այս բանին շարունակեց ճամբան։

Միշէլ Սթրոկոֆ և Նատիա առանձին մնացին ճամբուն վրայ։

ԳԼՈՒԽ Թ.

ՏԱՓԱՍՏԱՆԻՆ ՄԷՋ

Միշէլ Սթրոկոֆ և Նատիա անգամ մը ևս իրենց ազատութիւնը գտած էին, ինչպէս ազատ էին Բէրմէն Իրթիշի ափերը ճամբորդած ատեննին։ Բայց ճամբորդութեան պայմանները որքա՜ն փոխուած էին։ Մինչ այն ատեն լաւ ձիերու լծուած հանգիստ թարանթաս մը ունէին, հիմա փոխադրութեան ամէն տեսակ միջոցներէ զրկուած հետի կը ճամբորդէին զուրկ ապրուստի ամէնատարրական պէտքերէ, դեռ չորս հարիւր վէրստ ճամբայ ունէին կտրելիք, աւելի ըլլալով Միշէլ Սթրոկոֆի կուրութիւնը։

Իսկ այն բարեկամը զոր բախտը իրենց դէմ հանած էր, կորսնցուցած էին ամէնաաղետալի պարագաներու մէջ։

Միշէլ Սթրոկոֆ ճամբուն վրայ նստած էր, իսկ Նատիա քովը կայնած, անոր մէկ խօսքին կ'սպասէր ճամբայ ելնելու համար։

Երեկոյեան ժամը տասը, երեք ու կէս ժամէ ի վեր արեւը հորիզոնին ետեւ կորսուած էր։ Ոչ մէկ տուն կամ հիւղակ կերեւէր, թաթարներուն վերջին մնացորդները հեռուին մէջ կորսուած էին։ Միշէլ Սթրոկոֆ և Նատիա բոլորովին առանձին էին։

«Արդեօք ի՞նչ պիտի ընեն մեր բարեկամը, հարցուց գեղանի աղջիկը։ խեղճ Նիքոլա.... Մեր հանդիպումը աղետալի պիտի ըլլայ անոր համար»։

Միշէլ Սթրոկոֆ չ'պատասխանեց։

«Միշէ՛լ, չե՞ս գիտեր թէ երբ թաթարները քեզ կը ծաղրէին անիկա քեզ պաշտպանեց, չե՞ս գիտեր թէ անիկա իր կեանքը ինձ համար վտանգեց։»

Միշէլ Սթրոկոֆ միշտ լուռ էր։ Գլուխը ձեռքերուն մէջ առած կը մտածէր, բայց ի՞նչ։ Եթէ չէր պատասխանէր, գէթ Նատիայի խօսքին ալ չէ՞ր լսէր.

Այո՛, կը լսէր. որովհետեւ ան պատասխանեց երբ գեղանի աղջիկը հարցուց։

« Ուր առաջնորդեմ քեզ, Միշէլ։

— Դէպի Իրքուցք, պատասխանեց։

— Մեծ ճամբէն։

— Այո, Նատիա։

Միշէլ Սթրոկոֆ չէր փոխուած, ան որոշած էր ամէն գնով իր նպատակին հասնիլ։ Մեծ ճամբան ամէնէն կարճն էր, նոյնիսկ եթէ Ֆէօֆար խանի յառաջապահները երեւէին, կրնար կողմնակի ճամբաներ ձեռք առնել։

Նատիա Միշէլ Սթրոկոֆի ձեռքէն բռնեց և անոնք ճամբայ ինկան։

Յաջորդ օրը, 12 սեպտեմբերին անոնք կարճ դադար մը ըրին քսան վէրստ հեռու Թուլունովսքոյ գիւղէն որ հրկիզուած և ամայի էր։ Իրենց ճամբու ընթացքին, ամբողջ գիշերը, Նատիա ուշադրութեամբ դիտած էր թէ արդեօք Նիքոլայի դիակը ճամբուն վրայ թողուած չէ՞ր։ Բայց պարապ տեղը անիկա ամէն կողմ պրպտեց։ Կը թուէր թէ անոնք դեռ խնայած էին Նիքոլայի կեանքին։ Արդեօք անոնք Նիքոլայի աւելի անգութ ճակատագի՞ր մը վերապահած էին։

Նատիա անօթութենէ ուժասպառ, որմէ սօսկալի կերպով կը տառապէր նաեւ իր ընկերը, տան մը մէջ քիչ մը պաղ միս և հաց գտնելու բարեբախտութիւնը ունեցան։ Անոնք իրենց հետ առին այնչափ որչափ կրնային, այսպէսով անոնք քանի մը օրուան պաշարնին ապահոված եղան։

Վերստին ճամբայ ինկան, Միշէլ Սթրոկոֆ հաստատ քայլերով կը յառաջանար առանց սակայն արագ քալելու որպէսզի իր ընկերը հասնէր։ Նատիա չուզելով ետ մնալ, քալելու համար մեծ ճիգ կը թափէր։ Բարեբախտաբար անոր ընկերը չէր տեսներ թէ յոգնութիւնը ի՞նչ խղճալի վիճակի հասցուցած էր զայն։

Միշէլ Սթրոկոֆ թէեւ չէր տեսներ բայց կ'զգար այդ պարագան։

«Ուժասպառ ըլլալու ես», խեղճ աղջիկ, կ'ըսէր անոր երբեմն։

— Ո՛չ, կը պատասխանէր։

— Երբ այլեւս չ'կրնաս քալել, քեզ պիտի գրկեմ և տանիմ Նատիա՛,

— Այո՛, Միշէլ։

Այդ օրուան ընթացքին անոնք ստիպուած էին անցնիլ Օգա պզտիկ գետակը որ անցանելի ըլլալով, առանց դժուարութեան կրցան անցնիլ։

Անոնք ձեռք ձեռքի տուած այսպէս կ'ընթանային, առանց շատ խօսելու, Նատիա կը զննէր ճամբան։ Օրը երկու անգամ անոնք հանգիստ կ'ընէին, և գիշերը վեց ժամ կը քնանային։

Բայց հակառակ Միշէլ Սթրոկոֆի յոյսերուն, երկրին մէջ ոեւէ բերան կենդանի չէր մնացած, ձի, ուղտ եւն. ամէնքն ալ կամ ջարդուած կամ հետ տարուած էին։ Ուրեմն իրենք ստիպուած էին այդ ճամբան հետիոտն շարունակել։

Դէպի Իրքուցք յառաջացող թաթարական երրորդ բանակին հետքերը հոս ալ կային։ Հոս հոն լքուած կառքեր, սատկած ձիեր և խեղճ սիպերիացիներու մարմիններ, ճամբուն վրայ և մանաւանդ գիւղերու մօտերը։ Նատիա զսպելով իր գարշանքը, կը զննէր դիակները...։

Բայց վտանգը ճամբուն առջեւի կողմէն չէր, այլ ետեւի կողմէն։ Էմիրին գլխաւոր բանակին, որուն Իվան Օկարէֆ կը հրամայէր, յառաջապահները կրնային մէկ պահէն միւսը երեւիլ։ Սարին Եէնիսէյսքէն ղրկուած նաւակները Քրասնոեարսք հասած և անոնց գետէն անցնելուն օգնած ըլլալու էին։ Անկից անդին ճամբան ազատ էր։ Ոչ մէկ ռուսական զօրագունդ կրնար զայն կասեցնել։ Եւ Միշէլ Սթրոկոֆ թաթար յառաջապահներու հասնելուն կ'սպասէր վայրկեանէ վայրկեան։

Նատիա ամէն անգամ ճամբու բարձունքներու վրայ կ'ելլէր, և ուշադրութեամբ կը դիտէր արեւմտեան կողմը, բայց ոչ մէկ փոշիի ամպ թաթար ձիաւորներու գալուստը կ'ազդարարէր։

Օր մը Միշէլ Սթրոկոֆ գեղանի աղջկան ըսաւ, «բնաւ մօրս վրայ չես խօսիր Նատիա։»

Մա՛յրը․․․։ Նատիա չէր ուզեր խօսիլ անոր վրայ։ Ինչու նորոգել անոր ցաւերը։ Ծերունի Սիպերիացին մեռած չէ՞ր․․․։ Անոր Թոմսքի դաշտին վրայ փռուած դիակի՛ն զաւակը վերջին համբոյրը տուած չէ՞ր։

Միշէլ Ստրոկոֆ տափաստանին մէջ կը վազէր... [Տե՛ս էջ 156]

«Անոր վրայ խօսէ՛, Նատիա, ըսաւ Միշէլ Ստրոկոֆ։ Խօսէ՛, ինծի հաճոյք պիտի պատճառես։»

Նատիա, որ մինչեւ այդ ատեն չէր խօսած անոր վրայ, պատմեց ամէն ինչ որ անցքի ունեցած էր իր եւ Մարֆայի

մէջեւ, Թոմսքի մէջ իրարու հանդիպելնէն ի վեր։ Ան պատմեց թէ ինչպէս անբացատրելի բնազդ մը զինքը մղած էր դէպի ծերունի կինը, առանց սակայն զայն ճանչնալու թէ ինչպէս զայն խնամած էր եւ թէ որչափ անկից քաջալերուած էր։ Այն ատեն Միշէլ Ստրոկոֆ իրեն համար դեռ Նիքոլա Գորպանոֆ էր։

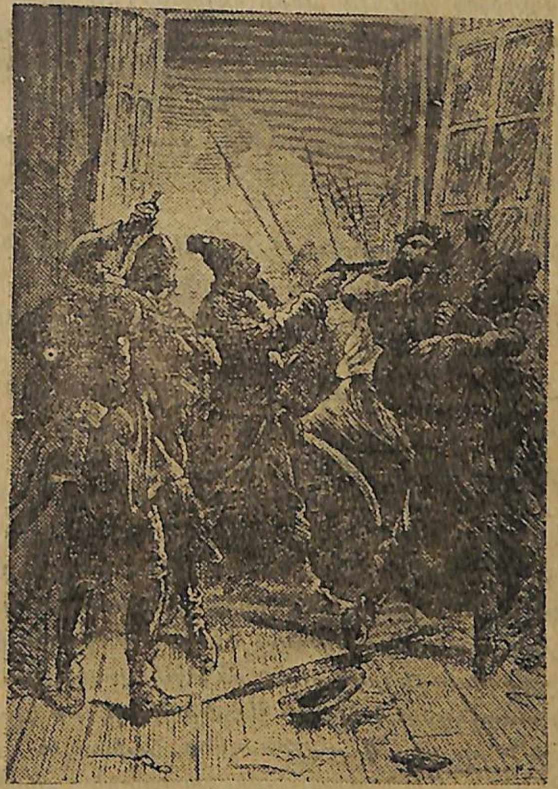

Կայանը զրաւուեցաւ թաթարներէն ... [Տե՛ս էջ 162]

— Եւ պարտ էի միշտ այն մնալ, պատասխանեց Միշէլ Ստրոկոֆ, որուն ճակատը կնճռոտեցաւ։

Եւ քիչ վերջ աւելցուց։

— Երդումս դրժեցի, Նատիա՛․․․։ Մայրս ընաւ չտեսնելու երդում ըրած էի։

— Բայց դուն մայրդ տեսնել չուզեցիր, Միշէ՛լ… պատասխանեց Նատիա։ Միայն բախտը զայն դէմդ հանեց…։

— Ինչ որ ալ պատահէր, երդում ըրած էի ինքզինքս չմատնել…։

— Միշէ՛լ. Միշէ՛լ…։ Մարֆա Սթրոկոֆի մօրականք ըլլալուն կրնայի՞ր հանդուրժել։ Ո՛չ, չկայ երդում մը որ կարենայ արգիլել զաւկին մօրը օգնելը…։

— Երդումս զրժեցի, Նատիա, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ։ Թո՛ղ Աստուած և «Հայրիկ»ը ինձ ներեն։

— Միշէլ, ըսաւ այն ատեն դեռատի աղջիկը, հարցում մը ունիմ ընելիք։ Եթէ պարտաւոր չես զգար պատասխանել, չպիտի վիրաւորուիմ։

— Խօսէ՛, Նատիա։

— Հիմակ որ Ցարին նամակը ձեռքէդ առին, ինչո՞ւ այդքան կ'աճապարես Իրքուցք հասնիլ։

Միշէլ Սթրոկոֆ թէեւ աւելի սեղմեց իր ընկերոջ ձեռքը, բայց չպատասխանեց։

— Մոսկուայէն մեկնելէ առաջ, այդ նամակին պարունակութեան տեղեա՞կ էիր, հարցուց Նատիա։

— Ո՛չ, տեղեկութիւն չունէի։

— Ուրեմն զիս հօրս յանձնելու փափաքն է միայն որ քեզ դէպի Իրքուցք կը մղէ։

— Ո՛չ, Նատիա, պատասխանեց լրջօրէն Միշէլ Սթրոկոֆ քեզ խաբած պիտի ըլլայի եթէ ձգէի որ այդպէս կարծէիր։ Կ'երթամ հոն ուր պարտականութիւնը կը հրամայէ։ Գալով քեզ Իրքուցք առաջնորդելուս, ընդհակառակն դուն ես որ զիս հոն կ'առաջնորդես հիմա։ Աչքերովդ չէ՞ որ կը տեսնեմ, ձեռքերդ չե՞ն որ զիս կառաջնորդեն։ Նախապէս քեզ մատուցած ծառայութիւններս հարիւրապատիկ չփոխարինեցի՞ր։ Թէ բախտը պիտի դադրի մեզ հարուածելէ այդ պարագան ինձ մութ է։ Բայց այն օրը ուր դուն ինձ շնորհակալ պիտի ըլլաս քեզ հօրդ հասցուցած ըլլալուս համար, այն օրը ես ալ քեզ շնորհակալ պիտի ըլլամ զիս Իրքուցք առաջնորդած ըլլալուդ համար։

— Խե՜ղճ Միշէլ, պատասխանեց Նատիա, խիստ յուզեալ.

այդպէս մի խօսիր… ինչո՞ւ այդքան կ'աճապարես հիմա Իրքուցք հասնելու…։

— Որովհետեւ պէտք է որ ես Իվան Օկարէֆէն առաջ հոն ըլլամ, գոչեց Միշէլ Սթրոկոֆ։

— Տակաւի՞ն։

— Այո, և պիտի հասնիմ։

Այս վերջին բառերը արտասանած ատեն Միշէլ Սթրոկոֆ միայն ատելութեամբ չէր որ կը խօսէր դաւաճանին մասին։ Նատիա հասկցաւ որ իր ընկերը ամէն բան չէր ըսեր, և թէ ան չէր կրնար ամէն բան ըսել իրեն։

Երեք օր վերջ, սեպտ. 15 ին անոնք հասան Քուլիթինսքօյ գիւղը։ Դեռատի աղջիկը ահագին տառապանքներու կ'ենթարկուէր քալել կարենալու համար։ Բայց ան կը դիմադրէր, կը մաքառէր յոգնութեան դէմ, և իր միակ մտածումը հետեւեալն էր։

«Քանի որ ան զիս չտեսներ, պիտի քալեմ մինչեւ որ իյնամ։»

Ճամբու այս մասին ոեւէ արգելք կամ դժուարութիւն չունեցան։ Միայն շատ յոգնութիւն։

Երեք օր այսպէս շարունակեց։ Յայտնի էր թէ երրորդ բանակը արագօրէն դէպի արեւելք կը յառաջանար։ Իրենց ետեւ թողած աւերակները, ալ չմխացող մոխրակոյտերը և փտտիլ ձգած դիակներ այդ բանը կ'ապացուցանէին։

Ոչ մէկ նորութիւն արեւմտեան կողմը։ Էմիրին յառաջապահները չէին երեւեր։ Միշէլ անոնց ուշանալը բացատրելու համար զանազան ենթադրութիւններ կ'ընէր։ Արդեօք ռուսերը նոր ուժերով Թոմսքի կամ Քրասնօեարսքի կ'սպառնային։ Երրորդ բանակը, միւս երկուքէն լքուած, կորսուելու վտանգին մէ՞ջ էր։ Եթէ այսպէս էր Մեծ Դուքսին դիւրին պիտի ըլլար Իրքուցքը պաշտպանել, և թերեւս զանոնք կարենար ետ մղել։

Միշէլ Սթրոկոֆ կը տարուէր երբեմն այս յոյսերով, բայց շուտ սթափելով կը հասկնար անոնց ցնորք մը ըլլալը. այն ատեն լոկ ինքզինքին կապաւինէր, իբր թէ Մեծ Դուքսին բախտը միայն իրմէ կախում ունենար։

Նատիա բոլորովին ուժասպառ կը քաշքշտուէր։ Իր կորովը որչափ ալ մեծ եղած ըլլար, ֆիզիքական ոյժերը զինքը պիտի լքէին։ Միշէլ Սթրոկօֆ այդ բանը շատ լաւ գիտէր...։

Եթէ Միշէլ Սթրոկօֆ կոյր չըլլար, Նատիա առանց այլեւայլի անոր պիտի ըսէր.

— Զիս հոս ձգելով, գնա՛ Միշէլ... Իրքուցք հասի՛ր.. պարտականութիւնդ կատարէ՛... հայրս տե՛ս և ըսէ՛ թէ ուր կը գտնուիմ, և իրեն կ'սպասեմ, երկուքդ ալ պիտի կրնաք զիս գտնել... գնա... ես չեմ վախնար, և թաթարներէն պիտի պահուիմ...։ Անձս պիտի վերապահեմ քեզ՝ և հօրս համար...։ Գնա՛ Միշէլ... այլեւս չեմ կրնար քալել։

Բազմաթիւ անգամներ Նատիա ստիպուեցաւ կանգ առնել։ Այն ատեն Միշէլ Սթրոկօֆ զայն իր թեւերուն վրայ առնելով իր անխոնջ գնացքով կը շարունակէր ճամբան աւելի արագօրէն։

Սեպտ. 18 երեկոյեան ժամը տասին երկուքն ալ հասան Բիմելթէյսքօյէ գիւղը որ կառուցուած է Անկարա գետին հարկատուներէն Տինքա գետին մօտերը։ Բլրակի մը վրայէն Նատիա հորիզոնին վրայ գիծ մը տեսաւ։ Ատիկա Տինքա գետն էր։

Նատիա իր ընկերը առաջնորդեց աւերեալ գիւղին մէջէն։ Հրդեհին մոխիրը պաղած էր։ Առնուազն 5–6 օր առաջ թաթարները ատկից անցած ըլլալու էին։

Երբ անոնք գիւղին վերջին տուները հասան, Նատիա քարի մը վրայ ինկաւ ընկճուած։

— Դադա՞ր պիտի ընենք, հարցուց Միշէլ Սթրոկօֆ։

— Գիշեր է, Միշէլ, պատասխանեց Նատիա, քանի մը ժամ հանգիստ ընել չե՞ս ուզեր։

— Տինքան անցնիլ պիտի ուզէի, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկօֆ։ Պիտի ուզէի որ Էմիրին յառաջապահներէն անով զատուած ըլլայինք։ Բայց դուն այլեւս չես կրնար ինքզինքդ իսկ քարշ տալ, խե՛ղճ Նատիա։

— Բալէ՛ Միշէլ, ըսելով, Նատիա բռնեց իր ընկերոջ ձեռքէն և մեկնեցան։

Տինքան 2–3 վերստ հեռու էր, իրմէն պահանջուած այս վերջին ճիգը, Նատիա չուզեց մերժել։

Անոնք կ'անցնէին անսահման անապատէ մը, որուն մէջ կը կորսուէր այդ պզտիկ գետակը։ Ոչ մէկ ծառ, ոչ մէկ բլրակ կը բարձրանար այս ընդարձակութեան մէջ, ուր ոչ մէկ ձայն կը լսուէր։

Յանկարծ Նատիա և Միշէլ Սթրոկօֆ կանգ առին։

Շան հաջիւն մը լսուեցաւ։

— Կը լսե՞ս, ըսաւ Նատիա։

Անոր յաջորդեց ողբագին կանչ մը, մահամերձի մը վերջին կոչին նման յուսահատ ձայն մը։

— Նիքօլա՛ Նիքօլա՛, գոչեց ղեռատի աղջիկը, տխուր նախազգացումէ մը տարուած։

Միշէլ Սթրոկօֆ որ մտիկ կ'ընէր, գլուխը երերցուց։

— Եկո՛ւր, Միշէլ, եկո՛ւր ը աւ Նատիա։

Ու ան որ հազիւ կը քաշկռտուէր, գերագոյն ճիգով մը վերստացաւ ոյժը։

— Ճամբէն հեռացա՞նք, հարցուց Միշէլ Սթրոկօֆ, զգալով որ այլեւս փոշեծածկ ճամբայ մը չէր, այլ խոտն էր որ կը կոխոտէին։

— Այո՛, այդպէս պէտք է..., պատասխանեց Նատիա։ Աջ կողմէն է որ ձայնը կ'ուգայ։

Քանի մը վայրկեան վերջ անոնք կէս վերստի չափ հեռու էին գետակէն։

Երկրորդ հաչիւն մը եւս լսուեցաւ, որ թէեւ աւելի տկար բայց աւելի մօտէն էր։

Նատիա կանգ առաւ։

— Այո, ըսաւ Միշէլ, Սերգօն է հաչողը... ան իր տիրոջը հետեւած է։

— Նիքօլա՛..., գոչեց Նատիա, բայց իր կոչը անպատասխանի մնաց։

Քանի մը գիշատիչ թռչուններ միայն բարձրանալով կորսուեցան երկնակամարին վրայ։

Միշէլ Սթրոկօֆ ականջ կը դնէր։ Նատիա դաշտը կը դիտէր, բայց բան մը չտեսաւ։

Ձայն մը լսուեցաւ, որ ողբագին շեշտով մը «Միշէ՜լ...» մրմնջեց։

Արիւնաթաթախ շուն մը ցատկեց Նատիային քով։ Սերգօն էր։

Նիքօլա հեռուն ըլլալու չէր։ Ան միայն կրնար Միշէլ անունը կանչել...։ Ո՞ւր էր... Նատիա զայն կանչելու ուժն անգամ չունէր այլեւս։

Միշէլ Սթրօկօֆ գետնի վրայ սողալով ձեռքովը կը խարխափէր։

Յանկարծ Սերգօ նոր հաչիւն մը արձակելով նետուեցաւ դէպի հսկայ թռչուն մը որ գետնին մակերեսէն կը թռչէր։

Անգղ մըն էր։ Երբ Սերգօ դէպի ան նետուեցաւ, թռչունը վեր բարձրացաւ բայց վերադառնալով զարկաւ շանը որ կրկին նետուեցաւ դէպի անգղը...։ Թռչունին հսկայ կտուցով, շան գլխուն տրուած հարուած մը զայն զգետնեց եւ Սերգօ անշունչ ինկաւ։

Ճիշդ այդ պահուն սոսկումի ճիչ մը կ'արձակէր Նատիա։

«Հո՛ն, հո՛ն» կը գոչէր։

Հողէն դուրս գլուխ մը կը ցցուէր եւ Նատիա զայն ոտնակոխ ըրած պիտի ըլլար եթէ ուշադրութիւն չընէր։

Այդ գլխուն քով Նատիա ծունկի ինկաւ։

Նիքօլա, թաթարական գժոխային սովորութեանց համաձայն, մինչեւ վիզը թաղուած եւ այդպէս լքուած էր, ծարաւէ եւ անօթութենէ մեռնելու կամ գիշատիչ թռչուններէ եւ գայլերէ յօշոտուելու համար։ Սոսկալի տանջանք այն զոհին համար որուն ձեռքերը կապուած են եւ որ հողին մէջ բանտարկուած, անկարող է իր վրայ ծանրացող հողը նետելու։ Անոր կը մնայ միայն աղաչել մահուան, որ կ'ուշանայ սակայն։

Հոս էր որ թաթարները թաղած էին զայն երեք օրէ ի վեր...։ Երեք օր էր որ Նիքօլա կ'սպասէր օգնութեան, որ շատ ուշ պիտի հասնէր։

Անգղերը նշմարած ըլլալով գետնէն դուրս ցցուած այդ գլուխը, անոր շուրջը կը դառնային, իսկ շունը իր տէրը կը պաշտպանէր գիշատիչ թռչուններէն։

Միշէլ Սթրօկօֆ իր դանակով գետինը փորեց անկէ դուրս հանելու համար զայն, որ դեռ կենդանի էր։

Մինչեւ այն ատեն գոց մնացած Նիքօլայի աչքերը բացուեցան։

Ան ճանչնալով Նատիան եւ Միշէլը՝

— Մնաք բարով, մրմնջեց. ձեզ տեսնելուս երջանիկ եմ։ Աղօթեցէ՛ք ինծի համար...։

Ասոնք իր վերջին խօսքերը եղան։

Միշէլ Սթրօկօֆ շարունակելով կարծրացած հողը փորել, յաջողեցաւ տարաբախտ Նիքօլային մարմինը դուրս բերել։ Անոր սիրտը մտիկ ըրաւ... բայց դադրած էր բաբախելէ։

Զայն թաղել ուզելով մեծցուց այն խոռոչը, որուն մէջ նախապէս ողջ ողջ թաղուած էր Նիքօլա, հաւատարիմ Սերգօն ալ իր տիրոջը մօտ պիտի դրուէր։

Այդ պահուն մեծ աղմուկ մը յառաջ եկաւ ճամբուն վրայ։

Միշէլ Սթրօկօֆ մտիկ ըրաւ։

Այս աղմուկէն հասկցաւ որ ձիաւորներու խումբ մը դէպի Տինքա կը յառաջանար։

— Նատիա՛, Նատիա՛, ըսաւ ցած ձայնով, Միշէլ Սթրօկօֆ։

Անոր ձայնին, Նատիա որ աղօթքի կեցած էր, ոտքի ելաւ։

— Նայէ՛, նայէ՛, ըսաւ Միշէլ Սթրօկօֆ։

— Թաթարները, մրմնջեց Նատիա։

Արդարեւ էմիրին յառաջապահներն էին որոնք արագ կերպով կը յառաջանային ճամբուն վրայ։

— Անոնք պիտի չարգիլեն որ զայն թաղեմ, ըսելով Միշէլ Սթրօկօֆ, իր գործին նայեցաւ։

Նիքօլայի մարմինը ձեռքերը կուրծքին վրայ խաչաձեւ, անմիջապէս դրուեցաւ այս գերեզմանին մէջ։ Նատիա եւ Միշէլ Սթրօկօֆ, վերջին անգամ աղօթեցին բարի էակին համար որ ուրիշներու հանդէպ ունեցած անձնուիրութեան համար կեանքը վրայ տուած էր։

— Դաշտին գայլերը այլեւս պիտի չկրնան զայն յօշոտել, ըսաւ Միշէլ Սթրոկոֆ, որ սպառնալից կերպով իր ձեռքը դէպի անցնող ձիաւորները երկարելով աւելցուց, «Ճամբայ ելլենք, Նատիա՛»։

Միշէլ Սթրոկոֆ այլեւս չէր կրնար երթալ մեծ ճամբէն որ թաթարներէն գրաւուած էր։ Ան պարտաւորուած էր թողուլ մեծ ճամբան և դաշտերը նետուիլ։ Որով Տինքա գետակը անցնելու ստիպուած չէր այլեւս,

Նատիա ալ չէր կրնար քալել։ Բայց կրնար Միշէլի համար տեսնել։ Միշէլ զայն իր թեւերուն մէջ առաւ և ուղղուեցաւ դէպի նահանգին հարաւարեւմուտքը։

Երկու հարիւր վերստէն աւելի դեռ ճամբայ ունէր։ Ինչպէ՞ս կտրեց զայն։ Ինչպէ՞ս տոկաց այդքան յոգնութիւններուն ուրկի՞ց և ինչպէ՞ս ուտելիք գտան. ի՞նչ գերմարդկային ճիգով մը ան կրցաւ անցնիլ Սայանեան լեռներուն առաջին զառիվերները։ Ո՛չ Նատիա և ոչ ալ ինք կարող էին ըսել։

Այսու հանդերձ, 12 օր վերջ, հոկտեմբեր 2 երեկոյեան ժամը 6ին ջուրի ընդարձակ մակերես մը կը տարածուէր Միշէլ Սթրոկոֆի ոտքերուն առջեւ։

Պայքալ լիճն էր ան։

ԳԼՈՒԽ Ժ.

ՊԱՅՔԱԼ ԵՒ ԱՆԿԱՐԱ

Պայքալ լիճը ծովէն 1,700 ոտք բարձրութեան մը վրայ կը գտնուի։ Ինը հարիւր վերստ երկայնք ու հարիւր վերստ լայնք ունի, իսկ խորութիւնը անծանօթ է։ Տիկ. Պուրպուլօն, տեղացիներէն լսելով կը պատմէ թէ այս լիճը կ'ուզէ որ «Տիկին Ծով» կոչուի։ Եթէ զայն «Պարոն Լիճ» գոչեն անմիջապէս կը բարկանայ։ Արդարեւ ըստ աւանդութեան այդ լճին մէջ ո՛և է Ռուս խեղդուած չէ։

Այս ընդարձակ անոյշ ջուրի աւազանը, որ կը թափին երեք հարիւրէ աւելի գետակներ, շրջապատուած է հրաբխային լեռներու սքանչելի գօտիով մը։ Իսկ անոր ջուրերը դուրս կը հոսին միայն Անկարա գետին միջոցաւ, որ Իրքուցքէն անցնելով Եէնիսէյ կը թափի համանուն քաղաքէն քիչ մը վեր։ Իսկ այն լեռները որ զայն կը շրջապատեն, Թունկուզներու մէկ ճիւղը կը կազմեն և ծագում կ'առնեն Ալթայի լեռնադօտիէն։

Այս եղանակին իսկ ցուրտերը սկսած էին։ Այս երկրին յատուկ կլիմայական մասնայատկութեամբ մը՝ կը թուէր թէ աշունը շատ կարճ պիտի տեւէր։ Հոկտեմբերի առաջին օրերն էին։ Արեւը երեկոյեան ժամը հինգին մարը կը մտնէր և երկար գիշերներու ընթացքին ջերմութիւնը մինչեւ զէրօ կ'իջնէր։ Առաջին ձիւնը Պայքալի շրջակայ կատարները ճերմկցնել սկսած էր։ Սիպերիական ձմրան ժամանակ, այս ծովուն մակերեսը քանի մը ոտք հաստութեամբ կը սառի և վրայէն սուրհանդակի և կարաւաններու բալխիրները կ'անցին։ Պայքալ լիճը մեծ փոթորիկներ կ'ունենայ և իր ալիքները՝ կարճ ինչպէս Միջերկրականիններ, շատ վտանգաւոր են նաւերուն համար որ անոր վրայէն կ'անցնին ամառը։

Անոնք լճին հարաւ-արեւմտեան ծայրը հասած էին։ Միշէլ Սթրոկոֆ իր թեւերուն վրայ կը կրէր Նատիան՝ որուն ամբողջ էութիւնը աչքերուն մէջ կեդրոնացած էր։ Ի՞նչ կրնային յուսալ անոնք նահանգին այս ամայի մասին մէջ, եթէ ոչ չքաւորութեան մէջ մեռնիլ։ Բայց արդէն վեց հազար վերստ երկարութեամբ այս ճամբէն դեռ որչափ կը մնար կտրելիք, որպէսզի Ցարին սուրհանդակը իր նպատակին հասնէր։ Գրեթէ ոչինչ։ Վաթսուն՝ լճին եզերքին վրայ մինչեւ Անկարայի գետաբերանը և ութսուն վերստ Անկարայի գետաբերանէն մինչեւ Իրքուցք, ընդամէնը հարիւր քառասուն վերստ, որ քաջառողջ մարդու մը համար երեք օրուան ճամբայ է, նոյն իսկ հետիոտն։

Միշէլ Սթրոկոֆ կրնա՞ր տակաւին այդ մարդը ըլլալ։

Անտարակոյս երկինք չուզեց զայն նոր փորձի մը ենթարկել։ Չար բախտը որ կը հետապնդէր զայն, կարծես վայրկեանի մը համար խնայել ուզեց։ Պայքալի այս ծայրը, երկրին այս մասը որ միշտ ամայի է, ամայի չէր այն ատեն, ինչպէս կը յուսար Միշէլ Սթրոկոֆ։

Յիսունի չափ մարդ հաւաքուած էին այն անկիւնը որ լճին հարաւ-արեւմտեան մասը կը կազմէ։

Երբ Միշէլ Սթրոկոֆ Նատիան գրկած, լեռներէն դուրս ելաւ, այս վերջինը անմիջապէս զանոնք նշմարեց, և վախցաւ թէ մի գուցէ անոնք թաթարներ ըլլային, վասնզի այդ պարագային փախուստ մը անկարելի էր։

Բայց Նատիա շուտով ապահովուեցաւ։

— Ռուսեր, գոչեց ան։

Եւ այս ճիգէն վերջ իր արտեւանունքը գոցուեցան և գլուխը Միշէլ Սթրոկոֆի կուրծքին վրայ ինկաւ։

Բայց անոնք տեսնուած էին և ռուսերէն մէկ քանին, վազելով անոնց մօտ, կոյրը և դեռատի աղջիկը տարին լճին եզերքը ուր լաստ մը կար որ մեկնելու վրայ էր։

Այս ռուսերը ամէն դասակարգէ փախստականներ էին, զորս պարագաները լճին այս եզերքը հաւաքած էին։ Թաթար յառաջապահներէ հալածուած Իրքուցք ապաստանիլ կուզէին անոնք, բայց որովհետեւ արշաւողները Անկարա

գետին երկու եզերքները գրաւած էին, անոնք ցամաքի ճամբէն չկրնալով երթալ, կը յուսային հոսանքն ի վար նաւարկելով հոն հասնիլ, որովհետեւ Անկարա գետը Իրքուցքի քաղաքին մէջէն կ'անցնէր։

Անոնց այս ծրագիրը Միշէլ Սթրոկոֆի սիրտը ուրախութեամբ լեցուց։ Վերջին յոյս մը երեւան կուգար։ Բայց իր այդ ուրախութիւնը ծածկելու քաջութիւնը ունեցաւ, որովհետեւ ամէն առնէ աւելի իր ինքնութիւնը չյայտնել կուզէր։

Փախստականներուն ծրագիրը շատ պարզ էր։ Պայքալի մէկ հոսանքը լճին երկայնութեամբը կ'երթար մինչեւ Անկարայի գետաբերանը։

Անոնք կ'ուզէին այս հոսանքէն օգտուելով հասնիլ նախ Անկարայի գետաբերանը։ Իսկ անկէ անդին գետին արագընթաց ջուրերը զանոնք պիտի տանէին ժամը 10–12 վերստ արագութեամբ մը։ Այնպէս որ մէկ ու կէս օրէն անոնք քաղաքին առջեւ պիտի ըլլային.

Ոչ մէկ նաւակ կը գտնուէր այդ տեղ։ Անոնք ստիպուած էին այդ պակասը լրացնել և լաստ մը շինած էին։ Մօտակայ անտառի մը ծառերէն պատրաստած էին զայն որուն վրայ հարիւր հոգի կրնային տեղաւորուիլ։

Այս լաստին վրայ բերին Միշէլ Սթրոկոֆը և Նատիան։ Մանկամարդ աղջիկը ինքզինքը գտած էր։ Անոնց քիչ մը ուտելիք տուին, և Նատիա խոտի դէզի մը վրայ պառկելով անմիջապէս խորունկ քունի մէջ ինկաւ։

Զինքը հարցուփորձողներուն, Միշէլ Սթրոկոֆ Թոմսքի դէպքերուն մասին բան մը չըսաւ։ Ինքզինքը ներկայացուց իբր Քրասնօեարսքի բնակիչ մը որ Էմիրին զինուորներուն Տինքայի ձախ եզերքը հասնելէ առաջ չէր կրցած Իրքուցք հասնիլ, ըսաւ նաեւ թէ շատ հաւանական է որ թաթարներու գլխաւոր ուժերը Սիպերիոյ մայրաքաղաքին առջեւ դիրք բռնած ըլլալու էին։

Ուրեմն վայրկեան կորսնցնելու չէր։ Արդէն ցուրտը երթալով կը սաստկանար։ Բարեխառնութիւնը զերոէն վար կ'իջնէր։ Նոյն իսկ Պայքալի մակերեսին վրայ սառի կը-

տորներ կազմուած էին։ Եթէ լաստը կրնար դիւրութեամբ յառաջանալ լճին վրայ, նոյնքան դժուար պիտի ըլլար եթէ սառնակոյտեր խճողէին Անկարայի ընթացքը։

Ուրեմն պէտք էր որ փախստականները անմիջապէս մեկնէին։

Երեկոյեան ժամը ութին պարանները թող տրուեցան և հոսանքէն քշուելով լաստը լճին եզերքէն ի վեր յառաջանալ սկսաւ։ Հուժկու մուժիկներու կողմէ երկար ձողեր լաստին ուղղութիւն կուտային։

Լաստին ծերուկ նաւազ մը կը հրամայէր, որ 65 տարեկան մը ըլլալու էր, անոր դէմքը լճին քամիէն բոլորովին թուխցած էր։ Սպիտակ մօրուք մը մինչեւ կուրծքը իջած էր։ Մուշտակէ գլխարկ մը կը ծածկէր անոր գլուխը։ Անոր լայն և երկար գրատը մինչեւ կրունկը կ՚իջնէր։ Այս լռակեաց ծերունին լաստին յետսամասին վրայ նստած նըշաններով կը հրամայէր և տասը ժամուան մէջ տասը խօսք չէր արտասաներ։ Արդէն խնդիրը կը կայանար լաստը հոսանքէն չհեռացնելուն մէջ։

Ըսուեցաւ թէ ամէն դասակարգէ անձեր լաստին վրայ տեղաւորուած էին։ Արդարեւ տեղացի մուժիկներուն, այր, կին, տղայ և ծեր միացած էին՝ իրենց ճամբորդութեան ընթացքին ապստամբութիւնէն յանկարծակիի եկած քանի մը ուխտագնացներ, մէկ քանի ճգնաւոր և բօբ մը։ Ուխտաւորները ճամբու գաւազաններ ի ձեռին, ջրագդումներ մէջքերնին, ողբագին ձայնով կը սաղմոսերգէին։ Անոնցմէ մին, Ուքրանիայէն, միւսը Դեղին ծովէն և երրորդը Ֆինլանտիայէն կուգար։ Այս վերջինը, որ շատ ալ ծեր էր, իր մէջքին վրայ կը կրէր կղպանքով գանձանակ մը։ Իր ճամբորդութեան ընթացքին հաւաքածէն բաժին չունէր անիկա, նոյն իսկ անոր բանալին ալ քովը չէր և այդ գանձանակը իր վերադարձին միայն կը բացուէր։

Ճգնաւորները կայսրութեան հիւսիսէն կուգային։ Անոնք երեք ամիսէ իվեր մեկնած էին Արխանկելէն։ Այցելած էին Գարէլիոյ եզերքներուն մօտ՝ Սուրբ կղզիները, Սօլօվէցքի, Թրօիցաի վանքերը, Մոսկուայի Սիմէօնօֆ

ճգնարանը, Քաղանինը և հիմա անոնք Իրքուցք կերթային։

Իսկ բօբը գիւղի պարզ քահանայ մըն էր, մին այն ժողովրդական կրօնաւորներէն որոնց թիւը ռուսական կայսրութեան մէջ 600,000ի կը հասնի։ Անիկա մուժիկի մը չափ խեղճ հագուած էր, եկեղեցիին մէջ ոչ աստիճան և ոչ ալ ոյժ ունէր իրականապէս։ Անիկա կրցած էր զաւակները և կինը թաթարներու վայրագութիւններէն ազատել, հիւսիսային նահանգները ղրկելով։ Ինք մինչեւ վերջին վայրկեանը իր հօտին գլուխը կեցած էր։ Ապա փախչիլ ստիպուելով, և Իրքուցքի ճամբան գոցուած ըլլալով հարկադրուած էր Պայքալ լիճը գտնել։

Նաւարկութեան այս ընթացքին ոչ մէկ դէպք պատահեցաւ։ Նատիա խորունկ քունի մէջ թաղուած էր։ Միշէլ Սթրոկօֆ անոր մօտ կը հսկէր, երբեմն երբեմն միայն քնացաւ, այն ալ շատ կարճ։

Առաւօտուն անոնք դեռ քառասուն վերստ հեռի էին Անկարայի գետաբերանէն։ Կը թուէր թէ անոնք երեկոյեան ժամը 3–4էն առաջ պիտի չկրնային հոն հասնիլ։ Եւ ասիկա իրենց համար նպաստաւոր էր, որովհետեւ անոնք գիշերը գետն ի վար պիտի իջնէին և մթութիւնը աւելի պիտի դիւրացնէր Իրքուցք իրենց մուտքը։

Բան մը որմէ կը վախնար ծերուկ նաւապետը ջրերուն երեսը սառնակոյտերու կազմուելն էր, որոնք կրնային դժուարութիւններու, յապաղումներու, և նոյնիսկ թերեւս լաստին յառաջանալն արգիլող անյաղթելի արգելքի մը պատճառ ըլլալ։

Միշէլ Սթրոկօֆ մեծ հետաքրքրութիւն ունէր գիտնալու թէ ինչ վիճակի մէջ էր լճին մակերեսը, և թէ արդեօք սառնակոյտերը բազմաթի՞ւ էին։ Նատիա արթնցած ըլլալով Միշէլ Սթրոկօֆէ տեղեկութիւն կ՚ուզէր անիկա և ան՝ տեղեկութիւն կուտար ջրերուն մակերեսին վրայ տեղի ունեցող ամէն բանի վրայ։

Մինչ սառնակոյտեր այսպէս կ՚անցնէին, հետաքրքրաշարժ տեսարաններ կը պարզուէին Պայքալի մակերեսին վրայ։ Բնութեան կողմէ լճին մէջ իսկ բացուած Արթէզեան

հորերէն ցայտող տաք ջուրի սքանչելի ցայտումներ յառաջ կուգային։ Անոնք բաւական կը բարձրանային և արեւու ճառագայթներէն ծիածանի գոյներ կ'առնային։ Այս հետաքրքրաշարժ տեսարանը անտարակոյս պիտի գիւթէր նայուածքը այն զբօսաշրջիկին որ խաղաղութեան ժամանակ և հաճոյքի համար պիտի ճամբորդէր սիպերիական այս ծովուն վրայ։

Երեկոյեան ժամը չորսին, ծերուկ նաւավարը եզերքին բարձր ժայռերուն միջեւ ցոյց տուաւ Անկարայի գետաբերանը։ Աջ եզերքին վրայ կը տեսնուէր Լիվէնիքինայա պզտիկ նաւահանգիստը, եկեղեցին և տուները։

Լաստը այդ փոքր նաւահանգիստը հասնելով կանգ առաւ։ Նաւապետը որոշած էր ժամ մը դադար ընել հոն, անհրաժեշտ նորոգութիւններ ընելու համար լաստին վրայ որուն կոճղերը իրարմէ բաժնուելու վտանգին մատնուած էին։

Ամրան եղանակին Լիվէնիքինայայի նաւահանգիստը բաւական բանուկ է։ Բայց հիմա անիկա լքուած էր, որովհետեւ անոր բնակիչները չէին ուզած մնալ հոն՝ թաթարներուն ձեռքը։ Անկարա գրկած էին իրենց նաւակները և նաւերը, և իրենց հետ առնելով ինչ որ կրնային տանիլ, արեւելեան Սիպերիոյ մայրաքաղաքը ապաստանած էին։

Ուրեմն անսպասելի էր որ Լիվէնիքինայաէն նոր փախստականներ լաստը մտնել ուզէին։ Բայց այն պահուն որ լաստը եզերք կը մօտենար, ամայի տունէ մը ելնող երկու ճամբորդներ դէպի եզերք վազեցին։

Նատիա մտազբաղ կը դիտէր։

Քիչ մնաց որ ճիչ մը արձակէր։ Անիկա Միշէլ Սթրոկոֆի ձեռքը բռնեց, որ գլուխը վերցնելով.

— Ի՞նչ ունիս, Նատիա՛, հարցուց։

— Ճամբու մեր երկու ընկերները, Միշէլ։

— Այն Գաղիացի՞ն և Անգլիացի՞ն զորս Ուրալեան կիրճերուն մէջ տեսանք։

— Այո։

Միշէլ Սթրոկոֆ սարսռաց վախնալով որ իր ինքնութիւնը կը յայտնուի։

Արդարեւ յանձին անոր, այլեւս Նիքոլա Գորբանոֆը չէր որ պիտի տեսնէին Ալսիտ Ժօլիվէ և Հարրի Պլուն, այլ Ցարին սուրհանդակ, իրական Միշէլ Սթրոկոֆը։ Թղթակիցները զայն երկու անգամ տեսած էին արդէն՝ Իշիմի մէջ իրարմէ բաժնուելէ ի վեր, առաջին անգամուն Զապէտիէրոյի բանակատեղին երբ Միշէլ Սթրոկոֆ Իվան Օկարէֆի դէմքը ճեղքեց խարազանի հարուածով մը, երկրորդ անգամ Թոմսքի մէջ, երբ անիկա էմիրէն կուրութեան դատապարտուեցաւ։ Որով անոնք անոր իսկական հանգամանքին տեղեակ, գիտէին թէ ինչպէս պէտք էր վարուիլ անոր հետ։

Միշէլ Սթրոկոֆ անմիջապէս որոշեց իր ընելիքը։

— Նատիա, ըսաւ, երբ այս գաղիացին և անգլիացին լաստ մտնեն, խնդրէ որ մօտս գան։

Գիտենք թէ, Ալսիտ Ժօլիվէ և Հարրի Պլուն թաթարներուն Թոմսք մուտքը գիտելէ վերջ մեկնած էին առանց սպասելու այդ հանդէսները վերջացնող վայրագ վճիռին գործադրութեան։ Անոնք բնաւ չէին սպասեր թէ իրենց ճամբու ընկերը մահուան դատապարտուած չըլլալով էմիրին հրամանով միայն կուրութեան դատապարտուած ըլլայ։

Ալսիտ Ժօլիվէ և Հարրի Պլուն ձիերը գտնելով այդ իրիկունն իսկ մեկնած էին Թոմսքէն և արագաքայլ դէպի Իրքուցք յառաջացած էին ուր հասնիլ կը յուսային Թէօֆարխանէն առաջ և անտարակոյս պիտի յաջողէին եթէ թաթարական երրորդ բանակին անսպասելի երեւումը տեղի ունեցած չըլլար։ Այսպէս անոնք ալ Միշէլ Սթրոկոֆի նման Տինքա գետը հասնելէ առաջ, ճամբանին կտրուած ըլլալով, ստիպուած Պայքալ լիճը իջան, և Լիվէնիքինայա հասած ըլլալով երեք օրէ ի վեր հոն անձկութեամբ կ'սպասէին երբ լաստը հասաւ։

Փախստականներուն մտադրութիւնը անոնց ալ հաղորդուեցաւ, և Ալսիտ Ժօլիվէ ու Հարրի Պլուն ալ որոշեցին անոնց միանալ։

Ալսիտ Ժօլիվէ անմիջապէս ծերուկ նաւավարին դիմելով իրեն և իր ընկերոջ համար տեղ խնդրեց, առաջարկելով միանգամայն ուզուած դրամը վճարել։

— Հոս դրամ չեն վճարեր, պատասխանեց ծեր նաւապետը. միայն մարդ իր կեանքը կը վտանգէ, այն ամէնը։

Այսպէս երկու թղթակիցները լաստ մտան և Նատիա տեսաւ անոնց անզգուշութիւնը։

Միշէլ Ստրոկօֆ եւ Նատիա վերջին անգամ աղօթեցին բարի էակին վրայ...
[Տես էջ 163]

Հարրի Պլուն միշտ այն պաղարիւն անգլիացին էր որ ազնիւ գեղատի աղջկան խօսած էր ամբողջ Ուրալ լեռներու անցքին միջոցին։

Իսկ Ալսիտ Ժօլիվէ սովորականէն քիչ մը աւելի խիստ

կ'երեւէր, և իր այս խստութիւնը կ'արդարանար դէպքերու բերմամբ։

Նատիա մօտենալով ձեռքը անոր թեւին վրայ, Ալսիտ Ժօլիվէ դառնալով ճանչցաւ զայն և ճիչ մը պիտի արձակէր

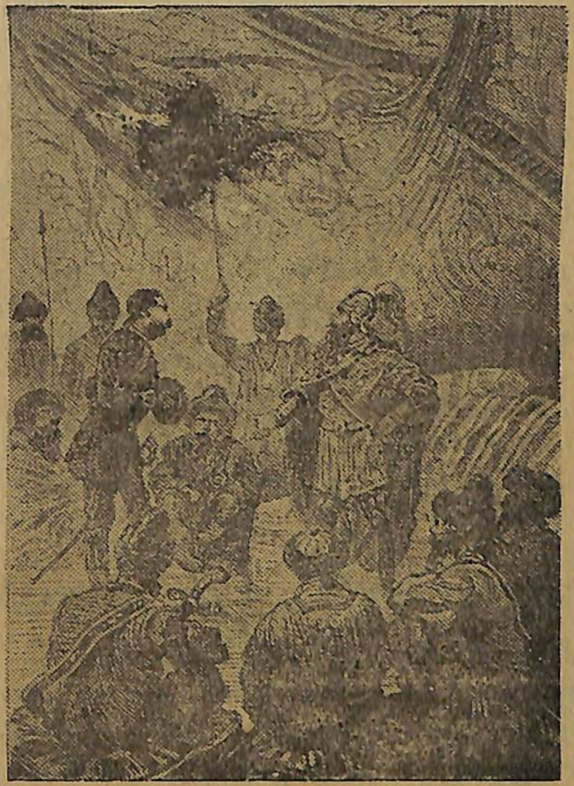

Թէօֆառ խան կանգնելով մօտեցաւ Իվան Օգարէֆի մօտ... [Տե՛ս էջ 152]

Երբ Նատիա մատը շրթներուն տանելով լռութիւն յանձնարարեց և.

— Եկուր քովս։

Ալսիտ Ժօլիվէ իր հետ առնելով Հարրի Պլունը անոր հետեւեցաւ։

Եթէ թղթակիցներու զարմացումը մեծ եղած էր Նատիան տեսնելով, իրենց զարմանքը անսահման եղաւ երբ Միշէլ Ստրոկոֆը տեսան, որուն ողջ ըլլալուն չէին կրնար հաւատալ։

Անոնց մօտենալուն Միշէլ Ստրոկոֆ չշարժեցաւ։

— Անիկա չտեսնէր, պարոններ, ըսաւ Նատիա, թաթարները անոր աչքերը այրեցին և խեղճ եղբայրս կոյր է։

Երկու թղթակիցները չափազանց զգացուեցան։

Պահ մը վերջ անոնք Միշէլ Ստրոկոֆի մօտ նստած կ'սպասէին որ խօսի։

— Պարոններ, ըսաւ ցած ձայնով Միշէլ Ստրոկոֆ, պէտք է անգիտանաք թէ ով եմ և թէ ինչ ընելու եկած եմ Սիպերիա, այս կը խնդրեմ ձեզմէ, կը խոստանա՞ք։

— Պատւոյս վրայ, պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ։

— Ճէնթլմէնութեանս վրայ կ'երդնում, պատասխանեց Հարրի Պլուն։

— Լաւ, պարոններ։

— Կրնա՞նք ձեզ օգտակար ըլլալ, հարցուց Հարրի Պլուն, ձեր ձեռնարկին մէջ կուզէք որ ձեզ օգնենք։

— Մինակս գործել կը նախընտրեմ, պատասխանեց Միշէլ Ստրոկոֆ։

— Բայց այդ անպիտանները տեսողութիւննիդ այրեր են աւելցուց, Ալսիտ Ժօլիվէ.

— Նատիան քովս է և անոր աչքերը ինձ կը բաւեն։

Կէս ժամ վերջ, երեկոյեան ժամը հինգին, լաստը թողլով Լիվէնիչնայի նաւահանգիստը՝ գետն ի վար կ'երթար։ Գիշերը վրայ հասնելու մօտ էր, շատ մութ և շատ ցուրտ պիտի ըլլար, որովհետեւ ջերմութեան աստիճանը մինչեւ զէրօ իջած էր։

Ալսիտ Ժօլիվէ և Հարրի Պլուն չբաժնուեցան Միշէլ Ստրոկոֆէն, ցած ձայնով խօսակցեցան։ Եւ կոյրը անոնց տուած տեղեկութիւններէն իր գիտցածները ամբողջացնելով, կացութեան վրայ ճշգրիտ գաղափար մը կազմեց։

Ալեւս հաստատ էր թէ թաթարները Իրքուցքը կը պաշարէին և թէ երեք բանակները միացած էին։ Ուրեմն կա-

ըսել չէր տարակուսիլ թէ էմիրը և Իվան Օկարէֆ մայրաքաղաքին առջեւ չէին։

Բայց ձարական սուրհանդակը ինչո՞ւ կ'աճապարէր այլեւս, քանի որ չպիտի կրնար Մեծ Դուքսին յանձնել ձարական նամակը, որուն պարունակութեանը իսկ տեղեակ չէր։ Ալսիտ Ժօլիվէ և Հարրի Պլուն չկրցան հասկնալ այդ կէտը։

Անցեալին վրայ խօսեցան միայն այն ատեն երբ Ալսիտ Ժօլիվէ պարտականութիւն համարեց Միշէլ Ստրոկոֆի ըսել, «Իշիմի կայանին մէջ առանց ձեր ձեռքը սեղմելու բաժնուած ըլլալնուս համար ներողութիւն խնդրելու պարտաւորուած ենք։

— Ոչ պատասխանեց Միշէլ Ստրոկոֆ, դուք զիս վատ մը համարելու իրաւունք ունէիք։

— Բայց ամէն պարագայի, աւելցուց Ալսիտ Ժօլիվէ, շատ լաւ խարազանեցիք այդ թշուառականին դէմքը, և երկար ատեն անոր հետքը պիտի կրէ ան։

— Ոչ երկար ատեն, պատասխանեց պարզապէս Միշէլ Ստրոկոֆ։

Կէս ժամուան մէջ անոնք տեղեկացած էին բոլոր այն տառապանքներուն զորս Միշէլ Ստրոկոֆ և իր ընկերուհին կրած էին։ Անոնք անվերապահօրէն սքանչացան այն կորովին մասին, որը դեռատի աղջկան անձնուիրութիւնը միայն կրցած էր ի յայտ բերել։ Իսկ Միշէլ Ստրոկոֆի մասին անոնք մտածեցին ճիշտ այնպէս ինչպէս որ Ջարը Մոսկուայի մէջ ըսած էր «Արդարեւ մարդ մը»։

Անկարայի հոսանքին բերած սառնակոյտերուն մէջ լաստը արագութեամբ կը յառաջանար։ Շարժուն համայնապատկեր մը կը տարածուէր գետին երկու եզերքներուն վրայ և կարծես թէ լաստն էր որ անշարժ կեցած էր գեղատեսիլ այս պատկերներու իրերայաջորդութեան մէջ։ Աստ բարձ կրանիթեայ ժայռեր, անդին ամեհի ձորեր ուրկէ հե-

զեղանման գետակներ կը հոսէին, ապա մխացող գիւղեր, և թանձրախիտ անտառներ որոնք կը բոցավառէին։ Թէեւ թաթարները ամէն տեղ իրենց անցքին հետքերը թողած էին, բայց իրենք չէին տեսնուէր։ Որովհետեւ անոնք աւելի Իրքուցքի մօտերը հաւաքուած էին։

Ուխտաւորները կը շարունակէին բարձրաձայն աղօթել և ծերուկ նաւաւարը լաստին գնացքին արգելք եղող սառնակոյտերը հեռացնելով, կը յաջողէր զայն պահել միշտ Անկարայի արագընթաց հոսանքին մէջտեղը։

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

ԵՐԿՈՒ ԱՓԵՐՈՒՆ ՄԻՋԵՒ

Ինչպէս որ կ'սպասուէր, երեկոյեան ժամը 8ին խոր մթութիւն մը տիրեց ամէն կողմ։ Լուսինը նոր ըլլալուն հորիզոնին վրայ չպիտի բարձրանար։ Գետին մէջտեղէն չէին տեսնուէր գետեզրերը որոնց ժայռերը կը նոյնանային ամպերուն երբեմն արեւելքէն թեթեւ հով մը կը փչէր որ կարծես կ'երթար կորսուիլ Անկարայի այս նեղ հովին մէջ։

Խաւարը շատ պիտի դիւրացնէր փախստականներու գործը։ Հակառակ անոր որ թաթար զինուորներ դիրք բռնած էին գետին երկու եզերքներուն վրայ, այսու հանդերձ շատ հաւանական էր որ լաստը առանց նշմարուելու անցնէր։ Յուսալի չէր թուէր նաեւ որ պաշարողները Իրքուցքի հարաւային կողմէն գետին անցքը կտրած ըլլային, որովհետեւ թաթարները գիտէին թէ ռուսերը ոեւէ օգնութիւն չէին կրնար յուսալ նահանգին հարաւային կողմէն։

Լաստին վրայ բացարձակ լռութիւն կը տիրէր և անոր գետն ի վար իջնելէն ի վեր ուխտաւորներու ձայնը չէր լսուէր։ Անոնք թէեւ կ'աղօթէին բայց շատ կամաց այնպէս որ իրենց ձայները եզերք չէին կրնար հասնիլ։ Փախստականներուն ամէնքնալ երեսի վրայ պառկած էին չերեւնալու համար։ Ծեր նաւավարն ալ իր մարդոց հետ լաստին յառաջամասին վրայ պառկած սառնակոյտերը հեռացնելու կ'աշխատէր անձայն։

Այս սառնակոյտերը նպաստաւոր էին, եթէ անյաղթելի արգելք մը չըլլային վերջը, լաստին անցնելուն։ Արդարեւ, լաստը կրնար նշմարուիլ ամէնախիտ մթութեան մէջ իսկ, մինչեւ այժմ ան կը շփոթուէր այս հսկայ և շարժուն զանգուածներուն հետ, նաեւ կածկածելի ամէն

շշուկ կը կորսուէր սառնակոյտերուն իրար զարնուելէն յառաջ եկած աղմուկին մէջ։

Չափազանց կծու ցուրտ մը կը տարածուէր մթնոլորտին մէջ, և փախստականները, ցարասիի մէկ քանի ճիւղերէ զատ ուրիշ ապաստան մը չունենալով, ոտնկայս կերպով կը տառապէին անկէ։

Ձերօէն վար տասը աստիճան ըլլալու էր, ցուրտը և անոնք իրարու մօտ կը սեղմուէին մեղմացնելու համար օդի այս խստութիւնը։

Միշէլ Սթրոկոֆ և Նատիա, որոնք լաստին ետեւի կողմը պառկած էին, անտրտունջ կը կրէին այս նոր տառապանքը։ Անոնց մօտ Ալսիտ Ժօլիվէ և Հարրի Պլուն կրցածնուն չափ կը դիմագրէին սիպերիական ձմրան առաջին ցուրտերուն։ Հիմայ ոչ ոք կը խօսէր, նոյնիսկ ցած ձայնով։ Մնաց որ, կացութիւնը ամբողջովին կը գրաւէր իրենց ուշադրութիւնը։ Ամէն վայրկեան, միջադէպ մը, վտանգ մը, նոյնիսկ խոշոր աղէտ մը կրնար պատահիլ որմէ անվնաս չի պիտի ազատուէին իրենք։ Հակառակ նպատակին հասնելու համար ունեցած փութկոտութեան Միշէլ Սթրոկոֆ չափազանց հանդարտ կը թուէր։

Թողունք որ, ամենածանր պարագաներու մէջ իսկ, երբեք կորովը կորսնցուցած չէր։

Արդէն իսկ, ան կ'երեւակայէր այն վայրկեանը երբ, վերջապէս իրեն արտօնութիւն պիտի տրուէր խորհիլ մօրը, Նատիային և իր մասին։ Այլեւս մէկ բանէ մը կը վախնար ան՝ սառնակոյտ մը բացարձակապէս չի խափանէր լաստին անցքը Իրքուցք հասնելէ առաջ։

Ասոր վրայ կը խորհէր միայն, և տաջունէ հաստատապէս մտադրած էր, ի հարկին, յանդգնութեան գերագոյն ճիգ մը փորձել։

Նատիա, քանի մը ժամուան այս հանգիստէն կազդուրուած վերստացած էր ֆիզիքական այն կորովը զոր թշուառութիւնը երբեմն կրցած էր խորտակել առանց սակայն իր բարոյական կորովը խախտելու։ Ան կը խորհէր նաեւ թէ Միշէլ Սթրոկոֆ ապագային նոր ճիգ մը պիտի ընէր

իր նպատակին հասնելու համար և ինք պէտք էր հոն գտնուիլ զայն յառաջնորդելու համար։ Բայց քանի Իրքուցքի կը մօտենար հօրը պատկերը աւելի հստակօրէն կը նկարուէր մտքին առջեւ։ Նատիա կը տեսնէր զայն պաշարուած քաղաքին մէջ, հեռու իր սիրելիներէն՝ որ սակայն իր հայրենասիրական ամբողջ թափովը անտարակոյս կը կռուէր յարձակողներուն դէմ։

Եւ եթէ երկինք օգնէին, քանի մը ժամէն հօրը թեւերուն մէջ պիտի ըլլար, անոր պիտի հաղորդէր մօրը վերջին խօսքերը և այլեւս ոչինչ պիտի կրնար զիրենք բաժնել։ Եթէ Վասիլի Ֆէտ րի աքսորը ցկեանս ըլլար, աղջիկն ալ իրր աքսորական հետը պիտի ապրէր հոն։ Գաղաբարներու բնական յարակցութեամբ կը մտաբերէր այն մարդը, այն վեհանձն ընկերը, այն «եղայր»ը որուն պիտի պարտէր իր հայրը վերստին տեսնելու բախտը, և որ թաթարները ետ մղելէ վերջ Մոսկուայի ճամբան կրկին ձեռք պիտի առնէր... և զոր այլեւս չպիտի տեսնէր թերեւս։

Իսկ Ալսիտ Ժօլիվէ և Հարրի Պլուն կը տեսնէին թէ տեսարանը շատ սրտայոյզ էր և եթէ յաջող բեմադրուէր հետաքրքրաշարժ յօդուածի մը նիւթ կը յայթայթէր։ Ասով մէկտեղ երկուքն ալ բաւական յուզուած էին

«Եւ աւելի աղէկ, կը խորհէր Ալսիտ Ժօլիվէ, յուզել կարենալու համար, յուզուելու է... Նոյնիսկ կը կարծեմ թէ այս մասին նշանաւոր ոտանաւոր մը կայ, բայց, սատանան տանի զիս, եթէ կը յիշեմ...»։

Եւ իր չափազանց փորձ աչքերով կը ջանար գետը ծածկող թանձր խաւարը ճեղքել։

Երբեմն մեծ բոցավառումներ կ'երեւէին, մութին մէջ և այդ ատեն եզերքին զանազան մասերը այլանդակ ձեւերու մէջ կ'երեւէին. Ասոնք այրող անտառներ կամ գիւղեր էին, ցերեկուան տեսարաններուն սարսռազդեցիկ կրկնութիւններն, որոնց վրայ կ'աւելնար գիշերուան խաւարը»։

Այն ատեն Անկարան կը բոցավառէր։

Լոյսի ցոլքերէն բազմաթիւ հայելիներու նման փայլող սառի կտորները կը տեղաբոխուէին ըստ հոսանքի քմահաճոյքին։

Ուրեմն հոս չէր դեռ վտանգը։

Բայց փախստականներուն կ՚սպառնար տարբեր վտանգ մը, որ անոնք չէին կրնար նախատեսել և մանաւանդ չէին կրնար անոր առջեւը առնել։ Ալսիտ Ժօլիվէ պատահարը տեղեկացաւ անոր և ըսինք թէ ինչպէս։

Ալսիտ Ժօլիվէ որ լաստին ձախ կողմը երեսի վրայ պառկած և ձեռքը կախած էր գետին ջուրին մէջ կպչուն իւղոտ հիւթի մը ազդեցութիւնը զգաց իր մատին վրայ և ձեռքը քիթին տանելով հաստատեց որ նաւթի խաւ մ՚էր, Անկարայի հոսանքին վերին մասէն ծփալով կուգար։

Ուրեմն լաստը կը ծփար գերազանցապէս դիւրավառ այս նիւթին վրայ։ Եւ ուրկէ՞ց կուգար այս նաւթը։ Արդեօք բնական պատահարի մը արդիւնք թէ, թաթարներու կողմէ իբր աւերիչ միջոց մտածուած հնարք մ՚էր, որով կուզէին Իրքուցքի մէջ իսկ հրդեհ յառաջ բերել, միջոց մը որ պատերազմի օրէնքը արգիլած է սակայն։

Այս հարցումները եկան Ալսիտ Ժօլիվէի միտքը, բայց անիկայ միայն Հարրի Պլունի հաղորդեց այս դէպքը և երկուքն ալ որոշեցին միւս ճամբորդներուն չհաղորդել զայն, զանոնք յուզման չմատնելու համար։

Յայտնի էր թէ կեդրոնական Ասիոյ հողը կը նմանի սպունգի մը որ հեղուկ ջրածնային բնածուխի մէջ թաթխուած է։

Պարսկական սահմանագլուխին վրայ, Պաքուի նաւահանգիստը. Կասպից ծովուն վրայ, Ապխերոն թերակղզին, փոքր Ասիան, Չինաստանի մէջ Եունկ-Հիանը, Պերմանիոյ մէջ, եւլն, բազմաթիւ նաւթի աղբիւրներ կը բխէին գետնին մակերեսին վրայ։

Կարգ մը կրօնական տօներու, և մասնաւորապէս Պաքուի մէջ, կրակապաշտ բնիկները, ծովը հեղուկ նաւթ կը լեցնեն որը ջուրէն թեթեւ ըլլալուն երեսը կը մնայ։ Եւ գիշերը, զայն կը վառեն, և այսպէս բոցավառ ովկիանոսի մը աննման տեսարանը յառաջ կը բերեն։

Բայց ինչ որ Պաքուի մէջ հաճոյք մըն է, Անկարայի ջուրերուն վրայ աղէտ մը միայն կրնար ըլլալ։ Անգամ մը որ թշնամութեամբ կամ անուշադրութեամբ կրակ տրուի նաւթին հրդեհը մինչեւ Իրքուցք կը հասնի։

Թէեւ լաստին մէջ ոեւէ անխոհեմութիւնէ վախնալու պատճառ չկար, բայց շատ կը վախցուէր գետին երկու եզերքներուն վրայ տեղի ունեցող հրդեհներէն, որովհետեւ նաւթի հոսանքը բռնկցնելու համար այդ հրդեհներէն գալիք կայծ մը կը բաւէր։

Կարելի է երեւակայել այն երկիւղը որ ունեցան Ալսիտ Ժօլիվէ և Հարրի Պլուն։ Ի տես այս վտանգին, նախնտրելի չէ՞ր եզերք ելնել, մտածեցին անոնք։

«Ամէն պարագայի մէջ, ըսաւ Ալսիտ Ժօլիվէ սպառնացող վտանգը որչափ ալ մեծ ըլլայ, մէկը գիտեմ, որ պիտի չուզէր ցամաք ելնել։» Այսպէսով անիկա Միշէլ Սթրոկոֆին կակնարկէր։

Մինչեւ այն տեղ, Անկարայի ափերուն վրայ ոեւէ թաթար ջոկատ երեւցած չէր, ինչ որ կ՚ապացուցանէր թէ լաստը դեռ չէր հասած մինչեւ անոնց յառաջապահները։ Սակայն դէպի երեկոյան ժամը տասնին ատենները Հարրի Պլուն սառի կտորներուն վրայ բազմաթիւ սեւ մարմիններու շարժիլը տեսաւ, որոնք մէկ կտորէն միւսը ցատկելով արագօրէն կը մօտենային։

— Թաթարներ, ըսաւ ինքնիրէն։

Եւ մօտենալով ծերուկ նաւազին անոր ցոյց տուաւ այս կասկածելի շարժումները։

Ծերուկը ուշադրութեամբ նայելով՝

— Գայլեր են, ըսաւ։ Անոնք թաթարներէն կը նախնտրեմ; Բայց պէտք է ինքզինքնիս պաշտպանել առանց աղմուկ հանելու։

Եւ փախստականները ստիպուեցան կռուիլ այս կատաղի գիշակերներուն դէմ, որոնք անօթութեան և ցուրտի պատճառաւ այդ տեղերը եկած էին։ Գայլերը լաստը նշմարած ըլլալով, անոր վրայ յարձակեցան։ Լաստինները ստիպուեցան կռուի մէջ մտնել, առանց սակայն հրացան գործածելու, որովհետեւ շատ հեռու ըլլալու չէին թաթար պահակներէն, կիները և պզտիկները լաստին կեդրոնը հա-

ւաքուեցան, իսկ այրերը, ձողերով, գաւազաններով, և ոմանք ալ դանակներով զինուած պատրաստուեցան յարձակողները վանելու։ Անոնք ճիչ մը չէին արձակեր, բայց գայլերուն ոռնումները օդը կը լեցնէին։

Միշէլ Սթրոկոֆ անգործ մնալ չուզելով յարձակած դանակով կը զարնէր գայլ մը, ամէն անգամ որ անոնք իր մօտէն անցնէին։ Ռոբբի Պլուն և Ալսիտ Ժօլիվէ ալ անմասն չմնացին և կռուեցան փախստականներուն հետ, առանց ձայն մը հանելու լաւ ջարդ մը տուին գայլերուն սակայն իրենցմէ ալ մէկ քանիներ ծանր վէրքեր ստացեր էին անոնցմէ։

Այս կռիւը շուտ վերջանալու երեւոյթը չունէր, վասնզի միշտ գայլերու նոր խումբեր կը հասնէին Անկարայի աջ եզերքէն, որը կերեւի թէ այս գազաններով լեցուած էր։

«Ասոնց վերջը չպիտի գայ» կ՚ըսէր Ալսիտ Ժօլիվէ ձեռքը արիւնաներկ. դանակը բռնած, տեսնելով գայլի վոհմակներու նորանոր երեւումը։

Փախստականները սկսած էին յոգնիլ այդ բանը ակներեւ էր, և կռիւը սկսած էր իրենց աննպաստ դարձուածք մը առնել։ Պահ մը տասը մեծ գայլերու սովալլուկ և կատղած խումբ մը յաջողեցաւ լաստին մէջ նետել։ Ալսիտ Ժօլիվէ և ընկերը նետուեցան այս վայրագ կենդանիներուն վրայ երբ անակնկալ փոփոխութիւն մը յառաջ եկաւ։

Գայլերը յանկարծ թողլով լաստը և նոյնիսկ սառնակոյտերը, փախան և կորսուեցան գետին աջ եզերքին մէջ։ Անոնք մութին մէջ գործել կը նախընտրէին, մինչդեռ այդ պահուն զօրաւոր լոյս մը լուսաւորած էր ամբողջ Անկարայի մակերեսը։

Այս լոյսը յառաջ կուգար հսկայ հրդեհ է մը որ ամբողջ Բօսքալով գիւղը կ՚այրէր։ Թաթարներն էին որ իրենց աւերումի գործը կ՚ամբողջացնէին։ Այդ կէտէն սկսեալ անոնք գրաւած էին մինչեւ Իրքուցք։ Ուրեմն փախստականները իրենց ճամբուն ամէնէն վտանգաւոր տեղը հասած էին և դեռ Իրքուցքէն երեսուն վերստ հեռու էին։

Գիշերուան ժամը տասն և մէկ ու կէսն էր, Լաստը կը

շարունակէր սահիլ մութին և սառի կտորներու մէջէն, մինչ փախստականները լաստին մէջ երեսի վրայ պառկած, կ՚զգուշանային ոեւէ շարժում ընելէ որ զիրենք մատնէր։

Արտաքոյ կարգի կատաղութեամբ մը գիւղը կայրէին որուն հարիւր յիսունի չափ փայտաշէն տուները կը վառէին խէժի նման և հրդեհին ճարճատիւններուն կ՚ուեկնար թաթարներուն պոռչտուքները։ Ծերուկ նաւավարը սառի կտորներէն մին իբր յենակէտ գործածելով յաջողեցաւ լաստը դէպի գետին աջ եզերքը քշել որով այրող գիւղին գետեզերքէն երեք չորս հարիւր քայլ մը հեռացաւ։

Փախստականները որոնք երբեմն բոցերէն կը լուսաւորուէին, դիւրութեամբ պիտի նշմարուէին թաթարներէն, եթէ այս վերջինները չափազանց տարուած չըլլային իրենց աւերումի գործով։

Մուխերուն մէջէն կրակի կայծեր կը բարձրանային մինչեւ հինգ վեց հարիւր ոտք։ Գետին աջ եզերքին, որ հրդեհին ճիշդ հանդիպակաց կողմը կը գտնուէր, ծառերը բոցավառած կը թուէին։

Անկարայի մակերեսին վրայ բաւէր որ կայծ մը իյնար, հրդեհը պիտի տարածուէր ամբողջ գետին վրայ, և այն ատեն լաստը և մէջինները կորսուած էին։ Բարեբախտաբար հովը արեւելքէն կը փչէր և բոցերը դէպի ձախ կողմ կը տանէր։ որով կը յուսացուէր թէ փախստականները այս նոր վտանգէն ալ պիտի կրնային ազատիլ։

Կէս գիշեր էր երբ հրդեհը բոլորովին մարեցաւ և անոր յաջորդող խոր մթութիւն մը վերստին շրջապատեց լաստը։ Թաթարները միշտ հոն էին, թէեւ չէին տեսնուէր, բայց անոնց ձայները կը լսուէին։

Սառի կտորներ գետի մակերեսը ծածկած ըլլալով պէտք էր աւելի աչալրջութեամբ վարել լաստը։ Ծեր նաւավարը ոտքի կանգնեցաւ և մուժիքներն ալ ձողերը կրկին ձեռք առին։

Միշէլ Սթրոկոֆ լաստին մինչեւ յառաջամասը գացած էր սողալով։ Ալսիտ Ժօլիվէ ալ անոր հետեւած էր։ Երկուքն ալ մտիկ կ՚ընէին ծեր նաւավարին և իր մարդոց միջեւ փոխանակուած խօսքերուն։

— Աջ կողմին ուշադրութիւն ըրէ՛։

— Սառերը, դէպի ձախ գիտուիլ սկսան...

— Դէմ դիր, ձողովդ դէմ դիր...։

— Ժամ մը չպիտի տեւէ, պիտի ձերբակալուինք...։

— Եթէ Աստուած այդպէս ուզէ... պատասխանեց ծերուկը, եթէ անոր կամքը այդպէս է, բան մը չենք կրնար ընել։

— Կիմանա՞ք, հարցուց Ալսիտ Ժօլիվէ։

— Այո պատասխանեց Միշէլ Սթրօկօֆ, բայց Աստուած մեզի հետ է։

Կացութիւնը երթալով կը վատթարանար և եթէ լաստը չկարենար ճամբան շարունակել, անոնք չէ թէ միայն Իրքուցք չպիտի կարենային հասնիլ, այլեւ ստիպուած պիտի ըլլային թողուլ լաստն ալ ու այն ատեն սառի կտորներէն ջարդ ու փշուր ըլլալով, մէջինններուն միայն սառնակոյտերուն տապաստանիլ պիտի մնար, և առաւօտուն իսկ թաթարներուն ձեռքը իյնալով անգթօրէն պիտի ջարդուէին։

Միշէլ Սթրօկօֆ լաստին յետսակողմին վրայ, Նատիայի քով եկաւ և անոր ձեռքը բռնելով սա «անփոփոխ» հարցումը ըրաւ.

— Պատրա՞ստ ես Նատիա։

Որուն Նատիա ըստ սովորութեան պատասխանեց.

— Պատրաստ եմ։

Լաստը քանի մը վերստ եւս յառաջացաւ։ Եթէ գետը խճողուէր սառի կտորներէն, որոնք բնական բակոց մը պիտի ձեւացնէին, այն ատեն ճամբան շարունակել անկարելի պիտի ըլլար։ Արդէն շատ դժուարութիւն կը կրէին յառաջանալու համար, ամէն վարկեան արգելք մը։ Լուսնալու հազիւ քանի մը ժամ մնացած էր, և եթէ փախստականները առաւօտեան ժամը հինգին Իրքուցք հասած չըլլային, անոնք այլեւս յոյս ունենալու չէին հոն հասնելու։

Կէս գիշերէն մէկ ու կէս ժամ վերջ և հակառակ ի գործ դրուած բոլոր ճիգերուն լաստը՝ այլեւս չկրցաւ շարունակել ճամբան, որովհետեւ սառի կտորներ մէկ կողմէն գոցած էին ճամբան և միւս կողմէն ալ պաշարելով և սեղմելով լաստը, անշարժութեան մատնած էին զայն։

Այդ տեղ գետը չափազանց նեղ էր և իր սովորական լայնութեան կէսը միայն ունէր։ Այդ պատճառով սառի կտորները հոն խճողուած և իրար կցուած էին մէկ կողմէն հոսանքին ուժգին ճնշման ազդեցութեան տակ և միւս կողմէն սոսկալի ցուրտին պատճառաւ։ Հինգ հարիւր ոտք դէպ յառաջ գետը կրկին կը լայնար և այդ սառնապատին ստորին եզերքէն սառի կտորներ բաժնուելով կը յառաջանային դէպի Իրքուցք հոսանքին հետ։ Այնպէս որ առանց այս խճողումին, փակոցը կազմուած պիտի չըլլար և լաստը պիտի կրնար անարգել ջուրի վրայ ընթանալ։ Բայց դժբախտութիւնը անդարմանելի էր և փախստականները իրենց նպատակին հասնելու ո և է յոյս պէտք էր կորէին այլեւս։

Եթէ անոնք սառնաբեկ գործիքներ ունենային իրենց հետ՝ թերեւս ժամանակ ունենային յաջողելու։ Բայց ոչ մէկ գործիք ունէին։

Ի՞նչ ընել։

Այդ պահուն Անկարայի աջ եզերքին վրայ հրացանի հարուածներու պայթիւնը լսուեցաւ, և գնդակներու տարափ մը տեղաց լաստին վրայ։ Արդեօք դժբախտները նշմարուա՞ծ էին։ Անտարակոյս, որովհետեւ գետին ձախ եզերքէ ալ հրացանաձգութիւնը սկսաւ, փախստականները երկու կրակի մէջ առնուեցան, և անոնցմէ քանի մը հատն ալ վիրաւորուեցան։

— Եկուր Նատիա, ըսաւ անոր ականջին ցած ձայնով Միշէլ Սթրօկօֆ։

Առանց ո և է դիտողութեան, ամէն բանի պատրաստ, մանկամարդ աղջիկը Միշէլ Սթրօկօֆի ձեռքէն բռնեց։

— Այս բակոցը պէտք է անցնիլ, ըսաւ ցած ձայնով Միշէլ Սթրօկօֆ, առաջնորդէ զիս, բայց ուշադրութիւն որ ոչ ոք լաստէն հեռանալնիս տեսնէ։

Նատիա հնազանդեցաւ, և Միշէլ Սթրօկօֆի հետ անոնք լաստէն վար սահելով շուտով իջան սառի կտորներու վրայ մինչ հրացանաձգութիւնը կը շարունակուէր։

Նատիա Միշէլ Սթրօկօֆի առջեւէն սողալով կերթար,

հրացանի գնդակները կարկուտի պէս կ'իյնային իրենց չուր-ջը, առանց վնաս մը պատճառելու։

Տասը վարկեանէն անոնք հասան սառնադաշտին ստո-րին եզերքը, ուր գետին ընթացքը կրկին ազատ էր, և սառնադաշտէն բաժնուած սառի կտորներ կը յառաջանային դէպի քաղաք հոսանքին հետ երթալով։

Նատիա հասկցաւ թէ ինչ ընել կ'ուզէր Միշէլ Սթրոկոֆ։

Սառի կտոր մը գտաւ որ նեղ մասով մը միայն կապ-ուած էր սառնադաշտին։

— Եկո՛ւր, ըսաւ Նատիա։

Երկուքն ալ պառկեցան այս սառի կտորին վրայ, որ թեթեւ օրօրումով մը բաժնուելով բակոց-սառնադաշտէն, սկսաւ գետին հոսանքին ի վար երթալ։

Միշէլ Սթրոկոֆ և Նատիա մտիկ կ'ընէին հրացանաձր-գութեան, անգլութեան աղաղակներուն և թաթարներու կանչերուն, որոնք հոսանքին վերի կողմէն կը լսուէին... և որոնք կամաց կամաց անլսելի եղան։

«Խեղճ ընկերներ» մրմնջեց Նատիա։

Ջուրի հոսանքը քշեց այն սառի կտորը որուն վրայ էին Միշէլ Սթրոկոֆ և Նատիա։ Անոնք ամէն բոպէ սառին կտորին կտորելէն կը վախնային։

Միշէլ Սթրոկոֆ, ակռաները սեղմած, ականջը ուշադիր բառ մը չէր արտասաներ։ Երբեք անիկա իր նպատակին այսքան մօտ եղած էր։ Կ'զգար։ Կը գուշակէր թէ պիտի հասնէր...։

Առաւօտեան ժամը երկուքի առեններ լոյսերու շարք մը լուսաւորեց մութ հորիզոնը որուն մէջ կը կորսուէին Անկարայի երկու եզերքները։

Աջ կողմը Իրքուցքի մէջ փայլող լոյսերը, իսկ ձախը թաթար բանակին կրակներուն լոյսերն էին։

Միշէլ Սթրոկոֆ քաղաքէն այլեւս միայն կէս վերստ հեռու էր։

— Վերջապէ՛ս... մրմնջեց։

Բայց, Նատիա յանկարծ ճիչ մը արձակեց։

Անոր ձայնին Միշէլ Սթրոկոֆ կանգնեցաւ սառի կտո-րին վրայ որ կը գիգուէր, Ձեռքը դէպի Անկարայի վերի

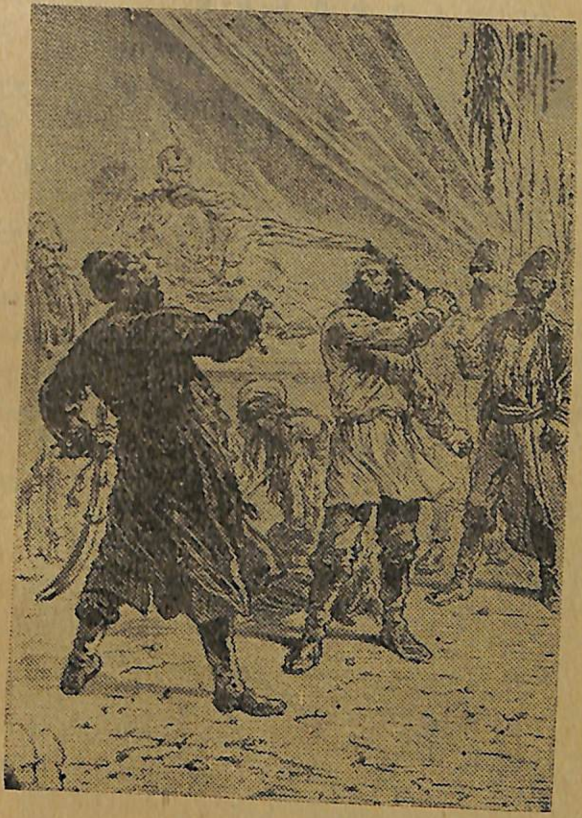

Խարազանի հարուածով մը արիւնեց Իվան Օկարեֆի դէմքը...
[Տե՛ս էջ 195]

կողմը երկարեց։ Կապտորակ ցոլքերէ լուսաւորեալ դէմքը զարհուրելի արտայայտութիւն մը առաւ և այն ատեն կարծես աչքերը իրենց տեսողութիւնը վերստացած ըլլային։

—Ա՜հ, գոչեց, ուրեմն Աստուած իսկ մեզի դէմ է...։

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

ԻՐՔՈՒՑՔ

Արեւելեան Սիպերիոյ մայրաքաղաքը՝ Իրքուցք սովորական ատեններ երեսուն հազար բնակչութեամբ քաղաք մըն է։ Անկարայի աջ եզերքին բաւական բարձր մէկ դարափին վրայ կը բարձրանան քաղաքին եկեղեցիները՝ որոնց կը տիրապետէ բարձր մայր եկեղեցի մը, ինչպէս նաեւ գեղատեսիլ անկանոնութեամբ մը շարուած տուները։

Երբ բարձր տեղէ մը դիտուի այս քաղաքը, մինարէներու նման բարձրացող սրածայր զանգակատուններով, կամարներով և ճենաճօթներու նման ուռուցիկ գմբէթներով արեւելեան քաղաքի մը տպաւորութիւնը կը թողու։ Այս տպաւորութիւնը կը չքանայ անմիջապէս որ մարդ քաղաք մտնէ։ Կէս մը բիւզանդական և կէս մը չինական ոճով շինուած այս քաղաքը մայթերով հսկայ ցարասիներով որոնց մէջէն ջրմուղներ կ'անցնին, աղիւսաշէն և փայտաշէն իր տուներով որոնց մէկ քանիները բազմայարկ են, թատրոններէ և գէյլէկներէ զատ ունեցած բազմաթիւ կառքերով և գուբէներով, և վերջապէս խիստ քաղաքակրթուած բնակչութեամբ մը որ անծանօթ չէ բարիզի ամենավերջին նորաձեւութեանց, եւրոպական քաղաքի մը երեւոյթը կստանայ։

Այս թուականին, նահանգին սիպերիացիներուն ապաստարանը՝ Իրքուցք խճողուած էր։

Ամէն ինչ առատ էր հոն։ Իրքուցք կեդրոնական Ասիոյ, եւրոպայի և Չինաստանի միջեւ ապրանքներուն առեւտրական, փոխանակութեան կեդրոնը ըլլալուն Անկարայի հովտին գիւղացիները, և միւս շրջակայ ցեղերը հոն հաւաքելով վախնալիք բան մը չունէր կառավարութիւնը։

Իրքուցք արեւելեան Սիպերիոյ ընդհանուր կառավարիչին բնակավայրն է։ Անոր ստորադաս պաշտօնեաներն են, քաղաքային կառավարիչ մը որմէ կախում ունի նա-

հանգին վարչութիւնը, ոստիկանապետ մը որ խիստ զբաղեալ է բազմաթիւ աքսորականներու պատճառաւ և վերջապէս քաղաքապետ մը՝ որ ականաւոր անձնաւորութիւն մըն էր իր անսահման հարստութեանը և ազդեցութեանը շնորհիւ։

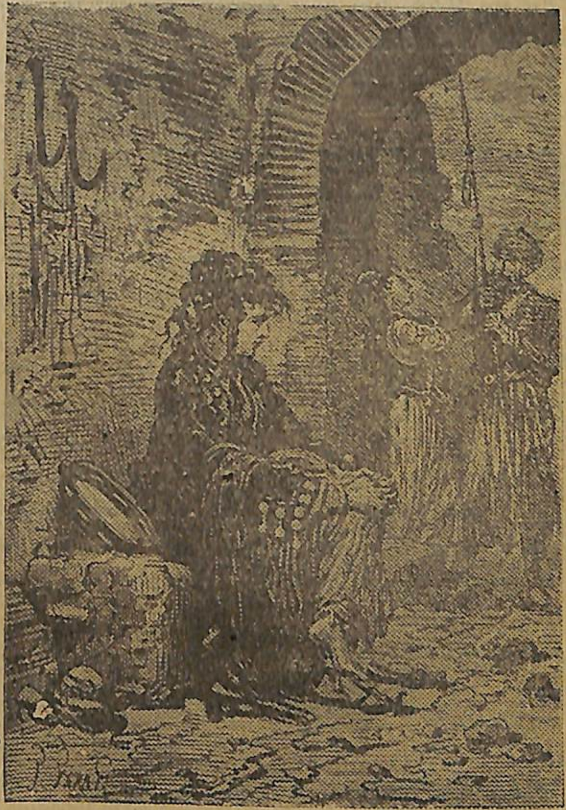

Սանկառ հոն էր... [Տե՛ս էջ 172]

Այս թուականին Իրքուցքի պահակազօրքը կը բաղկանար շուրջ 2000 հետի քաղաքներու զօրագունդէ մը, և մնայուն ու սաղաւարտաւոր ոստիկաններու գունդէ մը որ արծաթ երիզներով կապոյտ համազգեստ մը կը կրէր։

Ասկէ զատ, ինչպէս գիտենք, Զարին եղբայրը մասնաւոր պարագաներու բերմամբ, ապստամբութենէն ի վեր աքսորուած էր հեռու քաղաքին մէջ։

Բացատրենք թէ ինչո՛ւ։

Քաղաքական կարեւորութիւն ունեցող ճամբորդութեամբ մ'էր որ Մեծ-Դուքսը գացած էր մինչեւ արեւելեան Ասիոյ այս հեռաւոր նահանգները։

Մեծ-Դուքսը, որ առանց ոեւէ հանդիսութեան, և աւելի զինուորականի մը քան թէ իշխանի մը նման կը ճամբորդէր, սիպերիական գլխ. քաղաքները այցելելէ վերջ իր սպաներովը և հետեւորդ քազաքներու ջոկատովը մինչեւ անդրպայքալեան երկիրները գացած էր։

Օխոցքի ծովեզերքին վրայ կառուցուած ամենավերջին ռուսական քաղաքը, Նիքօլաէվսք պատուուած էր իր այցելութեամբ։

Մեծ-Դուքսը, ռուսական ընդարձակ կայսրութեան սահմանները հասած ըլլալով, այլեւս կը վերադառնար դէպի Իրքուցք ուրկէ մտադրութիւն ունէր կրկին Եւրոպա անցնիլ, երբ տեղեկացաւ այս ապստամբութեան որ որքան անակնկալ՝ նոյնքան ալ վտանգաւոր էր։ Աճապարեց շուտով մայրաքաղաք վերադառնալ, բայց երբ հոն հասաւ, Ռուսիոյ հետ հաղորդակցութիւնները արդէն խզուելու վրայ էին։

Մէկ քանի հեռագիրներ եւս ստացաւ Բեթերսպուրկէն և Մոսկուայէն, և նոյնիսկ կրցաւ պատասխանել, բայց յետոյ հեռագրաթելը խզուեցաւ մեզի ծանօթ պարագաներու բերմամբ։

Այլեւս Իրքուցք կղզիացած էր բոլորովին։

Մեծ-Դուքսին կը մնար միայն, դիմադրութիւնը կազմակերպել, և ան ըրաւ այդ բանը, այն հաստատակամութեամբ և այն պաղարիւնութեամբ որոնց անժխտելի ապացոյցները տուած էր ուրիշ առթիւ։

Իշիմի, Օմսքի, Թոմսքի գրաւման լուրերը յաջորդաբար Իրքուցք հասան։ Ուրեմն, ի գին ամէն բանի պէտք էր գրաւումէ ազատել Սիպերիոյ այս մայրաքաղաքը։

Պէտք չէր մօտաւոր օգնութեան վրայ յոյս դնել։ Եաքուցքի և Ամուրի նահանգներուն մէջ ցրուած մէկ քանի գունդերը բաւական չէին կասեցնելու Թաթար զօրախումբերը, քանի որ Իրքուցք պաշարումէն խուսափելու անկարելիութեան մէջ կը գտնուէր, ուրեմն պէտք էր քաղաքը այնպիսի վիճակի մը մէջ դնել որ կարող ըլլար տոկալ պաշարումի մը։

Այս բանին սկսան պատրաստուիլ այն օրը երբ Թոմսք Թաթարներուն ձեռքը կ'իյնար։

Մեծ-Դուքսը այս վերջին լուրին հետ կ'իմանար նաեւ թէ Պուխարայի էմիրը և խաները դաշնակցած անձամբ կը կառավարէին այս շարժումը, բայց կ'անգիտանար թէ, այս բարբարոս պետերուն հրամանատարը Իվան Օկարէֆ էր, ռուս սպայ մը որ ինք պաշտօնազուրկ ըրած էր և որը անձամբ չէր ճանչնար սակայն։

Ինչպէս տեսանք, նախ և առաջ Իրքուցքի նահանգին բնակիչներուն հրամայեցին թողուլ քաղաքներն ու գիւղերը։ Անոնք որ մայրաքաղաք չապաստանեցան, աքսորուեցան երթալ Պայքալ լիճէն անդին հոն ուր հաւանաբար արշաւանքը իր աւերները չի պիտի տարածէր։

Ցորենի և այլ հունձքերը քաղաք մթերուեցան և ռուսական իշխանութեան ծայրագոյն Արեւելքի այս վերջին պատուարը պաշարման մը դիմադրելու վիճակին մէջ դրին։

Իրքուց 1611ին կառուցուած, կը գտնուի Իրքուտի և Անկառայի գետախառնուրդին և այս վերջինին աջ եզերքին վրայ։ Ցիցերու վրայ շինուած փայտէ երկու կամուրջներ, որոնք ի հարկին կրնան բացուիլ ջրանցքին ամողջ լայնութեամբ, կը միացնեն այս քաղաքը իր արուարձաններուն որոնք ձախ եզերքին վրայ կը տարածուին։

Այս կողմէն պաշտպանութիւնը դիւրին էր։ Արուարձանները պարպուեցան և կամուրջները քանդուեցան։

Բայց գետէն կարելի էր անցնիլ՝ քաղաքին թէ վերի և թէ վարի կողմէն, և հետեւաբար, Իրքուցքի արեւելեան կողմէն կարելի էր յարձակիլ՝ ուր ոչ մէկ ամրութիւն կը պաշտպանէր զայն։

Ուրեմն, նախ և առաջ ամրութիւններու աշխատութեամբ զբաղեցան: Գիշեր ցերեկ աշխատեցան անոնք: Մեծ Դուքսը գտաւ փութաջան և աշխատութեանը կարող ժողովուրդ մը որ աւելի վերջը, պաշտպանութեան ժամանակ քաջասրտութիւն ցոյց պիտի տար: Զինուորներ, վաճառականներ, աքսորեալներ գիւղացիներ, բոլորն ալ ընդհանուր փրկութեան գործին նուիրուեցան:

Անկարայի վրայ Թաթարներու երեւումէն ութը օր առաջ, հողէ պատնէշներ բարձրացած էին, որոնց շուրջը խրամներ բացուած էին ի հարկին ջուրով լեցուելու համար: Որով կարելի չէր այլեւս քաղաքը բուռն յարձակումով մը գրաւել, պէտք էր զայն պաշարել:

Սեպտեմբեր 24ին, Իրքուցքէն տեսնուեցաւ Թաթար երրորդ խումբը որ Ենիսէյի հովիտէն կը բարձրանար: Անմիջապէս անոնք գրաւեցին լքուած գիւղերը որուն տուներն իսկ քանդուած էին, արգելք չըլլալու համար Մեծ Դուքսին հրետանիին որ դժբախտաբար ան բաւական էր:

Ուրեմն Թաթարները կազմակերպուեցան, սպասելով միեւնոյն ժամանակ Էմիրին և իր դաշնակիցներուն հրամանատարութեան տակ գտնուող Թաթար ուրիշ երկու զօրագունդերուն:

Այս զանազան գունդերը իրար միացան 25 Սեպտեմբերին, Անկարայի բանակատեղիին մէջ և բացի գրաւուած գիւ․ քաղաքներու մէջ թողուած պահակազօրքերէն, մնացեալ ամբողջ բանակը համախմբուեցաւ Ֆէ․ ֆար խանի հրամանին տակ:

ԻվանՕկարէֆի կողմէն ,Իրքուցքի առջեւ Անկարան անանցանելի նկատուելով, բաւական թուով գունդեր Իրքուցքէն քանի մը վէրստ դէպի վար, գետը անցան մասնաւորաբար այս բանին համար պատրաստուած փայտէ կամուրջներու միջոցաւ: Մեծ Դուքսը անոնց արգելք ըլլալ չի փորձեց, որովհետեւ պէտք եղած զօրաւոր թնդանօթները չունէր, որով խոհեմութիւն համարեց Իրքուցք մնալ:

Ուրեմն, Թաթարները գրաւեցին գետին աջ եզերքը, յետոյ դէպի քաղաք բարձրանալ սկսան և անցած ժամանակնին ճամբուն վրայ այրեցին ընդհանուր կառավարիչին ամարանոցը, որ կը գտնուէր Անկարա գետին իշխող բարձրադիր անտառներուն մէջ, և Իրքուցքը ամբողջովին շրջապատելէ վերջ, պաշարման համար եկան վերջնականապէս դիրք գրաւել:

Իվան Օկարէֆ իբր ճարտար զինուորական անտարակոյս կարողէր կառավարել կանոնաւոր պաշարում մը: Բայց արագ գործելու համար պէտք եղած նիւթական միջոցները կը պակսէին իրեն: Մինչդեռ ան կը յուսար յանկարծակիի բերել Իրքուցքը որ իր ամբողջ ջանքերուն նպատակակէտն էր:

Բայց կը տեսնենք թէ դէպքերը իր յուսացածէն տարբեր կերպով տեղի կ՚ունենային: Մէկ կողմէն, Թօմսքի պատերազմին պատճառաւ Թաթար բանակին յապաղումը, միւս կողմէ, պաշտպանութեան աշխատութիւններու մէջ Մեծ Դուքսին պարտադրած արագութիւնը, բաւական եղան որ իր ծրագիրները ձախողին: Որով ստիպուեցաւ կանոնաւոր պաշարում մը ընել:

Այսու հանդերձ, Էմիրը, անոր թելադրութեամբ երկու անգամ փորձեց քաղաքը գրաւել, ի գին բազմաթիւ անձերու զոհողութեան: Իր զինուորներուն հրամայեց յարձակիլ այն հողէ ամրութիւններուն վրայ որոնք նուազ դիմացկուն կերեւէին, բայց ռուսերը ամենամեծ քաջութեամբ ետ մղեցին այս երկու յարձակումներն ալ: Մեծ Դուքսը և իր սպաները ինքզինքնին չի խնայեցին այս կռիւին մէջ, իրենց անձը վտանգեցին և ամբողջ քաղաքացիները պատնէշներուն վրայ առաջնորդեցին: Քաղաքացի թէ գիւղացի, երբէք չի թերացան իրենց պարտականութեանը մէջ: Երկրորդ յարձակման, Թաթարները յաջողած էին պարիսպին դռներէն մին գրաւելու, կռիւ մը տեղի ունեցաւ Պոլշայայի այն մեծ փողոցին մէջ որ երկու վէրստ երկարութիւն ունի և որ մինչեւ Անկարայի եզերքները կը հասնի: Բայց քօզաքները, ոստիկանները, քաղաքացիները այնպիսի եռանդով դիմադրեցին անոնց որ Թաթարները պարտաւորուեցան իրենց նախկին դիրքերը գրաւել վերստին:

Այն ժամանակ, Իվան Օկարէֆ խորհեցաւ մատնութեամբ ձեռք բերել այն ինչ որ բռնի ուժով չէր կրնար առնել։

Ինչպէս գիտենք իր ծրագիրն էր քաղաք մտնելով Մեծ Դուքսին մօտենալ, անոր վստահութիւնը շահիլ և պատեհ առթիւ դռներէն մին պաշարողներուն յանձնելէ վերջ յագեցնել Զարին եղբօրը հանդէպ ունեցած վրէժխնդրութիւնը։

Գնչուհի Սանկառ որ իրեն ընկերացած էր մինչեւ Անկարայի բանակատեղին, ԻվանՕկարէֆը մղեց այս ծրագիրը գործադրելու։

Արդարեւ, պէտք էր անյապաղ գործել։ Իրքուցքի ռուսական գունդերը դէպի Իրքուցք կը յառաջանային։Անոնք Լէնա գետին վերին հովիտներուն մէջ խմբուած էին և վեց օրէն առաջ, արդէն պիտի հասնէին։ Ուրեմն պէտք էր որ Իրքուցք վեց օրէն առաջ մատնութեամբ յանձնուած ըլլար։

Իվան Օկարէֆ չի վարանեցաւ այլեւս։

Հոկտեմբեր 2ին երեկոյին պատերազմական ժողով մը տեղի կունենար ընդհ. կառավարիչին պալատան մեծ սրահին մէջ։

Պօլչայախիողողոցին ծայրը կառուցուած այն պալատէն, ուր Մեծ-Դուքսը կը բնակէր, կարելի էր գետը տեսնել բաւական երկարութեան մը վրայ։ Շէնքին ճակատին պատուհաններէն կը տեսնուէր Թաթար բանակատեղին, և եթէ Թաթարները աւելի զօրաւոր պաշարման թնդանօթներ ունենային կրնային այս պալատը անբնակելի դարձնել։

Մեծ-Դուքսը, զօրավար Վօրանձօֆ և քաղաքին կառավարիչը, վաճառականներու պէտը որոնց միացած էին նաև բարձրաստիճան սպաներ, կարգ մը կարեւոր որոշումներ կուտային։

—Պարոննե՛ր. ըսաւ Մեծ Դուքսը լաւապէս տեղեակ էք թէ ինչ կացութեան մէջ կը գտնուինք։ Մեծ յոյս ունիմ թէ մինչեւ օգնական ուժերուն Նաքուցքէն հասնիլը պիտի կրնանք դիմադրել, և այն ատեն պիտի յաջողինք վանտել այս բարբարոսները, որոնք սուղ պիտի վճարեն իրենց այս արարքը։

— Ձեր Բարձրութիւնը կրնայ վստահ ըլլալ Իրքուցքի ամբողջ բնակչութեաց վրայ, պատասխանեց զօրավար Վօրանցօֆ։

— Այո՛, զօրավար, և կը գնահատեմ ու կը յարգեմ անոնց հայրենասիրութիւնը։ Փառք Աստծոյ որ ժողովուրդը սովի և համճարակի աղէտներուն չենթարկուեցաւ դեռ, և կը յուսամ թէ պիտի կրնայ ազատ մնալ անոնցմէ, իսկ պատնէշներուն վրայ ժողովուրդին ցոյց տուած քաջութիւնը ինձ հիացում միայն պատճառեց։ Դուք որ խօսքերս կ'իմանաք, պարո՛ն վաճառականներու պետ, պիտի խնդրեմ որ զանոնք նոյնութեամբ հաղորդեք ժողովուրդին։

— Յանուն քաղաքին շնորհակալութիւն կը յայտնեմ Ձերդ Բարձրութեան, պատասխանեց] վաճառականներու պետը։Կարելի է հարցնել Նորին Բարձրութեան թէ՝ օգնութեան եկող ուժերը առ առաւելն քանի՞ օրէն հոս կ'ըլլան։

— Առ առաւելն վեց օրէն, պարոն, պատասխանեց Մեծ Դուքսը։ Այս առաւօտ քաղաք մտնել յաջողեցաւ արիասիրտ և ճարպիկ լրաբեր մը որ ինծ տեղեկացուց թէ յիսուն հազար ռուսեր զօրավար Բիւէլէֆի հրամանատարութեամբ արագաքայլ կը յառաջանան, ոչ ցուրտը և ոչ ձիւնը պիտի կրնան զանոնք արգիլել։ Լաւ մարզուած յիսուն հազար զինուորներ Թաթարներուն կողէն յարձակելով կրնան շուտով մեզ ազատել անոնցմէ։

— Երբ Ձեր Բարձրութիւնը քաղաքէն դուրս յարձակելու հրաման տայ, մենք պատրաստ ենք զանոնք գործադրել։

— Շատ աղէկ, պարոն, պատասխանեց Մեծ Դուքսը, սպասենք որ օգնութեան եկող բանակին յառաջապահները երեւին, այն ատեն մենք պիտի ջախջախենք ապստամբները։

Ապա զօրավար Վօրանցօֆին դառնալով՝

— Վաղը պիտի քննենք գետին աջ եզերքին աշխատութիւնները։ Անկարան շատ սառի կտորներ կը բերէ. կրնայ ըլլալ որ գետը սառի, այն ատեն թերեւս Թաթարները յաջողին անցնիլ զայն։

— Թող Ձեր Բարձրութիւնը ներողամիտ ըլլայ եթէ բան մը գիտել տամ, բաւ վաճառականներու պետը։

— Խօսեցէ՛ք, պարոն։

— Մէկէ աւելի անգամներ բարեխառնութեան զէրոյէն երեսուն-քառասուն աստիճան վար իջնելը տեսած եմ, և Անկարան ալ թէեւ սառի կտորներով լեցուած է, բայց կատարելապէս չէ սառած, իր հոսանքին արագութեանը պատճառաւ անտարակոյս։ Եւ եթէ թաթարները գետը անցնելու ուրիշ միջոց չունենան կրնամ ապահովցնել Ձեր Բարձրութիւնը թէ, անոնք Իրքուցք չեն կրնար մտնել։

Ընդհանուր կառավարիչը հաստատեց վաճառականներու պետին խօսքը։

— Ուրախալի պարագայ մընէ ատիկա։ Ապա ոստիկանապետին դառնալով

— Ըսելիք բան մը չունի՞ք, պարոն, հարցուց անոր։

— Իմ միջոցաւ Ձեր Բարձրութեան համար տրուած աղերսագիր մը կայ, պատասխանեց ոստիկանապետը։

— Որո՞նց կողմէ։

— Սիպերիա աքսորեալներուն կողմէ, որոնց թիւը ինչպէս Ձեր վսեմութիւնը, հինգ հարիւրի կը հասնի քաղաքին մէջ։

Նահանգին մէջ ցրուած աքսորեալները, պատամբութիւնը սկսելուն Իրքուցք հաւաքուած էին, անոնց մէջ բժիշկներ, ուսուցիչներ և ուրիշ ասպարեզի մարդիկներ կային։

Մեծ Դուքսն ալ Ցարին նման անոնց հայրենասիրութեան վստահելով, սկիզբէն զանոնք զինած էր, և անոնք քաջ կուողներ եղած էին։

— Ի՞նչ կուզեն աքսորեալները, հարցուց Մեծ դուքսը։

— Անոնք Ձեր Բարձրութենէն ,մասնաւոր զօրախումբ մը կազմելու արտօնութիւնը և քաղաքէն դուրս յարձակման մը ատեն, բանակին գլուխը գտնուելնին կը խնդրեն։

— Այո՛, պատասխանեց Մեծ Դուքսը յուզուած, այս աքսորեալներն ալ ռուսեր են և իրաւունք ունին իրենց հայրենիքին համար կռուելու,

— Կրնամ վստահեցնել թէ, ըսաւ ընդհանուր կառավարիչը, անոնցմէ աւելի լաւ կուողներ պիտի չունենայ Ձեր Բարձրութիւնը։

— Բայց իրենց գլխաւոր մը պէտք է։ Ո՞վ պիտի ըլլայ։

— Անոնք այդ բանին համար Ձեր Բարձրութեան հաւանութիւնը պիտի խնդրէին իրենցմէ մէկուն համար որ իր գործերով արժանի հանդիսացած է։

— Ռո՞ւս է անիկա։

— Այո՛, Պալթիկեան նահանգներէն Ռուս մ։

— Անո՞ւնը։

— Վասիլի Ֆէտոր։

Այս աքսորեալը Նատիաի հայրն էր։

Ինչպէս գիտենք Վասիլի Ֆէտոր Իրքուցքի մէջ բժշկութիւն կ'ընէր։ Զարգացած, գթասիրտ և միեւնոյն ատեն քաջ և ամենաանկեղծ հայրենասէր մընէր։ Իր բժշկական զբաղումներէն դուրս ունեցած պարապոյ ժամերուն ամբողջապէս կը նուիրուէր քաղաքին պաշտպանութեան գործին։ Ան էր որ իր աքսորական ընկերները թելադրած էր համախումբ գործակցութեան։ Աքսորականները իրենց ընթացքով յաջողած էին Մեծ Դուքսին ուշադրութիւնը հրաւիրել։ Շատ անգամներ իրենց արիւնի տուրքը իճարած էին նուիրական հայրենիքին — իրաւամբ նուիրական, միանգամայն պաշտուած իր զաւակներէն։ Վասիլի Ֆէտոր դիւցազնաբար կռուած և բազմաթիւ անգամներ պատուաբեր յիշատակութեան արժանացած էր, բայց ոչ ներում և ոչ շնորհ խնդրած էր, և երբ Իրքուցքի աքսորեալները զատ խումբ մը կազմելու դիտաւորութիւնը ունեցան, անիկա չէր գիտէր իսկ թէ զինքը իրենց պետը ընտրել մտադրած են։

Երբ ոստիկանապետը անոր անունը արտասանեց Մեծ Դուքսին առջեւ, այս վերջինը պատասխանեց թէ «Իրեն անծանօթ չէր անիկա»։

— Արդարեւ, պատասխանեց, զօրավար Վօրանցօֆ, Վասիլի Ֆէտոր քաջ և արժանիքի տէր մարդ մընէ և իր ընկերներուն վրայ մեծ ազդեցութիւն ունի։

— Երբէ՞ն ի վեր Իրքուցք կը գտնուի, հարցուց Մեծ Դուքսը։

— Երկու տարիէ։

— Իր ընթացքը ի՞նչպէս է։

— Զինքը կառավարող մասնաւոր օրէնքներուն հպատակող մարդու մը ընթացքը ունի, պատասխանեց ոստիկանապետը։

— Զօրավար, պատասխանեց Մեծ Դուքսը, հաճեցէք զայն անմիջապէս ինծի ներկայացնել։

Մեծ Դուքսին հրամանները գործադրուեցան եւ կէս ժամ վերջ Վասիլի Ֆէտոր անոր ներկայութեան կը գտնուէր։

Տ'ուր եւ լուրջ դիմագծերով քառասուն տարեկան մարդ մէր։ Արտաքինէն կարելի էր հետեւցնել թէ անոր ամբողջ կեանքը «պայքար» բառին մէջ խտացած էր, եւ անիկա պայքարած եւ տառապած էր։ Իր դիմագծերը զարմանալի կերպով կը յիշեցնէր իր աղջկան, Նատիա Ֆէտորի դիմագծերը։

Թաթար արշաւանքը ամէնէն աւելի զայն հարուածած էր իր ամէնասիրելի զգացումներուն մէջ եւ քանդած ծննդավայրէն ութը հազար վերստ հեռու աքսորուած այս հօր ամէնագերագոյն յոյսը։ Նամակ մը տեղեկացուցած էր իր կնոջ մահը, միեւնոյն ատեն մեկնումը իր աղջկան որ Իրքուցք երթալու արտօնութիւն ստացած էր կառավարութենէն։

Նատիա Ռիկայէն յուլիս 10ին մեկնած ըլլալու էր։ Ապստամբութիւնը սկսած էր տասն եւ հինգին։ Եթէ այդ թուականին Նատիա սահմանագլուխը անցած էր ի՞նչ եղած էր անիկա ապստամբներուն մէջ։ Դիւրին է երեւակայել վիճակը այս դժբախտ հօր, որովհետեւ անկից վերջ ոեւէ լուր չունէր իր աղջիկէն։

Վասիլ Ֆէտոր Մեծ Դուքսին առջեւ խոնարհեցաւ եւ սպասեց հարցումի։

— Վասիլ Ֆէտոր, ըսաւ անոր Մեծ Դուքսը, աքսորի ընկերներդ մասնաւոր խումբ մը կազմելու արտօնութիւն ուզած են։ Անոնք գիտեն բնականաբար թէ այս տեսակ

խումբերու մէջ մինչեւ վերջին մարդը մեռնելու պատրաստ ըլլալու է։

— Այդ պարագան գիտեն, պատասխանեց Վասիլի Ֆէտոր։

— Անոնք քեզ իրենց իբր պետ կ'ուզեն։

— Զի՞ս, Բարձրապատիւ տէր։

— Կը հաւանի՞ս անոնց գլուխը անցնելու։

— Այո՛, եթէ Ռուսիոյ բախտը այդ կը պահանջէ։

— Հրամանատար Ֆէտո՛ր, ըսաւ Մեծ Դուքսը, այլեւս աքսորեալ մը չես։

Շնորհակալ եմ, Բարձրապատիւ տէ՛ր, բայց ինչպէ՞ս կրնամ հրամայել անոնց որոնք դեռ աքսորականներ են։

— Անոնք աքսորեալներ չեն այլեւս։

Բոլոր աքսորի ընկերներուն ներումն էր ասիկայ, որոնք հիմայ իր զէնքի ընկերներն էին, զորս իրեն կ'ուտար Զարին եղբայրը։

Վասիլի Ֆէտոր յուզմամբ սեղմեց Մեծ Դուքսին երկարած ձեռքը եւ դուրս ելաւ։

Մեծ Դուքսը իր սպաներուն դառնալով.

— Զարը չպիտի մերժէ ներման չէքը որ իր վրայ կը քաշեմ, ըսաւ ժպտելով։ Սիպերիոյ մայրաքաղաքը պաշտպանելու համար հերոսներ պէտք են եւ ես հերոսներ պատրաստեցի։

Իրքուցքի աքսորեալներուն շնորհուած այս ներումը վարչագիտութեան եւ արդարամտութեան պարտք մ'էր արդարեւ։ Գիշերը վրայ հասած էր, Անկարայէն անդին փայլող թաթար բանակատեղին կրակները կը ցոլային պալատին պատուհաններուն վրայ։

Երեկոյեան ժամը տասը կը զարնէր։ Մեծ Դուքսը իր սպաները ճամբելու եւ յարկաբաժինը քաշուելու վրայ էր, երբ պալատէն դուրս աղմուկ մը յառաջ եկաւ։

Գրեթէ միեւնոյն ատեն, սրահին դուռը բացուելով թիկնապահ մը երեւցաւ որ դէպի Մեծ Դուքսը յառաջանալով։

— Զարական սուրհանդակ մը, Բարձրապատիւ տէ՛ր, ըսաւ,

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

ՁԱՐԱԿԱՆ ՍՈՒՐՀԱՆԴԱԿ ՄԸ

Բոլոր ժողովականները միահամուռ դէպի կիսաբաց դուռը ուղղուեցան: Ձարական սուրհանդակ մը Իրքու՞ցք հասնի՜...: Եթէ այս սպաները վայրկեան մը խորհած ըլլային եղելութեան անհաւանականութեան վրայ, անտարակոյս անկարելի պիտի գտնէին զայն:

Մեծ Դուքսը աշխուժիւ իր թիկնապահին մօտենալով՝

— Սուրհանդա՛կը, ըսաւ,

Յոգնաբեկ երեւոյթով մարդ մը ներս մտաւ որ սիպերիական գիւղացիի մաշած և պատռտած հագուստներով հագուստ մը կը կրէր, որուն վրայ գնդակի մէկ քանի ծակեր կը նշմարուէին:

Ռուսական գդակ մը կը ծածկէր անոր գլուխը և դէմքին վրայ սուրի հետք մը կը նշմարուէր: Յայտնի էր թէ այս մարդը երկար և տաժանելի ճամբորդութիւն մը կատարած էր: Իր պատառոտուն կօշիկները կ՚ապացուցանէին թէ նոյն իսկ մասամբ հետիոտն ճամբորդած ըլլալու էր:

— Նորին Բարձրութիւն Մեծ Դո՞ւքսը, գոչեց ներս մտնելով:

Մեծ Դուքսը անոր մօտ գնաց:

— Դուն ձարական սուրհանդա՞կ ես, հարցուց ան:

— Այո՛:

— Ո՞ւրկէ կուգաս:

— Մոսկուայէն:

— Երբ մեկնեցար:

— Յուլիս 15 ին:

— Անո՞ւնդ

— Միշէլ Սթրոկօֆ:

Այս մարդը Իվան Օհարէֆն էր որ անունն ու հանգա-

մանքը առած էր այն անձին զոր կը կարծէր անկարողութեան մատնած ըլլալ: Իրքուցքի մէջ ոչ ոք կը ճանչնար զայն որով իր դիմագիծները ծպտելու պէտք իսկ զգացած չէր: Եւ որովհետեւ ի վիճակի էր իր կարծեցեալ ինքնութիւնը հաստատելու ոչ ոք պիտի կասկածէր իրմէն: Ուրեմն Իվան Օկարէֆ երկաթէ կամքով մը զօրացած, կ՚ուզար մատնութեամբ և դաւաճանութեամբ փութացնել ապստամբութեան վախճանը:

Իվան Օկարէֆի պատասխանէն վերջ, Մեծ Դուքսը իր բոլոր սպաներուն մեկնումի նշան տուաւ:

Կեղծ Միշէլ Սթրոկօֆ և Մեծ Դուքսը առանձին մնացին սրահին մէջ:

Մեծ Դուքսը, ծայրայեղ ուշադրութեամբ քանի մը վայրկեան Իվան Օկարէֆի նայելէ վերջ ըսաւ:

— Յուլիս 15ին Մոսկուա՞ էիր:

— Այո, բարձրապատիւ տէր՛, և 14էն 15 լուսնալու գիշերը Նորին Վեհափառութիւնը տեսայ Նոր-Պալատին մէջ:

— Ձարին կողմէ նամակ մը ունի՞ս:

— Ահաւասիկ:

Եւ Իվան Օկարէֆ Մեծ Դուքսին յանձնեց կայսերական նամակը որ գրեթէ մանրէադիտական կտորներու վերածուած էր:

— Նամակը այս վիճակի՞ն մէջ քեզի տրուեցաւ: Հարցուց Մեծ Դուքսը:

— Ոչ բարձրապատիւ տէ՛ր, բայց որպէսզի աւելի լաւ կերպով կարենամ զայն պահել էմիրին զինուորներուն ձեռքէն, պարտաւորուեցայ պատռել պահարանը:

— Ուրեմն թաթարներուն ձեռքը գերի՞ ինկար:

—Այո՛, բարձրապատիւ տէր, մէկ քանի օր, պատասխանեց Իվան Օկարէֆ: Որուն պատճառաւ, Յուլիս 15ին Մոսկուայէն մեկնելէս վերջ ինչպէս այս նամակը ցոյց կուտայ արդէն, հազիւ Հոկտեմբեր 2ին Իրքուցք կը հասնիմ, 79 օրուան ճամբորդութենէ մը վերջ:

Մեծ Դուքսը նամակը բանալով ճանչցաւ եղբօրը՝ Ձա-

րին ստորագրութիւնը, որուն կը միանար նաեւ կայսերական գրութիւններու բանաձեւը։ Ուրեմն, կարելի չէր կասկածիլ այս նամակին վաւերականութեան եւ նոյն իսկ ստորագրողին ինքնութեան վրայ։ Եւ եթէ իր վայրագ կերպարանքը նախապէս անվստահութիւն ներշնչած էր Մեծ Դուքսին, որ սակայն բնաւ յայտնի չըրաւ, այդ անվստահութիւնը բոլորովին անյետացած էր այժմ։

Մեծ Դուքսը քանի մը վայրկեան լուռ մնաց։ Նամակին պարունակութեանը լաւ մը թափանցելու համար կամաց կամաց կը կարդար զայն։

Կրկին խօսք առնելով ըսաւ.

— Միշէլ Ստրօկօ՛ֆ, գիտե՞ս թէ ինչ գրուած է այս նամակին մէջ։

— Այո, Բարձրապատիւ տէր, թաթարներու չյանձնելու համար, կրնար ըլլալ որ ստիպուէի պատռել զայն, որով կրնայի անոր պարունակութիւնը նոյնութեամբ Ձեր Բաձրապատուութեան հաղորդել.

— Գիտե՞ս թէ այս նամակը մեզ կը հրամայէ մեռնիլ Իրքուցքի մէջ քան թէ քաղաքը յանձնել։

— Այո, գիտեմ։

— Գիտե՞ս նաեւ թէ ան ցոյց կուտայ արշաւանքը կասեցնելու սահմանուած գունդերուն շարժումները։

— Այո, Բարձրապատիւ տէ՛ր, բայց այս շարժումները չեն յաջողած։

— Ի՞նչ ըսել կ'ուզես։

— Ըսել կ'ուզեմ թէ՝ Իշիմ, Օմսք, Թոմսք, յաջորդաբար գրաւուած են Ֆէօֆար խանի զինուորներուն կողմէ։

— Բայց կռիւ տեղի ունեցա՞ւ։ Մեր Քօզաքները թաթարներուն հետ կռուեցա՞ն։

— Շատ անգամներ, Բարձրապատիւ տէր։

— Ու անոնք ե՞տ մղուեցա՞ն։

— Բաւականաչափ ուժ չունէին անոնք։

— Ո՞ւր կռուեցան։

— Քոլիվանի, Թոմսքի մէջ...։

Մինչեւ հոս Իվան Օկարէֆ ճշմարտութիւնը ըսած էր միայն։ Բայց, Էմիրին գունդերուն ձեռք բերած յաղթութիւնները չափազանցելով Իրքուցը պաշտպանողները յուսահատեցնելու համար աւելցուց,

«Եւ երորդ անգամ ալ Քրասնօեարսքի առջեւ։

— Եւ այս վերջին կռի՞ւը... հարցուց Մեծ Դուքսը որուն կծկուած շրթները., հազիւ կրնային բառերը արտասանել։

— Բայց ան աւելի քան կռիւ մը, պատերազմ մը եղաւ բարձրապատիւ Տէր պատասխանեց Իվան Օկարէֆ։

— Պատերա՞զմ մը։

— Թօպօլսքէն եւ սահմանագլուխի նահանգներէն եկած 20000 Ռուսեր 150 հազար թաթարներու հետ ընդհանրեցան թէեւ բայց հակառակ իրենց քաջութեան, բնաջնինջ եղաւ։

— Կը ստե՜ս, գոչեց գոչեց Մեծ Դուքսը որ իզուր կը փորձէր զսպել բարկութիւնը։

Ճշմարտութիւնը կ'ըսեմ, բարձրապատիւ տէր սառն կերպով պատասխանեց Իվան Օկարէֆ, ես ներկայ էի Քրասնօեարսքի այս պատերազմին եւ հոն էր որ բանտարկեալ էի։

Մեծ Դուքսը հանդարտեցաւ եւ նշանացի հասկցուց Իվան Օկարէֆի թէ ան չէր կասկածէր անոր ճշմարտութեանը վրայ։

«Ո՞ր օր տեղի ունեցաւ Քրասնօեարսքի այս պատերազմը, հարցուց ան.

— Սեպտեմբեր 2 ին։

— Եւ հիմայ Թաթար բոլոր գունդերը Իրքուցքի շո՞ւրջ խմբուած են։

— Բոլորն ալ։

— Քանի՞ հոգի կը կարծես որ ըլլան անոնք։

— Չորս հարիւր հազար հոգի։

Իվան Օկարէֆի կողմէ թաթարներու թուին մասին եղած նոր չափազանցութիւն մը եւս որ միեւնոյն նպատակը ունէր։

—Եւ ես ոեւէ օգնութեան պէտք չէ՞ սպասեմ արեւմուտքի նահանգներէն հարցուց Մեծ Դուքսը։

— Ոչ մէկ օգնութեան, Բարձրապատիւ Տէր գէթ մինչեւ ձմրան վերջանալը։

— Լա՛ւ ուրեմն, Միշէլ Սթրոկոֆ, բայց մտիկ ըրէ ըսածս։ Եթէ ոչ մէկ օգնութիւն հասնի և եթէ այս բարբարոսները վեց հարիւր հազար իսկ ըլլան, դարձեալ Իրքուցքը պիտի չի յանձնեմ։

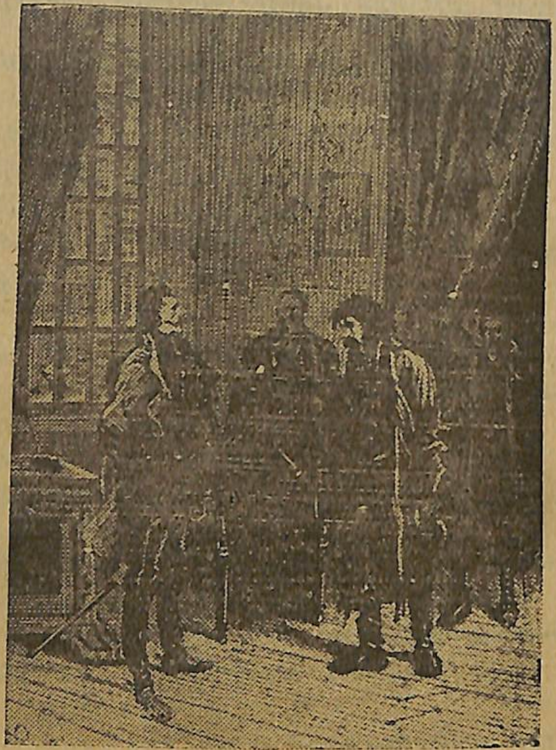

Յոգնաբեկ երեւոյթով մարդ մը ներս մտաւ... [Տե՛ս էջ 300]

Իվան Օկարէֆի խոժոռ աչքերը թեթեւ օրէն կծկուեցան։ Դաւաճանը կարծես ըսել կուզէր թէ Զարին եղբայրը հաշուի չէր առնէր մատնութիւնը։

Մեծ Դուքսը որ ջղային բնաւորութիւն մը ունէր, իզուր այս աղետալի լուրերուն մեծ դժուարութեամբ կըրցած էր պահել իր հանդարտութիւնը։

Մեծ Դուքսը սրահին մէջ կ'երթեւեկէր Իվան Օկարէֆի ներկայութեան որ իր վրէժխնդրութեան վերապահուած զոհ մը կը նկատէր զայն։ Պատուհաններուն առջեւ կ'ենալով

Միշէլ Ստրոկօֆ եւ Իվան Օկարէֆի կռուէն դրուագ մը, առնուած սինէմայի ֆիլմէն

ան կը դիտէր թաթար բանակատեղիին խարոյկները, եւ կ'աշխատէր իմանալ այն աղմուկները որոնց շատերը Անկարայի հոսանքէն քշուող սառնակոյտներուն իրար զարնուելէն յառաջ կ'ուգային։

Քառորդ ժամ մը անցաւ այսպէս, որուն միջոցին ուրիշ ոչ մէկ հարցում ըրաւ ան։ Յետոյ նամակը կրկին ձեռք առնելով հատուած մը կարդաց անկէ և ըսաւ.

— Միշէլ Սթրոկօֆ, գիտե՞ս թէ նամակին մէջ գրուած է դաւաճանի մը մասին որմէ պէտք է զգուշանամ ես։

— Այո, Բարձրապատիւ Տէր,

— Ան պիտի փորձէ ծպտեալ վիճակով Իրքուցք մտնել և վստահութիւնս գրաւել էվերջ պատեհ առթիւ քաղաքը պիտի յանձնէ Թաթարներուն։

— Այդ բոլորը գիտեմ, Բարձրապատիւ Տէր, և գիտեմ նաեւ թէ Իվան Օկարէֆ երդում ըրած է իր վրէժխնդրութիւնը անձամբ լուծել Ջարին եղբօրմէն։

— Ինչո՞ւ։

— Կ՚ըսեն թէ Մեծ Դուքսը զայն նուաստացուցիչ աստիճանազրկումի մը դատապարտած է։

— Այո... կը յիշեմ... բայց արժանի էր ատոր, այդ թշուառականը որ վերջը իր հայրենիքին դէմ պիտի դաւէր բարբարոսներու արշաւանք մը վարելով։

— Նորին վեհափառութիւն Ջարը, պատասխանեց Իվան Օկարէֆ, Ձեզ կ՚զգուշացնէ մանաւանդ Իվան Օկարէֆի ձեր անձին հանդէպ տածած ոճրային ծրագիրներէն։

— Այո... նամակը կը խօսի այդ մասին...։

— Նորին վեհափառութիւնը անձամբ ըսաւ այդ բանը ինծի աւելցնելով նաեւ թէ Սիպերիոյ մէջ ճամբորդած ժամանակս, մանաւանդ ես պէտք է զգուշանամ այդ դաւաճանէն։

— Հանդիպեցա՞ր անոր։

— Այո, բարձրապատիւ Տէր Քրասնօեարոքի պատերազմէն վերջ։ Եթէ ան կասկածէր թէ Ձեր Բարձրապատուութեան ուղղեալ նամակ մը կը կրեմ որուն մէջ յայտնուած են իր ծրագիրները, ինծի պիտի չխնայէր։

— Այո, կորսուածէիր, պատասխանեց Մեծ Դուքսը, և ինչպէս յաջողեցար փախչիլ։

— Իրտիշի մէջ նետուելով։

— Եւ ի՞նչպէս Իրքուցք մտար։

— Այս գիշեր իսկ Թաթար բանակի դէմ եղած յարձակումէ մը օգտուելով քաղաքը պաշտպանողներուն մէջ խառնուեցայ և յաջողեցայ ինքզինքս ճանչցնել որուն վրայ անմիջապէս Ձեր Բարձրապատուութեան մօտ առաջնորդեցին զիս։

— Աղէկ, Միշէլ Սթրոկօֆ, պատասխանեց Մեծ Դուքսը։ Այդ դժուար պաշտօնիդ մէջ ի յայտ բերած արիութիւնդ և խանդդ պիտի գնահատեմ։ Ոեւէ խնդրանք ունի՞ս։

— Ձեր Բարձրապատուութեանը կողքին կռուելու շնորհը պիտի խնդրէի միայն, պատասխանեց Իվան Օկարէֆ։

— Շատ աղէկ, Միշէլ Սթրոկօֆ. այսօրուընէ իսկ հետեւորդներուս մաս կը կազմես, և այս պալատին մէջ պիտի բնակիս։

— Եւ եթէ Իվան Օկարէֆ կեղծանունով մը ներկայանայ Ձեր Բարձրապատուութեան...։

— Շնորհիւ քեզի դիմակազերծ պիտի ընենք զայն, որովհետեւ դուն անձամբ կը ճանչնաս, և խարազանի հարուածներու տակ մեռցնել պիտի տամ զինքը։ Գնա՛։

Իվան Օկարէֆ, առանց մոռնալու թէ ինք Ջարին սուրհանդակներու հարիւրապետն է, զինուորական բարեւ մը տալէ վերջ Մեծ Դուքսին, մեկնեցաւ։

Իվան Օկարէֆ յաջողութեամբ կատարեց իր անարգ դերը։ Ալ լիովին գրաւած էր Մեծ Դուքսին վստահութիւնը զոր յարմար տեսած պարագային պիտի կրնար չարաչար կերպով գործածել։ Այս պալատին մէջ իսկ պիտի բնակէր որով պաշտպանութեան գործողութիւններուն տեղեակ պիտի ըլլար։

—Իրքուցքի մէջ ոչ ոք կը ճանչնար զինքը և ոչ ոք կրնար դիմակազերծ ընել զայն։

Որով որոշեց անյապաղ գործի սկսիլ։

Ժամանակը սուղ էր։ Քաղաքը պէտք էր որ յանձնուած ըլլար նախ քան Ռուսերուն հասնիլը որ քանի մը օրուան խնդիր էր։

Անգամ մը որ Թաթարները Իրքուցքի տիրանային, այլեւս Ռուսերը դիւրութեամբ պիտի չվերագրաւէին զայն և նոյնիսկ եթէ անոնք քաղաքը թողուլ ստիպուէին, զայն հիմնայատակ կործանելէ և Մեծ Դուքսին գլուխը կտրելէ վերջ միայն պիտի հեռանային անկէ։

Տեսնելու, դիտելու և գործելու ամէն դիւրութիւն ունենալով, Իվան Օկարէֆ յաջորդ օրն իսկ սկսաւ ամրութիւնները քննել։ Ամէն տեղ, սպաներու, զինուորներու և քաղաքացիներու կողմէ սիրալիր ընդունելութիւն գտաւ։ Իրենց համար Զարին սուրհանդակը զիրենք կայսրութեան կապող կապ մըն էր։ Իվան Օկարէֆ, առանց հակասութեան մէջ իյնալու, անոնց կը պատմէր ճամբորդութեան դրուագները։ Ապա ճարտարօրէն և առանց շատ ծանրանալու ան խօսեցաւ կացութեան ծանրութեան վրայ և չափազանցելով պատմեց թաթարներուն յաջողութիւնները, ինչպէս որ բրած էր Մեծ Դուքսին ներկայացած ատեն։

Ըստ իր պատմածներուն, սպասուած ուժերը անբաւական պիտի ըլլային նոյն իսկ եթէ ժամանակին հասնէին, և նոյն իսկ կը վախցուէր թէ Իրքուցքի առջեւ տեղի ունենալիք կռիւը Քոլիվանի, Թոմսքի և Քրասնօեարսքի կռիւներուն նման աղէտաբեր ըլլայ։

Իվան Օկարէֆ կեղծ շրջահայեցութեամբ և զգուշութեամբ մը կը տարածէր այս ցաւալի լուրերը Իրքուցքի պաշտպաններուն մէջ։

Այս դաւաճանը կեղծ դժկամակութեամբ մը և իբր թէ ցաւելով կը պատասխանէր իրեն եղած բազմաթիւ հարցումներուն։ Եւ ամէն ատեն կ'աւելցնէր թէ պէտք է մինչեւ վերջին մարդը կռուիլ և ի հարկին աւելի լաւ էր քաղաքը օդը հանել քան թէ զայն յանձնել թաթարներուն։

Բայց Իրքուցքի պահակազօրքը և ժողովուրդը չափազանց հայրենասէր ըլլալով չէին ազդուէր անոր խօսքերէն։

Ասիոյ մէկ տնկիւնը, պաշարուած այս քաղաքին բնակիչներէն ո՛չ մին անձնատուութեան մասին կը խորհէր։ Այս բարբարոսներուն հանդէպ ռուսերուն ունեցած արհամարհանքը անսահման էր։

Ասով մէկտեղ, ոչ ոք կասկածեցաւ Իվան Օկարէֆէի խաղացած գարշելի դերին մասին, ոչ ոք կրնար գուշակել թէ Զարին կարծեցեալ սուրհանդակը դաւաճան մըն էր։

Շատ բնական պարագայի մը բերումով, Իվան Օկարէֆ անմիջապէս որ Իրքուցք հասաւ, յաճախակի յարաբերութեան մէջ մտաւ քաղաքին ամենալաւ պաշտպաններէն մէկուն՝ Վասիլի Ֆէտորի հետ։

Գիտենք թէ այս դժբախտ հայրը ինչ մտահոգութիւններով ծանրաբեռնուած էր։ Եթէ Նատիա Ռուսիայէն մեկնած էր այն թուականին, որ նամակով գիտցուցած էր, ինչ եղած էր ուրեմն։ Արդեօք Նատիա տակաւին ապստամբած նահանգներէն անցնի՞լ կաշխատէր, թէ արդէն գերի ինկած էր։ Վասիլի Ֆէտոր իր վշտին թեթեւացումը միայն թաթարներուն հետ կռուելով կը գտնէր։

Վասիլի Ֆէտոր երբ իմացաւ Զարական սուրհանդակի մը այնքան անակնկալ կերպով հասնիլը, նախազգացում մը ունեցաւ թէ այս սուրհանդակը կրնար իր աղջկան մասին լուրեր տալ։

Ցնորական յոյս մը թերեւս, որուն սակայն ինք հաւատաց։ Չէ՞ որ այս սուրհանդակն ալ թաթարներու ձեռքը գերի ինկած էր, թերեւս իր աղջիկէն լուր մը ունէր։

Վասիլի Ֆէտոր գնաց գտնել Իվան Օկարէֆը, որ հրամանատարին հետ միշտ յարաբերութեան մէջ ըլլալու առիթ մը նկատեց այս պարագան։

Կարծեցեալ սուրհանդակին հասնելուն յաջորդ օրն իսկ Վասիլի Ֆէտոր ընդհանուր կառավարիչին պալատը երթալով, Իվան Օկարէֆի բացատրեց այն պարագաները որոնցմէ ստիպեալ իր աղջիկը Եւրոպական Ռուսիան թողած էր, աւելցնելով միանգամայն թէ որչափ մտահոգուած էր անոր համար։

Իվան Օկարէֆ, թէեւ Իշիմի կայանին մէջ Նատիան տեսած էր, բայց զայն չէր ճանչնար։ Որով ոչ մէկ տեղեկութիւն կրցաւ տալ Վասիլի Ֆէտորի,

— Բայց ո՞ր թուականին, հարցուց Իվան Օկարէֆ, ձեր աղջիկը մեկնած ըլլալու է Ռուսական հողէն։

— Գրեթէ ձեզ հետ։

— Ես Մոսկուայէն 15 յուլիսին մեկնեցայ։

— Նատիա ալ Մոսկուայէն այդ թուականին մեկնած ըլլալու է, իր նամակով այդ պարագան ճշդած էր։

— Անիկա յուլիս 15 ին Մոսկուա է՞ր։

— Այ՛ո, ապահովաբար։

— Լաւ ուրեմն... պատասխանեց Իվան Օկարէֆ։

Ապա վերստին խօսք առնելով,

— Բայց ոչ, կը սխալիմ, քիչ մնաց թուականները պիտի շփոթէի, տեսլցուց, դժբաղդաբար չատ հաւանական է որ ձեր աղջիկը սահմանագլուխը անցած է, այդ պարագային թաթարական արշաւանքը լսելով ճամբան ձեր աղջկան կանգ առած ըլլալու յոյսը միայն կրնաք ունենալ։

Վասիլի Ֆէտոր գլուխը խոնարհեցուց։ Ան կը ճանչնար իր աղջիկը և գիտէր թէ ոչ մէկ բան կրնար զայն արգիլել իր ճամբէն։

Իվան Օկարէֆ այսպէսով, պարապ տեղը ճշմարիտ անգթութիւն մը կը գործէր։ Կրնար մէկ բառով հանգարտեցնել Վասիլ Ֆէտորը, կրնար ըսել թէ Նատիա Նիժնի Նովկորոտ հասնելուն, կառավարական հրաման մը արդէն արգիլած էր ամէնուն դէպի Սիպերիա ճամբորդութիւնը, որով Նատիա ալ ճամբան չէր կրցած շարունակել հաւանականաբար և ան դեռ Ռուսիոյ մէջ կը մնար։

Իվան Օկարէֆ, իրր մէկը որ ուրիշներուն տառապանքներէն չազդուիր և իր բնութեան անսալով չըսաւ այդ բանը։ Այլ ուզեց չահագործել այս առիթը արդեօք ամէն մարդ իրեն պէս կը կարծէ՞ր։ Կրնար երեւակայել թէ Ռուս մը, նոյնիսկ քաղաքական աքսորեալ, իր հայրենիքը մատնելու չափ ինկած ըլլայ։

Վասիլի Ֆէտոր սրտարեկ վերադարձաւ։

Յաջորդ երկու օրերուն, 3-4 հոկտեմբեր, Մեծ Դուքսը քանիցս կանչել տալով կարծեցեալ Միշէլ Սթրոկոֆը, կրկնել տուաւ այն ամէն բաները զորս ան լսած էր Նոր Պալատան կայսերական մասնասենեակին մէջ։ Իվան Օկարէֆ, նախապէս պատրաստուած, առանց տատամսելու պատասխանեց։ Եւ մասնաւոր գիտումով, ան չի ծածկեց թէ ձարին կառավարութիւնը բոլորովին յանկարծակիի եկած էր երբ ապստամբութիւնը ծագեցաւ։ Նոյնպէս ըսաւ թէ թաթարական չարժումը բոլորովին գաղտնի կերպով պատրաստուած էր. եւ թէ երբ Զարը Մոսկուա հասաւ, թաթարները արդէն կը տիրէին Օպի գետին։

Ապա Իվան Օկարէֆ, բացարձակապէս ազատ իր չարժումներուն մէջ, սկսաւ Իրքուցքը, անոր ամրութիւններուն վիճակը ուսումնասիրել, օգտուելու համար իր այս ուսումնասիրութիւնէն, այն պարագային երբ ոեւէ պատճառաւ չի կրնար իր դաւաճանութիւնը ի գործ դնել։ Աւելի հետաքրքրուեցաւ Պոլշայայի դուռնով, ուրկէ կ'ուզէր մտցնել թաթարները։

Գիշերը երկու անգամ եկաւ այդ դրան ամրոցներուն կողմը։ Առանց պաշարողներու կողմէ նշմարուելու վախը ունենալու ան կը չրջագայէր, չատ լաւ գիտէր թէ վախնալու բան մը չունէր և թէ նոյնիսկ այդ տեղերը ստուէր մը նշմարելով մինչեւ խրամներուն ստորոտը կուգար։

Այս ստուէրը Սանկառն էր, որ իր կեանքը վտանգելով Իվան Օկարէֆի հետ յարաբերութեան մէջ մտնելու համար կուգար։

Միւս կողմէն պաշարուողները երկու օրէ ի վեր հանգիստ էին, որովհետեւ թաթարները ոեւէ չարժում չէին ընէր, Իվան Օկարէֆի հրամանովն էր որ այսպէս կը չարժէին անոնք։ Ֆէօֆար խանի տեղեկալը պահանջած էր որ քաղաքը բանի ուժով գրաւելու ամէն ձեռնարկ դադրի։ Արդէն իր Իրքուցք հասնելէն ի վեր հրետանին լուռ կը մնար։ Թերեւս — գէթ այսպէս կը յուսար ինք — այսպէսով պաշարուողներու հսկողութիւնը կը նուազէր։ Միւս կողմէ հազարաւոր թաթարներ պատրաստ կը կենային յար, ձակելու իր պաշտպանողներէն զրկուած դրան վրայ երբ Իվան Օկարէֆ յարմար առենը իմաց տար։

Այդ պահը չէր կրնար ուշանալ սակայն։ Պէտք էր որ ռուսերու օգնական ոյժերուն Իրքուցք հասնելէն առաջ, այդ յարձակումը կատարուէր։ Իվան Օկարէֆ իր ընելիքը որոշեց և այդ իրիկունը խրամներու վրայէն Սանկարի ձեռքերուն մէջ տոմսակ մը ինկաւ։

Յաջորդ օրը, հոկտեմբեր 5էն 6ի լուսնալու գիշերը, առաւօտեան ժամը 2ին էր որ Իվան Օկարէֆ որոշած էր յանձնել Իրքուցքը։

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 5-6Ի ԼՈՒՍՆԱԼՈՒ ԳԻՇԵՐԸ

Իվան Օկարէֆի ամենամեծ խնամով պատրաստած ծրագիրը պէտք էր որ յաջողէր. եթէ անհաւանական դէպքեր չի պատահէին։ Քաղաքը յանձնած ժամանակ Պոլշայայի դուռը բաց պէտք էր ըլլար, որով՝ Էմիրին կողմէ կանխաւ պատրաստուած կեղծ յարձակումով մը, պաշարողներուն ուշադրութիւնը քաղաքին տարբեր մէկ կէտին վրայ պէտք էր հրաւիրել այդ պահուն։

Այս կեղծ յարձակումը Իրքուցքի արուարձանին, գետին աջ եզերքին թէ՛ վարի և թէ վերի կողմէն պէտք էր տեղի ունենար և զայն մեծ ուշադրութեամբ ու ճարպիկութեամբ պէտք էր վարել. միևնոյն ժամանակ գետը անցնիլ պիտի ձևացնէին։ Այսպէսով Պոլշայայի դուռը հաւանաբար պիտի լքուէր, մանաւանդ որ թաթար յառաջապահները իրենց դիրքերէն ներս քաշուած ըլլալով պիտի կարծուէր թէ անոնք այլուր փոխադրուած էին։

Հոկտեմբեր 5ն էր։ Քսանչորս ժամէն առաջ, պէտք էր որ արևելեան Սիպերիոյ մայրաքաղաքը Էմիրին, և Մեծ Դուքսն ալ Իվան Օկարէֆի յանձնուած ըլլային։

Այդ օրը, Անկարայի բանակատեղիին մէջ անսովոր շարժում մը յառաջ եկաւ։ Գետին աջ եզերքի տուներուն և պալատին պատուհաններէն որոշակի կը տեսնուէին դիմացի եզերքին վրայ տեղի ունեցող կարևոր պատրաստութիւնները. բազմաթիւ թաթար ջոկատներ, ամէն վարկեան կուգային զօրացնել Էմիրին գունդերը։

Ասոնք, թշնամիին ուշադրութիւնը խոտորեցնելու համար տեսնուած զինուորական պատրաստութիւններ էին որոնք դիտմամբ յայտնի կերպով տեղի կ'ունենային

Իվան Օկարէֆ Մեծ Դուքսին տեղեկացուց թէ քաղաքը

վերի և վարի կողմէն յարձակումի պիտի ենթարկուէր, և զայն թելադրեց աւելի զօրացնել այս երկու կողմերը որոնք ուղղակի վտանգին տակ կը գտնուէին։

Թշնամի բանակին մէջ տեսնուած պատրաստութիւններն ալ Իվան Օկարէֆի ըսածները կը հաստատէին, որով պէտք էր ստիպողաբար նկատի առնել։ Պալատին մէջ գումարուած պատերազմական ժողովէ մը վերջ, հրաման տրուեցաւ պաշտպանողական ուժերը կեդրոնացնել Անկարայի աջ եզերքին և քաղաքին երկու ծայրագոյն կէտերուն վրայ, ուր պատնէշները մինչև գետ հասած էին։

Իվան Օկարէֆի ուզածն ալ այս էր արդէն։ Անտարակոյս ան չէր սպասեր թէ Պոլշայայի դուռը բոլորովին անպաշտպան պիտի թողուէր, բայց զայն պաշտպանողներն ալ խիստ սակաւաթիւ պիտի ըլլային։

Իվան Օկարէֆ արդէն այս յարձակման այնպիսի մեծ կարևորութիւն մը պիտի տար որ, Մեծ Դուքսը պիտի ստիպուէր իր ամբողջ տրամադրելի ուժերը հոն կեդրոնացնել։

Արդարև Իվան Օկարէֆի կողմէ յղացուած խոտ ծանրակշիռ պատահար մը զօրեղապէս պիտի նպաստէր իր ծրագիրներու յաջողութեան։ Եթէ Իրքուցք՝ գետին աջ եզերքէն և Պոլշայայի դռնէն հեռու տեղերէ յարձակման իսկ չենթարկուէր, լոկ այս պատահարը բաւական պիտի ըլլար բոլոր պաշտպանողները համախմբել հոն՝ ուր Իվան Օկարէֆ կ'ուզէր տանիլ զանոնք։ Վասնզի Իվան Օկարէֆ, զարհուրելի աղէտ մը պատրաստած էր։

Ուրեմն ամէն բան պատրաստուած և կարգադրուած էր այնպէս որ որոշեալ ժամուն Պոլշայայի դուռը կարելի ըլլար յանձնել թանձրախիտ անտառներուն մէջ սպասող թաթարներու։

Ամբողջ այդ օրը Իրքուցքի քաղաքապահ զինուորները և ժողովուրդը հսկողութիւն կատարեցին։ Մեծ Դուքսը և զօրավար Վօրանցով քննեցին պաշտպանութեան կէտերը։ Վասիլի Ֆէտօրի խումբը քաղաքին հիւսիսային կողմը կը գրաւէր, բայց հրաման տրուած էր նաև այս խումբին անմիջապէս երթալ հոն, ուր անմիջական վտանգ կար։ Անկա-

րայի աջ եզերքը ամրացուած էր տրամադրելի փոքր հրետանիով մը։ Իվան Օկարէֆի, այնքան յարմար ատենին ըրած յանձնարարութեանց վրայ ձեռք առնուած միջոցներով տեղի կար յուսալու թէ, ծրագրուած յարձակումը պիտի յաջողէր, եւ այդ պարագային առժամանակեայ կերպով վըհատած թաթարները քանի մը օր վերջ կրկին պիտի յարձակէին քաղաքին վրայ։ Բայց Մեծ Դուքսին սպասած օգնական ույժերը կրնային մէկ պահէն միւսը հասնիլ։ Ուրեմն Իրքուցքի կորուստը կամ փրկութիւնը թելէ մը կախուած էր միայն։

Այդ օրը՝ արեւը որ ժամը վեցը քսան անցած ծագեր էր, ժամը հինգը քառասուն անցած մարը կը մտնէր, 11 ժամ երկիրը լուսաւորելէ վերջ։ Լուսին պիտի չերեւէր գիշերը եւ շատ մութ պիտի ըլլար։

Իսկ այս խոր մթութիւնը աւելի պիտի օգնէր Իվան Օկարէֆի ծրագիրներուն գործադրութեան։

Քանի մը օրէ ի վեր խիստ ցուրտ մը Սիպերիոյ ձմրան խստութիւնը կը նախազգացնէր, մանաւանդ այդ գիշերը ցուրտը շատ աւելի զգալի էր։ Անկարայի աջ եզերքին վրայ պահակ սպասողները իրենց ներկայութիւնը չյայտնելու համար կրակ անգամ վառած չըլլալով սոսկալի կերպով կը նեղուէին ցուրտէն։ Իսկ իրենցմէ քանի մը քայլ վար, գետին մակերեսին վրայէն կ'անցնէին սառնակոյտեր որոնք ջուրին հոսանքին կը հետեւէին։ Օրուան ամբողջ ընթացքին, անոնց խիտ առ խիտ գետին վրայէն սահիլը տեսնուած էր եւ այս պարագան Մեծ Դուքսին եւ իր սպաներուն կողմէ բարեպատեհ նկատուած էր, որովհետեւ յայտնի էր թէ Անկարան եթէ այսպէս չափազանց խճողուէր, անոր անցքը կատարելապէս անկարելի պիտի ըլլար, վասնզի թաթարները չպիտի կրնային նաւակ կամ լաստ գործածել, իսկ այն պարագային որ թաթարները փորձէին գետը անցնիլ, երբ անոր մակերեսին սառի կտորները սաստիկ ցուրտէն իրարու միանային, այդ ալ անկարելի էր, որովհետեւ սառի խաւը շատ նոր ըլլալով չպիտի կրնար տոկալ յարձակող բանակի մը անցքին։ Թողունք որ գետն ալ չսառեցաւ արդէն։

Բայց երեկոյեան ժամը տասնին գետին ընթացքը պաշարուողներուն համար ոչ նպաստաւոր հանգամանք մը առաւ։ Անկարայի մակերեսը մաքրուեցաւ յանկարծ սառի կտորներէն որոնք մէկ քանի օրէ ի վեր բազմաթիւ կերպով ջուրին հետ կուգային։ Անոնցմէ հազիւ հինգ-վեց հատ կերեւէին գետին մակերեսին վրայ, եւ ասոնք ալ բնական պայմաններու եւ կանոնաւոր ցուրտի ազդեցութեան տակ յառաջ եկած սառի կտորներու կազմութիւնն իսկ չունէին, այլ սառնակոյտերէ փրթած պարզ կտորներ էին։

Ռուս սպաներ որոնց ուշադրութիւնը գրաւած էր գետին մակերեսին վրայ առաջ եկած այս փոփոխութիւնը, անմիջապէս տեղեկացուցին զայն Մեծ Դուքսին։ Անոնք մտածեցին թէ Անկարայի ընթացքին վերերը, սառի կտորներու խճողում յառաջ եկած եւ անոնցմէ պատուար մը, փակոց մը յառաջ եկած էր։ Ինչ որ գիտենք թէ ստոյգ էր։

Անկարայի մակերեսը սառի կտորներէ զերծ ըլլալով, անոր անցքը թաթարներուն առջեւ ազատ էր, որով ռուսերը ստիպուած էին աւելի քան երբեք հսկել։

Մինչեւ կէս գիշեր ոեւէ դէպք տեղի չունեցաւ, եւ հանդարտութիւնը կատարեալ էր։

Անկարայի բանակատեղին մէջ լոյսերու ստէպ տեղափոխութիւնը, բաւական մեծ գործունէութեան ապացոյց էր։

Ժամ մը եւս անցաւ, առանց նոր պատահարի որ մատնէր թաթարներու դիտաւորութիւնները։

Մեծ Դուքսը եւ սպաները սկսան մտածել թէ արդեօք սխալած չէի՞ն։ Որովհետեւ նախընթաց գիշերներ այսչափ հանդարտ եղած չէին գրեթէ։ Հրացանաձգութիւն եւ թնդանօթաձգութիւն եւն. կ'ըլլային, մինչ այս գիշեր ոչինչ։

Այսու հանդերձ Մեծ Դուքսը, զօրավար Վօրանցօֆ եւ իրենց թիկնապահները պատրաստ կ'սպասէին պարագաները դիմագրաւելու համար։

Գիտենք թէ Իվան Օկարէֆ կը բնակէր պալատի գետնայարկի ընդարձակ սենեակներէն մին, որուն պատուհանները քովընտի պատշգամի մը վրայ կը բացուէին, եւ ուրկէ Անկարա գետը կը տեսնուէր։

Սենեակին մէջ խոր մթութիւն կը տիրէր։

Իվան Օկարէֆ պատուհանի մը մօտ ոտքի կեցած, կըսպասէր որ գործելու ժամը հասնի։ Անտարակոյս գործելու ազդանշանը ինք միայն կրնար տալ։ Անգամ մը որ այս ազդանշանը տրուէր, և Իրքուցքը պաշտպանողներուն մեծագոյն մասը կեդրոնանային թաթարներուն յարձակած կէտերուն վրայ, պալատը թողլով պիտի երթար ամբողջացընելու իր գործը։

Այսպէս գաւաճանը կ'սպասէր գազանի մը նման որ՝ պատրաստ է իր որսին վրայ յարձակելու.

Այսու հանդերձ, երկուքին հինգ վայրկեան մնացած, Մեծ Դուքսը ըսաւ որ Միշէլ Օթրօկօֆը իր մօտ բերեն։ Թիկնապահ մը մինչեւ անոր սենեակը գնաց որուն դուռը գոց էր։ Թիկնապահը ձայնեց...։

Բայց Իվան Օկարէֆ, որ անշարժ կանգնած էր պատուհանին մօտ և մութին մէջ չէր նշմարուեր, զգուշացաւ պատասխանելէ։

Որով Մեծ Դուքսին տեղեկացուցին թէ Ցարին սուրհանդակը պալատին մէջ չէր գտնուեր այդ պահուն։

Ժամը երկուքը զարկաւ։ Թաթարներուն կեղծ յարձակման ազդանշանը տալու պահը եկած էր, որոնք յարձակումի պատրաստուած էին։

Իվան Օկարէֆ, սենեակին պատուհանը բանալով, քովընտի պատշգամին հիւսիսային անկիւնին մէջ գետեղուեցաւ։

Վարը, մութին մէջ, Անկարան կը հոսէր և որուն ջուրերը եզերքներուն զարնուելով կը մռնչէին։

Իվան Օկարէֆ գրպանէն խանձ մը հանելով բռնկցուց, և վառօդի մէջ թաթխուած քիչ մըն ալ խծուծ վառելով, գետը նետեց...։

Իվան Օկարէֆի հրամանովն էր որ նաւթի հեղեղներ Անկարայի մէջ թափուած էին...։

Իրքուցքի վերի կողմը, գետին աջ եզերքին վրայ, քաղաքին և Բօշգավսք գիւղին միջեւ, նաւթի աղբիւրներ կային որոնք կը շահագործուէին։ Իվան Օկարէֆ քաղա-

քին մէջ հրդեհը տարածելու համար այս սոսկալի միջոցը գործածել որոշած էր։ Եւ ատոր համար գրաւեց նաւթի ընդարձակ աւազանները և անոնց որմերը քակել տալով ամբողջ պարունակութեան գետը հոսիլը ապահոված էր։ Ահա թէ ինչու Ցարին իրական սուրհանդակը, Նատիան և փախստականները տանող լաստը նաւթի խաւի մը վրայ կը ծփար։ Աւազաններուն ճեղքուածներէն միլիոններով խարանարդ մեթր նաւթը հոսած և գետին մակերեսին վրայ տարածուած էր։

Ահա թէ ինչպէս Իվան Օկարէֆ կ'ըմբռնէր պատերազմը։ Թաթարներու դաշնակից ըլլալով, Թաթարի մը նման կը գործէր իր իսկ հայրենակիցներուն հանդէպ։

Խծուծը Անկարայի ջուրերուն վրայ նետուած էր։ Իբր թէ հոսանքը ալքօլ ըլլար, ակնթարթի մը մէջ ամբողջ գետը բռնկեցաւ։

Կապտորակ հրեղէն ծուէններ կը վազվզէին գետին երկու եզերքներուն միջեւ։ Իսկ աւելի վեր սեւորակ գոլորշիներ..., գետի մակերեսին վրայ գտնուող քանի մը սառի կտորներ կը հալէին. և շոգիացող ջուրն ալ օդին մէջ կը բարձրանար խլացուցիչ սուլումներով։

Այդ պահուն իսկ քաղաքին հիւսիսէն և թէ հարաւէն հրացանաձգութիւնը սկսաւ, Անկարայի բանակատեղիին հրետանին միահամուռ սկսաւ ռմբակոծել։ Հազարներով թաթարներ խրամներուն և պատնէշներուն վրայ յարձակեցան։ Գետեզրին զառիվերին վրայի տուները, ամէնն ալ փայտաշէն, սկսան այրիլ։ Հսկայ լոյս մը փարատեց գիշերուան խաւարը։

«Վերջապէ՛ս» ըսաւ Իվան Օկարէֆ։

Անիկա ինքզինքը հպարտ զգալու իրաւունք ունէր...։ Իր յղացած պատերազմական ծրագիրը սոսկալի էր։

Իրքուցքը պաշտպանողները մէկ կողմէն թաթարներու յարձակումը և միւս կողմէն հրդեհը ունէին իրենց դիմաց։ Զանգակները հնչեցին և բնակչութենէն անոնք որոնք կըրնային ո՛ և է կերպով օգտակար ըլլալ, մէկ մասը գացին այն տեղերը ուր յարձակում տեղի կ'ունենար. մինչ միւս մասն ալ կ'աշխատէր հրդեհը կասեցնելու։

Պօլչայայի դուռը գրեթէ լքուած էր։ Հազիւ քանի մը պաշտպանողներ թողած էին հոն։ Եւ որպէսզի դէպքերը քաղաքական վրիժառութեան մը վերագրուէին, Պօլչայայի պաշտպանութեան յատկացուած քանի մը հոգին աքսորեալներու խումբէն ընտրուած էին։

Իվան Օկարէֆ պատշգամէն դարձաւ իր սենեակը որ Անկարայի յառաջ բերած բոցերէն փայլուն կերպով լուսաւորուած էր, և կը պատրաստուէր մեկնելու։

Բայց հազիւ դուռը բացած էր, մազերը ցանուցիր և թրջած հագուստներով կին մը սենեակէն ներս խուժեց։

«Սանկառ» գոչեց Իվան Օկարէֆ, յանկարծակիի եկած, առանց երեւակայելու թէ կրնար գնչուհիէն տարբեր կին մը ըլլալ։

Սանկառը չէր, այլ Նատիան էր։

Այն պահուն երբ, սալի կտորին ապաստանած, գեռատի աղջիկը հրդեհին գետին մակերեսին վրայ տարածուիլը տեսնելով ճիչ մը արձակած էր, Միշէլ Սթրոկոֆ զայն թեւերուն մէջ առնելով, գետին ջուրերուն մէջ խորասուզուեցաւ, հրդեհին դէմ գետին խորութեանց դէմ ապաստանարան մը մը փնտռելու համար։ Գիտենք թէ զիրենք կրող սալի կտորը այդ ատեն Իրքուցքի վերի կողմէն երեսուն գրկաչափ միայն հեռու էր։

Ջուրին տակ լողալով, Միշէլ Սթրոկոֆ յաջողած էր Նատիայի հետ քարափ հասնիլ։

Վերջապէս անիկա նպատակին կը հասնէր։ Իրքուցքի մէջ էր։

— Դէպի կառավարիչին պալատը, ըսաւ Նատիային։

Տասը վայրկեան վերջ, երկուքն ալ պալատ հասան։

Հեռուն դարափին բոլոր տուները կը բոցավառէին։

Միշէլ Սթրոկոֆ և Նատիա կրցան առանց դժուարութեան պալատ մտնել, որ բաց էր ամէնուն։ Թէեւ իրենց հագուստները թրջուած էին, բայց ընդհանուր խառնաշփոթութեան մէջ ոչ մէկը ուշադրութիւն ըրաւ անոնց։

Սպաներ որոնք հրամաններ առնելու կուգային և զինուորներ որոնք հրահանգներ կը տանէին, խճողած էին պա-

լատան գետնայարկին մեծ սրահը։ Այդ խելահեղ բազմութեան մէջ Նատիա և Միշէլ Սթրոկոֆ զիրար կորսնցուցին։

Նատիա սրահներուն մէջ վազելով Միշէլ Սթրոկոֆը կը կանչէր և Մեծ Դուքսին ներկայանալու միջոց մը կը փնտռէր։

Անիկա լոյսերու մէջ ողողուած սենեակի բաց դուռ մը տեսնելով ներս մտաւ, ուր դէմ առ դէմ գտնուեցաւ Իշիմի և Թոմսքի մէջ տեսած մարդուն հետ որուն ոճրապարտ ձեռքը քաղաքը թշնամիին պիտի յանձնէր։

«Իվան Օկարէֆ» բացագանչեց ինքնաբերաբար։

Իր անունին արտասանուիլը լսելով, թշուառականը սարսռաց որովհետեւ գիտէր թէ եթէ իր իսկական անունը ճանչցուէր իր բոլոր ծրագիրները պիտի ձախողէին։ Իրեն կը մնար միայն սպաննել իրեն անունը արտասանող էակը, ո՛վ որ ալ ըլլար անիկա։

Իվան Օկարէֆ Նատիայի վրայ նետուեցաւ, բայց գեռատի աղջիկը ձեռքը դանակ մը բռնած, պատի մը կռթնեցաւ ինքզինքը պաշտպանելու համար։

«Իվան Օկարէֆը» կրկին գոչեց Նատիա, գիտնալով որ անոր անարգ անունը լսելով օգնութեան պիտի գային։

— Ա՛, հիմա պիտի պապանձիս, ըսաւ դաւաճանը։

— Իվան Օկարէֆ, գոչեց երրորդ անգամ անվեհեր գեռատի աղջիկը, ձայնով մը որուն ոյժը տասնապատկուած էր ատելութենէն։

Կատաղութենէն խելակորոյս, Իվան Օկարէֆ դաշոյն մը քաշելով գօտիէն, նետուեցաւ Նատիայի վրայ, որ սրահին մէկ անկիւնը քաշուեցաւ։

Նատիան կորսուելու վրայ էր, երբ թշուառականը, անդիմադրելի ոյժէ մը մղուած գետին նետուեցաւ։

— Միշէ՛լ, գոչեց Նատիա,

Միշէլ Սթրոկոֆն էր, որ Նատիայի կանչելը լսած և անոր ձայնին ուղղութեամբ գալով, հասած էր մինչեւ Իվան Օկարէֆի սենեակը և բաց մնացած դուռնէն ներս մտած էր։

— Մի՛ վախնար Նատիա, ըսաւ Միշէլ Սթրոկոֆ, դեռատի աղջկան և Իվան Օկարէֆի մէջտեղ նետուելով։

— Ա՜, գոչեց դեռատի աղջիկը, զգուշութիւն ըրէ եղբայր, դաւաճանը զինուած է...և ան յստակ կը տեսնէ...։

Իվան Օկարէֆ ոտքի ելած էր և կոյրին հետ կռիւ մը իրեն ի նպաստ վերջանալուն վստահ, Միշէլ Սթրոկոֆի վրայ յարձակեցաւ։

Բայց կոյրը, մէկ ձեռքով բռնեց յատակատեսին բազուկը, և միւսով խլելով անոր զէնքը, երկրորդ անգամ զայն գետին տապալեց։

Իվան Օկարէֆ կատաղութենէն և ամօթէն տժգունած, յիշելով թէ սուր մը ունէր, զայն երախակալէն քաշեց և կրկին յարձակեցաւ։

Անիկա ալ ճանչցած էր Միշէլ Սթրոկոֆը, որ կոյր մը ըլլալով, անոր հետ կռուիլը դիւրին էր։

Նատիա, այս անհաւասար կռիւին մէջ իր ընկերոջ սպառնացող վտանգէն ահաբեկած, դէպի դուռը նետուելով օգնութիւն կը կանչէր։

— Գոցէ՛ դուռը, Նատիա, ըսաւ Միշէլ Սթրոկոֆ։ Մարդ մի կանչեր և թող որ գործեմ։ Զարին ուրհանդակը այս թշուառականէն վախնալիք բան մը չունի այսօր։ Եթէ կը համարձակի, թող յարձակի, անոր կ'սպասեմ։

Այդ պահուն Իվան Օկարէֆ վագրի մը նման ինքնիր մէջ կծկուած, բառ մը չէր արտասաներ։ Ան կ'ուզէր որ իր ոտնաձայնը, իր շնչառութեան ձայնն իսկ, անլսելի ըլլային կոյրին։ Ան կ'ուզէր Միշէլ Օթրոկոֆը սպաննել, առանց որ անիկա իր մօտենալը զգայ, ազատիլ ապահով կերպով։ Դաւաճանը մենամարտիլ չէր ուզեր, այլ վատօրէն սպաննել զայն, որուն անունը իւրացուցած էր։

Նատիա ահաբեկած, բայց վստահ միեւնոյն ատեն, սքանչացումով կը դիտէր այս սոսկալի տեսարանը։ Կը թուէր թէ Միշէլ Սքրոկոֆի պաղարիւնութիւնը յանկարծ տիրապետած էր անոր։ Իրաւ է թէ Միշէլ Սթրոկոֆ իբր զէնք սիպերիական դանակ մը միայն ունէր, և չէր տեսներ սուրով զինուած իր հակառակորդը։ Բայց ուրեմն երկնային

ի՞նչ հրաշքի շնորհիւ կրնար անոր ազդել, այսքան վեհօրէն ի՞նչպէս ան գրեթէ առանց շարժելու կրնար անոր թուրի հարուածները ետ մղել միշտ։

Իվան Օկարէֆ յայտնի անձկութեամբ մը իր հակառա-

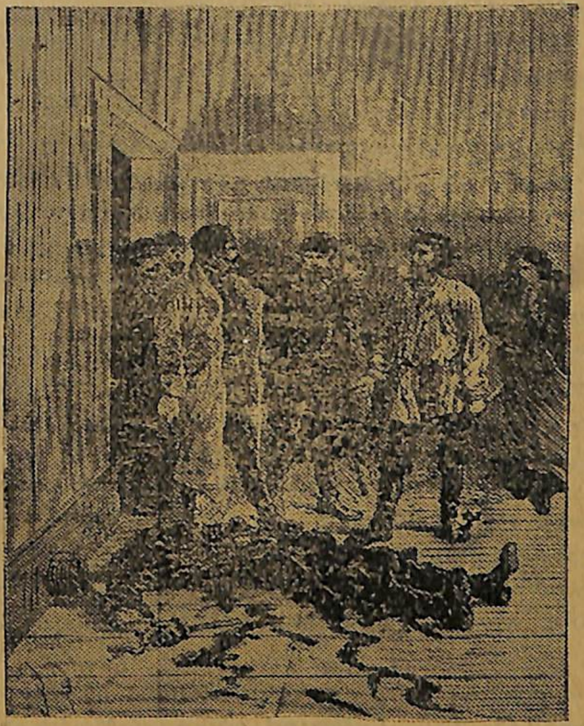

Ո՛վ սպաննեց այս մարդը, հարցուց Մեծ Դուքսը... [Տես էջ 323]

կորդին շարժումները կը դիտէր, որուն գերմարդկային պաղարիւնութիւնը իր վրայ կ'ազդէր։ Պարապ տեղը կը մըտածէր ան թէ այս անհաւասար կռիւին մէջ ինք աւելի նպաստաւոր դիրքի մը մէջ էր։ Բայց կոյրին անշարժութիւնը զինքը կը սառեցնէր։ Անիկա որոշած էր արդէն թէ իր զոհին

ո՛ր տեղին պիտի տար հարուածը։ Ուրեմն ի՞նչ բան զայն կարգիլէր։

Վերջապէս ոստում մը ըրաւ և սուրի հարուած մը տուաւ Միշէլ Սթրոկոֆի կուրծքին։

Կոյրին դանակի մէկ պզտիկ շարժումը ձախողեցուց Իվան Օկարէֆի հարուածը։

Միշէլ Սթրոկոֆ հարուածէն խուսափած, պաղարիւնութեամբ կ'սպասէր երկրորդ յարձակումի մը։

Պաղ քրտինք մը պատեց Իվան Օկարէֆի ճակատը։ Ետ ետ երթալով կրկին յարձակեցաւ, բայց այս հարուածն ալ առաջինին նման ձախողեցաւ։ Միշէլ Սթրոկոֆի լայն դանակին պարզ մէկ շարժումը բաւական եղած էր դաւաճանին անօգուտ սուրը խոտորեցնելու։

Իվան Օկարէֆ, ի տես այս կենդանի արձանին, վախէն և կատաղութենէն խելահեղ, իր անհարեկած նայուածքը կոյրին խոշոր խոշոր բացուած աչքերուն ուղղեց։ Այդ աչքերը որոնք կարծես իր հոգիին մինչև խորերը կը կարդային, այդ աչքերը որոնք չէին տեսներ և չէին կրնար տեսնել, այդ աչքերը կարծես իր վրայ զարհուրելի կախարդանքի մը ազդեցութիւնը կ'ընէին։

Յանկարծ Իվան Օկարէֆ աղաղակ մը արձակեց։ Անսպասելի լոյս մը ծագած էր մտքին մէջ։

— Կը տեսնէ՜, գոչեց, կը տեսնէ՜..., և իր որջը քաշուիլ փորձող գազանի մը նման մինչև սրահին խորը ընկրկեցաւ։

Այն ատեն արձանը ոգեւորուեցաւ, կոյրը ուղղակի Իվան Օկարէֆին վրայ երթալով անոր դիմաց կանգնեցաւ։

— Այո՛, կը տեսնեմ, ըսաւ, դաւաճա՛ն և վա՛տ մարդ, կը տեսնեմ խարազանիս հարուածին դրոշմը դէմքիդ..., կը տեսնեմ նաև թէ ո՛ր տեղիդ պիտի զարնեմ... կեանքդ պաշտպանէ՛, մենամարտ մըն է զոր քեզ կը շնորհեմ։ Սուրիդ դէմ դանակս պիտի բաւէ։

— Կը տեսնէ, կ'ըսէր իւրովի Նատիա, ողորմած Աստուած. կարելի՞ է արդեօք։

Իվան Օկարէֆ զգաց թէ կորսուած է։ Բայց գտնելով

իր քաջութիւնը, սուր ի ձեռին յարձակեցաւ իր անվեհեր հակառակորդին վրայ։ Երկու շեղբերը զիրար խաչաձևեցին, բայց Միշէլ Սթրոկոֆի դանակի հպումով, սուրը շառաչելով թռաւ Իվան Օկարէֆի ձեռքէն, և թշուառականը սրտէն զարնուած անկենդան գետին փռուեցաւ։

Այդ վայրկեանին դուռը դուրսէն հրուելով բացուեցաւ։ Մեծ Դուքսը քանի մը սպաներու հետ երևցաւ սեմին վրայ։

Մեծ Դուքսը յառաջանալով տեսաւ դիակը անոր, զոր Զարին սուրհանդակը կը կարծէր։

Եւ սպառնալից ձայնով մը.

— Ո՞վ սպաննեց այս մարդը, հարցուց։

— Ե՛ս, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ։

Սպաներէն մին ատրճանակը քաշեց, պատրաստ կրակելու Միշէլ Սթրոկոֆի վրայ։

— Ինչ է՞ անունդ, հարցուց Մեծ Դուքսը անոր գլուխը ջախջախելու հրաման տալէ առաջ։

— Բարձրապատիւ տէ՛ր, նախ հարցուցէք թէ ով է ձեր ոտքերուն առջև փռուող մարդը։

Այդ մարդը կը ճանչնամ։ Անիկայ եղբօրս ծառայող սուրհանդակ մըն է։

— Այս մարդը Զարական սուրհանդակ մը չէ՛ Բարձրապատիւ տէ՛ր, Անիկա Իվան Օկարէֆն է։

— Իվան Օկա՛րէֆ բացագանչեց Մեծ Դուքը,

— Այո՛, դաւաճան Իվանն է։

— Բայց դուն ով ե՞ս ուրեմն

— Ես, Միշէլ Սթրոկոֆ...։

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Միշէլ Սթրոկոֆ կոյր չէր և երբէք կոյր եղած էր: Բացարձակապէս մարդկային, ինչպէս նաեւ ֆիզիքական և բարոյական երեւոյթ մը, չեզոքացուցած էր ազդեցութիւնը այն հրաշէկ շեղբին զոր Ֆէօֆար խանի դահիճը անոր աչքերուն առջեւէն անցուցած էր:

Կը յիշենք թէ Մարֆա Սթրոկոֆ, զաւկին չարչարանքին ժամանակ, թեւերը երկարած անոր դիմացը կանգնած էր: Միշէլ Սթրոկոֆ անոր կը նայէր, ինչպէս զաւակ մը, վերջին անգամ ըլլալով, կրնայ նայիլ իր մօրը: Սրտէն աչքերը բարձրացող արցունքներ, զորս իր հպարտութիւնը ի զուր կը ջանար զսպել, հաւաքուած էին անոր արտեւանունքներուն տակ և շոգիանալով աչքին եղջերենիին վրայ փրկած էին անոր տեսողութիւնը: Այդ արցունքներէն գոյացող շոգիին խաւը հրաշէկ թուրին և աչքին բիբին մէջտեղ մտնելով, բաւական եղած էր չեզոքացնելու ջերմութեան ազդեցութիւնը: Ճիշտ միեւնոյն երեւոյթն է՛, ձուլարանի գործաւոր մը ձեռքը ջուրով թրջելէ վերջ կրնայ անվնաս կերպով զայն հալած մետաղի մը արագօրէն դպցնել և ետ քաշել:

Միշէլ Սթրոկոֆ իսկոյն հասկցաւ այն վտանգը որուն պիտի ենթարկուէր եթէ իր գաղտնիքը ոեւէ մէկուն յայտնէր: Իսկ ընդհակառակը եթէ իր վիճակը գաղտնի պահէր, պիտի կրնար զայն լաւապէս գործածել նպաստ իր նպատակին յաջողութեան: Զա՛յն իրական կոյր մը նկատելնուն համար էր որ ազատ պիտի թողէին միայն: Ուրեմն պէտք էր որ ան կոյր ըլլար ամէնուն և նոյնիսկ Նատիայի համար մէկ խօսքով ոչ մէկ շարժուձեւ, ոեւէ պարագայի, պէտք էր կասկած հրաւիրէր իր դերին իրականութեանը

մասին: Որոշած էր նոյնիսկ կեանքը վտանգել, իր իսկական վիճակը ծածկելու համար: Եւ տեսանք թէ ինչպէս քանիցս կեանքը վտանգեց ան:

Այս իրականութեան միայն մայրը տեղեակ էր որուն հաղորդած էր այդ գաղտնիքը երբ Թոմսքի հրապարակին վրայ մութին մէջ, Միշէլ Սթրոկոֆ մօրը վրայ հակած, իր համբոյրներով կը ծածկէր զայն:

Հասկնալի է ուրեմն թէ երբ Իվան Օկարեֆ անգութ հեգնանքով մը արքայական նամակը դրաւ Միշէլ Սթրոկոֆի աչքերուն առջեւ, զորս փճացած կը կարծէր դաւաճանը, ձարին սուրհանդակը կրցաւ կարդալ այն նամակը, որ կը խօսէր դաւաճանին ծրագիրներուն վրայ: Ահա թէ ինչու Միշէլ Սթրոկոֆ իր ճամբորդութեան երկրորդ մասին մէջ այնքան կորով և աճապարանք ցոյց տուաւ: Ահա թէ ինչ բանէ դրդեալ ամէն գնով Իրքուցք հասնելով իր պաշտօնը գէթ բերանացի կատարելու աննուաճ կամքը ունեցաւ: Ան գիտէր թէ քաղաքը մատնութեամբ պիտի յանձնուէր, գիտէր նաեւ թէ Մեծ Դուքսին կեանքը վտանգի մէջ էր..., ուրեմն Զարին եղբօր և Սիպերիոյ ճակատագիրը իրմէն կախում ունէին:

Միշէլ Սթրոկոֆ քանի մը բառով Մեծ Դուքսին պատմեց բոլոր այս պարագաները, անոր խօսեցաւ նաեւ, և ի՜նչ յուզումով, այս դէպքերու ընթացքին Նատիայի կատարած դերին մասին:

— Ո՞վ է այս դեռատի աղջիկը հարցուց Մեծ Դուքսը:

— Աքսորական Վասիլի Ֆէտորի աղջիկը, պատասխանեց Միշէլ Սթրոկոֆ:

Հրամանատար Ֆէտորի աղջիկը դադրած է այլեւս աքսորեալի մը աղջիկը ըլլալէ: Իրքուցքի մէջ այլեւս աքսորեալներ չկան:

Նատիա, երջանկութեան պահուն աւելի տկար, ինչ որ չէր եղած թշուառութեան օրերուն Մեծ Դուքսին ոտքերուն փարեցաւ: Այս վերջինը մէկ ձեռքով զայն վերցուց, մինչ միւսը ձեռքը Միշէլ Սթրոկոֆի կ'երկարէր,

Ժամ մը վերջ Նատիա հօրը թեւերուն մէջն էր.

Միշէլ Սթրօկօֆ, Նատիա և Վասիլի Ֆէտոր հաւաքուած էին։ Անոնց համար երջանկութեան կատարեալ փթթումն էր ասիկա։

Թաթարներու քաղաքին վրայ ըրած երկու յարձակումներնուն մէջն ալ պարտուած էին։

Վասիլի Ֆէտոր իր պզտիկ խումբով ջախջախած էր Պօլչայի մուտքին վրայ առաջին յարձակում գործողները որոնք զայն բաց գտնել կը յուսային։ Արդէն Վասիլի Ֆէտոր բնածին նախազգացումով մը յամառած էր այդ մուտքին պաշտպանութիւնը չի թողուլ։

Մինչդեռ Թաթարները կը նահանջէին, պաշարուողները կրցած էին հրդեհը կասեցնել։ Անկարայի մակերեսին վրայ նաւթը չուտ մը այրելով, բոցերը միայն գետեզրին տուները կրցած էին այրել։

Լուսնալէ առաջ Ֆէօֆար խանի ջոկատները բազմաթիւ մեռեալներ թողելով խրամներուն և պատնէշներուն առջեւ, իրենց բանակատեղին քաշուած էին։

Մեռեալներուն մէջ էր նաև գնչուհին՝ Սանկաո, որ ի զուր փորձած էր Իվան Օկարէֆի մօտ երթալ։

Ամբողջ երկու օր, պաշարողները նոր յարձակում մը չի փորձեցին. Անոնք Իվան Օկարէֆի մահուանը վրայ յուսալքուած էին։ Այս մարդը ապստամբութեան ոգին էր, և միայն ինք, իր երկար ժամանակէ ի վեր նիւթած դաւերով, կրցած էր խաներուն և անոնց ցեղերուն վրայ բաւական ազդեցութիւն ձեռք բերել և զանոնք Ասիական Ռուսիոյ գրաւման գրգռել։

Իրքուցքը պաշտպանողները զգուշութիւնը ձեռքէ չի թողուցին, և պաշարումը դեռ կը շարունակէր։

Բայց հոկտեմբեր 7 ին առաւօտուն կանուխ, Իրքուցքի հրջակայ բարձունքներէն թնդանօթը գոռալ սկսաւ։

Ասիկա զօրավար Քիսելէֆի հրամանատարութեամբ օգնութեան եկող ռուսական բանակնէր, որ թնդանօթաձգութեամբ իր ներկայութիւնը կ'իմացնէր Մեծ Դուքսին։

Թաթարները չուզելով կրկին բախտ փորձել, չսպասեցին այլեւս, և անոնք հեռացան Անկարայի բանակատեղէն։

Վերջապէս Իրքուցք ազատուած էր։

Առաջին ռուս զինուորներուն հետ, Միշէլ Սթրօկօֆի բարեկամներն ալ քաղաք մտած էին։ Ասոնք անբաժանելին Ալսիտ Ժօլիվէ և Հարրի Պլունն էին։ Բոցերուն լաստին հասնելէն առաջ անոնք սառի կտորներուն կազմած փակոցին վրայէն անցնելով յաջողած էին Անկարայի աջ եզերքը ելնել միւս փախստականներուն հետ, Նատիա և Միշէլ Սթրօկօֆ ողջ առողջ գտնելնուն, համանուանդ երբ իմացան թէ Միշէլ Սթրօկօֆ կոյր չէր։ Ինչ որ հետեւեալ կերպով նօթագրեց Հարրի Պլուն՝ իր նօթատետրին մէջ։

«Հրաշեկ երկաթը երբեմն անբաւական կըլլայ տեսողութեան ջիղը փճացնելու, Պէտք է բարեփոխել այս միջոցը։»

Ապա երկու թղթակիցները Իրքուցքի մէջ հանդստանալով, գրի առնել սկսան իրենց ճամբու տպաւորութիւնները, Փարիզ ու Լօնտօն ղրկուեցան Թաթար ապստամբութեան վրայ գրուած երկու հետաքրքրաշրրժ յօդուածներ որոնք, հազուադէպ պարագայ, գիրար կը հակասէին միայն անկարեւոր կէտերու շուրջ։

Կռիւը էմիրին և իր զինուորներուն աննպաստ կերպով վերջացաւ։ Այս ապստամբութիւնը, անօգուտ ինչպէս բոլոր այն ապստամբութիւնները որոնք Ռուս հսկային դէմ կ'ուզղուին, աղետաբեր եղաւ անոնց համար։ Անոնք պարտուեցան ձարական բանակներէն, որոնք միեւնոյն ատեն յաջորդաբար ետ առին Թաթարներուն գրաւած քաղաքները։ Ասկէ զատ ձմեռն ալ սոսկալի ըլլալուն, ցուրտէն կոտորուեցան, և շատ փոքր մաս մը կրցաւ վերադառնալ Թաթար երկիրները։

Իրքուցք–Ուրալ լեռներու ճամբան բաց էր այլեւս, Մեծ Դուքսը կ'աճապարէր Մոսկուա վերադառնալ։ Բայց անիկայ յետաձգեց իր ճամբորդութիւնը, ներկայ ըլլալու համար յուզիչ արարողութեան մը, որ ռուս ջոկատներուն քաղաք մտնելէն քանի մը օր վերջ տեղի պիտի ունենար։

Միշէլ Սթրօկօֆ Նատիայի մօտ երթալով, անոր հօրը ներկայութեան ըսած էր։

— Նատիա՛, քեզ որ տակաւին քոյրս կը նկատեմ. երբ

Իրքուցք գալու համար Ռիկայէն մեկնեցար, մօրդ վիշտէն տարբեր վիշտ մը չի թողուցի՞ր հոն։

— Ո՛չ մէկ վիշտ պատասխանեց Նատիա։

— Ուրեմն սիրտդ ազա՞տ է։

Երջանիկ պիտի ըլլամ ձեզ երկուքդ ալ զաւակս կոչելով... [Տե՛ս էջ 32]

— Բոլորովին ազատ։

— Ուրեմն Նատիա, ըսաւ Միշէլ Սթրօկօֆ չեմ կարծեր թէ Աստուած, մեզ իրարու դէմ հանելով և այսքան տաժանելի տառապանքներէ անցնելով, յաւիտենապէս մեզ իրար միացնելէ տարբեր դիտաւորութիւն մը ունեցած ըլլայ։

— Ա՜հ, մրմնջեց Նատիա, Սթրօկօֆի թեւերուն մէջ իյնալով։

Եւ դէպի Վասիլի Ֆէտօր դառնալով՝

— Հա՛յրս ըսաւ, բոլորովին շառագունած։

— Նատիա, պատասխանեց Վասիլի Ֆէտօր, երջանիկ պիտի ըլլամ ձեզ երկուքդ ալ զաւակս կոչելով։

Պսակադրութիւնը Իրքուցքի Մայր եկեղեցիին մէջ տեղի ունեցաւ։ Թէեւ շատ պարզ իր ձեւին մէջ, բայց շատ գեղեցիկ եղաւ այս հանդէսը, որուն իրենց մասնակցութիւնը բերած էին քաղաքին զինուորական և քաղաքացի բոլոր բնակչութիւնը, որ ուզած էր այսպէս իր երախտագիտութիւնը յայտնել այս երկու երիտասարդներուն, որոնց ոդիսականը արդէն առասպելական դարձած էր։

Հարկ չի կայ ըսելու թէ Ալսիտ Ժօլիվէ և Հարրի Պլուն եւս ներկայ էին այս հանդէսին, որուն նկարագրութիւնը, իրենց ընթերցողներուն ղրկել կուզէին։

— Այս հանդէսը տեսնելով, չե՞ք փափագիր անոնց նըմանիլ, հարցուց Ալսիտ Ժօլիվէ իր պաշտօնակիցին։

— Բէօ՜հ ըսաւ Հարրի Պլուն, եթէ ես ալ, ձեզի նման, քուզին մը ունենայի...։

— Այլեւս ամուսնանալիք. քուզին չունիմ..., ժպտելով պատասխանեց Ալսիտ Ժօլիվէ։

— Աւելի աղէկ, աւելցուց Հարրի Պլուն, որովհետեւ Լօնտօնի և Բէքինի միջեւ հաւանական գժտութիւններու վրայ կը խօսուի արդէն։

— Իրաւ որ, սիրելի Պլուն գոչեց Ալսիտ Ժօլիվէ, ես ալ ձեզ ճիշտ այդ բանը պիտի առաջարկէի։

Եւ այսպէս երկու անբաժանելիները Զինաստան մեկնեցան։

Պսակադրութեան հանդէսէն քանի մը օր վերջ, Միշէլ և Նատիա Սթրօկօֆ, որոնց կ'ընկերանար նաեւ Վասիլի Ֆէտօր, դէպի Եւրոպա ուղեւորուեցան։ Տառապանքի այս ճամբան, վերադարձնուն երջանկութեան ճանապարհ մը եղաւ։ Սիպերիոյ սառնադաշտերուն վրայէն ձէպընթացի մը նման արագ սահող բալխիրով մը ճամբորդեցին անոնք։

Անոնք Պիրաքօի աղջիւ Տինքայի եղբայրները, հաննելնուն, օր մը կանգ առին։

Միշէլ Սթրօկօֆ գտաւ այն տեղը ուր թաղած էր դըժբախտ Նիքոլան, հոն խաչ մը դրին, և Նատիա վերջին անգամ աղօթեց դիւցազն և խոնարհ բարեկամին գերեզմանին վրայ, այն բարեկամին որը ոչ մին և միւսը յաւետեա չի պիտի մոռնային։

Ծերունի Մարֆան որ անոնց կ'սպասէր Օմսքի Սթրօկօֆներու փոքրիկ տանը մէջ, կրծքին վրայ գորովագին սեղմեց այն, զոր հարիւր անգամ ներքնապէս իր աղջիկը կոչած էր արդէն։ Այդ օրը արիասիրտ Սիպերուհին իր զաւակը ազատօրէն ճանչնալ..., և անով հպարտանալու իրաւունքը ունեցաւ։

Օմսքի մէջ քանի մը օր անցնելէ վերջ Միշէլ և Նատիա Սթրօկօֆ Եւրոպա վերադարձան։ Վասիլի Ֆէտօր Ս. Պետերբուրգ հաստատուած ըլլալով, Միշէլ և Նատիա Սթրօկօֆ անոր մօտէն կը հեռանային միայն երթալ իրենց մայրը տեսնելու համար։

Երիտասարդ սուրհանդակը ընդունուեցաւ Ցարին կողմէ, որ զայն յատկապէս իր հետեւորդներուն մէջ առաւ և անոր Ս. Գէորգի խաչը շնորհեց։

Այսպէս Միշէլ Սթրօկօֆ, կայսրութեան մէջ բարձր դիրքի մը տիրացաւ։ Բայց անոր յաջողութիւններու պատմութիւնէն աւելի իր քաջութիւն ի յայտ բերող տառապանքներուն պատմութիւնն էր որ արժանի էր պատմուելու։

ՎԵՐՋ

ԿԱՐԵՒՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ	Տող	Սխալ	Ուղիղ
9	13	խաղերը	խազերը
12	13	կարող ունէին	կրնային
19	21	Թամչաթքան	Թամչաթքայինը
31	11	վօէկօեան	Կովկասեան
42	28	կը գնահատէին	(պէտք է ջնջել)
105	19	վարէն տարուած	վարէն վեր
110	35	ծունկը	ծնունդը
133	2	կը մօնէին	կը մօնէր
148	21	որ	որոնք
148	31	տուած	տարած
174	8	քարեռով	քարերով
198	27	կրաքար	գրաքար
201	28	տրտումի	պատճառի
206	23	աջերուն	աչքերուն
207	11	ձեղի	ցեղի
207	27	թափ	դափ
215	28	չուքը	չունը
215	32	Նատիա	Նատիա՝
219	23	եթր լրտեկ	իբր լրտես
255	13	բերան	բեռան
279	14	«Եղայրը»	«Եղբայրը»
316	10	Որուն	Որբին

«ՆՈՐ ԴԱՐ» Մատենաշարի 3րդ հրատարակութիւնը

Մամուլի տակ է աշխարհահռչակ գրագէտ-բանաստեղծ ԼԱՄԱՐԹԻՆի գլուխ-գործոցներէն "ՌԱՖԱՅԷԼ"ը սիրային խիստ սրտառուչ վէպը։

Կեդրոնատեղի՝ ԿՈՊԵՐՆԻԿ ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Ղալաթիա, Պիլլոր փողոց, թիւ 10

Եւ կամ Փոսթարկղ 388 Պոլիս

1/3

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0390308

2041